

BOOK OF FULL TEXTS

AKDENİZ 5.ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

MEDITERRANEAN SUMMIT

5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

ISBN : 978-625-7341-47-9

*MEDITERRANEAN SUMMIT
5TH INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
AUGUST 7-8, 2021
MERSIN*

Edited By

*DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
KHORRAM MANAFİDİZAJI*

All rights of this book belong to UBAK Publishing house.

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

UBAK Publications – 2021 ©

Issued: 30.08.2021

ISBN: 978-625-7341-47-9

CONGRESS ID

MEDITERRANEAN SUMMIT 5TH INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE – PLACE

AUGUST 7-8, 2021

MERSIN

ORGANIZATION

UBAK International Sciences Academy

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu

Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

Organizing Committee Member: Editor of the USE Journal

Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal

Organizing Committee Member: Editor of UBAK Publishing house.

General Coordinator: Amaneh Manafidizaji

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey –India- Azerbaijan- Iraq– Spain– Australia

PRESENTATION

Oral presentation

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

CONGRESS PROGRAM
Online (with Video Conference) Presentation

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-2, S- 1 NAME SURNAME

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021		10: 00 – 12:00	
Meeting ID: 878 8981 0064		Passcode: 07082021	
HALL: 1	SESSION: 1	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ERSOY	
MEMUR MERAL KINAYTÜRK DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM ALİ İREN	Covid 19 Salgınının Uluslararasılaşma Üzerinde Etkisi, Erasmus Değişim Programı		
MEMUR MERAL KINAYTÜRK DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM ALİ İREN	Covid-19 Salgınının Ekoloji Üzerine Etkileri		
ŞERİFE BÖĞÜR	Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Yüz Yüze Ve Uzaktan Çevrimiçi Olarak Gerçekleştirilmesi Hakkında Okulöncesi Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi		
A. HOL	Cognitive eTransformation Framework for Education Sector		
ŞERİFE BÖĞÜR	Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi İçin Proje Onerisi Yazma Hakkındaki Okulöncesi Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi		
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ERSOY	Sosyal Bilimlerde Güncel Teknolojiler: Multidisipliner Bir Eğitim Teknolojisi Sınıflandırma Çalışması		
MUHAMMED ENES ÇELİK GÜLŞAH ULUAY NİHAT ARIKAN	Ortaokul Öğrencilerinin Fene Yönelik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi		
BELGİN BAL İNCEBACAK	Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Online Yaratıcı Drama Dersine Yönelik Tutumları Ve Sürece İlişkin Görüşleri		
BELGİN BAL İNCEBACAK	Çocuk Gelişimi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri		

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021		10: 00 – 12:00	
Meeting ID: 878 8981 0064		Passcode: 07082021	
HALL: 2	SESSION: 1	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT İNAN	
HATİCE AKKAYA FERHAT KARDAŞ	Öğretmenlerde Şükran Duyma, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ve Psikolojik Sağlıkla Değişkenlerinin Yaşam Doyumu İle İlişkisinin İncelenmesi		
DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT İNAN	İdeolojik Uyumu Etkileyen Toplumsal Ve Kurumsal Faktörlerin Etkileşimi		
FATİMA ZEHRA İNCİLİ DR. ÖĞR. ÜYESİ, ÜMMÜGÜLSÜM AYSAN	Covid-19 Salgınının Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdama Katılımlarına Etkisi		
PSİKOLOJİ DR. ÖĞRENCİSİ AYLİN İPEK -TİMUR PSİKOLOJİ DR. ÖĞRENCİSİ ŞULE AYDIN PSİKOLOJİ DR. ÖĞRENCİSİ YAĞMUR TOPUZ	Covid – 19 Salgın Sürecinde Görülen Psikolojik Tepkilerin Psikolojik Sağlıkla Ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük İle İlişkilerinin İncelenmesi		
GAMZE AKPINAR DR. ÖĞRT. ÜYESİ LÜTFİYE KAYA CİCERALİ	Annenin Bağlanma Stilinin Çocuk Yetiştirme Tutumuyla İlişkisi		
MARÍA JOSÉ BENÍTEZ JIMÉNEZ	Jurisprudencial Analysis of Torture in Spain and in the European Human Rights System		
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLÇİN EROKSAL ÜLGER	Gecikmiş Bir Değişiklik: Devlet Memurları Disiplin Yönetmeliği		
PSİKOLOG SERAP GÜNEŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ SELÇUK ASLAN	18-55 Yaş Arasındaki Kadınlarda Cinsel Mitler Ve Cinsel Doyum Arasındaki İlişkiler		
KLİNİK PSİKOLOG ÖMÜRÇAN BOZKUŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ EYYÜB ENSARİ CİCERALİ	Panik Bozukluğu Olan Bireylerin Panik Atak Şiddeti, Cinsel Doyumu Ve Kaygı Düzeyinin Karşılaştırılması		
SAFURE CANTÜRK	Gelişmiş Ülkelerde Evde Bakım Hizmetleri: Almanya, Japonya, Abd Ve Türkiye Karşılaştırması		

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021		10: 00 – 12:00	
Meeting ID: 878 8981 0064		Passcode: 07082021	
HALL: 3 SESSION: 1		MODERATOR: PROF. DR. İZZET UFUK ÇAĞDAŞ	
DR. UĞUR AYBARÇ PROF. DR. MEHMET ÖZGÜR SEYDİBEYOĞLU	SiC Katkılı A356 Alüminyum Matriksli Kompozitler Sıcak İzostatik Basınç Yönteminin Etkinliğinin İncelenmesi		
DR. UĞUR AYBARÇ BATUHAN DOĞDU	Farklı Bor Master Alaşımlarının A356 Alaşımında Tane İnceltme Etkinliğinin İncelenmesi		
PROF. DR. İZZET UFUK ÇAĞDAŞ	Kompozit Izgara Kabuk Yapılar		
PROF. DR. İZZET UFUK ÇAĞDAŞ	Teğet Sınır Şartlarının Ortasından Tekül Yüklü Silindirik Kompozit Panellerin Nonlinear Davranışlarına Etkisi		
EŞREF TOPKOÇ DOÇ. DR. ZEHRA YILDIZ	Tarımsal Atıkların Katı Yakıt Olarak Değerlendirilmesi		
EŞREF TOPKOÇ DOÇ. DR. ZEHRA YILDIZ	Alternatif Bir Katı Yakıt Olarak Biyopeletler		
BERNA ÜLKÜ EMRE ŞİMŞEK MAHMUT GENÇ SEDA GENÇ	Tarhana Üretim Yöntemiyle Fonksiyonel Bir İçecek Tasarlanması		
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE NUR YÜKSEL	Foam-Mat Drying Of Food Materials		
DR. ÖĞR. ÜYESİ DENİZ YILMAZ	Hydraulic Properties Of A BOF Steel Slag Used In Road Construction Using Beerkan Infiltration Experiment And Hydrus-3D Inverse Approach		

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 878 8981 0064		Passcode: 07082021	
HALL: 1 SESSION: 2		MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. EBRU GÖZÜKARA	
DR. OĞUZ KARAKAYA KAMRAN AHMADOV	Azerbaycan ve Türk Müziği İçinde ‘Çargâh’ Makamının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma		
SƏDRƏDDİN HÜSEYN	Şəhriyar Ağrısı		
ABDÜLKADİR ÖZTÜRK ÇOŞKUN ERKAN UMUT ERKUŞ	Türkiye’deki Sosyal Medya Kullanıcılarının Zorlayıcı Politikalar Sonrasındaki Sosyal Medya Kullanımında Alternatif Arayışlar Ve Değişimler		
MEHMET AKİF ÖZDAL	Günümüz Sanat Eğitiminde Müzenin Yeri Ve Değişimi		
MEHMET AKİF ÖZDAL	Başlangıçtan Bugüne Türk Resim Sanatı		
SANIYE KARGAN	Ahmed B. Hanbel’in Müsned’i Bağlamında Sahâbe Tefsiri		
DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM KÖŞKER	Yabancı Dil Öğretiminde Çocuk Edebiyatı: La Fontaine Masalları Üzerinden Farklı Olana Karşı Duyarlılık Gelişimine Yönelik Bir İnceleme		
Y L. ÖĞRENCİSİ SELİN HIZARCI	Cezmi (1880) Ve Bir Ölünün Defteri (1892) Romanlarında Savaş Teması		

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021		13: 00 – 15:00
Meeting ID: 878 8981 0064		Passcode: 07082021
HALL: 2 SESSION: 2	MODERATOR: DR. ÖĞR.ÜYESİ ÖZLEM ARACI	
GOKCEN EVCİ	Verification And Falsification: A Critique	
GOKCEN EVCİ	Equity Premium Puzzle: A Critical Review	
SERRA İNAN NİLGÜN ÇOLPAN ERKAN	Kayıp Mekanlarda Taktiksel Şehircilik Uygulamaları Üzerine Dünya Örneklerinin İncelenmesi	
DR. ÖĞR. ÜYESİ EYUP ATIOĞLU	Evaluation Of the Relationship Between Air Cargo Load Factor And Revenue Tonne Kilometers	
DR. ÖĞR.ÜYESİ ÖZLEM ARACI	Working In A Post-Pandemic World: Redefinition Of Workplace, Workforce, And Work	
MOHANAD HAMMAD	Prospects of Iraq's Maritime Openness and Their Effect on Its Economy	
ZEYNEP FERİDE OLCAY	Yiyecek İçecek Hizmetleri Faaliyetlerinde İş Kazası Geçirme Durumu 2019 Yılı Analizi	

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021

14: 00 – 16:00

Meeting ID: 878 8981 0064

Passcode: 07082021

HALL: 3 SESSION: 2	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ NECMETTİN AKTEPE
DR. ÖĞR. ÜYESİ NECMETTİN AKTEPE AYŞE BARAN	<i>Cyclotrichium Origanifolium (Dağ Nanesi)</i> Yaprağından Altın Nanopartikül (AUNP)'Lerin Sentezi, Karakterizasyonu Ve Tanımlanması
DR. ÖĞR. ÜYESİ NECMETTİN AKTEPE	<i>Cyclotrichium Origanifolium (Dağ Nanesi)</i> Yaprağından Altın Nanopartikül (AUNP)'Lerin Anti-Bakteriyel Ve Anti-Fungal Etkilerinin İncelenmesi
ASSIS. PROF. K.R.PADMA READER K.R.DON	Molecular Mechanism of Covid-19 and Its Mutation Resulting Threat to Human Society-A Review
HURİ BULUT ESRA TİFTİK ŞAHABETTİN SELEK	Effects of Different Extract Treatments On Cytokines, AQP4, HSP70 Levels in Mice Multiple Sclerosis (MS) Model by Experimental Autoimmune Encephalitis Method
ARŞ. GÖR. DUYGU YOLAL ERTURAL EREN DEMİR PROF. DR. ETEM AKBAŞ	Habituel Abortus Ve 46, XX, t (2; 14) (q32 ;q32) Translokasyon Olgusu
EREN DEMİR ARŞ. GÖR. DUYGU YOLAL ERTURAL ÖĞR. GÖR. AYŞEGÜL ÇETİNKAYA PROF. DR. ETEM AKBAŞ	Kolesteatomlu Hastalarda <i>NOD2</i> Gen Ekspresyon Düzeyinin Araştırılması
ÖĞR. GÖR. AYŞEGÜL ÇETİNKAYA PROF. DR. NURCAN ARAS PROF. DR. ZÜHAL HAMURCU GÜL YAŞ ÖĞR. GÖR. NESRİN DELİBAŞI KÖKÇÜ SEMRA ERDOĞAN YUSUF ÖZKUL	1800 Mhz Radyofrekans Radyasyonunun Uterus Dokusunda p53 Geninin İfade Düzeyi Ve Dna Hasarı Üzerindeki Etkisi
ADNAN SELİM KİMYON PROF. DR. NURCAN ARAS ÖĞR. GÖR. AYŞEGÜL ÇETİNKAYA PROF. DR. OLGU HALLIOĞLU KILINÇ	Pulmoner Arteriyel Hipertansiyonlu Hastalarda SMAD1 Geninin Ekspresyon Düzeyinin Araştırılması

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

07. 08. 2021		16: 00 – 18: 00	
Meeting ID: 878 8981 0064		Passcode: 07082021	
HALL: 2	SESSION: 3	MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. F. OBEN ÜRÜ	
ASSOC. PROF. DR. EBRU GÖZÜKARA ASSOC. PROF. DR. F. OBEN ÜRÜ LALE TEZCAN	Insurance Sector Assessment and Strategy Recommendations In The Covid-19 Pandemic		
ARŞ. GÖR. UĞUR BOZKURT	İkinci Dünya Savaşı Dönemindeki Ekonomik Yaptırımların İzmir Basımına Yansımaları		
DUYGU ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ	Türkiye’de Yolsuzluğun Bankacılık Sektörü Kredi Riski Üzerindeki Etkisi		
BEYHAN BELLER DİKMEN ESİN ÜLGER	Denizyolu Taşıma İşletmeleri Tarafından Karşılanan Yurtdışı Giderlerinin Muhasebeleştirilmesi		
FATİH CAN KELEK DOÇ. DR. CEM KARTAL	Faiz, Döviz Kuru Ve Altın Fiyatları İlişkisi Nedensellik Analizi		
BABAJIDE DIYAOLU	Influence Of Security On Fan Attendance During Nigeria Professional Football League Matches		
DOÇ. DR. CEM KARTAL FATİH CAN KELEK	Türkiye’nin Yaş Sebze Ve Meyve İhracatı İle Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi		

MEDITERRANEAN SUMMIT
5th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
5th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
August 7-8, 2021
Mersin

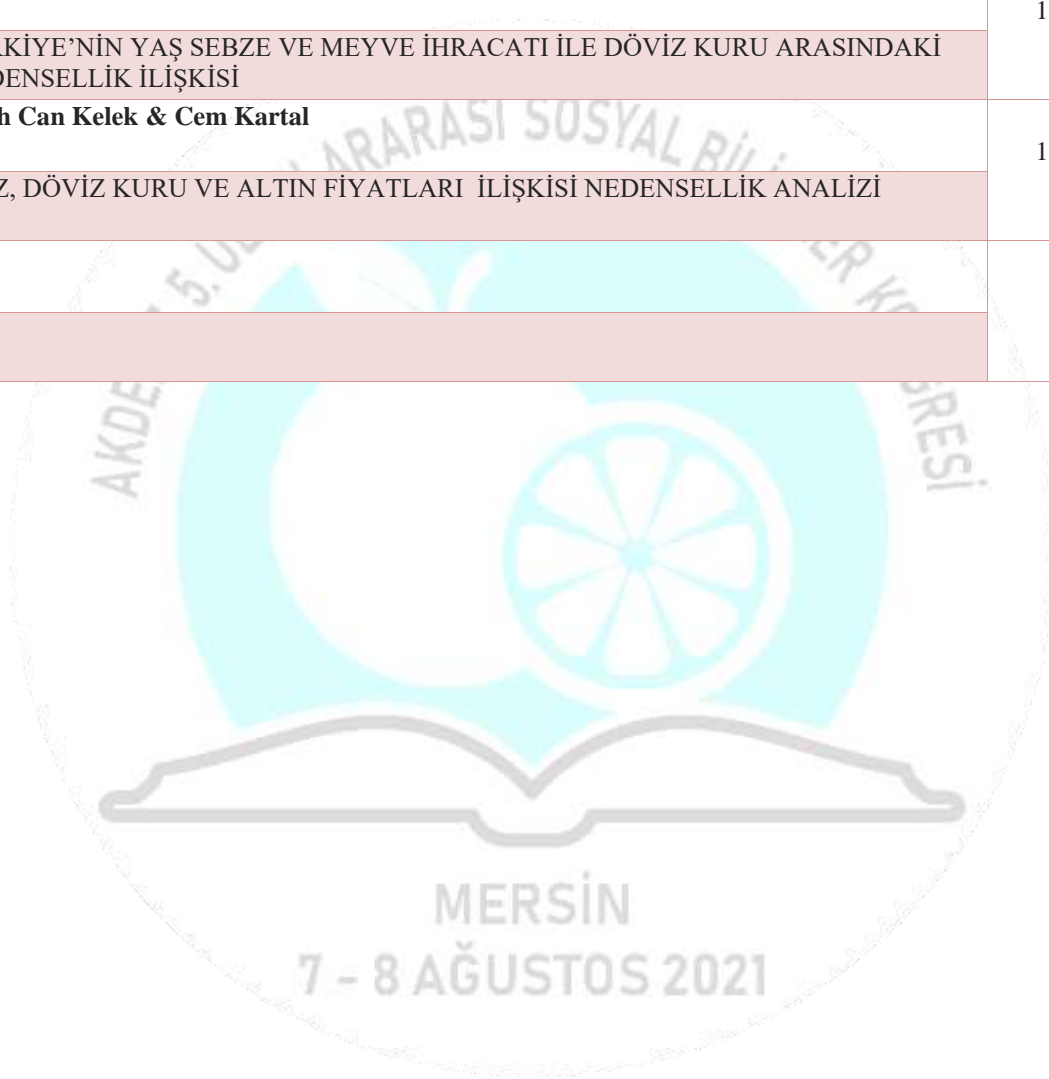
Meeting ID: 878 8981 0064
Passcode: 07082021

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
ORAL PRESENTED PAPERS IN THE CONGRESS	
Memur Meral KINAYTÜRK & Adem Ali İREN	1
COVID 19 SALGINININ ULUSLARARASILAŞMA ÜZERİNDE ETKİSİ= ERASMUS DEĞİŞİM PROGRAMI	
Belgin Bal İncebacak	7
ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	
Safure Cantürk	20
GELİŞMİŞ ÜLKELERDE EVDE BAKIM HİZMETLERİ: ALMANYA, JAPONYA, ABD VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI	
Oğuz KARAKAYA & Kamran AHMADOV	32
AZERBAYCAN VE TÜRK MÜZİĞİ İÇİNDE ‘ÇARGÂH’ MAKAMININ KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
Sədrəddin Hüseyin	48
ŞƏHRİYAR AĞRISI	
Abdülkadir ÖZTÜRK & Coşkun ERKAN & Umut ERKUŞ	60
TÜRKİYE’DEKİ SOSYAL MEDYA KULLANICILARININ ZORLAYICI POLİTİKALAR SONRASINDAKİ SOSYAL MEDYA KULLANIMINDA ALTERNATİF ARAYIŞLAR VE DEĞİŞİMLER	
Mehmet Akif ÖZDAL	76
BAŞLANGIÇTAN BUGÜNE TÜRK RESİM SANATI	
Mehmet Akif ÖZDAL	94
GÜNÜMÜZ SANAT EĞİTİMİNDE MÜZENİN YERİ VE DEĞİŞİMİ	
Selin Hızarcı	100
CEZMİ (1880) VE BİR ÖLÜNÜN DEFTERİ (1892) ROMANLARINDA SAVAŞ TEMASI	
Gokcen Evcı	112
VERIFICATION AND FALSIFICATION: A CRITIQUE	
Gokcen Evcı	126

EQUITY PREMIUM PUZZLE: A CRITICAL REVIEW	
Zeynep Feride OLCAY	135
YİYECEK İÇECEK HİZMETLERİ FAALİYETLERİNDE 2019 YILI İŞ KAZASI VERİLERİNİN CİNSİYETE GÖRE İNCELENMESİ	
Duygu ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ	139
TÜRKİYE'DE YOLSUZLUĞUN BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİ RİSKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	
Cem Kartal & Fatih Can Kelek	151
TÜRKİYE'NİN YAŞ SEBZE VE MEYVE İHRACATI İLE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ	
Fatih Can Kelek & Cem Kartal	168
FAİZ, DÖVİZ KURU VE ALTIN FİYATLARI İLİŞKİSİ NEDENSELLİK ANALİZİ	

COVID 19 SALGINININ ULUSLARARASILAŞMA ÜZERİNDE ETKİSİ, ERASMUS DEĞİŞİM PROGRAMI

Memur Meral KINAYTÜRK¹, Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN²

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Erasmus Kurum Koordinatörlüğü, 0000-0002-6267-8162

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0003-2369-1177

ÖZET

Çin'in Hubei Eyaleti Wuhan Şehrinde tespit edilen ve zamanla tüm dünyaya yayılan Covid 19 salgını, başladığı günden itibaren tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de birçok yönüyle etkilerini devam ettirmektedir. Covid-19 salgınının en önemli etkilerinden birisi de eğitim üzerine olup hem Türkiye hem de tüm dünya genelinde eğitimi tamamen durdurma yada online olarak uzaktan erişim sağlayarak ilerletme noktasına getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgınının bir uluslararasılaşma programı olan Erasmus+ Değişim Programı üzerinde etkileri ve bu süreçte öğrenimlerine devam etmeye çalışan öğrencilerin görüşlerine göre değerlendirilmektedir. Çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesinde öğrenci olup eğitimlerinin en az bir dönemini Erasmus+ Değişim Programı kapsamında yurtdışında hareketliliklerini gerçekleştiren 14 öğrencinin görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Erasmus+ Değişim Programı, Uluslararasılaşma, Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı)

ABSTRACT

The Covid 19 epidemic, which was detected in Wuhan City, Hubei Province of China and spread all over the world over time, continues its effects in many aspects in our country as well as all over the world since the day it started. One of the most important effects of the Covid-19 epidemic is on education, which has brought education to the point of either stopping it completely or providing online remote access, both in Turkey and around the world. This study aims to evaluate the effects of the Covid-19 epidemic on the Erasmus+ Exchange Program, which is an internationalization program, and the opinions of students who try to continue their education in this process. In this study, the opinions of 14 students who were students at Süleyman Demirel University and who had their mobility abroad for at least one period of their education within the scope of the Erasmus+ Exchange Program were included.

Keywords: Covid-19, Erasmus+ Exchange Programme, Internationalization, European Union Education and Youth Programs Center Presidency (Turkish National Agency)

1. GİRİŞ

2003 yılında ilk kez Çin’de görülen ve misk kedisinden bulaşım sağladığı tahmin edilen Sars-Cov virüsü, 2012 yılında Suudi Arabistan’da görülen ve deveden bulaşım sağladığı tahmin edilen Mers-Cov virüsü (Ak, 2020) ve insanlığın başına gelen en önemli felaketlerden bir diğeri olan 2019 yılında Çin’in Hubei Eyaleti Wuhan Şehrinde (Budak ve Korkmaz, 2020) tespit edilen ve tam olarak nasıl bulaştığı bilinmeyen virüs çeşiti olan yeni tip koronavirüs (Covid-19) salgın hastalığı. Çin’in Wuhan kentinde başlayan ve hızla küresel bir sorun haline gelen yeni tip COVID-19 salgını bir bireyde başlayıp o bireyden aile üyelerine, bu zincirden de gittikleri sağlık kuruluşundaki sağlık çalışanlarına bulaşarak silsile halinde ilerleyerek tüm Avrupa Ülkelerine ve daha sonra Türkiye’de de yayılım göstererek günlük hayatın büyük oranda değişmesine yol açmıştır. Yerel bir sağlık problemi olarak başlayan yeni tip COVID-19 artan hareketlilik ve hızlı bulaşıcılık faktörlerine bağlı olarak kısa sürede küresel bir salgın haline gelmiştir. Başta Avrupa Ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı etkisi altında alan ve sosyo-ekonomik hayatı durma noktasına getiren bu salgın, turizm, yaşam tarzı, iş hayatı ve özellikle eğitim gibi alanlarda ciddi değişimlere neden olmuştur. Bu değişim, bazı alanlarda pozitif etkileşim getirirken bazı alanlarda ise negatif etki getirmiştir. Bu çalışmada Covid-19 salgının Uluslararasılaşma üzerinde etkisi= Erasmus+ Değişim Programı uygulaması açısından etkileri ele alınacaktır.

COVID-19 SALGINININ ULUSLARARASILAŞMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye eğitimde uluslararasılaşma alanında kurumsal kapasiteyi artırma, ekonomik sürdürülebilirliği pekiştirmede ve eğitimde derinleşme açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Eğitimde insan hareketliliği başta öğrenci hareketliliği olmak üzere Akademik ve İdari alanda yapılan hareketlilikleri de kapsamaktadır. Dünyanın bir yerinden başka bir yerine öğrenci ve öğretim elemanı/idari hareketliliğinin son yıllardaki yükseliş trendi göz ardı edilmemelidir.

Uluslararasılaşmanın aracılık rolünü en iyi bir şekilde tanımlayan Erasmus+ Değişim Programı, 1987 yılında sadece yükseköğretim düzeyinde birkaç bin öğrencinin hareketliliği ile başlayıp zaman içerisinde kendisini geliştirerek diğer alanlarla birlikte daha aktif duruma gelmiştir (Bağcı, Erdem ve Erişen, 2018). Socrates, Leonardo da Vinci, Hayatboyu Öğrenme ve Gençlik gibi adlarla uygulanan bu program 2014-2020 dönemi itibariyle Erasmus+ (Genç, 2005), adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Öğrencilerin mesleki ve özel hayatını zenginleştirilmesi, iş bulma şanslarını artırması, ufuklarını açması, yeni bir dil öğrenmeyi, sahip oldukları dil seviyelerini yükseltmeleri, yeni insanlarla ve farklı milletten kişilerle tanışma olanağı sağladığı ve bu kişilerin yaşam biçimleri ve davranışlarını yakından görme şansını yakalamaları,

dünyanın farklı ülkelerinden insanlarla tanışmak ve o ülkenin kültürlerini anlamaya çalışmaları, kendi önyargularını ortadan kaldırarak hoşgörülü ve anlayışlı bir şekilde akademik alan dışında iş hayatına yönelikte de profesyonel bir donanım edinmeyi amaçlayarak öğrenci, akademik ve idari gibi alanlarda hareketlilik fırsatları sunmaktadır (2021). Yıllar içerisinde ülkeler ve hareketlilikler bazında artış görüldüğü gibi program bütçesinde de önemli bir artış söz konusu olmaktadır. Milyar Euro bütçeyle desteklenen Erasmus+ programı her geçen gün hareketlilik faaliyetlerine olan rağbetin artmasıyla şu anki mevcut bütçenin de artarak katlanması öngörülmektedir. Fakat ortaya çıkan bu salgın krizi neticesinde bu beklentinin değişmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Çünkü 2020 Mart ayında başlayan bu salgın öğrencilerin yurtdışında bulunduğu dönemi kapsamakta olup öğrencilerin bir kısmı hareketliliklerini yarıda kesip Türkiye'ye dönerek uzaktan online eğitimle devam etmişler, bir kısmı yurtdışında kalarak online ya da birebir olarak hareketliliklerini sürdürmeyi, bir kısmı ise hareketliliklerini tamamen iptal ederek süreci Türkiye'de tamamlamayı tercih etmişlerdir. Akademik ve İdari personel hareketlilikleri ise bir süre tamamen durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde mücbir sebep kapsamında ele alınan Erasmus+ Programı bütçelerin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi, yaşanabilecek süre kaybının en aza indirgenmesi için Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı) tarafından sözleşmeler 12 aydan 24 aya ya da 24 aydan 36 aya çıkartılmıştır. Avrupa bölgelerinin salgının merkez üssü olduğundan hareketlilik temelinde kurulan Erasmus+ Değişim Programı hareketliliğinin salgından etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu kriz karşısında Avrupa Komisyonu, Program'ın uygulanmasında yasal çerçeve sınırları dâhilinde maksimum esneklik uygulayacağını belirtmiş; ulusal ajanslarına, “mücbir sebepler” hükümlerine başvurmalarına izin veren bir kılavuz yayınlamış ve bunu tüm Üniversiteler ile paylaşmıştır. Bu kılavuzla birlikte öğrencilerin ve personelin belirli ek maliyetlerini (uçak biletleri, konaklama ücretleri, zorunlu PCR testi) istisna bütçesinden karşılanmak üzere hak ettikleri hibeye ek olarak ödeme yapılması konusunda destek sağlamıştır. Hangi durumda olursa olsun bu programa katılma hakkı kazanan öğrenciler, konumları ne olursa olsun Erasmus+ deneyiminin akademik, mesleki ve sosyal yaşamlarına katkı sağlayacağına inandıkları göz ardı edilmemelidir. Salgın sürecinde ev sahibi kurumların bilgi paylaşımı, faaliyetten yararlananlar üzerindeki etkileri dâhil olmak üzere hem öğrencilerin hem de akademik/idari personellerin yeni tip Covid-19 salgınından doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Buna ek olarak sadece kişiler üzerindeki etkisi değil Erasmus+ Programı'nın geleceği ve yükseköğretimde uluslararasılaşma anlamında da birtakım endişelere neden olduğu göz ardı edilmemelidir. Buradan hareketle bu süreçte Erasmus+

Değişim programına katılım sağlamış olan öğrencilerin deneyimlerinden yararlanmak üzere bir anket çalışması yapılmış olup görüşlerine yer verilmesi amaçlanmıştır.

Anket, lisans düzeyinde Polonya ve Fransa'ya giden 14 öğrenci arasında yapılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda COVID-19 salgın öncesinde öğrencilerin %71.4'ü uzaktan eğitim deneyimlerinin olduğunu % 28.6'sı deneyim sahibi olmadığını, uzaktan eğitimle verilen dersleri takip edemeyen öğrencilerin % 55.62'si ders saatlerinin uygun olmamasından dolayı, % 44.4'ü sistem kaynaklı kopukluktan dolayı takipte zorlandıklarını, derslerini genel olarak Adobe connect, Microsoft teams ve zoom üzerinden senkron (canlı) olarak yaptıklarını, % 92,3'ü maddi olarak en fazla gıda alımına harcama yaptıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak bu süreçte Erasmus+ Değişim Programına ilişkin genel görüşleri, uzaktan eğitim sürecinin olumlu ve olumsuz yönleri, nasıl bir süreç geçirdikleri, farklı Ükelere seyahat yapıp yapmadıkları ve salgının Erasmus+ hareketliliklerini nasıl etkilediği tarzında sorulan sorular karşısında ise alınan cevaplar şu şekildedir:

COVID-19 salgınına duyduklarında ilk akıllarına gelen Erasmus+ hareketliliğini yapamayacaklarından dolayı tedirginlik ve korku yaşadıklarını belirtmiş olmakla beraber, online olarak yapılan derslerde odaklanma sorunu yaşadıkları, bağlantı sorunları nedeniyle eğitimin efektif geçmediği fakat içinde bulunduğumuz süreçten dolayı hocaların anlayışla karşıladığı ve sınavlarda çok fazla zorlamadıklarını, kısıtlamalardan dolayı farklı ülkelere geçiş yapamadıklarını, yurtdışında PCR test ücretinin çok yüksek olmasından dolayı maddi olarak zorluk çektikleri, sosyalleşme açısından verim alamadıklarını ve bu süreçte orada kendilerini yalnız hissettiklerini hasta olup hastaneye gitmekten korktuklarını ama ne olursa olsun Erasmus+ hareketliliğinin kendileri için kültürel ortamları görme, farklı insanlarla tanışma, kariyer fırsatı açısından CV'lerine artı olabileceklerini düşündükleri için bu süreci yaşamaktan mutluluk duyduklarını ve tedirginlik yaşamalarına rağmen dönmeyi düşünmediklerini, kendileri için bu dönemde Erasmus+ hareketliliği yapmanın fark yarattığını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Araştırmanın sonucunda Covid-19 salgınında, Erasmus+ Değişim Programı kapsamında yurtdışında olan öğrencilerin beklenmedik bir şekilde eğitim kurumlarının tamamen kapanma kararı almaları yada online olarak uzaktan eğitime devam etmeleri öğrenciler üzerinde farklı etkilere sebep olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı Covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitime ilişkin olumlu düşünceler belirtmişler. Sayıları az da olsa bazı öğrenciler, uzaktan eğitime ilişkin olumsuz düşüncelerini dile getirmişler. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu daha önce uzaktan eğitim deneyimlerinin olduğunu belirterek bu süreçte sadece kendilerini olumsuz etkileyen konuların başında Covid-19 salgınına yakalanınca bu süreçte nasıl bir yol izleyeceklerini bilmedikleri, ailelerinden uzak olduğu için kendilerini yalnız hissettiklerini ve kapanma dolayısıyla fazla masraflar yüzünden maddi sıkıntılar yaşadıkları öğrenciler üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir. Fakat Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı) komisyonunun da almış olduğu kararla birlikte bu süreci mücbir sebep olarak ortaya koymuş ve bazı zorunlu ek masrafların Koordinatörlükler tarafından karşılanması gerektiği ile ilgili olarak bazı ek kararlar almış olup bu da öğrencilerin ek hibe desteği almalarına neden olmuştur.

Tüm dünyada beklenmedik bir şekilde eğitim kurumlarının ani kapatma kararı alması/ online uzaktan eğitime geçmesi doğal olarak Değişim Programlarının da hazırlıksız yakalanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte Süleyman Demirel Üniversitesi olarak üzerimize düşen sorumluluğun bilincinde olarak hızlı, güvenli ve sağlıklı adımlar atmak üzere Koordinatörlük olarak öğrencilerle gerekli görüşmeler yapılarak bu süreci en az sorunla tamamlamaları konusunda destek sağlamak bu salgın sürecinin en başından beri önceliğimiz haline gelmiştir. İlk etapta salgının Türkiye’de ilk görülmeye başlandığı zamanlarda Türkiye’ye dönmek isteyen öğrencilerin hem kendi sağlıkları hem de karşı bireylerin sağlıklarını tehlikeye atmamaları için bu durumu tekrar düşünmeleri gerektiği bir süre orada kalarak kendilerini karantinaya almaları ve maske, mesafe ve hijyen kurallarına uymaları, birebir görüşmeleri azaltmaları ve özellikle buldukları yerden başka bir yere geçmemeleri sıklıkla belirtilmiştir. Bizlerin destekleri ve öğrencilerin kurallara uymaları çerçevesi içerisinde ise çok az öğrenci Türkiye ye dönüş sağlamış olup diğer öğrenciler orada kalarak ne olursa olsun bu deneyimi yaşamak istediklerini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak Covid-19 salgını uluslararasılaşma açısından da eğitimi derinden etkilemiş ve yeniden şekillenme yoluna gitmiştir. Tabi ki yeniden şekillenen bu eğitim yöntemleri herkes için eşit gerçekleşmemektedir. Öğrenciler arasındaki maddi farklılık boyutlarının olduğu da bir

gerçektir. Çeşitli imkânsızlık nedeniyle verimli bir uzaktan eğitim süreci geçiremeyen öğrencilere daha fazla ağırlık verilerek destekleme ve yetiştirme gibi planlarında göz önünde bulundurulması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

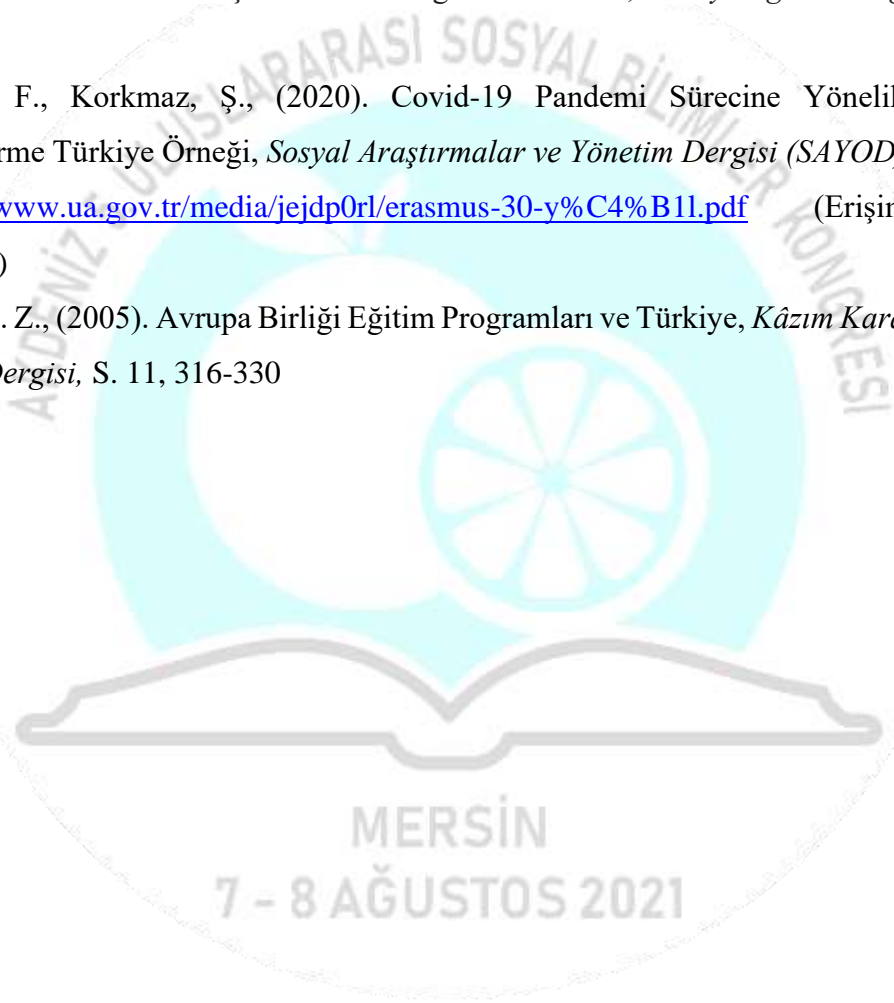
Ak, Ö., (2020). Soğuk Algınlığından Ölümcül Salgına! Küresel Kâbus Coronavirüs ve Kovid 19, *Bilim ve Teknik Dergisi*, 13-27.

Bağcı Aslan Ö., Erdem, S., Erişen, Y., (2018). Erasmus+ KA103 Hareketlilik Programının Öğrenci ve Koordinatör Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi, *Türkiye Eğitim Dergisi*, C.3, S.1, 54-76

Budak, F., Korkmaz, Ş., (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel bir Değerlendirme Türkiye Örneği, *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD)*, S. 1, 62-79

<https://www.ua.gov.tr/media/jejdp0rl/erasmus-30-y%C4%B11.pdf> (Erişim Tarihi: 09.08.2021)

Genç, S. Z., (2005). Avrupa Birliği Eğitim Programları ve Türkiye, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 11, 316-330

ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Belgin BAL İNCEBACAK¹

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0003-4643-8051

ÖZET

Covid-19 salgınının ülkelerde yayılmasının ardından önce okullara bir süre ara verilmiş sonra ise salgının yayılması ile uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitim döneminde birçok öğrenci hem evlerine kapanıp hem de uzaktan eğitime ile eğitim öğretim hayatlarına devam etmeye çalışmışlardır. Bu süreç bazı öğrenciler üzerinde birçok etki bırakmış ve bırakmaya devam etmektedir. Bu çalışmada uzaktan eğitim döneminde Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden teorik ve uygulamalı dersler alan çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü ile çocuk gelişimi programında öğrenim gören öğrencilerin neler yaşadığı ve uzaktan eğitime ilişkin görüşleri derinlemesine anlamaya çalışılması amaçlanmıştır. Bu amaçla bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni ile yürütülmüştür. Araştırma Karadeniz bölgesinde yer alan iki devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Meslek yüksekokulunda öğrenimine devam eden 355 öğrenci ile çalışılmıştır. Veriler çevrimiçi olarak görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Nitel olarak toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından analiz edilirken doğrudan alıntılar ile bulgular desteklenmiştir. Sonuç olarak birçok öğrenci bu dönemi çok verimsiz geçirdiğini, internet bağlantısı ve cihaz sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Sunuş yoluyla ders işlenen derslerden verim almadıklarını, ama sürece aktif katılım sağladıkları, kamera açtıkları derslerden verim aldıklarını ifade etmişlerdir. Öneri olarak öğretim üyelerine derse aktif katılım sağlayacak şekilde ders işlendiği takdirde derslerin daha verimli olacağını ifade etmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinin yorucu geçtiğini çünkü öğretim elemanlarının süreçte çok fazla ödev ve sorumluluk verdiğini ve bunların üstesinden gelme ve takip etmede zorladıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle uygulama yapılacak olan bir bölümde eğitim görüldüğü için staj yapamadan mezun olmanın mesleki yeterliliğe sahip olmadan mezun olduğu hissine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, çocuk gelişimi, öğrenci görüşü

1. GİRİŞ

Eğitim öğretim uzun yıllardır yüz yüze şekilde devam etmekteydi. Yüz yüze eğitime ve örgün eğitime erişim imkânı olmayan durumlarda uzaktan eğitim, e-öğrenme, mektupla eğitim, evden

çalışma, dış çalışma, açık öğretim, sanal öğrenme, ağ tabanlı öğrenme (Kaya, 2002; Moore ve Kearsley, 2005; Eygü ve Karaman, 2013; Aydemir, 2018) gibi farklı isimler çatısı altında eğitimler verilmekteydi. Bu eğitimler genelde zorunlu olmayıp imkânı olan kişiler tarafından kullanılmaktaydı. Çin'in Wuhan kentinde bir hayvandan insana geçerek tüm dünyayı etkisi altına salgın eğitim öğretimde birçok değişikliği zorunlu kılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Mart 2020 tarihinde salgın olduğunu ilan etmiştir (WHO, 2020). Bu ilan ile tüm dünyada olduğun gibi Türkiye de salgından etkilenmiş ve salgının seyrinin azalması için Sağlık Bakanlığı (2020) 16 Mart 2020 tarihinden itibaren 3 hafta okulları durdurma kararı almıştır. Verilen ara sonucunda salgının seyrinin artması ve sürecin devam etmesi sebebi ile 23 Mart 2020 tarihinde tüm eğitim öğretim kurumları uzaktan eğitime geçiş yapmıştır. Bu süreç bilinen bir süreç olunmasına rağmen alt yapı gibi sorunları içinde barındırması ve hem eğitim veren hem de eğitim alan kişiler için birçok zorluğu da içermektedir.

Seaman, Allen ve Seaman (2018) uzaktan eğitimi, eğitmen ve eğitilecekleri ayrı mekânlarda olduğu birden fazla teknolojinin aynı anda kullanıldığı eş zamanlı ve eşzamanlı olarak eğitim öğretimi desteklediği eğitim ortamları olarak tanımlamıştır. Bu çalışmada bahsi geçen uzaktan eğitim zorunlu olarak geçişi yapılan senkron ve asenkron derslere katılım zorunluluğu olan uzaktan eğitimi ifade etmektedir.

Uzaktan eğitim süreci ile ilişkili alanyazında süreç ile ilgili avantajlar olduğu ifade edilmektedir. Gagne ve Shepherd (2001) uzaktan eğitimin avantajlarını şu şekilde sıralamıştır. a) Esnek zamanlı olması, b) daha az seyahat ile derslere girilmesi, c) bina inşa edilmemesi olarak sıralamıştır. Verimli bir uzaktan eğitim içinde dikkat edilmesi gerekenlerin olduğu da unutulmamalıdır. Simonson, Zvacek ve Smaldino, (2019) uzaktan eğitim sürecinden dikkat edilmesi gerekenleri şu şekilde ifade etmişlerdir.

- İyi tasarlanmış eğitim planı
- Zengin içerik planı
- Kaynaklara erişim imkânı
- Öğretmen-öğrenci ve öğrenci-öğrenci etkileşimi
- İyi bir değerlendirme yöntemidir.

Bu açıdan uzaktan eğitimde eğitmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Uzun bir süre daha devam edeceği düşünüldüğünde pandeminin sonucu ortaya çıkan zorunlu eğitim kapsamında uzaktan eğitimde yapılması gerekenlerin belirlenmesi ve katılımcı gruplarının görüşlerinin alınması önem arz etmektedir. Bu süreçte uzaktan eğitim ile öğrenim hayatına devam eden ve edecek olan öğrencilerin görüşlerinin alınması devam eden pandemi sürecinde eğitmenlerin yapması gerekenler üzerinde bir kez daha düşünmesine ve süreci yapılandırırken öğrenci

görüşlerine göre derslerine şekillendirmelerine katkı sağlayabilir. Bu amaçla bu araştırmada öğrencilere aşağıdaki sorular sorularak öğrencilerin sürece ait görüşleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

- Uzaktan eğitim sürecine ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
- Uzaktan eğitim sürecinde hangi dersleri ya da nasıl işlenen dersleri dinlemekten daha keyif aldınız?
- Uzaktan eğitim sürecini nasıl tanımlarsınız?
- Uzaktan eğitim ile işlenen dersler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu sorular ile öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili düşünceleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada uzaktan eğitim döneminde Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden teorik ve uygulamalı dersler alan çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü ile çocuk gelişimi programında öğrenim gören öğrencilerin neler yaşadığı ve uzaktan eğitime ilişkin görüşleri derinlemesine anlamaya çalışılması amaçlanmıştır. Bu şekilde uzaktan eğitimin devam etmesi durumunda öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde nasıl bir eğitim beklentisi olduğunun öğrenilmesi ve süreçte eğitim verecek eğitimcilere de bu sonuçların ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu kısmında çalışma yöntemi, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizinden bahsedilmiştir.

2.1. Çalışma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) modeli kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2008) fenomenoloji (olgubilim) modelinde bir konu hakkında farkında olunan ve bilinen bir yapı ile ilgili detaylı bilgileri elde etme amacıyla yapılan bilimsel çalışma olarak ifade etmişlerdir. Bu araştırmada uzaktan eğitim süreci hakkında öğrencilerin yaşadıkları deneyimleri detaylandırmak ve süreci daha iyi anlamak amaçlanmıştır. Ayrıca eğitimcilere süreçte neler yapmaları gerektiği konusunda öneriler sunulması hedeflenmektedir.

2.2. Çalışma grubu

Araştırmaya katılan öğrenciler amaçsal örneklem yönteminden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma Karadeniz bölgesinde yer alan iki devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Meslek yüksekokulunda öğrenimine devam eden

çocuk gelişimi ve programı bölümü ve çocuk gelişimi bölümünde öğrenimine devam öğrenciler oluşturmaktadır. Ayrıca bu öğrenciler uzaktan eğitim iki dönem ders almış ve süreç hakkında uzun bir deneyime sahip öğrencilerdir. Toplamda 355 öğrenci ile çalışılmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu kız öğrencilerden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak uzaktan eğitim görüşme formu kullanılmıştır. Bu form araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen taslak formda toplamda 6 soru yer almıştır. Geçerlik ve güvenirlik çalışması için 3 alan uzmanına gönderilmiş ve alan uzmanları benzer olan soruları düzenleyerek soru sayısını 4'e düşürmüşlerdir. Toplamda görüşme formu 4 sorudan oluşmuştur. Görüşme formunda uzaktan eğitime ilişkin görüşleriniz nelerdir?, Uzaktan eğitim sürecinde işlenen dersler hakkında neler düşünüyorsunuz? gibi süreç hakkında görüşlerini ortaya çıkartacak sorulara yer verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri çevrimiçi ortamda toplanmış olup, öğrencilerin final sınavı öncesinde açık uçlu sorular şeklinde öğrencilere gönderilmiştir. Öğrencilerin cevapları daha sonra ayrı bir word dosyasına aktarılmış ve toplamda 68 sayfalık bir veri seti elde edilmiştir. Veriler daha sonra içerik analizine tabi tutulmuş ve iki araştırmacı tarafından veriler kod, kategori ve temalara ayrılmıştır. İki araştırmacının verileri daha sonra Miles ve Huberman'ın (1994) uyum yüzdesi hesaplanarak verilerin güvenirlik hesabı yapılmıştır. Araştırmacılar kodlamaları temalaştırırken görüş birliğine vararak temalaştırma yaptıkları için uyum yüzdesi %100 olarak hesaplanmıştır. Görüş ayrılığı yaşanan bir kod olmamıştır.

3. BULGULAR

Bu kısımda görüşme sorularının içerik analizi sonucu tema ve kodlarına ilişkin bulgular sırası ile yer almaktadır.

Uzaktan eğitim sürecine ilişkin düşünceleriniz nelerdir? sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların içerik analizi sonuçları;

Çizelge 1. Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Düşünceleri

Tema	Kategori	Kod	f
Olumlu Görüşler	Öğrencileri Aktif Kılan Dersler	Aktif	276
		İnteraktif	
	Karşılıklı İletişim-Etkileşim Kurulan Dersler	İletişim	208
		Etkileşim	
	Sohbet Havasında Geçen Dersler	Sohbet	200
	Sunum Ve Uygulama Yaptığımız Dersler	Uygulama	182

		Ödev	
		Sunum	
	Kameraları Açıp Daha Fazla Etkileşimde Olduğumuz Dersler	Kamera Açma	170
	Öğretmeninde Aktif Ve Neşeli Olduğu Dersler	Aktif	159
		Neşeli	
		Enerjik	
		Sıcak Kanlı	
	Materyal Bakımından Öğrenciye Zengin İçerik Sunan Dersler	Zengin İçerik	107
		Materyal	
	Hocalarımızın Bizim Motivasyonumuzu Yükselttiği Dersler	Motivasyon	83
		Moral	
	Alanda İlgi Çekici Olan Dersler	İlgi Çekici	80
	Web Araçlarının Kullanılarak İşlendiği Dersler	Web 2.0 Araçları	69
	Katılımın Yüksek Olduğu Dersler	Katılım	55
	Hocalarımızın Kamera Açtığı Dersler	Kamera	45
	Disiplinli Ve Kaynak Paylaşılan Dersler	Disiplin	39
		Düzen	
		Kaynak	
Olumsuz Görüşler	Sunuma Dayalı Olan Dersler Verimsizdi	Sunum	202
		Anlatma	
	Sadece Kendileri Konuşan Hocalarımızın Dersleri Verimsizdi	Konuşma	105
		Kamera Açmama	
	Ezbere Dayalı Olan Dersler Verimsizdi	Ezber	102
Teorik			
	Hiçbiri	Verimsizdi	21
		Tüm Dersler	

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine ilişkin düşüncelerinin olumlu ve olumsuz olarak iki temada toplandığı görülmektedir. Uzaktan eğitimde derslerin işlenişine yönelik olarak ifadelerde bulunan öğrenciler süreçte kendilerini aktif kılan, dersi interaktif şekilde işleyen, iletişim gücü yüksek olan, sohbet havasında işlenen dersleri dinlemekten memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda kendilerinin sunum yaparak görev aldığı derslerden daha çok memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca derslerde kamere açmanın daha çok sosyalleşme sağladığını, ders esnasında anlatım yapan öğretim görevlisinin aktif, enerjik, neşeli ve sıcakkanlı olmasının dersleri daha yüz yüze havasına soktuğunu daha verimli ders işlendiğini belirtmişlerdir. Zengin içerikli sunum yapan öğretim elemanlarının sadece sunum yaparak ders anlatanlara göre tercih ettiklerini ve o şekilde ders işleyen hocaların derslerine girmediklerini ifade etmişlerdir. Olumsuz olarak sadece sunum yapan, karşılıklı iletişim olmadan ders anlatan, ezbere dayalı ders anlatan öğretim elemanlarının derslerinden yeterince verim alamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu soruya ilişkin öğrenci görüşlerinde doğrudan altınlar aşağıda yer almaktadır.

Ö15: “Alan derslerimi daha çok ilgiyle dinledim çünkü bu derslerin hocaları derse daha çok emek vererek sunular, videolar ve çeşitli başka materyaller kullanarak ve aynı zamanda online eğitimin gereği olan teknolojiyi gerektiği gibi kullanarak ders işlediler. Bu şekilde derslerden hiç kopmadım. Fakat mesela bir dersimizin hocası online sürece kendisi

adapte olamadığı için biz de onun dersine adapte olamadık. Ve derslere girme isteğimiz kaçtı.”

Ö52: *“Hiçbirinden keyif almadım. Uygulamalı derslerde eksik kaldım ve çalışmalarımın yeteri kadar iyi olmadığını fark ettim. Sözel derslerde fazla zorluk yaşamadım.”*

Ö58: *“bu süreçte en fazla takip ettiğim dersler genelde her hafta sırayla sunum yapmamız gereken derslerdi. Özellikle grup çalışması içinde bulunduğumuz ödevlerde ve derslerde daha fazla sorumluluk hissettiğim için aksatmadan çalışmalarımı sürdürdüm. Sunum yapacak olmak ayrı bir sorumluluk istediği için son derece özenli davrandım.”*

Ö61: *“derse öğrencilerinde de dâhil olduğu kamera ve seslerin açılıp her öğrencinin fikirlerini alıp sohbet havasında olan etkileşimli derslerin daha etkili olduğunu düşünüyorum.”*

Ö77: *“Uzaktan eğitimde hocanın eğlenceli bir karaktere sahip olması önemlidir. Örneğin sizin dersiniz gayet eğlenceli geçmiştir. Uzaktan eğitimin verimli geçmesi için hocamız öğrenciden anlayan biri olmalıdır.”*

Uzaktan eğitim sürecinde hangi dersleri ya da nasıl işlenen dersleri dinlemekten daha keyif aldınız? sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların içerik analizi sonuçları;

Çizelge 2. Uzaktan Eğitimde İşlenen Derslere İlişkin Öğrenci Görüşleri

Tema	Kod	f
Keyif alınan	Uygulamalı Dersler	225
	Seçmeli Dersleri	220
	Sözel Dersleri	78
	Etkileşimli İşlenen Teorik Dersler	47
	Alan Dersleri	42
Keyif alınmayan	Teorik dersler	42
	Alan dersleri	35
	Hiçbiri	21

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde işlenen derslerden keyif aldıkları dersler olduğu gibi keyif alınmayan derslerinde olduğu görülmektedir. En fazla ders esnasında uygulama yapılan uygulamaları dersleri dinlemekten keyfi aldıklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda seçmeli dersleri dinlemekten çok keyif aldıklarını ifade etmişlerdir. Burada seçmeli dersleri veren öğretim elemanlarının daha genç olması, süreci daha aktif işlemesi, öğrenci ile daha kolay iletişim kurması etkili olmuştur. Öğrencilerin görüşlerine ait alıntılardan örnekler aşağıda yer almaktadır.

Ö135: “Bu zamana kadarki 3 dönemi göz önünde bulundurarak şunu söyleyebilirim; seçmeli derslerim daha keyifli geçti. Seçmeli GK ve MB derslerimin öğretmenleri genel olarak aynı özellikleri taşıyordu. Öğretmenlerimiz sıcak kanlı, öğrenciyi sıkmayan bunun yerine konuya dâhil etmeye çalışan ve de bunda başarılı olan kişilerdi. Ders işleyişinde konuyu bir şekilde bize bağlayarak bizleri derse katıyorlardı, espriler oluyordu ve derslerimiz çok keyifli geçiyordu. Bu tarz dersleri dinlemek benim için moral oldu. GK ve MB derslerimi dinlerken öğretmenlerimle bir dost gibiydim, insanlığın güzel yanlarını gördüm onlarda bu yüzden şu an bunları yazarken bile minnetle anıyorum onları. Böyle dersleri dinlemek gerçekten çok keyifli.”

Ö45: “Seçmeli dersleri işlerken çok keyif aldım. Özellikle seçmeli derslerde öğretmen ve öğrenci arasında etkileşim olduğunda ve dersler sohbet havası eşliğinde geçtiğinde çok keyif aldım.”

Uzaktan Eğitim sürecini nasıl tanımlarsınız? sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların içerik analizi sonuçları;

Çizelge 3. Uzaktan Eğitim Süreci Hakkında Öğrenci Görüşleri

Tema	Kod	f
Olumsuz	Verimsiz	196
Nötr	Verimli olduğu kadar verimsiz yönleri de oldu	87
Olumlu	Verimli	52

Uzaktan eğitim sürecine ilişkin öğrencilerin görüşlerinin olumlu, olumsuz ve nötr olduğu görülmektedir. Sürece ilişkin genel değerlendirmeleri uzaktan eğitim sürecinin ağırlık olarak verimsiz geçtiği yönündedir. Bir kısım öğrenci sürecin hem verimli olduğunu hem de verimsiz yönlerinin olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda bir kısmı ise diğerlerine göre azınlıkta olsalar bile süreçten keyfi aldıklarını ve verimli eğitim öğretim dönemi yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Ö5: “benim için oldukça verimsiz geçiyor hocalar sadece slayt okuyup geçiyor”

Ö11: “Uzaktan eğitim ile alan derslerimiz ve uygulamalı derslerimiz çok verimsiz geçti”

Ö22: “verimsiz geçtiğini düşünüyorum. Etkileşimli bir ders işleyemiyoruz. Herkesin eşit şartlarda derse girmemesi ise ayrı bir zorluk katıyor”

Ö59: “Benim için çok kötü geçen ve verimsiz bir süreç olarak tanımlarım. İşlenen derslerden hiçbir verim alamadım. Tam olarak öğrenme sağlamadığını düşünüyorum.”

Ö100: “Derslerin işlenişi yüz yüze eğitime göre daha verimsiz buldum. Derslerin değerlendirmesi de adaletsiz olduğunu düşünüyorum.”

Ö128: “Bazı dersler için yeterince verimli bir şekilde geçtiğini düşünüyorum ancak kimi derslerde öğretmenle etkileşim neredeyse hiç olmadığından derslere katılım sağlayan öğrenci sayısı da oldukça azdı. Öğrencilerle soru cevap şeklinde ve etkileşim halinde işlenen dersler bizler için daha verimli ve öğretici geçti.”

Ö144: “Uzaktan eğitim daha çok medya okuryazarlığı iyi olan kişilerin daha aktif ve daha verimli geçirebileceği bir eğitim sistemi olduğunu düşünüyorum. Uzaktan eğitim dersinde görsel içeriğin, konu ile ilgili verilen örnekleri yoğun olan derslerin daha rahat anlaşıldığını ve ödevlerle desteklenerek daha verimli olduğunu düşünüyorum. Öğrenci ile etkileşimli haleden geçirilen derslerde derse katılma isteğim ve dinleme isteğim daha çok artıyor.”

Uzaktan eğitim ile işlenen dersler hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların içerik analizi sonuçları;

Çizelge 4. Uzaktan Eğitim İle İşlenen Dersler Hakkında Öğrenci Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Dezavantaj	Yaparak Yaşayarak Öğrenme Eksikliği	Uygulama	273
		Staj	
		Etkileşim	
		Sosyalleşme	
	Psikolojik Süreçler	Yorucu	228
		Yıpratıcı	
		Moral Bozucu	
		İsteksizlik	
	Teknolojik Eksiklikler	Motivasyon	191
		Bilgisayar Eksikliği	
		İnternet Sorunu	
		Erişim Problemi	
	Sorumluluk Artışı	Teknik Eksiklikler	105
		Fazla Sorumluluk	
	Öğrenim Kalitesi	Ödevler	98
		Öğrenememe	
		Öğrenmede Eksiklik	
	Ev Yaşamı	Verim Düşüklüğü	90
		Evde Olma Zorunluluğu	
Ev Halkı ile Olma			
Ekran Başında Olma	Aynı Anda Kardeşler ile Derse Bağlanma	88	
	Ekran		
	Göz Sağlığı		
Dikkat	Dağımlık	75	
	Adaptasyon Sorunu		
	Dikkat Dağıtıcı Unsurlar		
Samimiyetsizlik	Samimi Değil	25	
	Donuk ve Uzak		
Örgütsel Bağlılık	Mesleği Benimseyememe	20	
	Aidiyet Duygusu Eksikliği		
Avantaj	Anlatım Tekniği	Eğlenceli	234
		Neşeli	
		Motive Eden	
		Sohbet	
	Olumlu Yönleri	Tekrar	217

		Kolaylık	
		Biden fazla yerde olma	
		Pratiklik	
		Hastayken Bile Derse Girme	
		Devamsızlık Hakkı	
	Maddi Açıdan Avantaj	Yeme İçme	73
		Barınma	
		Ulaşım	
	Teknolojiye Entegre Zamanı	Teknoloji	45
		Zaman Tasarrufu	37
	Aile ile Vakit Geçirme	Aile İle Birliktelik	36
	Farklı Eğitimler Alma	Eğitimler	36
	Kaynağa Ulaşma	Erişim	14

Öğrencilerin uzaktan eğitim ile yaparak yaşayarak öğrenme süreçlerinin azaldığı, hastalığın devam etmesi ve eve kapanmaların olması sebebi ile psikolojik olarak yorucu ve yıpratıcı olduğunu, teknolojik çok fazla eksiklikler yaşadıklarını, sorumluluklarının hem ev de hem de okulda arttığını, öğrenim kalitesinin hocaların anlatımından kaynaklı düştüğünü, ev yaşamında hem ev halkı ile yaşayıp hem okul için gerekli sorumlulukları yerine getirmenin zor olduğunu, sürekli ekran başında olmanın zor bir süreç olması gibi birçok yönden sürecin dezavantajları olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra dersleri tekrar etme imkanı, kolay ulaşabilme, pratik oluşu, barınma yeme içme gibi maddi açıdan avantajlarının olduğunu da ifade etmişlerdir.

Ö33: “Uzaktan eğitim ile işlenen derslerin eksik olduğunu ve bu eğitim sürecine öğretmenlerin yeteri kadar hazır olmaması kaynaklı eksik bulmaktayım.”

Ö38: “Uzaktan eğitim eşittir internet, bilgisayar. Açıkçası verimin alınmadığını düşünüyorum”

Ö43: “Uzaktan eğitim, öğrenci ve öğretmenin somut olarak aynı ortamda olmadığı kullanılan teknoloji ile sanal ortamda öğretimin gerçekleştiği ve bu oluşturulan sanal ortamdaki işlenen derslerin tekrar tekrar izlenebileceği eğitimin adıdır. Konfor alanı ve öğretimin öğrenci tarafından planlanması bazı yönlerden olumlu sonuçlar elde etmemi sağlasa da bazı yönlerden zorlandığım zamanlar oldu. Şunu söyleyebilir ki hasta olduğum veya katılmadığım bir ders olduğunda o dersi tekrar izleme veya dinleme şansımın olması en büyük avantajdı. Ve teknolojiyi daha etkin kullanmaya, eğitim anlamında daha fazla yararlanmaya başladığım bir süreç oldu. Fakat deney ve gözleme dayalı veya beş duyu organı ile elde etmem gereken bilgiler de eksikliklerimi hissettiğim oldu. Ayrıca dersi dikkatle dinlediğim süre aralığının kısaldığını veya kolayca dikkatimin dağıldığını fark ettiğim zamanlar oldu. Özet olarak uzaktan eğitim farklı ortamdaki birçok öğrenci ve

öğretmenin buluşmasını, olumlu ve olumsuz yönleri ile bir şekilde pandemi döneminde eğitimin devamlılığını sağlaması açısından büyük bir teknoloji hizmetidir.”

Ö247: “Uzaktan eğitim ile alan derslerimiz ve uygulamalı derslerimiz çok verimsiz geçti”

Ö256” *Uzaktan Eğitim teorik dersler için iyi olsa da uygulama gerektiren dersler için kötü. Ayrıca teorik dersler öğretmenin düz anlatımıyla işlendiğinde katılım göstermediğim için sıkılıyorum”*

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmanın sonucunda Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden teorik ve uygulamalı dersler alan çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü ile çocuk gelişimi programında öğrenim gören öğrencilerin süreç hakkında büyük oranda olumsuz görüşleri yer alırken sürecin olumlu yönlerinin de olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir. Gagne ve Shepherd (2001) uzaktan eğitimin ile ilgili esnek imkânlar sunması, seyahat etmeden okula gidilmesi, daha pratik olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde bu çalışmada yer alan öğrencilerde zaman kaybı yaşamadan hızlıca derslerine girebildiklerini, dersleri tekrar tekrar izleme imkânı, yurt ihtiyacının olmaması, okula gitmek için uzun bir seyahat yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

Bates (2015) çalışan kişilerin, uzaktan eğitim sürecini lisans ve yüksek lisans yapmak isteyen kişiler tarafından daha çok sevildiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde pandemi dönemi çalışmaya devam eden öğrenciler uzaktan eğitimden memnun olduklarını çünkü çalışırken aynı zamanda okumalarına olanak sağladığı için memnun olduklarını belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde motive olamayan derslerine düzenli giremeyen, süreçte öğretim elemanlarının anlatımından kaynaklı derslerden uzaklaşarak sürecini iyi takip etmeyen öğrencilerin olduğu görülmüştür. Bu da mezun olduktan sonra uygulamalı eğitim verecek bu öğrencilerin süreçten olumsuz etkilendiklerini ve meslek yaşamına eksik bilgiler ile atılacaklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu süreçte öğretim elemanlarının uygulamalı dersler için özel hazırlık yapması ve süreçte öğrenciyi aktif kılacak görevler ile uygulamaya yönelik çalışmalar yapması önerilebilir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin vakit buldukça çalışma alanlarındaki uygulamaları takip edip süreçte aktif olmaya çalışmaları önerilebilir.

Uzaktan eğitimin sosyalleşmeyi azaltması, öğretmen öğrenci iletişimde yararlı olan etkileşimin azlığı ve motivasyon eksikliği olduğu ifade edilmiştir (Çetin ve diğerleri, 2004; Uzoğlu, 2017). İlgili çalışmaların sonuçları ile paralellik gösteren sonuçlar elde edilmiştir. Öğrenciler derslerde sosyalleşme sağlayamadıklarını, süreçteki durumlardan kaynaklı motivasyon eksikliği yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sürecin üstesinden gelmek için dersleri

daha etkileşimli, öğrenciye daha fazla söz hakkı tanıyan, interaktif şekilde işlenmesi önerilmektedir.

Atabey (2016) uzaktan eğitim sürecinde alt yapı ve teknik imkânlarının iyi olması gerektiğini ifade etmiştir. Süreçte uzaktan eğitimde mobil cihaz ya da bilgisayar temin etme konusunda problem yaşayan (Gökbulut, 2020) öğrencilerin olduğu bilinmektedir. Bu araştırmada yer alan öğrenciler mobil cihaz, alt yapı ve internet problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte hazırlıksız yakalanan bir süreç olmuştur. Devlet bu süreçte teknik alt yapı güçlendirmeleri yapmıştır. Bu süreçte bazı üniversitelerin uzaktan eğitim süreçlerinde alt yapılarının iyi olması sebebi ile teknik aksaklıkları hızlı şekilde giderip sürece daha hızlı adapte olmuşlardır. İnternet problemlerine ilişkin bazı üniversiteler öğrencilerine 10 GB internet tanımlamıştır. Devlette aynı zamanda eğitim platformlarında kullanılmak üzere herkese 8GB internet tanımlamıştır. Ayrıca 3 kanal kurarak televizyondan eğitim imkânı sunmuştur. Ama öğrencilerin bütün bunlara rağmen köyde yaşayan internet problemi olan öğrencilerin var olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu süreçte öğrencilerin bu yaşanan problemlerden dolayı yüz yüze eğitim almak istediklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Atabey (2016) meslek yüksekokulu öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin değerlendirmelerinde yüz yüze eğitimi istediklerini ifade etmişlerdir. Paydar ve Doğan (2019) üniversite öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada benzer şekilde öğrencilerin uzaktan eğitimin avantajları olduğunu ama yine de yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Meslek yüksekokulu öğrencileri ve sağlık fakültesi öğrencileri uygulamalı dersleri alırken problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Gömleksiz ve Pullu (2020) meslek yüksekokulu öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Alanda çalışacak bu öğrencilerin yüz yüze öğrenimi tercih etmeleri genelde bu sebepten dolayıdır. Kendilerini mesleki açıdan yetersiz olarak mezun olduklarını ifade etmişlerdir.

Ayrıca evde olma durumu öğrencilerin aynı anda derse giren kardeşlerinin olması, ailelerinde öğretmen olanların aynı anda derse girmesinden kaynaklı evde bilgisayar problemi yaşadıkları, süreçte kardeşlerin aynı anda sınavları olduğunda birinin ya da ikisinin sınava giremediği zamanların olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu süreçte ailevi sebeplerden dolayı çok fazla problem yaşayan öğrencilerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bundan dolayı öğrenciler uzaktan eğitimden ziyade yüz yüze eğitimi, örgün şekilde gelmeyi arzu ettikleri özellikle vurgulamışlardır.

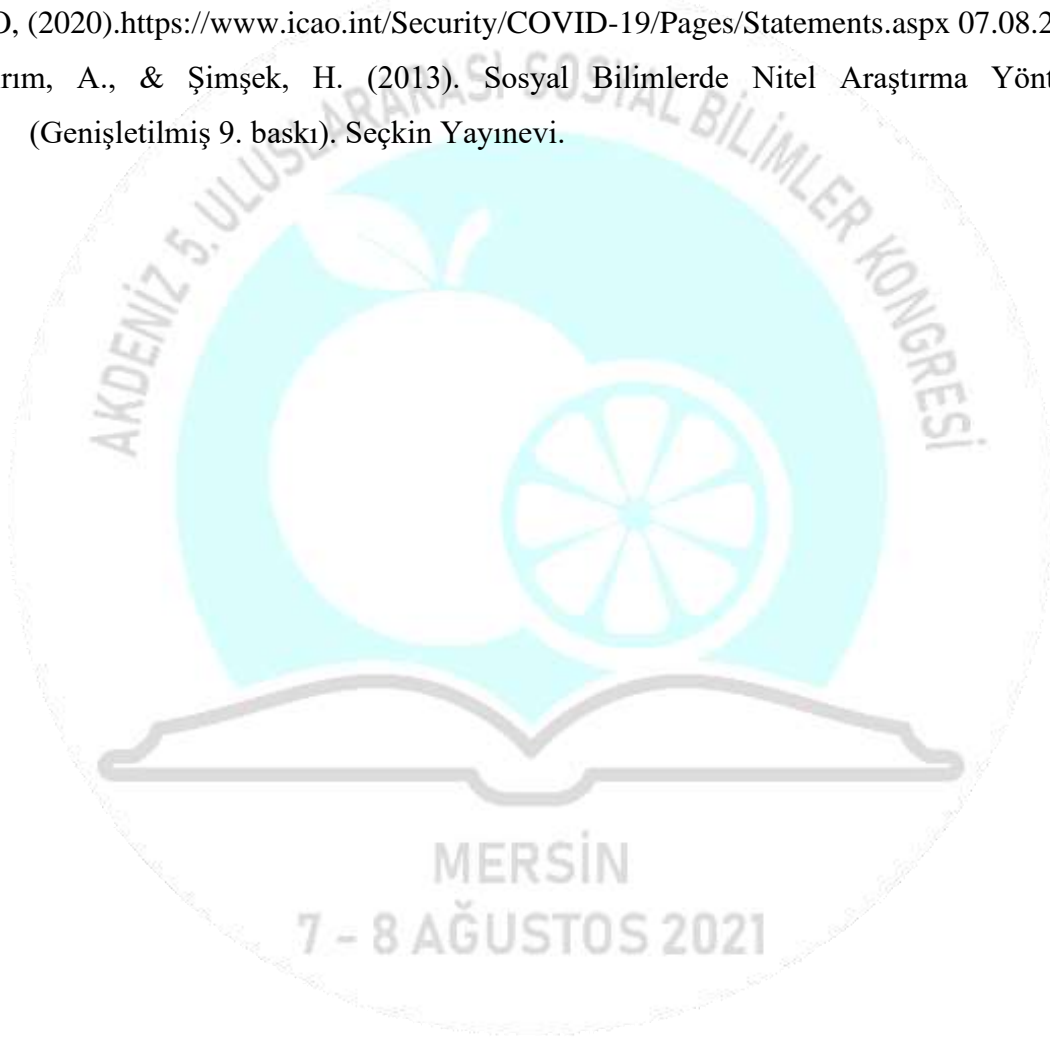
Bu süreçte eğitimcilere yüz yüze eğitimin devam etmesi durumunda derslerini daha interaktif şekilde işlemeleri, farklı öğretim yöntem tekniklerini kullanmaları (yaratıcı drama vb), web 2,0 araçlarını derslerine entegre etmeleri, derslerde kamera açarak etkileşim sağlamaları, derslerde

öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı konuşmalar yapmaları, derslere güler yüzlü, neşeli canlı ve sıcak kanlı şekilde girmeleri, öğrencilerin birbirleri ile etkileşime girmeleri için grup çalışmaları ve öğrencilere çeşitli sorumluluklar vermeleri gibi dersleri daha canlı tutacak şekilde ders işlemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Atabey, S. (2016). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Değerlendirmesi; Ortaca Örneği. *Internatioanal Contemporaray Educational Research Congress*, 29 Eylül-02 Ekim 2016, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Aydemir, M. (2018). *Uzaktan eğitim programı, ders ve materyal tasarımı*. Ankara: Eğitim Yayınevi
- Bates, A., W. (2015). Teaching in a digital age. Open Educational Resources Collection. 6. University of Missouri, St. Louis. <https://irl.umsl.edu/oer/6>
- Çetin, Ö., Çakıroğlu, M., Bayılmış, C., & Ekiz, H. (2004). Teknolojik gelişme için eğitimin önemi ve internet destekli öğretimin eğitimdeki yeri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(3), 144-147
- Eygü, H., & Karaman, S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Bilimler*, 3(1), 36-59.
- Gagne, M., & Shepherd, M. (2001). Distance Learning in Accounting: A Comparison between a Distance and a Traditional Graduate Accounting Class. *T.H.E. Journal*, 28(9), 58-60. Retrieved August 7, 2021 from <https://www.learntechlib.org/p/94130/>.
- Gökbulut, B. (2020). Distance education students' opinions on distance education. Durnalı, M. & Limon, İ. (Ed.) *Enriching Teaching and Learning Environments With Contemporary Technologies* (p. 138-152). USA: IGI Global
- Gömlüksiz, M. N., & Pullu, E. K. (2020). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 477-502. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44456>
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Miles, M.B., & A.M. Huberman. (1994). *Qualitative Data Analysis*. 2d edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2005). *Distance education: A systems view of online learning*. Cengage Learning.
- Paydar, S., & Doğan, A. (2019). Öğretmen Adaylarının Açık ve Uzaktan Öğrenme Ortamlarına Yönelik Görüşleri. *Eğitim ve Teknoloji*, 1(2), 154-162.

- Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 (Sars-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi. Erişim adresi: https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf 07.08.2021
- Seaman, J. E., Allen, I.E., & Seaman, J. (2018). Grade Increase: Tracking Distance Education in the United States. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED580852.pdf>
- Simonson, M., Zvacek, S.M., & Smaldino, S. (2019). Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education,(7th Edition).Information Age Publishing
- Uzoğlu, M. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 335-351.
- WHO, (2020).<https://www.icao.int/Security/COVID-19/Pages/Statements.aspx> 07.08.2021
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (Genişletilmiş 9. baskı). Seçkin Yayınevi.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE EVDE BAKIM HİZMETLERİ: ALMANYA, JAPONYA, ABD VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Dr. Safure Cantürk
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
ORCID ID :0000-0002-5419-3525

ÖZET

Son yüzyılda bilimsel alanda yaşanan gelişmeler ve yaşam standartlarının yükselmesine bağlı olarak demografik değişim ve yaşlı nüfus gerçeği ortaya çıkmıştır. BM'ye göre Dünyanın tüm bölgelerinde ve farklı gelişme düzeyindeki ülkelerde görülen yaşlanma, genç nüfusa sahip gelişmekte olan ülkeler de dâhil olmak üzere hızla artmaktadır. Dünya üzerinde, 65 ve yukarı yaşlardaki nüfus 2019 yılında 703 milyondur ve 2050'de kendini ikiye katlayarak 2,1 milyar olacağı tahmin edilmektedir. BM ekonomi ve sosyal işler departmanının araştırmalarına göre, gelecek 30 yılda, dünya genelinde yaşlıların sayısı iki katından fazla artacağı ve 2050'de 1,5 milyardan fazla kişi 65 yaşın üzerinde olacağı ön görülmektedir. Artan yaşlı nüfusu ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri üzerinde ağır baskı uygularken ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarına göre de yaşlılara göre farklı sosyal politika sistemleri uygulanmaktadır. Bu araştırmada en çok yaşlı nüfusa sahip ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin evde bakım hizmetlerinin içeriğini tartışılmaktadır. Bu kapsamda, sosyal devlet uygulamaları kapsamında yaygın ve kapsamlı evde bakım hizmetlerini sunan Almanya'da, bakım sigortasının temel esası yaşlılar için eve dönük aile dostu, bakım güvencesinin temini ve bakıcı aile fertlerinin sosyal güvenliği üzerine kurulmuştur. Japonya'da ise yaşlı nüfusuna ilişkin evde bakım sigortası için özel bir bütçe ayrılmasına rağmen dışarda bakım merkezleri yerine geleneksel aile yapısından dolayı evde bakım öne çıkmaktadır. Dışarda bakım merkezlerinin yetersiz olmasından dolayı ise yaşlıların hastanelerde uzun süre yatışları sağlık sisteminde yük oluşturmaktadır. ABD'de ise yaşlı bakımı en büyük gelişen sektörlerden birisi olmuş ve sektörün sağlık harcamaları içindeki payı yüzde 10'a ulaşmıştır. Türkiye'de ise bu üç ülkenin karma bir modeli uygulanmaktadır. Ağır engelli, tamamen bir başkasının bakımına muhtaç olanlar için bakım sigortası, bakım ücreti devlet tarafından karşılanırken, evde aile dostu ortam içinde evde bakımlarının gerçekleşmesi ve aile fertlerinin bakım desteği verilmektedir. Ağır engelli olmayan diğer yaşlı bireyler için ise Japonya'da olduğu gibi geleneksel olarak evde bakımları aile üyeleri tarafından gerçekleşirken sağlık harcamaları devlet tarafından karşılanmaktadır. Son olarak ise ABD olduğu gibi özel yaşlı bakım merkezleri ücretli olarak hizmet vermekte, devletin bu merkezlere kısmi desteği bulunmaktadır. Bireye uygun bakım sistemi olduğu kabul edilen evde bakım hizmetleri, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızla kurum bakım sisteminin yerini almaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Evde bakım, yaşlılık, sosyal yardım, Almanya, Japonya, ABD, Türkiye

1. GİRİŞ

Bakıma muhtaçlık riski, özellikle yaşlanan toplumlarda meydana gelen bir sosyal risk türüdür. Bakıma muhtaçlık riski, kişinin, özürsüzlük, yaşlılık, hastalık veya malullük gibi sebeplerden

dolayı başkalarının sürekli olarak bedenî desteğine ihtiyaç duyma tehlikesidir. Bu riskin tahakkuku söz konusu olması durumunda bakıma muhtaçlık sorunu da gündeme gelmiş olmaktadır. Tanım olarak bakıma muhtaçlık, kişinin, bedensel hareket edebilirliğinin engellenmesi veya kısıtlanması sonucunda gerek beden temizliği, gerek beslenme, gerekse ev idaresinde değişik yoğunlukla bir bakıcının düzenli bakımına ihtiyaç duyma hâlidir. Dolayısıyla bakıma muhtaç bir kişi de, günlük hayatta her zaman yapılması gereken bazı basit bedenî hareketlerin yerine getirilmesinde (giyinme, yeme içme, beden temizliği, tuvalet ihtiyacını giderme, alış veriş vb.) başkalarının fizikî-bedenî yardımına ve desteğine sürekli olarak ihtiyaç duyan insandır (Seyyar; 2002; 54-56). Yani, hayatın idamesi için yapılması zarurî olan temel iş ve görevleri, kendi kendine yapma kabiliyetine ve gücüne sahip olmayan herhangi bir insan, bakıma muhtaçtır.

Nüfusu gittikçe yaşlanmakta olan gelişmiş ülkeler, bakıma muhtaçlık riski ve sorununa karşı sosyal güvenlik sistemi içinde bakım güvencesini temin eden yeni modeller oluşturmak zorunda kalmaktadır. Bakım güvencesi, bakıma muhtaç kişiye, başta sosyal bakım hizmetleri olmak üzere gerektiğinde maddî yardımlarda bulunan bir uygulamadır. Bakıma muhtaçlık riskine karşı kapsamlı bir sosyal güvence sisteminin geliştirilmesi için, çözüm modeli olarak genelde iki yöntem mevcuttur. Birincisi, bu riske karşı sosyal sigortalar sistemi içinde bakım sigortasını ihdas etmektir. İkinci model ise, genel vergilerden finanse edilen kamusal sosyal yardım vasıtasıyla bakım ihtiyacı ile ilgili olarak kişilere sunulan sosyal güvencelerdir (Seyyar; 1999; 97-115).

Bu araştırmada dünyada sürekli değişimler gösteren yaşlılar için bakım hizmetlerinin ülkelere göre farklılıkları, birbirleriyle karşılaştırılarak tartışmaya açılmıştır. Ülkelerin kültürel özelliklerinin bakım hizmetlerine etkisi, kurumda bakım yerine evde bakım hizmetlerine dönüşümün sebepleri sorgulanmaktadır. Literatür ve belge taramaları yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada, Almanya, Japonya, ABD ve Türkiye uygulamaları karşılaştırılmıştır.

Birçok Avrupa ülkesi, bakım güvence sistemlerinden herhangi birisini tercih ederken, bazıları da karma bir sistem tercih etmektedir. Ayrıca zaman içinde yaşanan nüfus ve toplumsal beklentilere göre de bu sistemlerde değişimler görülmektedir. Yaşlanma ile birlikte ortaya çıkan bakıma muhtaçlık sorunu, sadece Avrupa ülkelerini ilgilendirmemektedir. Coğrafya bakımından ayrı bir bölgede olan fakat sosyo-kültürel ve demografik yönleriyle benzerlikler taşıyan Japonya ve ABD’de yaşlılığa bağlı bakıma muhtaçlık sorununa karşı yeni arayışlara girmiş ve bu alanda zengin bir birikime sahip olan Almanya uygulamalarından yararlanarak, sosyal güvenlik sistemine bakım sigortasını ihdas etmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ise hibrit model diye anılan ihtiyaca göre çeşitli bakım modelleri geliştirdikleri görülmektedir. Modeller arasında kamu ya da özel sigortalar şeklinde farklılık olmasına rağmen tüm dünyada kurumda bakım yerine evde bakım sistemine geçiş olduğu görülmektedir.

2. ALMANYA

Almanya’da bakım sigortası, bakıma muhtaçlık riskinden doğan bedenî, maddî ve manevî zararların telâfisine yönelik sosyal sigorta sistemi içinde tesis edilen bir sigorta türüdür. Almanya’da 1988 yılında yapılan sağlık reformu ile hastanın evde bakımı durumunda hastalık sigortasınca bakıma muhtaç hastaya bakımı için belli bir sosyal gelir sağlanması sistemine geçildi. 1990 yılında ise vergi reformu ile bakıma muhtaç kişiler ve bakım hizmetlerinde

çalışanlara vergi reformu ile vergi kolaylıkları sağlandı. 1992 yılında yapılan yaşlılık, malullük ve ölüm sigortası reformu ile bakım aşamasında geçirilen sürenin bu sigorta kolunda dikkate alınması sağlandı. Ancak, bu tedbirlerle bakım için başkalarının desteğine muhtaç olma gibi birçok riski gereğince karşılayamadı (Dilik; 1998; 1-2).

Bu kapsamda 1995 yılında ilk kez Almanya'da, bakım sigortası uygulaması devreye girdi. Bakım sigortasının finansmanı, işçi ve işverenlerden eşit oranda katılım ile alınan primlerden sağlanmaktadır. Bakım Sigortasının prim oranı, 1996'dan beri yüzde 1.7'dir. Bakım sigortası kapsamına giren bağımlı işçilerin eşi ve 18 yaş altı aile üyeleri de prim ödemeksizin sigorta kapsamına dâhil edilmektedir. Buna göre, aile fertleri, hangi sebepten ötürü olursa olsun bakıma muhtaç hâle gelmeleri durumunda, Bakım Sigortasının sunduğu bütün hizmetlerden ve yardımlardan yararlanabilmektedir (Jung; 1995; 132).

Alman bakım sigortasının, yaşlılara hizmet sunumundaki temel esasları evde dönük aile dostu bir bakım güvencesi ve bakıcı aile fertlerinin sosyal güvenliği üzerine kurulmuştur. Bakım hizmetlerinin hedefi, kurumsallaşmış bakım sistemi oluşturarak, gerek bakım yurtlarında, gerekse evde, profesyonel bakıcı uzmanların ve bakımı kolaylaştıran teknolojik araç-gereç yardımı ile bakım hizmetlerindeki kalitesini artırmak ve aile fertlerinin yükünü hafifletmektedir. Evde bakım hizmetleri, hem bakım hizmetlerinin maliyetini düşürdüğünden, hem de birebir ve şahsî ihtiyaçlara göre düzenlediğinden bakım sistemi içinde önemi gittikçe artmaktadır. Bakıma muhtaç insanların, mümkün olabildiğince sürekli olarak alışageldikleri sosyal çevrelerinde bakılmaları için, aile fertlerinden oluşan bakıcıların yükünün hafifletilmesi ve şartlarının iyileştirilmesi yönünde her türlü kolaylık getirilmektedir (Seyyar; 1998; 50). Bu bağlamda, Alman sosyal politikası, kurumsal bakım hizmetinden daha çok evde bakıma ağırlık vermektedir. Başta yaşlılık ve kaza sigortası kolları olmak üzere, haftada en az 14 saat bakım hizmetinde bulunan bakıcı aile fertlerinin sosyal güvenlik kapsamına alınmaları ile evde bakımın cazibesi artırılmıştır. Dolayısıyla emeklilik güvencesinin ötesinde, bakım hizmetleri esnasında evde meydana gelebilecek kazalara karşı bakıcı aile fertleri, prim ödemeksizin kaza sigortasından yararlanabilmektedir (Seyyar; 1999; 138).

2.1. Bakım Ücreti Desteği

Haricî Destekli Evde Bakım: Evde bakımın söz konusu olması hâlinde, bakıma muhtaç insanın yalnız yemesi, içmesi ve temiz kalması için çaba gösterilmesi, sosyal nitelikli bakım hizmetlerinin temel anlayışına ters düşmektedir. Bakıma muhtaç insanın, eski dinçliğine ve sağlığına yüzde yüz kavuşturulması mümkün görünmese dahi, fizikî yönden olabildiğince bağımsız bir hayat sürdürebilmesi için, başta fizik eksersizleri olmak üzere değişik aktif programların uygulanması, bakım sigortası tarafından teşvik edilmektedir. Aktif bakım hizmetlerini; bakıma muhtaç kişinin hareket kabiliyetini artırmak, defî hacette, yeme-içmede, sosyal ilişkilerde ve netice itibariyle hayatını tanzim etmede kolaylık sağlamak şeklinde anlamak mümkündür (AOK; 1996; 8). Aslında profesyonel anlamda aktif bakım hizmetleri ile evde bakım kalitesi temin edilmek istenmektedir. Bu da çoğu zaman aktif bakım hizmetleri sunabilen profesyonel uzmanların sâyesinde gerçekleştirilebilmektedir. Bakıcı aile fertlerinin yükünü hafifletmek, daha sağlıklı ve kaliteli bakım hizmeti verebilmek amacıyla dışarıdan gelen uzman bakıcıların profesyonel bakım hizmetleri, aile fertleri için son derece önemlidir.

Eve Yönelik Haricî Bakım Hizmetleri: hem temel bakıma, hem de ev idaresine yönelik günlük hizmetleri içermektedir. Eve yönelik profesyonel bakım hizmetleri, bakım sigortasına bağlı

bölge bakım sandıkları ile hizmet sözleşmesi yapmış özel sektör temsilcileri (serbest hemşireler ve(ya) bakım uzmanları, bakım şirketleri, STK'lar tarafından yürütülmektedir. Sürekli bir biçimde haricî profesyonel bakım hizmetlerinin sağlanabilmesi için, Bakım Sigortası, bakıma muhtaç insana, muhtaçlık derecesine göre her ay bakım parası adı altında bir sosyal gelir bağlamaktadır.

Evde yaşayan aile fertlerinden herhangi birisinin bakıma muhtaç kişinin bakımını, haricî destek almaya gerek duymaksızın yürütebilmesi söz konusu olması durumunda, aile yine de sosyal koruma kapsamına alınmaktadır. Bakımı üstlenen kişi, çoğu zaman sadece bu sebepten dolayı emek piyasasında çalışmamakta ve gelirden mahrum olmaktadır. Bunun yanında bakım ile ilgili olağanüstü masraflar da çıkmaktadır. Bunun içindir ki; profesyonel bakım hizmetlerine ihtiyaç duymayan ailelere de, bakım harcamalarını ve gelir kayıplarını gidermeye yönelik nakdî yardımlar yapılmaktadır. Bu durumda böyle bir aileye, bakıma muhtaç kişinin bakım derecesine göre değişen miktar üzerinden bakım parası ödenmektedir.

Bakıma muhtaç insanın sürekli bakımını üstlenen bakıcının hastalanması veya izne çıkmak istemesi gibi durumlarda, bakım hizmetleri, geçici bir süre için yerine getirilemeyeceğinden, bakıma muhtaç kişi, bu süre zarfında profesyonel bir bakıcı tarafından evinde bakılır. Herhangi bir özel kuruluştan geçici bir süre için temin edilen profesyonel bakıcıya, çalıştığı süre ve bu hizmetten yararlanan kişinin bakıma muhtaçlık derecesine göre değişen miktarlar üzerinden yine “bakım parası” adı altında bir ücret verilmektedir (Seyyar; 1999; 131-132).

2.2. Evde Bakımı Kolaylaştıracak Araç-Gereç Yardımı ve Mimarî Destek

Almanya’da bakım evde gerçekleşecekse, bakıma muhtaç insana, evindeki aile düzeni bozulmadan, mümkün olduğunca kendi kendine yeterli hâle gelebilmesi yönünde imkânlar tanınmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda bakıma muhtaç insanın bakımını kolaylaştırmak ve mümkün mertebe hayatını bağımsız olarak idame ettirebilmesini sağlamak maksadıyla, kendisine ve(ya) aile fertlerine araç-gereç ve cihaz yardımı yapılmaktadır. Bu yardımlar tek kullanımlık tıbbi yardımlar için aylık sabit ücret desteği ve uzun vadeli teknik araç gereçleri ödünç yolu ile temini şeklinde karşılanmaktadır. Genelde iki farklı uygulamaya göre yapılmaktadır.

Diğer taraftan bakıma muhtaç insanın yaşadığı mekânı ve ev çevresini bakıma uygun hâle getirebilmek ve bakımı daha da kolaylaştırmak amacıyla yapılması zarurî görülen özel duş, asansör gibi her türlü tadilat ve tamiratlar için, bakım sigortası mali destek sağlamaktadır.

2.3. Kurumsal Bakım Hizmetleri

Bakım sigortası kapsamında olan bakıma muhtaçlar ve onlara bakabilen veya bakamayan aile fertlerine, kurumsal bakım hizmetleri çerçevesinde, kısa, kısmi ve kalıcı tam bakım şeklinde destek sağlamaktadır. Kısa süreli bakım yılda 4 hafta olmak şartıyla uygulanmaktadır. Kısmi bakım, bakıcı aile ferdinin çalışmak durumunda kalması durumunda gündüz veya gece şeklinde gerçekleşmektedir. Bu bireylere ise bakım derecelerine göre kurumdan hizmet almak üzere aylık nakdi destek verilmektedir (SGB; XI; m.41.2). Kalıcı bakım ise bakacak aile bireyinin olmadığı, ya da uygun şekilde bakılmadığı durumlarda tam zamanlı kurumsal bakım altına alınmaktadır. Kişilerin tüm bakım giderleri sigortadan karşılanmakta ancak bakım ve beslenmeyi karşılayan giderleri için giderlerin yüzde 25’i sigortalıdan talep edilmektedir (AOK; 1996; 12).

3. JAPONYA

Dünyanın en yüksek yaşlı nüfusuna sahip ve en hızlı yaşlanan ülkesi olan Japonya'da yaşlılık sosyo-ekonomik kriz haline gelmiştir. Japonya Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre nüfusun yüzde 20'sini 70 yaş ve üzeri oluşturmakta, 65 yaş üstü nüfus ise 35 milyonun üzerine çıkmıştır. 100 yaş üstü nüfus ise 100 bini aşmıştır. Japonya'da ortalama yaşam süresi kadınlarda 87, erkeklerde 85 olarak tespit edilmiştir. Mevcut verilere göre, şu anda 126 milyon olan Japon nüfusunun 2100 yılında 60 milyona düşeceği varsayılmaktadır (İbe Hideo; 2000). Japonya'da nüfusun yaşlanması ile birlikte hem yaşlılığa bağlı bakıma muhtaçlık sorunu daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmakta, hem de bakıma muhtaç yaşlılara yönelik sosyal bakım hizmetlerinin önemi de artmaktadır. 2000 verilerine göre, Japonya'da bakıma muhtaçların sayısı, nüfusun yüzde 13'ünü oluşturmaktadır. Evde bakım hizmeti alan 65 yaş ve üstünde olan Japonların toplam nüfus içindeki oranı yüzde 9'dur (Brodsky; 2000; 75).

Japonya'da geleneksel değerler sebebiyle yaşlı bakımı diğer kıta Avrupası ülkelerinden değişiklik göstermektedir. Çünkü yaşlılara olan saygı sebebiyle yaşlı bakımında birinci sorumluluk ailenin ve özellikle de gelinlerindir. Japon geleneklerine göre gelin, kayınvalidenin tüm bakımından birinci derecede sorumludur ve bu durum, kayınvalidenin ölümüne kadar sürmektedir. Kurumsal bakım hizmetleri ise daha çok kimsesiz yaşlıların bakımına yöneliktir. İster evde, isterse kurumsal bakım altında olsun 70 yaş üstündeki her yaşlı için, Japonya'da ücretsiz tıbbî hizmetler de verilmektedir (Campbell; 1997). Ancak ailenin gelinin de artık bakıma muhtaç yaşa gelmesinden dolayı bu geleneksel yöntem bozulmuş ve birçok yaşlı hastanede tedavi altına alınmıştır. Ülkede huzur evi ya da yaşlı bakımı sağlayacak merkezlerin yeterince olmamasından dolayı sağlık sistemine yaşlı bakımının yükü binmiştir. Bu yüzden Japon hükümeti, artan bakım maliyetlerini frenlemek ve kontrol altında tutabilmek için, başka çözüm yolları aramaya gitmiştir (Crumo; 1997; Nr. 5).

3.1. Japon Bakım Sigortasının Özellikleri

Japonya, bakım hizmetlerini sosyo-ekonomik kriterler çerçevesinde daha rasyonel bir biçimde belirleme ve sosyal güvenlik boyutuyla yeniden yapılandırmak için Japon Bakım Sigortası modeline geçmiştir (Fukawa; 2002; 24-28). Bakım sigortası uygulaması 2000 yılında başlatılmıştır. Sigortanın finansmanı prim ödeme esasına dayanmaktadır. 40 yaş ve üstünde olan her çalışan, bakım sigortası primi ödemek zorundadır. Ücretli çalışanlar, işverenle birlikte ve kendi hesabına çalışanlar da kendi adına sigortası primi ödemek mecburiyetindedir. Emeklilerde de ise, emekli maaşlarından belirli bir oranda kesinti yapılmaktadır. Prim miktarları, yaşa (40-65 grubu veya 65 üstü yaş grubu) ve gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

40-64 yaş arasında ödenecek prim miktarı, aylık maaşın yüzde 0.9'dur. Bu oran, işçi ve işveren tarafından ortaklaşa eşit miktarlarda paylaşılarak ödenmektedir. 65 yaş ve üzerinde olanların emekli maaşlarından da değişik oranlarda kesinti yapılmaktadır, ki bu da yaklaşık olarak ayda 26 dolara tekabül etmektedir. Kesilen sigorta primleri, "Sosyal Sigorta Tıbbî Ücret Ödeme Fonu" (the social insurance medical free payment fund) ismi altında ulusal bir havuzda biriktirilmekte ve belediyelere aktarılmaktadır. Buradaki temel amaç, belediyeler arasındaki malî güç dengesizliklerini ortadan kaldırmak ve âdil bir şekilde kaynakları dağıtmaktır.

Prim ve kesintilerden elde edilen bu kaynaklar, esasen toplam bakım giderlerinin ancak yarısını oluşturmaktadır. Diğer yarısı ise, hükümet ve belediyelerin katkılarıyla karışık bir paylaşım sistemi çerçevesinde tamamlanmaktadır. Japonya'da kamusal bakım hizmetlerinin yaklaşık olarak yüzde 55'i primlerle yüzde 45'i de, kamu fonlarıyla finanse edilmektedir (Brodsky; 2000; 80-81).

Bakıma muhtaçlık tespiti için bakım yönetici her yaşlıya atanmaktadır. Kişinin bakıma muhtaç olup olmadığı ya da hangi oranda muhtaç olduğu bu kişi ve bir uzman heyet tarafından belirlenmektedir. Bakım sigortası, bakım yöneticilere her ay, her sigortalı başına, bakım yönetimi (care management) ücreti olarak 50-65 \$ ödemektedir (Shinoda; 2002). Bakıma muhtaçlık tespitinde 40 yaş sınırı ve belirli hastalıklar bulunmaktadır ve muhtaçlık durumu her 6 ayda bir yeniden değerlendirilmektedir. Eşit ve adâletli bir değerlendirmeyi sağlamak için, bir ulusal uygunluk standardı geliştirilmiştir. Değerlendirmede, ADLS (günlük yaşam aktiviteleri) yanında anlama, hissetme (görsel ve dokunsal) ve fonksiyonel yeteneklerin belirlendiği performans kriterlerinden oluşan 85 maddelik formlar kullanılmaktadır. Uygun olduğu belirlendikten sonra kişilerin 6 bakıma muhtaçlık düzeyinden birinde ne tür hizmetler ve haklardan yararlanabileceği tanımlanmaktadır.

3.2. Bakım Güvence Modelinin Yapısı

Bakım güvencesi, sadece bakım hizmetlerinden ibarettir. Bir başka ifadeyle, bakım hizmetlerinden yararlananlara ayrıca nakit para ödemesi yapılmamaktadır. Ancak, bakım kalitesini yükseltmek amacıyla ileride nakdî yardımın da yapılması düşünülmektedir. Japon bakım sigortası çerçevesinde oluşturulan bakım güvencesi sistemi, hem eve yönelik, hem de kurumsal bakım hizmetlerini kapsamaktadır. Evde bakım hizmetlerinin kapsamına, hemşirelik ziyaretleri, kişisel bakım ve evin yönetimine ilişkin hizmetler, evde rehabilitasyon hizmetleri, gündüz bakım merkezlerinde bakım; tıbbî hizmetler yönetimi, geriatri hastaneleri veya genel hastanenin geriatri kliniğinde geçici bakım, demanslı hastalara ev hizmetleri, bakımı destekleyen araç ve cihazlar gibi hizmetler ve yardımlar girmektedir. Evde bakım hizmetlerinden yararlanabilmek için, genelde bakıma muhtaç kişilerin cüzî bir katkı payı ödemesi gerekmektedir. Kurumsal bakım hizmetleri, huzurevleri, bakım yurtları ve geriatrik bakım hastanelerinde verilmektedir. Kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanan bakıma muhtaçlar, genelde bakım giderlerinin yüzde 10'unu karşılamak zorundadırlar. Bakım sigortasının uygulanmasıyla birlikte 1.9 milyon hak sahibinin yüzde 32'si kurumsal bakım, % 68'i ise yaşadığı yerde bakım hizmeti almaktadır (Shinoda; 2002).

Japon bakım sigortası programı, yerel yönetimler (3.200 belediye) tarafından yürütülmektedir. Hizmet sunumu ve kalite güvenliği açısından belediyeler, hem kâr maksatlı, hem de kâr gütmeyen sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmaktadır. Belediyeler, sivil ve özel bakım hizmetlerini etkili bir şekilde desteklemekte ve finanse etmektedir. Gerçi serbest rekabet ortamı mevcuttur. Ne var ki, dile getirilen en büyük endişe, bakım hizmetlerinin gerçekten kaliteli olup olmadığı yönünde yoğunlaşmaktadır. Bundan dolayı Japonya'da, kaliteli bakım hizmetlerinin sağlanmasını denetleyecek ve izleyecek konumunda olan bakım yöneticilerinin sürekli eğitimi ve standart bakım modellerinin oluşturulması yönünde görüşler gittikçe artmaktadır.

4. ABD

Dünyada evde bakım hizmetleri ilk kez 1800'lü yılların başında ABD'de ortaya çıkmış, 1960'yı yıllarda yaygınlaşma kapsamı genişleyerek sigorta kapsamına girmiştir. 1982'de ABD'de Ulusal Evde Bakım Birliği kurulmuştur. Birliğin amacı hastalar için bakım kalitesini geliştirmek, bakım hizmeti sunanların haklarını korumak ve temsil etmek, sağlık bakımın merkezine evde bakımı yerleştirmektir. Birlik aynı zamanda yaptığı çalışmalarla evde bakımın toplumda bilinirliğini yüzde 20'lerden yüzde 90'ların üzerine, evde bakım hizmeti alan hasta oranını yüzde 10'lardan yüzde 40'lara çıkarmıştır. 1990'lı yıllar evde bakım hizmetinin kapsamının genişlediği (laboratuvar testleri, diş tedavileri, röntgen olanakları vb.), hizmet sunan kuruluşların arttığı ve çok sayıda hastaya ulaşıldığı yıllar olmuştur. Evde bakım hizmetleri sektörü de Amerika'da ikinci en hızlı büyüyen sektör konumuna gelmiştir (Aydın, 2005, s. 14-20). ABD'de aileler evde tüm bakımın yüzde 80'inin sağlamakta, yaklaşık olarak 15-25 milyon yetişkin, ev ortamında (informal) bakım sunmakta ve 12,8 milyon Amerikalı uzun dönem bakım veren yardımcılara gereksinim duymaktadır. Bu ülkede yaşlıların 2,4 milyonu bakım evlerinde kalmasına rağmen yaklaşık olarak yüzde 90'ı aile, arkadaş ve komşuları tarafından bakılmaktadır (Karahana ve Güven, ss. 155-159). Günümüzde ABD'de 22 binin üzerinde evde bakım şirketi bulunmaktadır. Evde bakım sektörünün büyüklüğü 170 milyar dolar civarında olup taburcu olan hastaların yüzde 15-20'si de evde bakım hizmetlerine yönlendirilmektedir. Bu hizmetlerin tüm sağlık harcamaları içindeki payı ise yüzde 7,8'dir (Alingeniş, 2009, ss.10).

4.1 Evde Bakım Hizmetlerinin Finansmanı

Amerika'da evde bakım hizmetlerinin finansmanı sekiz farklı yöntemle karşılanmaktadır. Bunlar; Medicare, Medicaid, çalışanların desteği, çeşitli programlar, diğer devlet ödemeleri, özel sigorta ve cepten ödemelerdir (Karabağ, 2007). Medicare, 1965 yılında kabul edilen, The Medicare Act sosyal güvenlik sistemi içinde bütün yaşlılara getirilen sağlık sigortasıdır. Harcamaları Sosyal Güvenlik İdaresi'nin finansmanı ile karşılanır. ABD'de 65 yaşının üstündeki herke herkes, maluller ve kronik böbrek hastalığı olan her yaş grubundaki kişiler gelir seviyesine ve zenginlik durumuna bakılmaksızın bu program kapsamına alınır (Özer ve ark., 2012, s. 101-103).

Medicare iki ayrı ödeme planından oluşmaktadır. Medicare'in birinci ödeme planında hastane masrafları karşılanırken, ikinci ödeme planında doktor ve hemşirelik bakımları, ayakta tedavi ve laboratuvar giderleri karşılanır (Işık, 2005, s.312-313). Medicare programı; Medicare A, Medicare B, Medicare C ve Medicare D olmak üzere 4 farklı şekilde incelenebilir. Medicare A (hastane sigortası) zorunlu hastalık sigortasıdır ve sağlık yardımları; hastane tedavilerini, özel hemşirelik bakımını, evde bakımı kapsamaktadır. Medicare A için kişiler ek prim ödemek zorunda değildir çünkü çalışanlar Medicare vergisi ödemektedir. Medicare B (tıbbi sigorta) ise gönüllü ek sağlık sigortasıdır ve sağlık yardımları doktorların ve diğer sağlık görevlilerinin hizmetlerini, ayakta tedaviyi, evde bakımı kapsamaktadır. Kişiler Medicare B primini aylık olarak düzenli bir şekilde ödemektedir. Medicare C (Medicare avantajı) onaylanmış özel sigorta kampanyaları için sağlık planı seçimi sağlar. Medicare D (Medicare reçeteli ilaç sigorta kapsamı) ise sürekli ve uzun süreli bakımla ilgili tedavi giderleri, reçeteli ilaçların ödemelerini kapsar. Reçeteli ilaçların maliyetlerini düşürmeye ve yüksek maliyetlere karşı korumaya yardımcı olur. Medicare kapsamında evde bakım hizmetlerine yapılan harcamalar 1994 yılında 12,5 milyar dolar düzeyindeyken 2001 yılında 8,0 milyar dolara düşmüş, 2008 yılında 16,9 milyar dolara, 2009 yılında ise 18,3 milyar dolara yükselmiştir (A DATA Book, 2010).

Medicaid yardımından ise sosyal güvenlik sistemi içinde bulunan tamamlayıcı güvenlik geliri programından nakit yardımı alan herkes yararlanmaktadır. Tamamlayıcı güvenlik geliri yaşlılar, körler ve sakatlar için asgari gelir garantisi sağlamaktadır. Yıllık gelir düzeyi belli bir rakamın altında olan kişiler ya da aileler Medicaid kapsamına alınır. Toplumun yaklaşık yüzde 10'u bu uygulamanın kapsamı içindedir (Işık, 2005). Medicaid kapsamında sağlık hizmetlerini karşılayamayan kişilere verilen hizmetler; yatarak tedavi, ayakta tedavi, aşılama, evde bakım, aile planlaması, ebe ve hemşire hizmetleri, erken teşhis ve tanı hizmetleridir (Oral, 2002). Medicaid kapsamında evde bakım hizmetlerine yapılan harcamalar 1995 yılında 9,4 milyon dolar düzeyindeyken, 2001 yılında bu rakam 16,6 milyon dolara yükselmiş 2008 yılına gelindiğinde ise 44,9 milyon dolar olmuştur. (BSHC, 2011). Medicare sisteminde hizmeti ödemeleri, diğer ödeme kaynaklarına göre daha yüksek bir orana sahiptir. 2003 yılında Medicare sisteminde ödemeler 2003 yılında yüzde 31,9 iken 2009 yılında yüzde 41'e yükselmiştir.

4.2 Evde Bakım Hizmetlerinin Kriterleri

ABD'de sosyal güvenlik sisteminde, Medicare tarafından evde bakım hizmetinin finansmanının sağlanması için bir takım kriterler vardır. Evde tedavinin gerektiğine hekim karar vermeli ve tedavi planı hazırlamalıdır. Evde bakıma ihtiyaç duyulan hastalık aralıklı ya da sürekli olarak profesyonel bakımı gerektirmektedir. Hastanın eve bağımlı olması veya hastanın evinden çok kısa bir süre içinde ayrılacak kadar gücünün olmaması gerekmektedir. Evde bakım hizmeti verecek kişiler de yine aynı şekilde belirlenen kriterlere göre Medicare tarafından onaylanmış olması gerekmektedir.

ABD gelişen ve hızla yaşlı nüfusu artan bir ülke olmasına rağmen yaşlı nüfusun bakım ihtiyaçlarında, yoksulluk ve ağır engellilik durumunda destek olmamaktadır. Kişiler ya kendi imkânları ile özel kurumlardan evde ya da kurumda bakım ihtiyaçlarını gidermekte ya da aileleri tarafından bakılmaktadırlar.

5. TÜRKİYE

Türkiye'de bakıma muhtaç kişiler özel bir bakım sigortası uygulanmamaktadır. Bakıma muhtaç kişiler için sağlık hizmetlerini Sağlık Bakanlığı, diğer sosyal hizmetleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile STK'lar ve aile yakınları tarafından karşılanmaktadır. Çalışma hayatında yer almayanların evde bakım ihtiyaçları da, genelde yaşlı ve engelli yardımı ile bakım verene yönelik "aylık bağlama" şeklindedir. Türkiye'de evde bakım hizmetleri daha çok muhtaç ve aciz durumdakilere mikro (bireysel) bazda sağlanan sosyal yardım yönü baskın olan bir kamu hizmetidir.

Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de tüm hanelerin yüzde 5,9'unda bakıma muhtaç bir yaşlı bulunmaktadır. Ailelerde bakıma muhtaç yaşlıların bakım işi Japonya'da olduğu gibi öncelikle gelinler (yüzde 32) tarafından sağlanmaktadır. Bu bakımın "eş" tarafından üstlenildiği hanelerin oranı yüzde 27'dir. Bakımın erkek çocuk tarafından üstlenildiği hanelerin oranı yüzde 22, kız çocuk tarafından üstlenildiği hanelerin oranı ise yüzde 20'dir. Bakıcı bulunan hanelerin oranı ise sadece %2'dir. 2015 yılı itibarıyla 60 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık yüzde 1,5'i nakit engelli evde bakım yardımından faydalanmıştır. Huzurevlerinde ise OECD ve Avrupa ülkelerine göre çok sınırlı sayıda yaşlıya hizmet verilmektedir. Özel huzurevleri de dâhil edildiğinde kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanan yaşlıların oranı %1'in dahi çok altında, binde 3'tür.

Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetlerin bütünlüğü önem taşımakla birlikte destek ve yardımlar, sağlık hizmetleri dışında sadece yoksulları kapsamaktadır. Bu açıdan Türkiye’de yaşlılara yönelik olarak sunulan hizmetlere baktığımızda genel olarak kurumsal bakım ve gelir güvencesi/mali destekler/avantajlar sağlama ile nakit yardımların öne çıktığı görülmektedir. Kurumsal bakım hizmetleri kapsamında ASPB, kamu kurumları/yerel yönetimler, dernek ve vakıflar ile özel sektör tarafından engelli ve yaşlıların bakımına yönelik işletilen kuruluşları saymak mümkündür. Kurumsal bakım hizmetleri kapsamında yaşlılar için huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, yaşlı yaşam evleri ve yaşlı hizmet merkezleri; Engelli yaşlılar da dâhil engelli bireyler için de resmî veya özel bakım merkezlerinde bakım hizmetleri verilmektedir. Ayrıca sağlık bakanlığı tarafından sunulan evde sağlık hizmetleri ve yerel yönetimler ile kısmen özel sektör ve diğer dernek/vakıf yapılanmalarıyla sunulan evde bakım ve gündüzlü bakım hizmetleri de yaşlıların aile ortamında bakımını desteklemektedir. Nakit yardımlarda ise 2022 sayılı kanun çerçevesinde verilen engelli ve yaşlı aylığı ile engelli evde bakım ücreti desteği öne çıkmaktadır.

Evde bakım hizmetleri kapsamında evde yalnız yaşayan ve evde bakım ve desteğe ihtiyaç duyan yaşlılar için; evde yardım ve izleme hizmetleri, evlere yemek hizmetleri, bakım onarım hizmetleri, evde sağlık hizmetleri, telefonla ya da teknolojik sistemler ile kontrol/danışma/rehberlik, psikososyal destek hizmetleri verilmektedir. Ayrıca bilişim teknolojilerini kullanarak evde bakımı destekleme sağlanmaktadır. Ailesinin yanında yaşayan ve evde bakım ve desteğe ihtiyaç yaşlılar için; evde sağlık hizmetleri, evde süreli bakım ile bakım verene destek olmak, gündüzlü bakım merkezleri ile bakım verene ekonomik ve psikosoyal destekler verilmektedir. Ancak bu tip hizmetler henüz ülke geneline yeterince yaygınlaşıp standardize olamamıştır.

Yoksul ve geliri olmayan yaşlılara sağlanan engelli ve bakıma muhtaçlık desteği, genel olarak yaşlıların kendi ev aile ortamında yaşamını sürdürebilmesi için yaşlıların kendileri veya aile ve yakın çevresi tarafından sağlanan aile içi (informel) bakımı desteklemektedir. Engellilere, resmî veya özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti ya da sosyal yardım yapılmak suretiyle evde bakımına destek verilmesi sağlanarak engellilerin evde bakımına destek olmak için engellilerin bakımı için kuruluşlara 2, ev ortamındaki bakıcılarına 1 asgari yardım tutarında para desteği sağlanmaktadır. Evde bakım ücreti desteği ile bakım verenlerin baktıkları yakınlarının kişisel bakımlarını sağlamaları ve destek vermeleri hedeflenmektedir.

Evde bakım yardımı alınabilmesi için üç temel koşul bulunmaktadır: Öncelikle engelli olan bireyin ilgili hastanelerden engelliler için sağlık raporu alması ve bu raporda engellinin ağır engelli ve en az yüzde 50 seviyesinde engelli olması şarttır. Engelli olan bireyin kendi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanması, bakıma muhtaç olması ve bunun görevliler tarafından tespit edilmesi gerekmektedir. Son olarak engellinin bulunduğu hanede yaşayan kişi başına düşen net gelir asgari ücretin 2/3’ünün altında olmalıdır. Engelli için bakım verecek kişinin öncelikle akrabası olması beklenmekle birlikte vasi vb. akraba olmayanlar da bakım verebilmektedir. Engelliye bakacak kişiyle engellinin yakın olması, en az 8 saat fiili bakımın gerçekleştirilmesi, gerektiğinde 24 saat bakım verilebilmesi de beklenmektedir. Engelli evde bakım ücreti desteğinden yararlandırılan engellilerin yaklaşık 3’te 1’lik önemli bir kısmı da yaşlılardan oluşmaktadır. 2016 yılı sonu itibarıyla toplamda 481 bin 141 engelli, evde bakım ücreti desteğinden yararlandırılırken bunların içerisindeki 65 yaş üzeri yaşlı sayısı 174 bin 310 olmuştur. Türkiye’de 1,2 milyon 65 yaş üstü bakıma muhtaç ve maddi durumu yetersiz kişi

Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı tarafından muhtaç aylağı almaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB], 2013). Sağlık Bakanlığı ise 2010 yılından itibaren sağlık hizmetlerinde yatağa bağımlı, hastaneye gidemeyecek durumdaki hastalara ve yaşlılara ihtiyaç duydukları fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlık hizmetleri, evlerinde ve buldukları aile ortamında; doktor, hemşire, evde bakım teknikeri, psikolog, diyetisyen, fizyoterapist ve sosyal hizmet uzmanı tarafından vermeye başlamıştır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, yaşlıların bakım hizmetlerini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler nezdinde karşılaştırarak tartışmaya açmıştır. Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde artan yaşlı nüfus, ülkeler için sosyal güvenlik ve sağlık sistemlerinde yüke sebep olurken diğer taraftan sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu süreç, sosyal güvenlik sistemlerinin içinde ihtiyaca göre sürekli yaşlı bakımına ilişkin düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Düzenlemelerin ülkelere göre farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu farklılıkların ülkelerin sosyal devlet olma düzeylerine göre, yaşlı nüfusun yoğunluğuna göre, siyasi ve yönetsel rejimlerine, tarihsel, kültürel, toplumsal ve sosyo-ekonomik yapıları ile benimsedikleri sosyal güvenlik sistemine göre değişmektedir.

Ülkeler arasındaki benzerlik ise bakıma muhtaç nüfus arttıkça, hizmetlerin kapsamının genişlediği ancak kişilerden de kesinti uygulamalarının arttığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra sosyal devlet ya da özel hizmet modeli uygulayan ülkelerde bile yaşlı bakımı için kurumda bakım yerine evde bakım hizmeti son yıllarda giderek yaygınlaşan ve desteklenen bir model olmuştur. Kişilerin sosyal ortamlarından ayrılmalarını engelleyen bu model kamunun üzerindeki ekonomik destek ve istihdam yükünü azaltmaktadır. Özellikle sağlık hizmetlerinin evde yürütülmesiyle sağlık sistemindeki yatak kapasitesi üzerinde anlamlı rahatlamaya sebep olmaktadır. Evde bakım hizmetlerinin cazibesinin artırılması için ise genellikle aile bireylerine maddi ya da sosyal güvence ile destek politikaları kademeli olarak uygulamaya geçilmektedir. Ancak Almanya ve Japonya örneğinde olduğu gibi evde bakım yapan aile bireylerinin de bakıma muhtaç yaşa gelmesi gibi sebeplerden dolayı profesyonel hizmet veren şirketler ile devlet arasında hizmet alımları da artmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bakıma muhtaç hizmeti çeşitli alanlarda ihtiyacı gidermek için verilmiş olsa da öncelikle yoksul bireyler için sınırlanmış olması ve tüm illerde yaygınlık kazanmamasından dolayı henüz etkinliği artmamıştır. Yaşlı nüfusu hızla artan Türkiye için geleneksel/kültürel ilişkilerin de uygunluğu göz önüne alındığında evde bakım hizmetlerinin tek alanda birleştirilerek, kapsamının genişletilmesi ve aile bireylerine sunulan sosyo-psiko desteklerin artırılması önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Kavuncubaşı, Ş., Yıldırım, S., *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010b
- Demir, M., Ünsar S., *Kalp Yetmezliği ve Evde Bakım*, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 3,8,2008.
- Cindoruk, M.,vd., ve arkadaşları, *Evde Bakım Hizmetleri*, Akad Geriatri, 2, 121-127, 2010.
- Sayan, A., *Günümüzde Evde Bakım*, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 7,3,91, 2004.
- Bentur, N., *Hospital At Home: What Is Its Place In The Health System*, Health Policy, 71-79, 2001.
- Öztop, H., Şener, A., Güven, S., *Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri*, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 1, 39-49, 2008.
- Arslandaş. H., *Psikiyatrik Hastalarda Evde Bakım ve Hemşirelik Sürecinin Uygulanması*, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12, 4, 2009.
- Karahan, A., Güven, S., *Yaşlılıkta Evde Bakım*, Turkish Journal of Geriatrics, 5, 4, 155-159, 2002.
- Can, Ö., Ünal, N., *Evde Bakım ve Tedavi*, Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi, 6, 4, 6-13, 2008;
- Oğlak, S., *Uzun Süreli Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası*, Turkish Journal of Geriatrics, 10, 2, 100-108, 2007.
- Karabağ, H., *Evde Sağlık Bakım Hizmetlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliğine İlişkin Hekimlerin Görüşleri ve Kardiyoloji Hastaları için Hastane Destekli Evde Bakım Hizmetleri Model Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Thome, B., Dykes, A. K., Hallberg, R. I., *Home Care with Regard to Definition, Care Recipients Content and Outcome: Systematic Literature Review*, Journal of Clinical Nursing, 18, 869, 2003.
- Subaşı, N., *Ankara İli Çankaya İlçesinde Evde Bakım Durumu Araştırması*, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2001.
- Aksayan. S., Çimete, G., *Kronik Hastalıklı Bireylerin Evde Bakım Gereksinimleri, Olanakları ve Tercihleri*, I.Ulusal Evde Bakım Kongresi Özet Kitabı, İstanbul, 24-26 Eylül, 1998.
- Özer, Ö., ark, *Evde Bakım Hizmetleri*, ACU Sağlık Bil Dergisi, 3, 96-103, 2012.
- Young, T., Busgeeth, K., *Home-Based Care For Reducing Morbidity And Mortality In People Infected With HIV/AIDS*, Cochrane Database of Systematic Reviews, Jan 20, 1, 2010.

Agra, V. Y., Sacristan, R. A., Pelayo, A. M., Fernandez, J., *Relationship Between Quality of Life and Various Models of Home Care in Terminal Oncology Patients from A Health Area of Madrid*, Rev Esp Salud Publica, 77, 567-579, 2003.

Pınar, R., *Türkiye’de Evde Bakımda Mevcut Durum*, Akademik Geriatri, 153-156, 2010.

Çoban, M., Esatoğlu, A., *Evde Bakım Hizmetlerine Genel Bir Bakış*, Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku, 12, 109-120, 2004.

Erdil, F., *Yaşlanan Toplum ve Yaşlının Evde Bakımı*,

www.ekutuphane.teb.org.tr/pdf/tebakademi/geriatri_2009/23.pdf (Son Erişim: 18.07.2021)

WHO, *Home-Based Long Term Care*, WHO Technical Report Series 898, Geneva, 2000

WHO, *Long Term Care Laws in Five Developed Countries: A Review*. Available from: 2000 http://www.who.int/chp/knowledge/publications/ltc_laws_5developed_countries.pdf, (Son erişim tarihi 15.1.2020)

WCH., *Data Book: Healthcare Spending And The Medicare Programme*, Medicare Payment Advisory Commission, 139, June, 2010.

Oral, İ., *ABD ve İngiltere Kamu Sağlık Sigortası Programları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*, Sosyal Bilimler Dergisi, 68, 2002.

Basic Statistics About Home Care, http://www.nahc.org/facts/10hc_stats.pdf (Son Erişim: 28.12.2021-0)

Centers for Medicare and Medicaid Services, *Office of the Actuary, National Health Care Expenditures* www.cms.gov (Son Erişim 28.12.2020)

Centers for Medicare and Medicaid Services, *Department of Health-Human Services, Medicare and Home Health Care*, Publication:10969, Baltimore, USA, 2002.

Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı (2014-2019), www.resmigazete.gov.tr /eskiler/2011/01/20110119-6-1.doc (Son Erişim: 30.12.2020)

AZERBAYCAN VE TÜRK MÜZİĞİ İÇİNDE ‘ÇARGÂH’ MAKAMININ KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Dr. Oğuz KARAKAYA
Selçuk Üniversitesi
0000-0002-6027-1000
Kamran AHMADOV
Selçuk Üniversitesi
0000-0001-6096-6729

ÖZET

Azerbaycan ve Türk Makam Müziği ses sisteminin, XIII.yy’da Safiyyüddin Abdülmümin Urnevî tarafından kurulduğu ve bu sistemin daha sonraki dönemde sistemci okul olarak adlandırıldığı bilinmektedir. XIV.ve XV.yy’da yaşamış olan Abdülkâdir Merâgî’nin bu sistemi geliştirdiği, Câmîû’l-Elhan ve Makâsîdü’l-Elhan adlı eserleri ile sağlam bir temele oturttuğu bilinmektedir. Merâgî, yazma eserleri ile sistemci okulun bu anlayışını ve sistemini Anadolu coğrafyasına ulaştırmıştır. Urnevî ve Merâgî’nin eserleri, Anadolu Coğrafyasında yaşamış XV.yy. teorisyenleri için ana kaynak teşkil etmiştir. Bu sebeple, Türk ve Azerbaycan Müziği’nin aynı kökten hayat bulan ve beslenen bir yapıda olduğu söylenebilir. Özellikle sanatsal alanda her iki ülkenin müziği aynı kökten ve kaynaktan beslense de, benzerlikler yanında farklılıkların olduğu da bilinmektedir. Bu durumun icrâ ve üslup farklılığına neden olduğu, buna bağlı olarak da, Azerbaycan ve Türk makam müzikleri içinde aynı isimli makam olsa da ilgili makamın seyir özelliğinin farklı özellikler taşıdığı da ifade edilebilir.

Azerbaycan ve Türk Makam Müziği içinde yer alan Çargâh Makamı’nın dizi, teori ve seyir özelliklerinin iki coğrafyada nasıl kullanıldığını ortaya koymak bu araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, her iki makam müziği içinde Çargâh Makamı’na ait seyir özelliklerini belirleyebilmek için Tarama Modeli kullanılmış, Azerbaycan ve Türkiye coğrafyasında kullanılan Makamsal Müziğe ait Çargâh eserler üzerinde betimsel analiz yapılmıştır.

Bu araştırmanın sonucunda; Azerbaycan Çargâh muğamındaki eserlerin Batı Müziği terminolojisi ile ifade edildiği, ayrıca, icra esnasında bu perdelerin Batı Müziği sesleri ile değil, Tar’daki on yedili perde düzeni içinde geleneksel perdeler ile seslendirilmeye devam edildiği, Çargâh seyrinin Türk Makam Müziği içinde yer alan Çargâh makamından farklı bir diziye sahip olduğu, icra ve seyir özelliği bakımından Türk Makam Müziği içindeki Hicaz makamı seyrine uygun bir karakterde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Müziği, Muğam, Makam, Makam Müziği, Çargâh

¹ Bu araştırma, ‘Azerbaycan Mugam Müziği’nde ve Türk Makam Müziği’nde Yer Alan Segâh ve Çargâh Makamlarının Karşılaştırmalı Analizi’ başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak yapılmıştır.

ABSTRACT

It is known that the sound system of Azerbaijan and Turkish Maqam Music was established by Safiyyüddin Abdülmümin Urmevi in the 13th century and this system was called the systemist school in the later period. It is known that Abdülkadir Meragi, who lived in the 14th and 15th centuries, developed this system and put it on a solid foundation with his works Camiü'l-Elhan and Makasidü'l-Elhan. Merâgî conveyed this understanding and system of the systematic school to the Anatolian geography with his manuscripts. The works of Urmevi and Merâgî became the main source for the theorists who lived in the Anatolian Geography in the XV. century. For this reason, it can be said that Turkish and Azerbaijani Music have a structure that lives and feeds from the same root. However, both countries have experienced some changes in the social, political, cultural and artistic fields in the historical process. It can be said that these changes took place in the cultural and artistic fields as well as in all areas of life. Especially in the artistic field, although the music of both countries is fed from the same root and source, it is known that there are differences as well as similarities. It can be said that this situation causes a difference in performance and style, and accordingly, eventhough there is a maqam with the same name in Azerbaijan and Turkish maqam music, the musical characteristics of the relevant maqam have different characteristics.

The main purpose of this research is to reveal how the scale, theory and spectacle features of the Cargah maqam, which is included in Azerbaijan and Turkish Maqam Music, are used in two geographies. For this purpose, Scanning Model was used to determine the melodic course characteristics of the Cargah maqam in both maqam music. A descriptive analysis has been made on the Cargah works of Maqam Music used in the geography of Azerbaijan and Turkey.

As a result of this research; It has been seen that the works in the Azerbaijan Cargah mugham are expressed with Western Music terminology. In addition, it has been observed that these frets continue to be performed not with Western Music sounds, but with traditional frets in the seventeen fret order in Tar. It has been understood that the Cargah course has a different scale from the Cargah maqam in Turkish Maqam Music. In addition, it has been concluded that it has a character suitable for the Hicaz maqam in Turkish Maqam Music in terms of performance and rhythm characteristics.

Key words : Turkish Music, Mugham, Maqam, Maqam Music, Cargah

GİRİŞ

Azerbaycan Mugam Müziği ve Türk Makam Müziği ses sistemi temelinin 13.yüzyıl teorisyeni ve icracısı Safiyyüddin Abdülmümin Urmevi'ye kadar uzandığı bilinmektedir. Urmevi, Kitâbü'l-Edvâr ve Şerefiyye adlı eserleri ile , 'bir oktavı on yedi aralığa bölerek on iki ana makam ve altı âvâze' (Uygun, 1999:58-216-217) temelinde sistemi oluşturmuş, o yüzyıla ait ana kaynak niteliğinde çok önemli bir eser ortaya koymuştur. On yedi perdeli ses sistemine dayanan bu yapının 14. ve 15.yüzyıldaki bir başka önemli mimarı da Abdülkâdir Merâgî'dir. Merâgî özellikle Câmîü'l-Elhân, Makâsidü'l-Elhân ve Şerhü'l Kitâbü'l-Edvâr adlı yazma eserleri ile 'Urmevi tarafından kurulan on yedili ses sistemi içinde on iki ana makam ve altı âvâze'ye yirmi dört şûbe' (Bardakçı, 1986:64) unsurunu eklemiştir. Merâgî'nin, Urmevi'de

görülmeven şûbe kavramını sisteme dahil etmesi nedeniyle, bu sistemi olgunlaştıran ve geliştiren bir teorisyen ve icracı olduğu söylenebilir. Merâgî'nin, 'XIV.yüzyılın ortalarında Güney Azerbaycan'ın Maraga şehrinde 1350 ile 1360 yılları arasında doğduğu' (Bardakçı, 1986:19) düşünülmektedir. Merâgî'nin, günümüze ulaşan yazma eserleri ile Anadolu coğrafyasında yetişmiş olan 15.yüzyıl ve sonrası teorisyenlere ışık tuttuğu anlaşılmaktadır. Anadolu coğrafyasında, 15.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar yazılmış olan ses sistemine dair yazılı kaynaklar içinde ana makam, âvâze ve şûbe kavramları gelişerek zenginlik ve çeşitlilik kazandığı söylenebilir. Bu sebeple, Azerbaycan ve Türkiye'nin, Makamsal müzik yapısının, genel olarak aynı kaynaktan beslenen bir yapıdan meydana geldiği, bazı üslûp ve tavır farkları içerebileceği, benzerlikler yanında bir takım farklılıklar da bünyesinde barındırabileceği söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Azerbaycan Mugam ve Türk Makam Müziği'nde yer alan Çargâh Makamı'nın iki farklı coğrafya üzerindeki kullanım biçimini ve seyir özelliklerini ortaya çıkarmak bu araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Çargâh Makamı'nın Azerbaycan ve Türkiye'deki icrasına yönelik benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması da araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla, aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Azerbaycan ve Türk Makam Müziği içinde Çargâh makamı dizi yönüyle farklılık içermekte midir?
- Azerbaycan ve Türk Makam Müziği içinde Çargâh makamı seyir yönüyle farklılık içermekte midir?

METOT

Bu araştırmada; Tarama modeli kullanılmıştır. Konuya yönelik yazılı kaynaklar üzerinde doküman analizi yapılmıştır. Ayrıca, Azerbaycan muğam müziğine ve Türk makam müziğine örnek olarak Çargâh eserlerin seyir özelliklerini ortaya çıkarabilmek için eserler üzerinde betimsel analiz yapılarak her iki icra biçimi üzerinde karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

Muğam – Makam ilişkisi

Azerbaycanlı müzik bilimci Axundov (2015), muğam hakkında şu bilgileri vermektedir: "İran'da destgâh; Azerbaycan'da muğam, destgâh; Arabistan'da ve Türkiye'de makam; Kuzey Afrika'da Cezayir, Tunus ve Fas'ta istihbar, nuva; Hindistan'da raqa; Pakistan'da heyyal; Tacikistan'da makom, Kazakistan'da kyüi" (Axundov, 2015:4) şeklinde adlandırıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, Azerbaycan Respublikası (Cumhuriyeti) Medeniyyet Nazirliyi (Bakanlığı) resmi web sitesinde muğam hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: 'Azerbaycan müziğinde "muğam" terimi makam, melodi ve makam kategorilerini ifade eder. XV. yüzyıl Azerbaycan ve Türk müziği teorisyeni, sanatçısı ve bestecisi A. Meragî'nin yazma eserlerinde yakın ve orta doğu müziğinde 12 ana makama uygulanır. Günümüzde, Azerbaycan müziğinde sadece yedi ana muğam (Rast, Şur, Segâh, Çargâh, Bayati-Şiraz, Hümayun, Şuştar), kullanılmaktadır (mct.gov.az/az/azerbaycan-musiqisi, 2021, Azerbaycan Muğamı). Bu bilgilerden hareketle, muğam / makam ilişkisinin aynı amaca yönelik kullanıldığı söylenebilir.

Türk Müziği'nde makam kavramı konusunda Tanrıkorur (2003:139), şu bilgileri vermektedir: 'Kâme-Yekûmu': kalkma, ayakta durma fiil kökünden yapılmış olan maqam veya maqame kelimesi, 'durulan yer anlamındadır ve tarihte ilk Kur'ân okuyucularının Kur'ân okurken durdukları yer için kullanılmıştır. Sonra sohbet ve mûsikî yapılmak üzere toplanılıp eğlenilen yere de 'makam' denmiştir." (Tanrıkorur, 2003:139). Makam konusunda bir başka önemli tanımı da Can (1993), şu şekilde yapmaktadır: 'Türkiye Türkçesi'nin yanı sıra Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek gibi Türk topluluklarında da makâm tâbirine rastlanılmaktadır. Makam kelime anlamı bakımından ayağın bastığı yer, pozisyon, durum, rütbe, gibi mânalara gelmektedir. Makâm önceleri bu mânâlara uygun olarak bir müzik parçasında, üzerlerinde daha uzun kalışların yapıldığı perdeler için kullanılmıştır' (Can, 1993: 1). Rauf Yekta Bey'e göre "... Makam bir oluş tarzıdır. Kendisini teşkil eden çeşitli nispetlerle ve aralıkların düzenlenmesiyle vasfını belli eden mûsikî sıkalasının hususi bir şeklidir" (Yekta, 1986:67). Türk Müziği'nin bir başka teorisyeni olan Ekrem Karadeniz'e göre makam; "Türk mûsikisinde belirli aralıklarla birbirine uyan mülayim (kulağa hoş gelen ses / aralık) seslerden kurulu bir gam içinde özel bir seyir kuralı olan mûsikî cümlelerinin meydana getirdiği çeşniye makam denir" (Karadeniz, 1983:64). Son olarak eğitimci ve icracı Gülçin Yahya Kaçar'a göre makam; "...Kendine has perde ve aralıklardan meydana gelen müzik dizilerinin özel bir ezgi dolaşımı (seyir) içinde meydana getirdiği yapıdır" (Kaçar, 2009:53). Bu tanımlardan hareketle, Türk Müziği'nde makamın, kendine özgü perde, aralık ve seyir kuralı olan özel ezgisel / melodi / nağme hareketi olduğu söylenebilir.

Araştırmanın problem cümlesi; 'Azerbaycan ve Türkiye Müziği içinde Çargâh makamı dizi ve seyir bakımından benzerlik ve/veya farklılık bulunmakta mıdır?' şeklinde oluşturulmuştur.

Azerbaycan Müziği

Günümüzde Azerbaycan Halk Musikisi içinde değerlendirilen muğamların, Batı Müziği ses sistemi ile ifade edildiği bilinmektedir. Bu konuda Gerçek (1998), şu bilgileri vermektedir: 'Azerbaycan Halk Müziği'nin esasını oluşturan yedi makamın ses dizileri, çeşitli birleşim şekillerinden ibaret olan beş tetrakorddan meydana gelir. Bu beş tetrakordun dördü tam (Esas tetrakord '1-1-0.5', Orta yarım tonlu ilave tetrakord '1-0.5-1', Başlangıçta yarım tonlu ilave tetrakord '0.5-1-1', artırılmış sekondalı tetrakord '1-1.5-1), biri ise eksiltilmiş (eksiltilmiş tetrakord '0.5-1-0.5') dördlüdür. Esas makamların ses dizisi, bu tetrakordların çeşitli şekillerde birleştirilmelerinden meydana gelir. Bu şekilde Azerbaycan Halk Müziği'nin makam dizileri ortaya çıkar' (Gerçek, 1998:17).

Muğamların sınıflaması ve dinleyicide bıraktığı / oluşturduğu duygular hakkında Axundov (2015) Üzeyir Hacıbeyov'dan naklen şu bilgileri vermektedir: 'Günümüzde muğamlar üçe ayrılmıştır; 1- Esas muğamlar; 2- Küçük muğamlar; 3- Zerbi muğamlar. Üzeyir Hacıbeyov esas muğam destgahlarının psikolojik-duygusal tesirinden bahsederken; Rast'ın, dinleyicilerde mertlik ve enerjili olmak hissi; Şur, şen, lirik hissi; Segâh, sevgi hissi; Şüşter, derin keder; Çargâh, heyecan ve ihtiras; Bayati-Şiraz, gam hissi; Hümayun, ise Şüşter'e göre daha derin bir keder hissi oluşturmaktadır (Axundov, 2015:6-7).

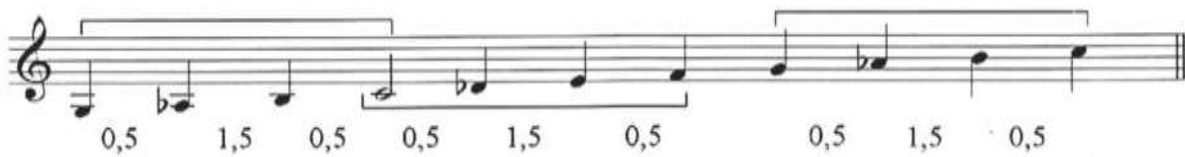
Azerbaycan Muğam Müziği'nin, 20.yüzyıl ortalarında icra, eğitim-öğretim ve aktarım sürecinde önemli değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Bu konuda Soysal (2012), şu önemli

bilgileri vermektedir: ‘Azerbaycan Mûsikîsinin perdelerinin Sovyetler döneminde tahrif edildiğini göz önünde bulundurarak mûsikîde başlayan batılılaşma politikası, Batı Müziği merkezli yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde, ses sisteminin tahrif edilerek çeşitli değişikliklere uğradığı görülmektedir’ (Soysal, 2012:20-24). Sosyal, kültürel ve sanatsal hayatta yaşanan değişim sürecinde ‘Üzeyir Hacıbeyli, günün şartlarına göre Azerbaycan’ın kendi müziğinin yasaklanması tehlikesini sezmiş, uzlaşmacı politika izleyerek memleketinin müzik kültürünü yaşatmaya çalışmıştır’. (Soysal, 2012:24). Üzeyir Hacıbeyli’nin bu dönemde yazmış olduğu Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları adlı eser, Batı Müziği ses sistemi kapsamında muğam dizilerini ve yapısını anlattığı görülmektedir. Bu konuda Şen (2010), şu bilgileri vermektedir: ‘Batı müziğinde olduğu gibi, Azerbaycan müziğinde de oktav yedi diatonik, on iki kromatik sesten ibarettir. Fakat Ü. Hacıbeyli’ye göre Avrupa (Batı) müziğinde oktavda sesler muntazam, Azerbaycan müziğinde ise gayri muntazam tamperedir. Buna göre tampere sisteme uygun enstrümanlarda (piano) Azerbaycan müziği icra edildiğinde üçlü ve altılı aralıklarda bazı uygunsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin: Azerbaycan müziğinde büyük üçlü aralığı, tampere büyük üçlüsüne nisbeten pes, küçük üçlü ise tampere küçük üçlüsüne nisbeten tizdir’ (Şen, 2010:109). Azerbaycan Halk Müziğinin icrasında ve özellikle Tar’da koma sesler kullanılmaktadır. Azerbaycan Müziğinin ses sistemi nazari olarak ifade edilirken bu sesler notaya yazılmaz. Fakat, icra sırasında enstrüman çalan ya da okuyan kişi bu perdelerden faydalanarak icrasını tamamlar. (Şen, 2010:109-110).

Azerbaycan Müziğinde Çargâh Muğamı:

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Çargâh muğamı dizisi Batı Müziği ses sistemi kapsamında üç adet dörtlünün birleştirilmesi ile elde edilmektedir. Do kararlı Çargâh muğamı dizisi aşağıda verilmiştir.

Do Mayeli (Karar ses ‘DO’) olan Çargâh muğamı dizisi

(Seyidov vd., 2014, s.73).

Çargâh makamının: ses sırası yarım ton “1/2”, “1/4”, yarım yarım ton formülü üzere aynı tetrakordların kavuşup ve aralıkları ile birleşmesinden oluşmuştur. Do kararlı Çargâh ilk ölçünün başında ilk ifadenin Çargâh ile tamamlanması, cevap verici ifadelerin ise dördüncü hane başındaki yarım kadansla bitmesi ile kurulur (Hacıbeyli, 2010, s.19). Çargâh muğamı dizisinin üç adet dörtlüden (tetrakord) oluştuğu karar perdesinin ise dördüncü derece olan DO perdesi olduğu görülmektedir.

Türk Makam Müziği

TMM’nin temelini 13.yüzyıla dayandığı bilinmektedir. Bu yüzyılda, Safiyyüddin Abdülmümin Urmevî’nin kurmuş olduğu on yedi perdeli ses sistemi (Uygun, 1999), sonraki

yüzyıllarda yaşamış olan teorisyenlere ana kaynak oluşturmuştur. XV. yüzyıl nazariyat çalışmalarında Urmevî'nin geliştirdiği on yedi perdeli ses sisteminin büyük etkisi görülmektedir. Bu sistemi benimseyen XV. Yüzyıl mûsikî nazariyatçıları arasında Merâgî, Ladikli, Şirvânî, Alişâh gibi önde gelen yazarlar yer almaktadır. (Can, 2001, s.156).

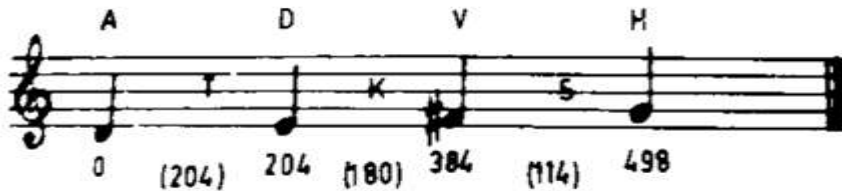
Urmevî'nin kurduğu sistemde on iki ana makam, sekiz perdeden oluşan bir dizi üzerinde gösterilirken 'şubeler, tam ve bağımsız diziler değildir. Kimisi özellik taşımayan bir dizi şeklinde görünürken, kimisi de iki sestem meydana gelmiştir. (Merâgî'de) yirmi dört şube, ana dizilerin, yani makamların işlenmesine yarar, şubeler eklendikleri makamın dizisini uzatarak zenginleşmesi amacıyla kullanılırlar'. (Bardakçı, 1986, s.64)

13.yüzyılda Urmevî ile başlayan, 15.yüzyılda Merâgî ile devam edip gelişim göstererek, 15.yüzyıl Anadolu nazariyatçılarının da bu sisteme yapmış olduğu katkı ile 18.yüzyıla gelen Türk müziği, bu dönemde Kantemiroğlu ve Abdülbâkî Nâsır Dede ile Türkiye coğrafyası üzerindeki gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde, Urmevî'den beri süre gelen on iki ana makam yapısında önemli sayılabilecek bir değişim meydana gelmiştir. '18.yüzyıl teorisyenlerinden Abdülbâkî Nâsır Dede, 'on iki ana makamdan Zengûle, Zirefkend ve Büzürg'ü çıkararak, bunların yerine Nihâvend, Nişâbur, Segâh, Sabâ ve Sûzidilârâ makamlarını koymuş, esas sıralamayı değiştirmiş ve edvâr-ı meşhurenin adedini de on dört olarak tespit etmiştir'. (Kutluğ, 2000, s. 39). 20.yüzyıla gelindiğinde Türk Makam Müziği ses sisteminde daha büyük bir değişim yaşandığı söylenebilir. 13.yüzyıldan itibaren devam eden makam sınıflaması ve ses sistemi, Rauf Yektâ Bey, Hüseyin Sadettin Arel ve Dr. Suphi Ezgi gibi dönemin müzikologları tarafından, 'bir oktavın birbirine eşit olmayan yirmi dört aralığa bölündüğü' sisteme dönüştürülmüştür. (Tura, 2017, s.322).

Bu kapsamda Rauf Yektâ Bey'in ve Hüseyin Sadettin Arel'in yirmi dördü ses sistemi ve makam sınıflama yöntemi konusunda iki ayrı yaklaşım içinde olduğu ve sistemlerini de bu çerçevede oluşturduğu bilinmektedir. Bu süreçte makam sınıflamasını Arel-Ezgi, genel olarak, 'Basit Makamlar, Bileşik Makamlar ve Şed Makamlar' olarak ele almıştır. (Kutluğ, 2000, s.107). Bununla birlikte, ülkemizde halen, eğitim öğretim ve icra kurumlarında yaygın olarak Arel-Ezgi ses sisteminin kullanıldığı da söylenebilir.

Türk Makam Müziği'nde Çargâh Makamı

Çargâh Makamı, 15.yüzyılda Merâgî tarafından yirmi dört şube içinde ele alınmış ve aşağıdaki perdeler ile gösterilmiştir.

(Bardakçı, 1986, s. 70).

Ladikli Mehmet Çelebi, bu dört perdenin tizden seslendirilmesi durumunda Çargâh şûbesi adını alacağını, pest tarafından seslendirmeye başlanıldığında ise Râst adını alacağını önemle vurgulamıştır (Küçükgökçe, 2010, s. 117-118).

Kutluğ (2000), Çargâh Makamı'nın tarihsel süreci hakkında şu bilgileri vermektedir: 'Eski Bestekârlarımız, Lale Devri'ne gelinceye kadar Çargâh makamını daha çok Sabâ'sız kullanmayı uygun görmüşler, Segâh'lı (Segâh perdeli) olarak makamın aslına uygun eserler vermişlerdir. Lale Devri'nde ve sonraki dönemlerde bestelenen Çargâh eserlerde ise, Sabâ makamının kullanılışı artmış, Sabâ'sız Çargâh makamı kullanılmaz olmuştur. Bunun en güzel örneğini, Kutb-i Nâyî Osman Dede'nin eserlerinde görüyoruz (Kutluğ, 2000, s.146-147). 18.yüzyıl teorisyeni ve icracısı Abdülbâki Nâsır Dede ise, Çargâh makamını, 'Acem, Gerdaniye ve Mubayyer perdelerinde çokça gezinerek Sabâ gösterip Çargâh perdesinde karar verir. Bunda görüş birliği vardır' (Tura, 2006, s.53-54) şeklinde tarif etmektedir. Nâsır Dede bu tarifi ile Çargâh makamının 18. yüzyılda Sabâ'lı olarak kullanıldığını belirtmektedir.

Aşağıda, En Eski Çargâh ve Eski Çargâh Makamına ait ana diziler verilmiştir.

En Eski Çargâh dizisi

Eski Çargâh makamı dizisi (Özkan, 2003, s. 55).

18.yüzyıl teorisyeni Kantemiroğlu, Çargâh Makamı hakkında şu bilgileri vermektedir: 'Çargâh makamı ulu ve tam perdelerin makamlarındandır. Perde dairesine kutb olarak kendi perdesini alır ve gerek kalın perdelerden incelere, gerek ince perdelerden kalınlara doğru gelindiğinde Çargâh perdesinde kendini gösterir. Belirtilen makam her ne kadar, tam perdelerin makamlarından olup öteki makamların hükmü gereği, bütün perdelerde gezinebilirse de, çok dar bir makam olduğundan ve terkiplerle hemen hiç uyuşmadığından üzerinde bestelenmiş pek az beste ve peşrev vardır. (Tura, 2001, s. 59). Kantemiroğlu, bu önemli makam tarifi ve detaylı bilgi ile Çargâh Makamı'nın bestekârlarca az tercih edilme sebebine de ışık tutmaktadır denilebilir.

20. yüzyılın başlarında Çargâh Makamı, Muallim İsmail Hakkı Bey ve Neyzen Ali Rıza Bey tarafından tekrar ele alınmış, klasik formda eserler bestelenmiştir. (Kutluğ, 2000, s. 146-147).

Çargâh makamı, günümüzde üç grupta ele alınmaktadır. Arel-Ezgi ses sistemi kapsamında açıklanan (yeni) Çargâh, Nâyi Osman Dede'den itibaren görülen (Sabâ'lı) Çargâh, üçüncüsü de Ali Ufki Bey'in Mecmuâ-i Sâz ü Söz adlı eserinde örneğini verdiği Segâh perdesinin kullanıldığı Sabâ'sız Çargâh. Bu sınıflamayı Kutluğ (2000), Yeni, Eski, En Eski Çargâh olarak sınıflamaktadır. Günümüze ulaşan Çargâh eserler içinde, özellikle (Nayi Osman Dede'den önceki) Sabâ'sız veya En Eski Çargâh sınıfına ait eserlerin yok denecek kadar az olması ya da Mecmuâ-i Sâz ü Söz'deki gibi eserlerden haberdar olunmaması nedeniyle gerek eğitim-öğretim gerekse icra aşamasında önemli eksikliklerin ve sorunların ortaya çıktığı söylenebilir. (Karakaya, 2020, s.76).

Hüseyin Sadettin Arel'e göre Çargâh Makamı'nın karar perdesi, 'Çargâh veya Kaba Çargâh perdesidir. Seyri, Çıkıcı veya çıkıcı-inici olarak kullanılmıştır. Dizisi, Çargâh veya Kaba Çargâh perdesi üzerindeki bir Çargâh beşlisine, 5. Derece üzerinde bir Çargâh dördlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir. Makamın güçlü perdesi, Rast veya Gerdaniye perdesidir. Yedeni ise, Buselik veya Kaba Buselik perdesidir. Çargâh makamında, makamın esas yapısında olmamakla beraber, Çargâh perdesi üzerinde bir Hicaz dördlüsü göstermek, geçki olarak adet olmuştur. Bu geçki sırasında bakiye bemollü RE (Hicaz) ve koma bemollü Mİ (Dik Hisar) perdesi kullanılır (Özkan, 2003, s. 55).

Yeni Çargâh makamı dizisi (Özkan, 2003, s.55).

Azerbaycan ve Türk M.M'de Çargâh Makamı Seyirlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar:

Azerbaycan Mugam Müziği'nde Çargâh Mugamı'na ait 'Budur Bir Çift Kara Göz' sözleriyle başlayan ve 6/8'lik ölçü ile yazılmış olan örnek eser FA perdesi üzerinde 'üç tetrakordlu ve 0.5+1.5+0.5 aralıklı Çargâh dizisinin birleşmesi ile oluştuğu anlaşılmaktadır. Eserin, bu kalıp içinde kullanılabilmesi için donanımda bSİ, eser içinde ise 'bRE' ve 'bSOL' perdelerinin kullanıldığı görülmektedir. Eser, karar perdesi civarından seyre başladığından Türk Makam.Müziği'ne göre çıkıcı bir seyir şeklinde tanımlanabilecek bir yapıda olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, eserin (Türk M.M.'ne göre) güçlü perdesinin, karar perdesi olan FA'ya göre dördüncü derece bSİ perdesi olduğu dikkati çekmektedir. Aşağıda nota örneği verilen eserin yeden perdesini de kullanarak FA perdesi üzerinde tam karara gittiği görülmektedir. Aşağıda eserin notası verilmiştir.

BUDUR, BİR CÜT QARA GÖZ

F çahargah *F чаргях*

Allegro con moto

Bu dur, bir cüt qa-ra göz ca-nı-mı al-ma-ğa gə-lir,
Bi-ri(si) qol-la-rın a-çıb boy-nu-ma sal-ma-ğa gə-lir,
Bi-ri-si qəm-qüs-sə i-lə kön-lü-mü çal-ma-ğa gə-lir.
Ağ-dı bu-xa-ğı Gül-lü-nün, Yax-şı-dı ça-ğı Gül-lü-nün,
Gün ki-mi i-şiq ve-rir Ay-na bu-xa-ğı Gül-lü-nün.

73

(Seyidov vd., 2014, s.73).

Azerbaycan Mugam Müziği'nde Çargâh Mugamı'na ait 'Gel Gel Ay Eller Güzeli' isimli sözlü eserin, 6/8'lik ölçü ile yazıldığı ve RE perdesi üzerinde 'üç tetrakordlu ve 0.5+1.5+0.5 aralıklı Çargâh dizisinin birleşmesi ile meydana geldiği anlaşılmaktadır. Eserin, bu kalıp içinde kullanılabilmesi için donanımda #FA ve #DO, eser içinde ise 'bSİ' ve 'bMİ' perdelerinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Eser, karar perdesi civarından seyre başladığından, Türk Makam.Müziği'ne göre çıkıcı olarak tanımlanabilecek yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, eserin (Türk M.M.'ne göre) güçlü perdesinin, karar perdesi olan RE'ye göre dördüncü derece SOL perdesi olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda nota örneği verilen eserin yedenli biçimde RE perdesi üzerinde tam karar ettiği görülmektedir.

GƏL GƏL AY ELLER GÖZƏLİ

D çahargah *D чаргях*

Allegretto

Nax-çı-van-da bir qu-yu var, Nax-çı-van-da bir qu-yu var,
Şe-kər-dən şir-in su-yu var, Hər gö-zə-lin bir so-yu var.
Gəl, gəl, ay el-lər gö-zə-li, Tez gəl, ay el-lər gö-zə-li.
Na-nə su-yu, na-nə şe-kər, Mə-nim kön-lüm
sə-ni çe-kər, Çe-kər, a-man, hey... çe-kər.
Gəl, gəl, ay el-lər gö-zə-li, Tez gəl, ay el-lər gö-zə-li.

(Seyidov vd., 2014, s.74)

Azerbaycan Mugam Müziği'nde Çargâh Mugamı'na ait 'Şelexo' isimli 6/8'lik ölçü ile yazılmış olan çalgısal (enstrümantal) eser, RE perdesi üzerinde 'üç tetrakordlu ve 0.5+1.5+0.5 aralıklı Çargâh dizisinin birleşmesi ile oluştuğu anlaşılmaktadır. Gel gel ay eller gözeli isimli eserde olduğu gibi, eserin, bu kalıp içinde kullanılabilmesi için donanımda #FA ve #DO, eser içinde ise 'bSİ' ve 'bMİ' perdelerinin yer aldığı görülmektedir. Eser, karar perdesi civarından seyre başladığından, Türk Makam.Müziği'ne göre çıkıcı olarak tanımlanabilecek yapıda olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, eserin (Türk M.M.'ne göre) güçlü perdesinin, karar perdesi olan RE'ye göre dördüncü derece SOL perdesi olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda nota örneği verilen eserin yedenli biçimde FA perdesi üzerinde tam karar ettiği görülmektedir.

ŞƏLƏXO

(Seyidov vd., 2014, s.75).

Allegro

Türk Makam Müziği'nde En Eski Çargâh Makamı olarak bilinen türe örnek olarak, 17.yüzyılda Ali Ufkî Bey tarafından yazılan 'Hâzâ Mecmuâ-i Sâz ü Söz'de (Cevher, 1995, s. 623) rastlanmaktadır. Mecmuâ'nın Çargâh Faslı'nda yer alan çalgısal semâî'nin Çargâh perdesinden seyre başlayıp, Rast perdesine kadar pestleştiği ve genel olarak yine Çargâh perdesinde asma karar verdiği görülmektedir. Bu yönüyle, karar perdesinden seyre başlaması, makamın çıkıcı bir seyir yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Makamın ana (tamam) perdeleri içinde özellikle Sî perdesinin Segâh, FA perdesinin ise Acem olduğu anlaşılmaktadır. Makamın, Tiz Hüseyinî'ye kadar genişlediği, Rast perdesine kadar da pest bölgeye genişlediği görülmektedir. Bu açıdan En Eski Çargâh Makamı'nın geniş bir ses alanına sahip olduğu söylenebilir. Makamın hem karar perdesi hem de dizi ve seyir yapısının, Azerbaycan Mugam Müziği'ndeki Çargâh Mugamı'nın seyir yapısıyla benzerliği olmadığı söylenebilir. Aşağıda bu türe örnek olan En Eski Çargâh Semâî'nin notası verilmiştir.

MSS s.191 SEMÂ'İ

The image shows a musical score for 'SEMÂ'İ' from MSS s.191. It consists of ten staves of music notation. The first staff is labeled 'Sejhâne'. The second staff is labeled 'Mülâzime'. The seventh staff is labeled 'Üâne-i Şâni' and 'Tanzim'. The eighth staff is labeled 'Üâne-i Sâliş' and 'Mu.'. The ninth and tenth staves are also labeled 'Mu.'. The notation is in a single system with a treble clef and a key signature of one flat.

En Eski Çargâh Semâî (Cevher, 1995, s.623)

Türk Makam Müziği'nde Eski Çargâh Makamı'na örnek olarak, 17.yüzyılın ikinci yarısı 18.yüzyılın başlarında yaşamış, bestekâr, şâir, neyzen ve teorisyen yönüyle müzik tarihimizde önemli bir yeri olan Nâyî Osman Dede'ye (1652-1729) ait Çargâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf-i gösterilebilir. Bu Âyîn-i Şerîf'in birinci selâmı, Eski Çargâh Makamı'nı ana hatları ile sade biçimde ele alması yönüyle önem taşımaktadır. Eski Çargâh Makamı, seyre Çargâh perdesinden başlamış, Dügâh'ta eksik Sabâ dörtlüsüne ek olarak Çargâh perdesinde Zirgüleli Hicaz dizisi ve Dügâh'ta Uşşak üçlüsü'nden kaynaklanan sebeplerle, Sabâ ile seyre başlanmış, güçlü ve

karar perdesi olan Çargâh'ta asma karar verilmiş, ardından, Çargâh perdesi üzerindeki Zîrgüleli Hicaz dizisinin sesleri üzerinde seyir devam edilmiş, son olarak Sabâ çeşnisi kullanıldıktan sonra Çargâh perdesi üzerinde tam karar verilmiştir. Makamın hem karar perdesi hem de dizi ve seyir yapısının, Azerbaycan Mugam Müziği'ndeki Çargâh Mugamı'nın seyir yapısıyla benzerliği olmadığı söylenebilir. Aşağıda, Kutbü'n-Nâyî Osman Dede'ye ait olan (Eski) Çargâh Mevlevî Âyîn-i Şerîf-i'nin birinci selâmından örnek verilmiştir.

BİRİNCİ SELÂM

Devr-i Revân Nâyî Osman Dede

(Eski) Çargâh Mevlevî Âyîn-i, (Çalışır, 2010, s.178)

Türk Makam Müziği'nde Yeni Çargâh makamına örnek olarak, Hüseyin Sadettin Arel'e ait olan (Yeni) Çargâh Oyun Havası incelenmiştir. Bu türün, 'En Eski Çargâh'tan farkı, Sİ perdesinde ortaya çıkmaktadır denilebilir. Yeni Çargâh makamında Sİ perdesi Bûselik perdesi olarak kullanılmakta, diğer perdeler ise En Eski Çargâh makamı dizisinde yer alan perdeler ile aynıdır. Bununla birlikte, Yeni Çargâh makamı dizisinin Batı Müziği DO Majör dizisi ile aynı yapıda olduğu söylenebilir. Yeni Çargâh eser, düyek usulünde bestelenmiş, sekizlik Rast perdesiyle dörtlük Çargâh perdesine yönelmiştir. Çargâh perdesi üzerindeki (Arel'e göre TTBT+TTB) Çargâh beşlisine Çargâh dörtlüsünden oluşan dizinin sesleri üzerinde hareket etmektedir. Eserde kullanılan motif ve cümle yapılarından kaynaklanan sebeplerle, eserin Kaba Çargâh perdesinden Tiz Çargâh'a kadar geniş bir alanda hareket ettiği ve Çargâh perdesinde karar ettiği görülmektedir. Makamın hem karar perdesi hem de dizi ve seyir yapısının, Azerbaycan Mugam Müziği'ndeki Çargâh makamının seyir yapısıyla benzerliği olmadığı

söylenbilir. Aşağıda, Yeni Çargâh Makamı'na örnek olarak, Hüseyin Sadettin Arel'e ait olan Çargâh Oyun Havası'nın notası verilmiştir.

(Yeni) Çargâh Oyun Havası (neyzen.com nota arşivi, 2021)

SONUÇ

Azerbaycan Mugam Müziği ve Türk Makam Müziği içinde Çargâh makamının karşılaştırılması üzerine yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlar alt problemlere göre aşağıda verilmiştir.

Azerbaycan Mugam ve Türk Makam Müziği içinde Çargâh makamının dizi yönüyle farklılık içerdiği, Azerbaycan Mugam Müziği'nde Çargâh dizisi, Batı Müziği ses sistemi kapsamında ele alınarak üç tetrakordun (0,5 + 1,5 + 0,5) birleştirilmesi ile oluşturulduğu, eserlerin Batı Müziği terminolojisi ile ifade edilmesine karşın Tar ile icrada on yedili ses sistemi içinde yer alan geleneksel perdelerin kullanıldığı, Türk Makam Müziği'nde üç farklı Çargâh Makamı dizisinin (En Eski Çargâh, Eski Çargâh, Yeni Çargâh) olduğu, bu üç dizinin de birbirinden farklı olduğu, Azerbaycan Mugam ve Türk Makam Müziği içindeki Çargâh dizilerinin bu anlamda birbirinden farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Azerbaycan Mugam ve Türk Makam Müziği içinde Çargâh makamının seyir yönüyle farklılık içerdiği, Azerbaycan Mugam müziği'nde kullanılan dizinin, aralık bakımından Türk Makam Müziği'ndeki Çargâh Makamı dizilerinden farklı olduğu, Çargâh Mugamı dizisinin Türk Müziği'ndeki Hicaz seyrine uygun olduğu, Türk Müziği Çargâh Makamı'nın ise üç farklı

yapıda kullanıldığı, bu üç yapının da birbirinden farklı olduğu, seyir olarak çıkıcı bir yapıda olduğu, dizi ve aralıklardan kaynaklanan sebeplerle farklı bir makamsal seyir yapısına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmadov, K. (2021). Azerbaycan Mugam Müziği'nde ve Türk Makam Müziği'nde Yer Alan Segâh ve Çargâh Makamlarının Karşılaştırmalı Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya

Axundov, İ. (2015). Azərbycan Muğamları. Bakı: Mütərcim.

Bardakçı M. (1986). Maragalı Abdülkâdir ve Câmîü'l-Elhân, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Can, M.C. (1993). Türk Müziğinde Makam Kavramı Üzerine Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri.

Can, M.C. (2001). XV. Yüzyıl Türk Musikisi Nazariyatı (Ses Sistemi). İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul.

Çalışır, A. (2010). Beste-i Kadîmden Beste-i Cedîde (Meydan Görmüş) Mevlevî Âyinleri. I.Cilt. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları.

Cevher, H. (1995). Ali Ufkî ve Hâzâ Mecmuâ-i Sâz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme), (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Gerçek, İsmail H. (1998). Üzeyir Hacıbeyov'un Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları Üzerine Bir İnceleme. Müzik Bilimleri Ana Sanat Dalı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum.

Hacıbeyli, Ü. (2010). Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları. Terlan Seyidov (Çev.), Bakı: Azerbaycan Respublikası Medeniyyet ve Turizm Nazirliyi.

Karadeniz, E. (1983). Türk Musikisi'nin Nazariye ve Esasları. Ankara: İş Bankası Yayınları.

Kutluğ, Yakup F. (2000). Türk Mûsikîsinde Makamlar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Küçükgökçe, Ö. (2010). XV. Yüzyılda Makâmlar. İslam Tarihi ve Sanatları Programı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir

Özkan, İsmail H. (2003). Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Seyidov, T., Zöhrabova, L., & İbrhimova, A., (2014). Azerbaycan Ladlarının Tedrisine Dair Müntexebat (I Hisse), Bakı: Tehsil Neşriyyat-Poliqrafiya.

Soysal, F. (2012). Rast Muğamı Çerçevesinde Azerbaycan Muğam Kavramı. İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul.

Şen, Y. (2010). Azerbaycan'ın Müzik Yapısı ve Ses Sistemi Üzerine Bir Araştırma. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi

Tura, Y. (2017). Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri. İstanbul: Pan Yayıncılık

Tura, Y. (2001). KANTEMİROĞLU Kitâbu 'ilmi'l-'alâ vechi'l-Hurûfat – Mûsikîyi Harflerle Tesbît ve İcra İlminin Kitabı, I. Cilt Edvâr (Tıpkıbasım – Çeviriyazı- Çeviri-Notlar). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tura, Y. (2006), Nasır Abdalbaki Dede İnceleme ve Gerçeği Araştırma (Tedkik ü Tahkik). İstanbul: Pan Yayıncılık.

Yahya Kaçar, G.Y. (2009). Türk Musikisi Üzerine Görüşler (Analiz ve Yorumlar). (1. Basım). Ankara: Maya Akademi.

Yekta, R. (1986). Türk Musikisi. Çev. Orhan Nasuhioğlu. İstanbul: Pan Yayıncılık

İnternet Kaynakları

mct.gov.az/az/azerbaycan-musiqisi, erişim tarihi 01.07. 2021, Azerbaycan Muğamı.

neyzen.com.tr, notalar, erişim tarihi 01.07.2021

MERSİN
7 - 8 AĞUSTOS 2021

ŞƏHRİYAR AĞRISI

SƏDRƏDDİN HÜSEYN

Bakı Mühendislik Üniversitesi, Pedagoji Fakültesi

ORCID ID/0000-0002-9147-3561

ÖZET

Ağrı tarix boyunca insanın yol yoldaşı olmuş, həyatının ayrılmaz hissəsinə dönmüşdür. Ağrılar müxtəlifdir: İç və dış, yəni mənəvi və fiziki ağrılar var. Fiziki ağrıların tədavisini həkimə, doktora bağlıdır, mənəvi ağrını hərə bir cür daşıyır və yaşayır. Onun əlacı hardasa mümkünsüzdür. Odur ki, böyük Füzuli Qeysin təmsalında təbibinə eşq dərdirinin dərmansız olduğunu və bu dərddən qurtuluşun asan olmadığını deyirdi; Bir də fərdi ağrılar var, milli və bəşəri ağrılar var. Bu ağrıların ən böyük daşıyıcıları da şairlər olur. Bu məqalədə (tezdə) iki böyük Azərbaycan şairinin ağrı-acısından söz edilir. XVI əsrin böyük şairi Məhəmməd Füzuli, onun əsərləri və deyimlərində görünən-görünməyən ağrıları və XX əsrin Güney Azərbaycan türklərinin ünlü şairi Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın şeirlərində üzə çıxan şair məninin rahatsızlığı, çəkdiyi acılar araşdırılır. Füzulinin fərdi dərdirinin içində gizlənən fərdi və bəşəri dərdirələr əsərlərindən alıntılarla sunulmaqla iri həcmli əsərlərə də istinad edilir. “Leyli və Məcnun”da dünyəvi eşqin prizmasından lahuti eşqə yüksələn yola, “Hədiqətüs-süəda”da İmam Hüseyinin təmsalında canı Canana verməyin, Onun yolunda necə şəhid ola bilməyin nümunəsinə nəzər salınır. “Şikayətnamə”sində dövrün məmur sinfinin özbaşınalığı və bunun dövlət üçün gətirəcəyi bəlaların əndişəsi dilə gətirilir.

Şəhriyarda fərdi dərdirə birgə vətən, millət, bəşəri dərdirə də ehtiva edən poetik fikirlərə istinad edilir. Şairin yaşadığı dövrdə əzilən, istibdada uğrayan az qala bütün haqları ələndən alınan bir millətin-Güney Azərbaycan türklərinin dərdirini öz fərdi dərdirələri ilə vəhdətdə dəsvir edilməsi göstərilir. Səbəblərini araşdıran şairin gəldiyi qənaətin bu gün üçün də keçərli olduğu göstərilir. Şəhriyar bəlalının səbəbini islami və milli dəyərlərin itirilməsi, dövlətin vətəndaşlarına ikili münasibəti və dünya çapında Şərqi müstəmləkə nəzəri ilə baxılmasında görür. Məndə digər Azərbaycan şairlərinin də oxşar duyğuları arasında paralellik aparılır, müqayisə edilir. Bu iki şairin təmsalında ağrının insan üçün, bəşər üçün necə bir dəyər daşması haqda bir fikir oluşturmağa cəhd edilir. Bu iki müdrik, dərdirli şairin poetik dünyasına Dədə Qorqud, Koroğlu zirvəsindən də nəzər yetirilir və bu dörd müdrik intellektual vəhdətdə təqdim olunur.

Anahtar Kelimələr: Ağrı, Füzuli, Şəhriyar, dansökülən, günortac, can, Canan, kaos, kosmos.

Ağladıqca kişi qeyrətsiz olur... (M.Ə.Sabir)

Ağrı suçsuz, ağrı mə'sum.

Ağrımayan anlayammaz ağrıyanın ağrıməsın (müəllifdən)

ABSTRACT

Through the history, pain has been our companion as an essential part of our lives. Pain can be inner and outer- i.e., mental and physical pains which may be relieved by a variety of treatments. Physical pain is reduced by medications prescribed by doctors, however, mental pain is less likely to be a subject to adequate health care. People have learned to live with it, to live through it. When there is a mental pain, it can be hard to seek care. This is why well-known great Fizuli said his doctor in the example of Qays that the pain of love is incurable and it is not easy to get rid of this pain; Besides, there are pains which are subjective (individual) experiences, and also, pains which are related to nationality and humanity. Mostly, poets feel these pains deeply. This article talks about two poets of Azerbaijan and their pains; the great poet Muhammad Fizuli, who lived in XVI century, and his works which express his visible and invisible pains, and also, the well-known Turkish poet Muhammadhuseyn Shahriyar, who lived in XX century in Southern Azerbaijan, and his poems which show his anxiety, his pain of a poet's dignity. Referring to Fizuli's works, the article discusses and shows Fizuli's pains which are related to humanity and hidden among his individual pains. We observe the way, the transformation from human love to divine love in "Leyla and Majnun", and Imam Huseyn, as a model who gives his soul to Lover, who sacrifices his life for Him in "Hagigatus-Shuhada", and the bureaucratic tyranny and its future troubles and threats for the government in "Shikayatnama".

The article also refers Shahriyar's poetic ideas which include the pain, the mourn for motherland, for his nation, and for humanity. Besides his subjective feelings of pain, the poet feels the pain of Southern Azerbaijani turks who are under despotism with no civil rights. The article claims that the reasons of pain which Shahriyar shows as a conclusion still refer to present times. Shahriyar considers them to be related with the loss of moral values of Islam and national values, and with the double standards that the government applies to people, and also with the global view which sees East as a colony. The article also looks into the works of other Azerbaijani poets and carries parallel discussion to compare their works. In addition, from the example of both poets, it tries to generate ideas and gain perspectives about the value of pain felt for individual and for humanity. Also, the poetic world of these two poets is studied from the poetic summit of Dede Korkut and Koroghlu, and these four wise poets are presented as an individual unity.

Keywords: Pain, Fizuli, Shahriyar, dawn, noon, soul, lover, chaos, cosmos

1. GİRİŞ

Ağrı xaotik meşə həyatından, mağara dövründən, yaşamın dansökülənindən bəşər övladına bəlkə də qorxudan sonra gələn ən böyük hissidir. Qorxan insanın içində fırtınalar, təlatümlər, burulğanlar baş qaldırır, nəticədə nələrsə qırılıb tökülür və ... AĞRI peyda olur. Ağrı da iki cürdür: fiziki ağrılar və mənəvi ağrılar. Fiziki ağrıların həkimlik olanı var ki, dava-dərmanla, ya da skalpellə keçib gedir, sağalır, hakimlik olanı isə qalar Allaha, ya sağaldar, ya da dəftər qapanıbsa müalicəsi olar qəbr evi. Bunula da hər şey bitər. Amma mənəvi ağrılar başqa... Ən çox ağrıyan ən həssas insanlardır, ən çox dərdlənənlərdir. Bunlar bəzən o qədər ağrıya alışır ki, sonda ağrısız yaşaya bilmir, ağrı ilə bütövləşir, aşıq-məşuq olur. Dərd əhlinə, qəm əhlinə dönür,

Yaradandan “qəm etmək kəmalı”(4. 46), “bəlayi eşq ilə aşına olmaq” (10. 213) diləyir. Amma bu aşına olmaqlığın-ikincisi yaşamın kosmosunda-günortacında “şəbi-hicran”da (4. 290) boy verir, çiçəyi onda çirtlayır.

2. DOĞUNUN İKİ BÖYÜK ÇİLƏKEŞİ: FÜZULİ VƏ ŞƏHRİYAR

2.1. Füzuli dünyanın ən dərəkəş və dərəkə aşiq şairidir

Dərdin ən böyük daşıyıcıları, paratonerləri şairlərdi, qələm əhlidi. Bunların önündə də böyük Füzuli gəlir. Nə idi Füzulinin dərəkə! Mal, mülk, şan-şöhrət, “9 ağça təqaüd” (5. 296), rindanəlik, “xəlqə risvalıq sevdəsindən usanmamazlıq”, “bimar sanılmamaq”, “qara bəxtin oyanmaması”, (4.290) “salamın rüşvət deyil deyə alınmaması”(5.298), “mətainin satılmaması”(10. 222), dərəkə “Bəngü badəsi”(5. 229-262) “namülayim sözlərin, namübarək üzlərin”(5. 298) xortlaması... Bəlkə də bu xaotik ortamda bu deyilənlərin cəmindən nəşət edən bir yangı idi Füzulinin dərəkə. Əlbəttə mal-mülkdən, şan-şöhrətdən, məqam sevdəsindən başqa. Füzulinin belə cılız dərəkələri yox idi. Bunların fəvqündə idi şair. “Hədisi-ərbəin”indən,(5. 285-294)“Hədiqətüs-süəada”sından,(9.3-380)“Mətləül-etiqaad”ına(10.81-136),oradan “Şikayət namə”sinə (5. 295-302) və Məcnunun faciəsinə qədər nəzər salsaq, şairi nələrin rahatsız etdiyini, hansı xaotik nizamdan kosmotik dönüşüm arzusunu fəhm etmək, sözün fəlsəfi, siyasi, mənəvi-əxlaqi və təsəvvüf anımlarında nə kimi mənalar kəsb etdiyini duymaq, anlamaq olar bəlkə. Bir şair ürəyinə bu qədər bəşəri dərəkələri, qlobal düşüncələrin necə sığdığına heyrət etməyə bilmirsən. Füzuli bu dərəkələrlə dolub daşanda Sultan Süleyman dünyanın dənğəsini əlində saxlayacaq bir gücdə, hətta İspaniyadan öncə Amerikanı kəşf edə biləcək bir durumda “oldu, ol(may)acaqda” idi. Onun yanında az qala o boyda bir gücdə pusquda yatan Qızılbaş dövləti də vardı. Dünya çapında sanki sadəcə bu ikisi var. Başqa bir güc mərkəzi yox idi. Gizlicə cücərməkdə olan qərb-batı özü Qanuni ləqəbini verdiyi Sultan Süleymanın “salamı rüşvət deyil deyə alınmayan” (5. 298) idarəçiliyinə bir də Füzuli prizmasından baxış var. Gecənin sonunun gəldiyinin işarəti qaranlığın ən zirvə nöqtəsi olduğu kimi, Osmanlının da qürub işarətləri ehtişamının zirvədə olduğu Süeyman dövrümüydü ki, bunu Füzuli hiss edirdi və bu dəbdəbənin, zəfərlərin içində çürümənin və çöküşün də başladığını görürdü. Bu çöküşün özü ilə nə bəlalər gətirəcəyini, kimlərin nələr itirəcəyini, məzlumların “göz yaşının dərya olacağını” (15. 113) hiss edirdi, duyurdu bəlkə. Həm siyasi, həm maddi, həm mənəvi mənada. Füzuli bunun dərəkədə idi.

2.2. Füzuli ilə Şəhriyarın dərəkə intellektual vəhdətdə

Füzuli sanki bir gün Şəhriyarın çəkəcəyi “Qaranlıq gecələr”də “Aman Allah, yenə şeytan gəlib iman apara”(11. 28) harayın tüstü-dumanı içindəydi. Şəhriyar “yenə” deyir. Yə’ni şeytan həmişə gəlib, yenə də gəlir və gələcək. Bu səbəbdən “əfqanı xəlqi oyadan” (4. 229) Füzulinin “qara bəxti” yatmaqdadı. “Bimar sayılmamağındanmı”? Füzulinin ən böyük dərəkə “şəbi-əruz”dakı olacaq əhvalı, baş verəcəklər, hesab sahibindən hesab qorxusu, CANANA qovuşmaq istəyi. Nə Özünün, nə “del”inin(ürək) olmayan canını “CANAN diləyinə” onu sevə-sevə vermək eşqi. “Canı Canan diləmiş, vermməmək olaz ey dil(del), Nə niza eyləyəlim, ol nə sənindir, nə mənim!”(4. 216). Sözün dini mənəsində, təsəvvüf anımlarında bu belə idi. Burada maddi-fəlsəfi “cananı” düşünmək, təsəvvürə gətirmək belə

olmur. Çünki O, “Can verib Dilbərə minnət qoyalım canımıza”(5.128) deyən şair idi. (Misradakı “dilbər”in fəlsəfi kodu dünya gözəli kimi düşünülə də, təsəvvüf kodu Allahdır). Bu fikirlərin tam mənası ilə açımı “Hədiqətüs-süəda” əsərində müşahidə edilir. İsmayılın qurban kəsilmə ərəfəsində şeytanın ana, ata və oğula yanaşması və onların cavabı. Eyni missiyanın Kərbəlaya proyeksiyasında İmam Hüseyin və yanındakıların canlarını sevərək Canan yolunda qurban etməsi. Tam təslimiyyət. Füzulinin məramı, missiyası da elə bu idi. -Tam təslimiyyət. Fənafillah olan, Canana qovuşmaq arzusu ilə “canı yanan” şairin ən böyük dərdi elə bu idi. Çiçəyin çirtlədiyi bu anda Haqq yolçuluğunun “günortacında” şairin əndişəsi də “Məni bimar sanmazmı!” (4. 290) nidası idi. Günbatışın başlanğıcında “bimar sanıla” bilmək. Füzulinin bu dərdi o mənada bəşəri və əbədi idi ki, Sultan Süleymanın da günortacından gün əylirdi; qərbdən alaraq öz idarəçiliyinə qatdığı “qanunları” ilə, Valyaları, Sonyaları ilə. Və bu paradigma şairi fərddən çıxarıb küllə qovuşdururdu.

2.3. Reallıqlar və Füzulinin tarixi dərki

Günortacından gün əylən Süleyman ehtişamının içindəki qürub cücərtilərini suv(b)aranı, qığılcımların çaxmaq çaxanı kim idi!? Bunu Füzuli görüb hiss etdimi, və göstərdimi!.. Bu suallar cavabsız qalsa da, həm mənəvi-əxlaqi dəyər anlamında, həm dini yaşam tərzində, həm də türk dünyasının siyasi səhnəsində ocaq küllənməyində idi. Qatılaşan küllər altındakı közlərin nəfəsini kəsə-kəsə küllənməkdə idi. Bu küllənmə ağrısı Füzulinin içindən kül tufanı kimi əsib keçməkdə, “vəfa istədiklərindən cəfa gördüyündən” “əhli-ələmdən üz çevirməkdə” (5. 115-116) idi.

3. XX ƏSR BATISININ ŞƏHRİYARI

Bəs Şəhriyarın ağrılı nə idi! Onu için-için göynədən, Füzuli zirvəsində bir dərdə dönüştürəcək ağrılar? “Aləmə saldığı bu səsin”(11. 21) altında nələr vardı? “Tehranın qeyrəti yox Şəhriyarı saxlamağa” (11. 59). Amma buna qədər şairin “göz yaşıyla yazılan” “dün-günü ağlar keçdi.” “Qatar altında qalıb üstündən sel kimi dağlar keçdi”(11. 31). Bu qədər əzilmənin, bu qədər sındırılmanın, “dövünmə və sövünmə”nin (11.65) altından əzik-üzük halda çıxan Şəhriyarın çiyindəki dərdlər nə idi! Sürəyyasına qovuşa bilməmək, rejimin sındıraraq onun əlindən güclə aldığı sevgilisinin eşqindən imtina, sürgün və tərki-dünyalıq. Fars qızı olan bu Sürəyyanın təmsil etdiyi millətin Şəhriyarın təmsil etdiyi millət üzərində zalimənə təcavüzü, zülmü, manqurtlaşdırma siyasətini? Bu faktorların bu qədər paralelliyi, yoxsa paradoksumu? Ya ümumiyyətlə “Şeytanın iman aparma qorxusu ilə gəlmə”(11. 28) əndişəsi. Əslində bu şeytan özü kim? Dinin bizə təqdim etdiyi insanları yoldan çıxaracaq cənnətdən qovulmuş mələkmi, şeytanlaşmış insanları, dövlətlərmi, dövlət başçıları, vicdanını itirmiş imkanlı, imtiyazlı adamları? Yoxsa “onlar varkən mənə nə hacət”(3. 342) deyib iblisləşdirdiyi iblisləri qəhqəhələrlə seyr edib kənara çəkilən İblismi? “Eyvah anam!”(11. 382), “Mənim atam süfrəli bir kişiydi.”(11.16) -deyib Əzizəsini itirən, qoca yaşında “Heydər Babasının çəkib gətirdiyi”, “Qovalayıb qurd ağzından qapdırıldığı”(11.20) qoca şair. “Aləmə səs salan”(11.21) dərqli Şəhriyar. “Nəfəsini saldığı”(11.25) Heydərbabasının faciəsini, gücsüzlüyünü, acizliyini hiss edib sızlaya –sızlaya dediyi “Amandı, gəlmə!!!” (12. Öz səsi ilə səsləndirilən şeir.) nidasını?

3.1. "Amandı, gəlmə..."

...Hər nə desək, dilimizdə deyirik,
 Baxsan ürəklərə yalandı, gəlmə!
 İndi yalan sözə çox müştəri var,
 Düz qocalıb yalan cavandı gəlmə!
 ...Hər yerdəsən, ordan çıxma eşiyə,
 Zəmanəmiz betər zamandı, gəlmə!
 ...Yüzdə bir nəfərin qəlbi düz dəyil,
 Dinimiz riyadan talandı, gəlmə! (12)

Ustad Şəhriyar "Şeyxülislamın gözəl səsinin, Ağacın da Allaha baş əydiyi", "Allah nə xoş dərdə qəmsiz yaşadı", "Özünü əzdirdiyi, Ağac minib at gəzdirdiyi", "badyaların südünün aşib daşdığı", "bostan pozub, taxta-tabağı doldurduğu, qovurğanın sac üstündə qaynadığı, buğda verib armudlardan aldığı"(11. 8-26) günlərin həsrətini cəkir. Onların nisgili ilə yaşayır. O günlər yada düşəndə "...damağında dad verir, itgin gedən günlərindən yad verir". Ümumiləşmiş şəkildə "itkin gedən günlər" in göy qurşağında "Heydərbabaya salam"ın, bütövlükdə şairin yaradıcılığının ruhuna hopub bu ağrılar, bu nisgillər. Uşaqlıqdakı xoş günlər bir ilgim kimi, bir su içimi, göz açıb yumma kimi ötüb keçib. İndi özü demiş, "bir sinema pərdəsidir gözündə" və oturub bu "sinema pərdəsini" seyr etdikcə görür ki, artıq "Yaman yerdə gün doğub, axşam olub. Dünya ona xərəbeyi-Şam olub. Şeytan bizi azdırıb, Məhəbbəti ürəklərdən qazdırıb. Ağa ölüb, tifaq dağılıb, Qoyun olan yad əllərdə sağılıb."(11. 8-26) Şəhriyar məsələni bir az da qloballaşdırır, əbədiləşdirir. "Dünyanın yalan olduğunu, Süleymandan, Nuhdan qaldığını, oğul doğub sonra da dərdə saldığını və hər kimsəyə hər nə veribsə aldığı" nı söyləyir. Bu fikirlər Dədə Qorquddakı "Gəlimli-gedimli dünyaya" bir göndərmə, Şəhriyar dövründəki təzahürüdür.

3.2. Heydərbabaya salam

"Heydərbabaya salam" poemasında atasının (ki "ondan sonra dönərgələr dönübdü"), Məzlumların haqqı üstə əsən, Zalimləri qılıc təkin kəsən Mirqafarın, Xoşginabın əbrusu ərđəmi Mirmustafa dayının, Buludlu dağlar kimi guruldayan, sözü ağzında yağlar kimi əriyən Məcdüssadat və s. kimi onlarla yurddaşının yaddan çıxılmaz obrazları yaradılıb. Bir bənddə, bir misrada Nənəqizin, Rəxşəndənin, Fizzə xanımın, Rüksarənin portreti canlandırılıb. Onlar gedəndən sonra "Xoşginabı yaman günə salıblar."(11.16) "oğul doğan, dərdə salan, hər kimsəyə hər nə veribsə alan" dünyada "Yaman yerdə gün döndü axşam oldu, Dünya mənə xərəbeyi-Şam oldu"(11. 15) deyir, -Şəhriyar.

3.3. Fərdi və bəşəri dərdlər

Şairi yaradıcılığı boyu göynədən, ona rahatlıq verməyən ağrılar sadəcə fərdi dünyasının dərdi, problemləri deyildi. O, həyatın hər sahəsindən rahatsızlıq, əndişə duyan, çox

məsələlərin sancısını çəkən bir şair idi. Öz başına gətirilənlərin faciəsini yaşayıb ifadə etməkdən əlavə Sürəyyasından tutmuş həyatdan cavan gedən Əzizəsinə qədər hər xırda detallı obrazlaşdırıb, ona bəşəriyyət və əbədilik qazandırmışdır. Bunlar fərdilikdən çıxıb bəşəriləşmiş halda sərgilənir. “Eyvah anam” (11. 382) şeiri, əlbəttə, onun öz anası, analı və anasız dünyası ilə bağlı günlərinin estetik və təkrarsız təzahürüdür. Bu eyni zamanda hər insana xas olan, hər insanın anası ilə bağlı duyğu – düşüncələrini, yaşantılarını əks etdirən bir əsərdir. Hər kəsin anası onun üçün ölməzdir. Dünyasını dəyişsə də, hər an yanında, qayğısını çəkir, yun əyirir, corab toxuyur, çayına, xörəyinə diqqət eləyir, hər yanda bir ana havası əsdirir. Bu anasız analı dünyanı öz dünyasından çıxarıb anasını itirən hər insanın daxili alimə mal edir, kütləviləşdirir. Şəhriyarın ağrıları birləşib bütövlükdə yaradıcılığına hopub, misralarına, sözlərinə səpələnib. Onları qruplaşdırmaq istəsək şairin fərdi, sosial, milli, Vətən, bəşəri, mənəvi-ruhi və s. kimi ağrılar çıxar ortaya. Ancaq bu ağrılar bütövlükdə bir-birinə elə kəldənib, elə qaynaq qovuşub ki, seçib ayırmaq olmur, sanki hamısı bir yerdə, vəhdətdədir. Ancaq hamısının başında Vətən, millət, millətin aşınması, sındırılması, əldən gedən dəyərlərin dərdi və bu dərdlərdən gələn ağrıların bədii təsviri durur. O səbədən yoxa çıxmış, millət üçün əlçatmaz olmuş “aydın günlərə” az qala yalvarır ki, “ağlar yüzə gülsən bir.”(11. 20) Amma yox, artıq “ömrün köçü gedər-gəlməz yollara gedib”, “... baxanda qovzanıllar, baxıllar, Bir də yatıb yandırılırlar, yaxıllar.” Nəymiş bu millətin günahı ki, *hərə öz canının hayına qalıb, kəndli yandırmağa çıraq tapmır, adi bir burun qanı kəsən yox, qəmimizi dünyalar tumur!?* Doğrudanmı “çəpişləri qıdıxlayan, sütülləri ütən, badyalar dolub-daşan günlərimdə” xoşbəxt imişəm, yoxsa uşaq yazıq “hər zad ilə şad olarmış” (11. 8-27) və bunu da xoşbəxtlik sanarmış.

3.4. Dansöküləndən günortaca və ya Dünəndən bu günə

Hər kəsin içindən bir fikir keçə bilər: “Nə xoşbəxt imişəm, bir zaman Allah”. Şəhriyar da bir zaman xoşbəxt olduğu günlərinin həsrəti ilə Vətəninə qayıdır. “Özünü əzdirdiyi, ağac minib at gəzdirdiyi” o “xoşbəxt günlərin ” əslində bir illuziya olduğunu görür. Dərin bir “Ey vah” keçir könlündən. Sən demə elə “qəmli qürbət” buradaymış.

Heydərbaba, səni vətən bilmişdim,
 Vətən deyib, baş götürüb gəlmişdim,
 Səni görüb göz yaşımı silmişdim,
 Halbuki, lap qəmli qürbət səndəymiş,
 Qara zindan, acı şərbət səndəymiş. (11.25)

Nə dərdli bir ümitsizlik. Necə acı bir çarəsizlik. İllərdi həsrətilə ayrı yaşadığı canının bir parçası saydığı Təbrizində, Xöşginabında nələrlə qarşılaşır. O vaxt o qayğısız günlərində elə bilirmiş xoş günlərini yaşayır, amma heç də elə deyilməmiş. İndi də “İtgin gedən günlərin” (11.12) ağrıları altında əzilir, sızıladaşır. Acı xatirələr baş qaldırır.

Qəbiləməz burda qurub ocağı,
 İndi olmuş qurd-quşların yatağı,

Günbatanda sönər bütün çıraqı,...(11. 20)

“Titrəyir əllərim, tor görür gözü, Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi!” (14. 446)
 “Koroğlu” dastanının bəlkə də zirvə nöqtəsidir qocalmış, müdrik Qəhrəmanın Qorqudlaşan məqamı. Nərənin, dəlilərin, igidliyin, Çənlibelin, Qıratın keçmişdə qaldığı, tufəngin çıxıb mərdliyin getdiyi günlər arxada qalıb. Yeri göynəyir. Ömrün başa yetdiyi, “çəkilən qovğaların bitdiyi, tufəngin çıxıb mərdliyin getdiyi” anın zirvəsindən geriye baxan Koroğlunun özü ilə, dünyası ilə həsb-halı, alış-verişi, “innə lilləhi, innə ileyke raciun”un deyiləcəyi anın astanasında Şəhriyar da dayanır, ancaq o sadəcə ömrünün sonunda yaşamır bu duyğuları, az qala bütün ömrü boyu “itkin gedən günlərin” acısını daddığı andan “ağac minib at gəzdirdiyi” günlər çox arxada qalmış olur, yuxuya dönür, xəyala dönür və bu əl çatmazlıqdan hər ikisinin: “Süleymandan, Nuhdan qalan, Oğul doğub dərdə salan”(11.15) dünyanın, yəni zəmanənin də, özünün də qocaldığını dərk edir. Bu məqamda “Qanı dediyim bəy ərənlər!”(13.50) deyən Dədə Qorquda bir göndərmə edir və bu nöqtədə üç müdrik zirvə birləşir. Qorqud, Koroğlu və Şəhriyar. Bu itkin gedən günlərin içində özünün fərdi ağrıları hər nə qədər fərdi görünsə də tipikləşir, bəşəriləşir, zaman-məkan məfhumu itir, qloballaşır, fərddən milli ağrılara, oradan da bəşəri dərdə dönüşür. Şəhriyar haray çəkir: *Aman Allah, yenə şeytran gəlib iman apara, Qoruyun, qoymuyun imanızı şeytan apara.* (11. 28) Burada artıq mənəvi ağrıların burulğanında üzüdür “kəndini tapıb kəndisini itirən” şair. Bu o qədər dərinləşir ki, hətta yeganə nikbin ruhlu deyə biləcəyimiz “Səhəndiyyə”nin özündə belə dərin qatlarda bunu görməmək mümkün deyil. Səhəndə belə səslənir:

Səni Heydərbaba ol nərələrilə çağıranda,
 O səfil, darda qalan, tülkü qovan şir bağıranda,
 Şeytanın şillağı qalxan qatırı noxta qıranda,...(11. 36)

Səhəndin yazdığı “Dədə Qorqud”un səsini alsa da, Arazın bu tayından nərələr ucalıb “qorxma gəldim”, “can-can” deyilsə də, bu bir anlıq eyforiyanın dalınca

Yenə qardaş deyərək qaçmada başlar ayaq oldu,
 Qaçdıq, üzləşdik Arazda, yenə gözlər bulaq oldu,
 Yenə qəmlər qalaq oldu.
 Yenə qardaşsayağı gözlərimiz birsayaq oldu,
 Vəsl iyin almada, əl çatmadı, eşqim damaq oldu...
 Amma Heydərbaba da bildi ki, biz tək hamı dağlar,
 Bağlanıb qol-qola zəncirdə, buludlar odur ağlar,
 Nə bilim, bəlkə *tabiat* (? *S.H.*) özü namərdə gün ağlar.
 Əyri yolları açarkən düz olan qolları bağlar,
 Saf olan sinəni dağlar!

Dağların hər nə qoçu, tərənə, ceyranı, maralı,

Hamı düşkün, hamı yorğun, sinələr dağlı, yaralı,

Gül açan yerdə saralı. (11. 38)

Bu qədər dərindən ağırlığında qovrulub xumarlanırkən bu halədən qopub aralanmaq istəməsən də şairin poetik incəliyinə, metaforik gücünə heyran qalmamaq da olmur. “Eşqin damaq olması.” Damaq qaramala düşən bir xəstəlikdir. Dil-ağzın üst təbəqəsi aşınır, selik axıdır, heç nə yeyə bilmir. İnsanı bir şeyə tamahı düşəndə ağzının suyu axır. Damaq olmuşlar kimi. Eşqin damaq olması birinci fikirlə səsləşir. Yəni artıq heç nəyə yaramaz hala düşüb. Yeyib içə bilmir, aşındırılıb. Dağlar sözü isə özlüyündə iki mənəni ifadə edir: Həm yerdən yüksələn hündürlüyü, həm də oddan sinəyə çəkilən dağı-dağlanmağı. Şair qəlbinin genişliyinə bax ki, “təbiətin namərdə gün ağlayacağı” ümidi ilə namərdin belə halına yanır. “Üz tutub min bəla gördüyü” (Füzuli) insanlardan əl üzülüb, ümid “təbiətə” (Allaha) qalıb; ki bu ümid də əslində elə qiyamətə qalıb.

Və vətəni Təbrizə böyük ümidlə gələn Şəhriyar ümidlərinin suya düşdüyünü görəndə “Amandı, gəlmə” deyər fəryad elədi. Çünki “Mənim evim yox daha, mən tək xanimansızın Görüşünə bir nəfər, bircə insan gəlmədi.(11. 133)

İndi burada

Yüzdə bir nəfərin qəlbi düz deyil.

Dinimiz riyadan talandı, gəlmə! (12) deyən şair sual edir ki, “*Niyə qəbul olmur dualarımız, hər işimiz xəta, duamız riya görünür?*”; özü də cavabını verir: Çünki “*yaxşı-pisi bir-birinə qatmışız*”. Bu səbədəndir, riyakarlığımızdandır ki, bir zamanlar hər yerdə ehtiram görən kərbəlayılar, qan durduran hacılar qəhətə çıxıb. İndiki hacıların süfrəsində tiryək paylanır. Əvvəlkilərin iki rekət namazı və yağmur duası ilə yağış yağardısı indikilərin səmərəsi yoxdur, yağış da quruyub, qar da, yer altında quyular da. *Bular bizim özümüzə qeyidir, Öz oxumuz özümüzə qeyidir.* Odur ki, “**gəlmə!**”(12) Gəlsən qabağına kimsə çıxmaz, kimsə köməyin olmaz, ürəyin bundan betər qan olar.

3.5.Sübh xəyalilə xoruzlandı kənd. (11. 100)

Şəhriyarın “Sabirin xoruzu”ndakı bu misrası səhifələr dolusu açıqlama istəyir. Yəni nədənsə ümidləndi, içində yatan Don Kixotluq baş qaldırdı. Hər şeyi hesablamadan ayağını yorğanına görə uzatmadı və özü də onlardan biri sayaq “Hophop tək bir ağız banlayır.”(11.100) Nəticədə bir salim qol-qanad qalmır və banlamağın dadını anlayır. Bir banlamağa görə qol qabırğasını qırıb tökürlər. Yəni hində mövcud olacaqsan (yaşamaq deyil, sadəcə mövcud olacaqsan) amma xoruzlanmayacaqsan. Hətta xoruzluğunu unudacaqsan, şükür elə ki, mövcud- lüğünü də çox görməyiblər. Sənin yerinə xoruzlanan var. Bu təmsildəki “qəhrəmanın” prototipi Şəhriyar, cücelərinin yanına gəlmədiyini görüb “**əğrini**” yanına alır, onu “yanlayır” və acı-acı:

Bax necə heyvan eləyiblər mənə?

Mən necə bu heyvanı insanladım?(9.100) deyir. Heyvanı insan sandım, adam bildim; yoxsa onu insan elədim. Bir dörd ayaqlı heyvanı əhilləşdirdim, ona adam kimi dil öyrətdim, və ya bu iki ayaqlı heyvanı insanladım, insan elədim, amma ironik şəkildə. Beytin daha müxtəlif yozumu ola bilər. Şair şeiri belə davam elətdirir:

Aqıl olub əql məni danladı,

Aşiq olub mən də onu danladım.

“Əl atıb Allah ətəyin tut”, -dedi,

Gör necə müşkülləri asanladım.

Tehrani Dəccal mənə Təbrizlədi,

Mən də gəlib Təbrizi Tehranladım. Burada Füzulinin “Heyrət ey büt” kəlamı yada düşür və şairi anlamqada aciz qalırsan.

3.6. Qırılan ümidlər

İstər keçmiş, ya da indiki Rusiya, istər Sovet rus dövləti-ümumi halda güney Azərbaycan türkləri üçün qüzey haradasa tarixən ümid qaynağı olub. Güneylilər qüzeylilərə bel bağlayıb, bəzən pənah gətirib. Bu bəlkə də qüzeydə soydaşların olmasına görə belə olub. Amma ideologiya da az rol oynamayıb. Xüsusən sovet dövründə bu ümid bu aldanma çox güclü olub. Aldanmadan Şəhriyar da nəсібini almamış deyil. “Stalinqrad qəhrəmanları”, “Qafqazlı qardaşlarıma” adlı şeirlərində, xüsusən də qüzeydəki sovet dövrü Azərbaycanına xitabən yazdığı şeirlərdə bu hiss çox güclüdür. Ancaq çox keçmir, Şəhriyar bu aldanılmışlığı anlayır və “Babiyə, bolşevikə gör nə giriftar olduq, Bulaşıb hər nəcisə, gör necə murdar olduq”(11.40) deyir. ”İns və Cin” şeirində bu fikir bir az da aydın və kəskin səslənir:

Şurəvidən də nicat umduq ki, xeyir olmadı,

Olmasa çay sandığında çay, gələ Çindən nicat.

Mən toyuq tək öz hinimdə dustağam illər boyu.

Bir xoruz yolla, tapım mən bəlkə bu hindən nicat.(11.101)

Bu xoruz gələ bilər bəlkə də, amma gələni kimi onun da banlamağı bircə ağız olacaq. Odur ki, “Gözüm aydın” adlı nikbin ruhlu kimi görünən şeirində də yüz illik faciələrindən danışır:

Sil gözündən bu yüz ildən bəri göz yaşlarımı,

... Qoçu qurbanlarımı kəsdi Vətən oynaşımız.

Qanımlı xeyrət edərkən yedi bozbaşlarımı.

“Qarabağım” çıxıb əldən “Segahım” qoy “Yetim” olsun...(11. 107)

O xarab kət(kənd,köy-S.H.) də vələkin elə bəy-xan ilə getdi...

Bizdə bir din qala bilmişdi miras, bir də bu İran.

Din gedəndə dedi: “Tək getməyəm!” İran ilə getdi...

Türkü olmuş qadağan, divanımızdan da xəbər yox,

Şəhriyarın dili də “Vay” deyə divan ilə getdi. (11.107).

Mənim eşqim ucalıb, qüribət olub dünya mənə,

Dost duyanmır döyünür, düşmən duyanmır, öyünür. -“Həkimə can” (11.108) şeirindən.

Soyuq küləkləriun əsdiyi bir məkanda Kasıbın dərisini soyur şaxtalı qış da. Yoxsulun bu ölkədə dərdi var, dərmanı yox, Mürüvvətsiz təbibin pulu var, vicdanı yox.

Və belə bir zamanda, belə bir məkanda “Hərif istehza edib Şəhriyara söylədi,

Yoxsulları tuturlar, ehtiyatlı ol dedi.”(11.135) “Qış ağası”

Şəhriyarın hansı əsərinə nəzər salsaq dərdlə, kədərlə yoğrulduğunu, ələmlə dolu olduğunu görürük. Nikbin ruhlu şeirlərində belə həzin notlar az deyil. Bunlar birbaşa onun həyatı ilə bağlı olsa da, ümumi şəkildə insanlığın, xüsusilə də bütün hüquqları əlindən alınmış soydaşlarının dərdidir, onların yaşantısının estetik təəcəssümüdür. O kədərini “Tədrici ölüm” şeirində belə ifadə edir:

Gənliyimdən xəcalətəm, çünki yoxdur zindəganlıq,

Həyatımda nə sevinc var, nə bir fürsət, nə cavanlıq.

Az ömrümdə cana doydum, həyatımdan bezdim inan,

Nə yaxşı ki, bircə ömrə yazılmamış cavidanlıq.

Oyananda hər gün səhər qara bulud gördüm ağlar,

Bu üfüqlər bircə dəfə görməmişdir şadımanlıq.

...Xəzan vürmüş Şəhriyarın gülşənini, gülünü də,

Bülbül təbi susan gündən qalmamışdır nəğməxanlıq. (11.128)

Bu qədər dərdin, yanğının içində “bir gün gülüb yüz il ağlayan” Şəhriyarda hərdən ümid cücartiləri də baş qaldırır. Və “Hidayət çırağı” şeirini belə yekunlaşdırır:

Düşüb qabaqda gedir Şəhriyar, əlində çıraq,

Yarır hidayətinin nuru zülməti, ey dost. (11.114)

Ancaq bu “nikbinliklər” heç də yaradıcılığında bədbin notları kölgələyə bilmir. O öz səviyyəsinin fərqi deyər deyər belə deyir. Bütövlükdə isə həmyerlisi Əbülhəsən Racinin hələ XIX əsrin ortalarında dediyi “Ağla hər gün ruzi-aşuradır, hər yer Kərbəla”(2. 96) nidasının Şəhriyar dövründəki əks-sədası, estetik yaşarlılığı, şair məninin narahat dünyasının bədii inikasıdır.

4. NƏTİCƏ VƏ YA SONUC

Füzuli də, Şəhriyar da, hətta adı çəkilən digər şairlər də sadəcə öz dərdlərini deyil, bəşəri ağrıları da dilə gətirməklə insanalığın başına gətirilən bəlalardan daha çox bu bəlalərin sonucunun poetik salnaməsini yaradırlar. Öz dərdlərinə yanan kimi görünsələr də bu dərdlər insani dərdlərdir, bəşəri problemlərdir. Bu əsərlər beş əsrlik bir zaman kəsiyində bir millətin tarixən necə oxşar tale yaşadığını sərgiləyir, özlərinin taleyi oxşar olduğu kimi təmsil elədikləri xalqın taleyi də oxşardır. XVI əsrdə Füzuli öz əsərləri ilə dünyaya ün saldığı kimi M.Şəhriyar da “Heydərbabaya salam” poeması ilə şərq dünyasına səs saldı və öz dövründə farsca yazdığı şeirləri ilə dövrün Hafizi adlandığı kimi, ana dilli şeirlərdə də Füzuli zirvəsini təkraralaya bildi.

KAYNAKÇA

- [1] Abdulla, K., *Dədə Qorqud poetikasına giriş*, RS Poliqraf Bakı, 2017.
- [2] Abıyev, H., *Əbülhəsən Raci Seçilmiş əsərləri*, Sabah, Bakı, 1992.
- [3] Cavid, H., *Əsərləri. 4 cildə. - II c.*, Yazıçı, Bakı, 1982.
- [4] Araslı, H., Kərimli, T., *Məhəmməd Füzuli, Əsərləri. Altı cildə. - I c.*, Şərq-Qərb, Bakı, 2005.
- [5] Araslı, H., Kərimli, T., *Məhəmməd Füzuli, Əsərləri. Altı cildə. - II c.* Şərq-Qərb, Bakı, 2005.
- [6] Araslı, H., Kərimli, T., *Məhəmməd Füzuli, Əsərləri. Altı cildə. - III c.* Şərq-Qərb, Bakı, 2005.
- [7] Araslı, H., Kərimli, T., *Məhəmməd Füzuli, Əsərləri. Altı cildə. - IV c.* Şərq-Qərb, Bakı, 2005.
- [8] Araslı, H., Kərimli, T., *Məhəmməd Füzuli, Əsərləri. Altı cildə. - V c.* Şərq-Qərb, Bakı, 2005.
- [9] Səfərli, Ə., Kərimli, T., *Məhəmməd Füzuli, Əsərləri. Altı cildə. - VI c.* Şərq-Qərb, Bakı, 2005.
- [10] Cəfər, Ə., Sultanov, M., *Məhəmməd Füzuli. Seçilmiş əsərləri*. Yazıçı, Bakı, 1984.

[11] Şəhriyar, M.H., *Seçilmiş əsərləri*. Elm, Bakı, 2000.

[12]<https://www.youtube.com/watch?v=zryCVVV0WyM> “Gəlmə” şeiri Şəhriyarın öz səsi ilə
(Erişim tarixi: 24.10.2018)

[13] Zeynalov, F., Əlizadə, S., *Kitabi-Dədə Qorqud*. (Tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə), Yazıçı, Bakı, 1988.

[14] Abbashı, İ., Abdulla, B., *Koroğlu*. Lider, Bakı, 2005.

[15] Məmmədov, M., Ağasəfa, *Mirzə Ələkbər Sabir. Həphəpnəmə*. Yazıçı, Bakı, 1980.

TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL MEDYA KULLANICILARININ ZORLAYICI POLİTİKALAR SONRASINDAKİ SOSYAL MEDYA KULLANIMINDA ALTERNATİF ARAYIŞLAR VE DEĞİŞİMLER

Abdülkadir ÖZTÜRK¹, Coşkun ERKAN², Umut ERKUŞ³

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Orcid ID: 0000-0002-1855-8892

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Orcid ID: 0000-0002-8673-7155

³ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Orcid ID: 0000-0002-6708-5104

Özet

Günümüzde iletişim teknolojileri içerisinde en çok tercih edilen yöntem olarak sosyal medya uygulamaları göze çarpmaktadır. Sosyal medya uygulamaları genel olarak kişiler arası sosyal ilişkiler kurmaya ve sürdürmeye yönelik olarak tasarlanan iletişim araçlarıdır. Sosyal medya uygulamaları, kullanıcılara arkadaş edinme, sahip oldukları arkadaşlar ile sohbet edebilme ve arkadaşlarının günlük aktivitelerini takip edebilme imkânı tanımaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının kişisel bilgilerine ait çok sayıda veri, sosyal medya şirketlerince işlenmekte ve kullanılmaktadır. Bu durum kullanıcılarda veri güvenliği ve gizliliğine dair endişelere sebep olmaktadır. Son yıllarda bazı sosyal medya şirketleri tarafından yapılan güvenlik ve gizlilik sözleşmeleri, kullanıcıları kişisel bilgilerini paylaşma konusunda zorlayıcı düzenlemeler getirmektedir. Bu çalışmadaki amacımız sosyal medya işletmelerinin zorlayıcı düzenlemelerine karşı sosyal medya kullanıcılarının kullanımlarında meydana gelen değişim ve alternatif arayışlarını ortaya koymaktır. Türkiye'deki sosyal medya kullanıcılarının zorlayıcı politikalar sonrasındaki sosyal medya kullanımında alternatif arayışları ve değişimlerini inceleyen bu çalışmanın verilerini elde etmek için çevrimiçi anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formunun linki 20 Nisan - 5 Mayıs 2021 tarihleri arasında sosyal medya uygulamalarıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. 349 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS 21 programı aracılığıyla frekans ve crosstab (çapraz tablo) analizlerine tabi tutulmuştur. Elde etmiş olduğumuz sonuçlara göre, sosyal medya şirketlerince uygulamaya konulmaya çalışılan zorlayıcı politikalar sonrası tüketicilerin kullanımlarında gözle görülür değişimler olduğunu ifade etmek mümkündür. Bulgularımıza dayanarak farklı kategorideki pek çok katılımcının alternatif sosyal medya arayışına girdiği ve bu katılımcıların yerli uygulamaları daha fazla tercih etme eğiliminde olduğu söylenebilir. Sosyal medya şirketlerince getirilen zorlayıcı politikalar sonrası kullanıcı tercihlerinde meydana gelen değişimler göz önünde bulundurularak, bu şirketlerin kullanıcılarının veri gizliliğini sağlama konusunda daha özverili ve dikkatli davranmaları gerektiği söylenebilir. Veri gizliliği konusunda kullanıcılarının endişelerini göz önünde bulunduran ve bu yönde uygulamalar yapan işletmelerin hem mevcut kullanıcılarını koruma hem de artırma yönünde rakiplerine karşı avantajlı olacaklarını ifade etmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Sosyal medya, güvenlik kaygısı, gizlilik kaygısı

Abstract

Today, social media applications stand out as the most preferred method among communication technologies. Social media applications are communication tools designed to establish and maintain interpersonal social relationships in general. Social media applications allow users to make friends, chat with their friends and follow their friends' daily activities. A large number of data belonging to the personal information of social media users are processed and used by social media companies. This situation causes concerns about data security and privacy in users. Security and confidentiality agreements made by some social media companies in recent years impose compelling regulations on sharing personal information of users. Our aim in this study is to reveal the changes and the search for alternatives in the use of social media users against the coercive regulations of social media businesses. An online questionnaire was created to obtain the data of this study, which examines the search for alternatives and changes in the use of social media after the coercive policies of social media users in Turkey. The link of this questionnaire was sent to the participants through social media applications between 20 April - 5 May 2021. The data obtained from 349 participants were subjected to frequency and crosstab analysis using the SPSS 21 program. According to the results we have obtained, it is possible to express that there are visible changes in the use of consumers after the coercive policies tried to be put into practice by social media companies. Based on our findings, it can be said that many participants in different categories seek alternative social media and these participants tend to prefer domestic applications more. Considering the changes in user preferences after the coercive policies brought by social media companies, it can be said that these companies should be more devoted and careful in ensuring data privacy of their users. It is possible to state that businesses that take into account the concerns of their users about data privacy and implement applications in this direction will be advantageous against their competitors in terms of both protecting and increasing their existing users.

Keywords: Social media, security concern, privacy concern

Giriş

Son yıllarda dünya çapında sosyal medya sitelerinin kullanımı, günlük yaşamın neredeyse vazgeçilmez bir faaliyeti ve en popüler sosyal davranışlarından biri haline gelmiştir (Hampton vd., 2011; Kircaburun vd., 2018). Sosyal medyanın birden fazla tanımı olsa da, birçok uygulama ağının, platformların ve çevrimiçi teknolojilerin en yaygın özelliği, kullanıcılarına içerik paylaşma, değiştirme, katılım, işbirliği, sohbet ve kendi kimliklerini yaratma olanağı sunmasıdır (Green, 2011; Henderson & Bowley, 2010; Luchman et al., 2014). Sosyal medya, insanların yaşam tarzını dönüştürmede hayati bir rol oynamaktadır ayrıca insanların kolayca bağlantı kurabilecekleri sosyal ağ sitelerini ve blogları içermektedir (Siddiqui ve Singh, 2016). Sosyal medya uygulamaları kullanıcılara arkadaş edinme, sahip oldukları arkadaşlar ile sohbet edebilme ve arkadaşlarının günlük aktivitelerini takip edebilme

imkânı tanımaktadır. Dünya genelinde artan sosyal medya kullanımıyla beraber Facebook, Whatsapp, Instagram, Twitter, Tik Tok, Telegram ve Bip gibi sosyal ağların kullanıcı sayısı da hızla artmaktadır.

Her ortaya çıkan yenilik gibi, sosyal medya uygulamalarının da insanlar için avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Hayatımızı birçok yönden kolaylaştırmasına rağmen, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile ortaya yeni endişe ve tehditler de çıkmaktadır. Günlük hayatta kullanılan birçok sosyal medya uygulaması tarafından, insanlar hakkındaki bilgilere erişilebilmekte, verilere ekleme ve çıkartmalar yapılarak manipüle edilmekte ve depolanıp paylaşılmakta veya satılmaktadır. Facebook 2014 yılında kullanıcılarının veri gizliliğini ihlal ettiği için bugüne kadar bir teknoloji şirketine verilen en yüksek ceza olan 5 milyar dolar ödemeye mahkûm edilmiştir (Euronews, 13.07.2019). Sosyal medya sitelerinin artan kullanıcı sayısı ile beraber, sosyal medya şirketleri kullanıcılarına ait oldukça yüksek miktarda veriye erişim imkânına sahip olmuştur. Hizmet sağlayıcılarının elde ettikleri bu verileri kullanım biçimleri, kullanıcılarda kişisel bilgilerinin gizliliğine ilişkin endişelere neden olmaktadır. Ocak 2021 tarihinde Whatsapp'ın gizlilik sözleşmesinde yapacağını duyurduğu kullanıcılarına ait verileri Facebook'a bağlı diğer şirketlerle paylaşmasına olanak sağlayan ve Avrupa birliği ülkeleri hariç bütün dünyada geçerli olacak değişiklik, dünya çapında tepkilere neden olmuş ve birçok kullanıcının alternatif mesajlaşma uygulamaları arayışına girmesine sebebiyet vermiştir. Whatsapp'ın yapacağını duyurduğu bu değişiklik sonrasında Telegram, Signal ve Bip gibi mesajlaşma uygulamalarının kullanıcı sayılarında da hızlı yükselişler meydana gelmiştir. (theguardian; 24.01.2021)

Bu gelişmeler doğrultusunda hazırlanan bu çalışmanın amacı; sosyal medya kullanıcılarının zorlayıcı politikalar sonrasındaki sosyal medya kullanımlarında meydana gelen değişimleri ve alternatif arayışlarını ortaya koymaktır.

Kavramsal Çerçeve

Sosyal Medya

Kaplan ve Haenlein (2010: 61) sosyal medyayı, 'Web 2,0'ın ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine kurulmuş, kullanıcılar tarafından oluşturulan içeriklerin, yer aldıkları mecraların zenginliğine ve sosyal mevcudiyetine göre paylaşımına olanak sağlayan bir grup internet tabanlı uygulama' olarak tanımlamaktadır. Sosyal medya, insanların benzer kişisel veya kariyer ilgi alanlarını, faaliyetlerini, geçmişlerini veya gerçek bağlantılarını paylaştıkları, diğer insanlarla sosyal ağlar veya sosyal ilişkiler kurmak için kullandıkları çevrimiçi bir platform olarak tanımlanmaktadır (Akram ve Kumar, 2017).

Dünyada en popüler ve yaygın olarak bilinen sosyal medya siteleri Facebook, Whatsapp, Twitter, Instagram, Snapchat, Youtube ve Google'dır (searchenginejournal; 22.07.2021). Tik Tok, Telegram ve Signal gibi uygulamalar da artan kullanıcı sayıları ile beraber oldukça popüler bir hale gelmiştir. Sosyal medya kullanım nedenleri kullanılan sitenin türüne göre değişiklik gösterebilmektedir (Perugini ve Solano, 2021). Örneğin, Park vd. (2009), Facebook gruplarındaki kullanım ve tatmin düzeylerini inceleyerek, Facebook kullanım motivasyonunun sosyalleşme, eğlence, kişisel statü arayışı ve bilgi arayışı olduğunu ifade

etmiştir. Sheldon ve Bryant (2016), instagram kullanıcılarının gözetim, belgeleme, havalı olma ve yaratıcılık motivasyonları ile bu uygulamayı kullandıklarını belirtmiştir. Sosyal medya sitelerinin kullanım ve hoşnut olma düzeyleri; yaş, cinsiyet ve kişilik gibi demografik faktörlere göre de değişiklik gösterebilmektedir (Kircaburun vd., 2018). Barker (2009) kadınların erkeklere oranla daha muhtemel olarak sosyal medyayı ilişkilerini sürdürmek amacıyla kullandıklarını, erkeklerin ise daha çok bilgi arama ve öğrenme güdüsü ile sosyal medyayı kullandıklarını ileri sürmüştür. Wearesocial.com Digital 2021 raporuna göre dünya genelinde sosyal medya kullanma sebepleri Tablo 1’ de gösterilmektedir.

Tablo 1. Sosyal medya platformlarını kullanma sebepleri ve sosyal medya kullanıcı sayısına oranları

Sosyal Medya Kullanım Sebepleri	Sosyal Medya Kullanıcı Sayısına Oranı (%)
Gündelik olay ve gelişmelerden haberdar olmak,	36,5
Komik ve eğlenceli içerikler bulmak,	35
Boş zamanı değerlendirmek,	34,4
Arkadaşlarla ve aktiviteleri ile bağlantıda kalmak,	33
Başkaları ile fotoğraf ve video paylaşmak,	27,9
Ürün satın alma amaçlı araştırma yapmak,	27,5
Başka insanlar ile iletişim kurmak,	26,8
Arkadaşlarının çoğu sosyal medyada olduğu için,	25,1
Fikirlerimi paylaşabilmek için,	23,4
Yeni insanlarla tanışabilmek için,	21,3
İş ile ilgili ağ kurabilmek için,	20,3
Güncele ilişkin hiçbirsey kayırmayacağımdan emin olmak için,	18,9
Spor aktivitelerini izlemek ve takip etmek için,	18,6
Ünlüleri ve magazin haberlerini takip edebilmek için,	17,6
Günlük yaşantıdaki detayları başkaları ile paylaşmak için,	16,3
Yardımseverlik işlerini desteklemek ve yayılmasını sağlamak için.	12,5

Kaynak: 'wearesocial.com' Digital 2021 raporu

Sosyal medya kullanıcı sayısının katlanarak artması ile mevcut sosyal medya araç(mobil), hizmet ve platformları, kişiselleştirilmiş hizmetler yardımıyla canlılık ve etkinlikler sağlayarak kullanıcı deneyimi kalitesini yükseltmeye çalışarak hem varlıklarını hem de genel kullanıcı sayılarını korumaya çalışmaktadır (Nepal vd., 2015; Tobias vd., 2011). Kullanıcılar; video, resim ve fotoğraflardan yararlanarak kişisel fikir, duygu ve deneyimlerini daha geniş bir arkadaş grup ve çevresiyle paylaşma konusunda daha bağımlı bir hale gelmiştir. Çevrimiçi iletişimin bu evrimi, yeni bir 'kullanıcı tabanlı içerik ekosistemi' oluşmasını mümkün kılmıştır (Yan, 2016).

Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Medya Kullanımı

Aralık 2020 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Türkiye’nin nüfusu 83,6 milyon kişidir. Wearesocial.com internet sitesinin açıklamış olduğu Ocak 2021 tarihli rapora göre Türkiye’deki cep telefonu kullanıcı sayısı 76,9 milyon kişi, internet kullanıcılarının sayısı 65,8 milyon kişi ve aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 60 milyon kişidir. 2021’de Türkiye’de internet kullanıcı sayısı bir önceki yıla göre 3,7 milyon kişi artmıştır. Sosyal medya kullanıcı

sayısı %11 artış göstererek Türkiye'deki sosyal medya kullanıcı sayısı toplam nüfusumuzun %70,8'ine eşitlenmiştir. WeAreSocial 2021 Dijital Raporu'na göre 16 – 64 yaş aralığında telefon kullanmayan yalnızca %2,3'lük bir kesim kalmış, sosyal medyada günlük harcanan zamanın ise 2,57 saat olduğu ifade edilmiştir.

Aynı rapora göre Türkiye'de en çok kullanılan sosyal medya platformları sırasıyla; %94,5 Youtube, %89,5 Instagram, %87,5 Whatsapp, %79 Facebook ve %72,5 oranla Twitter olarak ifade edilmiştir. Tik Tok %32,2 ile 9. sırada, Telegram ise %19,3 oranla 14. sırada bulunmaktadır. Yerli sosyal medya uygulamalarından Bip ise henüz çok kullanılan uygulamalar arasında yer bulamamıştır (Statista, 2021). Aktif kullanıcı sayıları dikkate alındığında ise, Whatsapp ilk sırada, Instagram ve Facebook ise ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır.

7,83 milyar insanın yaşadığı dünya geneli dikkate alındığında; sosyal medya kullanıcı sayıları geçen yıla göre yüzde 13'ten fazla artış göstermiş ve yaklaşık yarım milyar yeni kullanıcı 2021'in başında toplam sosyal medya kullanıcı sayısını neredeyse 4,2 milyara çıkarmıştır. 2020 yılı boyunca her gün ortalama 1,3 milyondan fazla yeni kullanıcı sosyal medyaya katılmıştır. Dünya genelinde sosyal medya kullanıcılarının toplam nüfusa oranı %53,6 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında ortalama bir kullanıcı sosyal medya platformlarında günde 1,51 saat zaman geçirirken 2021 yılında ise bu süre 2,25 saate çıkmıştır (wearesocial, 2021).

2021 Dijital raporu'na göre dünya genelinde en çok kullanılan sosyal medya platformları sırasıyla; %35 Facebook, %29 Youtube ve %26 oran ile Whatsapp ilk üç sırada yer almaktadır. %16 ile Instagram beşinci sırada, %9 ile Tik Tok yedinci sırada, %6 ile Telegram onbirinci sırada ve %4 oran ile Twitter onaltıncı sırada yer almaktadır. Türkiye ve dünyadaki sosyal medya kullanım oranları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Türkiye ve Dünya'da sosyal medya kullanım oranları

Sosyal Medya Nüfus	Türkiye 83,6 Milyon kişi	Dünya 7,83 Milyar kişi
Facebook	%79	%35
Youtube	%94,5	%29
Whatsapp	%87,5	%26
Instagram	%89,5	%16
Tik Tok	%32,2	%9
Telegram	%19,3	%6
Twitter	%72,5	%4

Kaynak: 'wearesocial.com' Digital 2021 raporu

Facebook dünya genelinde en çok kullanılan sosyal medya platformu iken Türkiye'de dördüncü sırada yer almakta, Instagram ise dünya genelinde dördüncü sıradayken ülkemizde ikinci sırada yer almaktadır. Whatsapp mesajlaşma uygulaması ise hem dünyada hem de ülkemizde en çok kullanılan üçüncü platform olarak dikkat çekmektedir.

Sosyal Medya Kullanımını Olumsuz Etkileyen Faktörler

Çevrimiçi iletişimin günümüzde iyice yaygın bir hale gelmesi ile beraber insanlar interneti çok daha rahat kullanmaya başlamışlardır (Rose, 2011). Sosyal medya web sitelerindeki yaygın görülen bir sorun ise, insanların uzun vadede istenmeyen sonuçlara yol

açabilecek çok fazla bilgiyi ifşa ettiği aşırı paylaşımlar olarak görülmektedir. Sosyal medyayı kullanarak insanlar, konumları ile ilgili bilgileri paylaşmakta ve her zaman gerçekten gerekli olmayan bilgilerinin açığa çıkmasına sebebiyet vermektedirler. Farklı sosyal ağlar arasındaki özel mesajlara izin verilmesi, özel olması istenilen bir bilginin herkese açık hale gelmesine neden olabilmektedir. Örneğin, Foursquare konumunu herkese açık olan Twitter hesabı ile ilişkilendiren bir kullanıcının konum bilgileri, istemsiz de olsa tüm dünya ile paylaşılabilir (Groeneveld, 2011).

Sosyal medya aynı zamanda kötü niyetli kişiler tarafından dolandırıcılık, ticari bilgilerin toplanması, kişisel önemli bilgilerin çalınması gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Sosyal medya kullanımında karşılaşılabilecek güvenlik risklerinden bazıları şunlardır; kimlik hırsızlığı, spam saldırısı, kötü amaçlı yazılım saldırıları, sosyal kimlik avı, taklit etme, hesabın ele geçirilmesi, sahte istekler, görüntü alma ve analiz, intikam amaçlı duygusal saldırılar, finansal kazanç elde etme amaçlı yapılan saldırılar, eğlence ve tanınma amaçlı yapılan saldırılar, politik amaçlı yapılan saldırılar, siber casusluk ve siber savaş (Zhang ve Gupta, 2018).

Twitter gibi sitelerde kısaltılmış URL'lerin kullanılması, siber suçluların maskelemelerini ve kullanıcıları kötü niyetli web sitelerine yönlendirmelerini kolaylaştırmaktadır (Granger, 2002). Facebook gibi sosyal medya siteleri ise, bir kullanıcının kendi web sayfasını yönetmesini ve kişisel bağlantılarıyla içerik paylaşmasını sağlamaktadır. Bilgisayar korsanları, kullanıcının çevrimiçi ağında sahip olduğu güveni ihlal ederek, kötü amaçlı yazılımları arkadaşlarının içeriğine yerleştirebilir ve daha fazla kişinin kötü niyetli bağlantıya kurban gitmesine neden olabilir (Huber vd., 2009). Web Uygulaması teknolojilerindeki son gelişmeler, saldırganların kullanıcıları hedeflemek için yeni teknikler kullanmasına olanak tanımaktadır (CDC,2009). Örneğin, bir kullanıcı, hesabını tehlikeye atabilecek veya kullanıcının bilgisayarına yetkisiz yazılım indirebilecek kötü niyetli bir web uygulamasına kendi Facebook hesabından erişim izni verebilir. Böylelikle bu durum kötü niyetli kişilerin elde ettikleri kişisel bilgileri ve verileri çıkar amaçlı olarak manipüle etmesine sebep olabilmektedir.

Kullanıcılar internet ortamında dışardan saldırı riski altında olduğu gibi, sosyal medya sitelerinin veri güvenliği sağlama konusundaki uygulama ve sözleşmelerinden kaynaklanan güvenlik risklerine karşı da korunmasız durumda kalabilmektedirler. Facebook 2014 yılında kullanıcılarının veri gizliliğini ihlal ettiği için bugüne kadar bir teknoloji şirketine verilen en yüksek ceza olan 5 milyar dolar ödemeye mahkûm edilmiştir (Euronews, 13.07.2019). Whatsapp, 2021 yılı başında kullanıcı verilerini Facebook'a ait diğer şirketlerle paylaşmasına olanak sağlayan bir gizlilik sözleşmesini yürürlüğe koyacağını ilan ederek, dünyanın her yanından kullanıcıların tepkilerine maruz kalmıştır. Türkiye'de de birçok kullanıcı Whatsapp'ın yapmış olduğu bu değişikliğe tepki olarak alternatif uygulama arayışına gitmiştir. 3 Ocak 2021'de WhatsApp'ın Türkiye'deki aktif kullanıcı sayısı 42,3 milyon iken, artan tepkilerle kullanıcı sayısı 13 Ocak 2021 tarihi itibarıyla 40,3 milyona gerilemiştir. Bununla beraber kullanıcılar tarafından alternatif uygulama olarak değerlendirilen Telegram 4,7 milyon olan kullanıcı sayısını 14,1 milyon kişiye, Türkcell'in mesajlaşma uygulaması olan Bip ise 3,7 milyon olan kullanıcı sayısını 9,1 milyona yükseltmiştir (Habertürk, 16.01.2021).

Bu çalışmadaki amacımız; sosyal medya platformlarının yürürlüğe koymaya çalıştığı zorlayıcı politikaların, sosyal medya kullanıcıları üzerinde meydana getirdiği değişimleri ve

kullanıcıların sosyal medya tercihlerinde ortaya çıkabilecek alternatif arayışlarını gözlemleyebilmektir.

Yöntem ve Metodoloji

Türkiye'deki sosyal medya kullanıcılarının zorlayıcı politikalar sonrasındaki sosyal medya kullanımında alternatif arayışlar ve değişimleri inceleyen bu çalışmanın verilerini elde etmek için çevrimiçi anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formunun linki 20 Nisan - 5 Mayıs 2021 tarihleri arasında sosyal medya uygulamalarıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. 349 katılımcıyla beraber veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Katılımcılara demografik özelliklerini belirleyen 6 soru ve sosyal medya şirketlerinin kişisel verilerinizi paylaşmak zorunda bırakan sözleşme sonrası alternatif arama ve kullanım değişimlerini belirleyen 12 soru ve sosyal medya uygulamalarının hangilerini ne oranda kullandığını araştıran 2 soru ile toplamda 20 soru sorulmuştur. Veriler SPSS 21 programı aracılığıyla frekans ve crosstab (çapraz tablo) analizlere tabi tutulmuştur.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Ankete katılanların %54,2'si kadın ve %45,8'i erkektir. Medeni durumlara göre katılımcıların oranları; %52,7 evli ve %47,3 bekârdır. Anket formu tasarlandığında en son mezun olunan okul olarak 4 kategori belirlenmiştir. Fakat ilköğretim mezunlarının sayısı 3 olduğundan bu katılımcılar çalışmaya dâhil edilmemişlerdir. Böylelikle eğitim durumları 3 kategoride lise (%16,9), üniversite (%65,6) ve lisansüstü (%17,5) olarak değerlendirilmiştir. Yaş grupları incelendiğinde dağılımın birbirlerine yakın olduğu en fazla katılımın %24,9 ile 32-38 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Meslek grubunda en fazla katılımın kamu personeli (%45,3) olduğu tespit edilmiştir. Gelir gruplarında ise 3001-5000 TL olan grup (%26,9) diğerlerine göre daha fazla katılımcıya sahiptir. Katılımcıların demografik özelliklere göre dijital hizmetleri kullanım ve değişimleri sırasıyla aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Göre Sosyal Medya Kullanımındaki Alternatif Arayışı ve Değişimler

	Kullanım/Değişim (%)	Cinsiyet	
		Kadın	Erkek
Alternatif Arayışı	Alternatif Aramam	13,8	24,4
	Kararsızım	36,0	36,3
	Alternatif Ararım	50,3	39,4
Yerli Sosyal Medya Kullanımı	Kullanmam	6,9	18,1
	Kararsızım	36,5	31,9
	Kullanırım	56,6	50,0
Yabancı Sosyal Medya Kullanımı	Azalı	46,0	42,5
	Değişmez	44,4	45,6
	Artar	9,5	11,9
Zorunlu Sözleşme Etkisi	Azaldı	28,6	30,6
	Değişmedi	69,3	68,8
	Arttı	2,1	0,6

Kadınların % 13,8'i sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %50,3'ü ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir. Erkeklerin % 24,4'ü sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %39,4'ü ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir.

Kadınların % 6,9'u yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %56,6'sı ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir. Erkeklerin ise % 18,1'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %50'si ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir.

Kadınların % 46'sı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarının azalacağını, %9,5'i ise yabancı sosyal medya kullanımlarının artacağını belirtmişlerdir. Erkeklerin ise % 42,5'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %11,9'u ise yabancı sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir.

Kadınların % 28,6'sı sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %2,1'i ise bu uygulananın kullanımını artıracaklarını belirtmişlerdir. Erkeklerin ise % 30,6'sı sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %0,6'sı ise bu uygulananın kullanımını artıracakları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların medeni durumlarına göre sosyal medya kullanımdaki alternatif arayış ve değişimlere ait bilgiler tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Medeni Duruma Göre Sosyal Medya Kullanımındaki Alternatif Arayışı ve Değişimler

	Kullanım/Değişim (%)	Medeni Durum	
		Evli	Bekâr
Alternatif Arayışı	Alternatif Aramam	16,8	20,6
	Kararsızım	37,0	35,2
	Alternatif Ararım	46,2	44,2
Yerli Sosyal Medya Kullanımı	Kullanmam	10,9	13,3
	Kararsızım	32,6	36,4
	Kullanırım	56,5	50,3
Yabancı Sosyal Medya Kullanımı	Azalıır	47,8	40,6
	Değişmez	39,1	51,5
	Artar	13,0	7,9
Zorunlu Sözleşme Etkisi	Azaldı	30,4	28,5
	Değişmedi	68,5	69,7
	Arttı	1,1	1,8

Evlilerin % 16,8'i sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %46,2'si ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir. Bekârların ise % 20,6'sı sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %44,2'si ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir.

Evlilerin % 10,9'u yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %56,5'si ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir. Bekârların ise % 13,3'ü yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %50,3'ü ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir.

Evlilerin % 47,8'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarının azalacağını, %13'ü ise yabancı sosyal medya kullanımlarının artacağını belirtmişlerdir. Bekârların ise % 40,6'sı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %7,9'u ise yabancı sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir.

Evlilerin % 30,4'ü sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %1,1'i ise bu uygulananın kullanımını artıracakları sonucuna ulaşmıştır. Bekârların ise % 28,5'i sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %1,8'i ise bu uygulananın kullanımını artıracakları sonucuna ulaşmıştır.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre sosyal medya kullanımdaki alternatif arayış ve değişimlere ait bilgiler tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Eğitim Durumlarına Göre Sosyal Medya Kullanımındaki Alternatif Arayışı ve Değişimler

Kullanım/Değişim (%)	Eğitim Durum			
	Lise	Üniversite	Lisansüstü	
Alternatif Arayışı	Alternatif Aramam	15,3	18,8	21,3
	Kararsızım	39,0	37,6	27,9
	Alternatif Ararım	45,8	43,7	50,8
Yerli Sosyal Medya Kullanımı	Kullanmam	8,5	12,2	14,8
	Kararsızım	30,5	35,4	34,4
	Kullanırım	61,0	52,4	50,8
Yabancı Sosyal Medya Kullanımı	Azalı	44,1	45,0	42,6
	Değişmez	47,5	42,8	50,8
	Artar	8,5	12,2	6,6
Zorunlu Sözleşme Etkisi	Azaldı	23,7	30,1	32,8
	Değişmedi	72,9	68,6	67,2
	Arttı	3,4	1,3	0

Lise mezunlarının %15,3'ü sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %45,8'i ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir. Üniversite mezunlarının ise %18,8'i sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %43,7'si ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir. Lisansüstü mezunlarının % 21,3'ü sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları aramayacaklarını, %50,8'i ise alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir.

Lise mezunlarının %8,5'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %61'i ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir. Üniversite mezunlarının ise %12,2'si yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %52,4'ü ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir. Lisansüstü mezunlarının %14,8'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanmayacaklarını, %50,8'i ise yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir.

Lise mezunlarının %44,1'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarının azalacağını, %8,5'i ise yabancı sosyal medya kullanımlarının artacağını belirtmişlerdir. Üniversite mezunlarının ise %45'i yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarının azalacağını, %12,2'si ise yabancı sosyal medya kullanımlarının artacağını belirtmişlerdir. Lisansüstü mezunlarının %42,6'sı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarının azalacağını, %6,6'sı ise yabancı sosyal medya kullanımlarının artacağını belirtmişlerdir.

Lise mezunlarının %23,7'si sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %3,4'ü ise bu uygulananın kullanımını artıracakları sonucuna ulaşmıştır. Üniversite mezunlarında ise %30,1'i sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %1,3'ü ise bu uygulananın kullanımını artıracakları sonucuna ulaşmıştır. Lisansüstü mezunlarının %32,8'i sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını azaltacakları, %3,4'ü ise bu uygulananın kullanımını artıracakları sonucuna ulaşmıştır.

Katılımcıların yaş gruplarına göre sosyal medya kullanımdaki alternatif arayış ve değişimlere ait bilgiler tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Sosyal Medya Kullanımındaki Alternatif Arayışı ve Değişimler

Kullanım/Değişim (%)	Yaş Grupları Durum					
	18-24	25-31	32-38	45 üstü	46 +	
Alternatif Arayışı	Alternatif Aramam	22,9	24,4	13,8	17,5	16,1
	Kararsızım	37,5	33,3	35,6	38,8	35,7
	Alternatif Ararım	39,6	42,3	50,6	43,8	48,2
Yerli Sosyal Medya Kullanımı	Kullanmam	10,4	14,1	11,5	10,0	14,3
	Kararsızım	39,6	32,1	31,0	36,3	35,7
	Kullanırım	50,0	53,8	57,5	53,8	50,0
Yabancı Sosyal Medya Kullanımı	Azalıır	37,5	46,2	44,8	43,8	48,2
	Değişmez	52,1	43,6	41,4	46,3	44,6
	Artar	10,4	10,3	13,8	10,0	7,1
Zorunlu Sözleşme Etkisi	Azaldı	35,4	29,5	25,3	28,8	32,1
	Değişmedi	60,4	69,2	73,6	70,0	67,9
	Arttı	4,2	1,3	1,1	1,3	0

Yaş kategorisi beş farklı grupta olduğundan her bir kategoriye ayrı ayrı değil de en fazla alternatif arayışı veya değişim olan gruplar üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

32-38 yaş aralığındakiler diğer gruplardan daha fazla katılımı sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları arayacaklarını %50,6'lık oranla belirtmişlerdir.

32-38 yaş aralığındakiler diğer gruplardan daha fazla katılımı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanacaklarını %57,5'lik oranla belirtmişlerdir. 46 ve üstü yaş aralığındakiler diğer gruplardan daha az katılımı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarını artıracaklarını %7,1'lik oranla belirtmişlerdir.

46 ve üstü yaş aralığındakiler diğer gruplardan daha az katılımı (%0) sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını artıracaklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların meslek gruplarına göre sosyal medya kullanımındaki alternatif arayış ve değişimlere ait bilgiler tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Meslek Gruplarına Göre Sosyal Medya Kullanımındaki Alternatif Arayışı ve Değişimler

Kullanım/Değişim (%)	Meslek Grupları				
	Kamu Personeli	Özel Sektör	Öğrenci	Çalışmıyor	
Alternatif Arayışı	Alternatif Aramam	17,7	29,0	19,4	9,7
	Kararsızım	37,3	32,3	38,8	33,9
	Alternatif Ararım	44,9	38,7	41,8	56,5
Yerli Sosyal Medya Kullanımı	Kullanmam	12,0	17,7	9,0	9,7
	Kararsızım	31,6	40,3	43,3	25,8
	Kullanırım	56,3	41,9	47,8	64,5

Yabancı Sosyal	Azalı	49,4	35,5	37,3	48,4
Medya	Değişmez	38,0	53,2	56,7	41,9
Kullanımı	Artar	12,7	11,3	6,0	9,7
Zorunlu	Azaldı	32,9	22,6	31,3	25,8
Sözleşme Etkisi	Değişmedi	66,5	75,8	65,7	72,6
	Arttı	0,6	1,6	3,0	1,6

Meslek kategorisi dört farklı grupta olduğundan her bir kategoriye ayrı ayrı değil de en fazla alternatif arayışı veya değişim olan gruplar üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Çalışmayanlar diğer gruplardan daha fazla katılımı sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları arayacaklarını %56,5'lik oranla belirtmişlerdir. Çalışmayanlar diğer gruplardan daha fazla katılımı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanacaklarını %64'5'lik oranla belirtmişlerdir.

Öğrenciler diğer gruplardan daha az katılımı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanımlarını artıracaklarını %6'lık oranla belirtmişlerdir. Kamu personeli diğer gruplardan daha az katılımı (%0,6) sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını artıracaklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların gelirlerine göre sosyal medya kullanımındaki alternatif arayış ve değişimlere ait bilgiler tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Gelire Göre Sosyal Medya Kullanımındaki Alternatif Arayışı ve Değişimler

Kullanım/Değişim (%)		Yaş Grupları Durum				
		0-3000	3001-5000	5001-7000	7001-9000	9001 +
Alternatif Arayışı	Alternatif Aramam	21,3	13,8	24,6	16,7	18,2
	Kararsızım	30,7	39,4	29,2	43,3	38,2
	Alternatif Ararım	48,0	46,8	46,2	40,0	43,6
Yerli Sosyal Medya Kullanımı	Kullanmam	9,3	12,8	13,8	13,3	10,9
	Kararsızım	36,0	31,9	33,8	40,0	30,9
	Kullanırım	54,7	55,3	52,3	46,7	58,2
Yabancı Sosyal Medya Kullanımı	Azalı	36,0	47,9	43,1	43,3	52,7
	Değişmez	56,0	38,3	46,2	45,0	40,0
	Artar	8,0	13,8	10,8	11,7	7,3
Zorunlu Sözleşme Etkisi	Azaldı	34,7	26,6	26,2	35,0	25,5
	Değişmedi	62,7	71,3	73,8	65,0	72,7
	Arttı	2,7	2,1	0	0	1,8

Gelir kategorisi beş farklı grupta olduğundan her bir kategoriye ayrı ayrı değil de en fazla alternatif arayışı veya değişim olan gruplar üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Aylık geliri 0-3000 olanlar diğer gruplardan daha fazla katılımı sosyal medya şirketlerinin kişisel

verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında alternatif uygulamaları arayacaklarını %48'lik oranla belirtmişlerdir. Aylık geliri 9000 ve üstü olanlar diğer gruplardan daha fazla katılımı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanacaklarını %58'lik oranla belirtmişlerdir. Aylık geliri 0-3000 olanlar diğer gruplardan daha az katılımı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yabancı sosyal medya kullanıcılarını artıracaklarını %8'lik oranla belirtmişlerdir. Aylık geliri hem 5001-7000 hem de 7001-9000 olanlar diğer gruplardan daha az katılımı (%0) sosyal medya şirketlerinin kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında bu uygulananın kullanımını artıracaklarını belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal medya şirketlerinden bazılarının Ocak 2021 de uygulamaya koyduğu kişisel bilgileri paylaşmak zorunda bırakan değişiklikler sonrası, türkiyedeki sosyal medya kullanıcılarının zorlayıcı politikalar sonrasındaki sosyal medya kullanımında alternatif arayışları ve değişimleri analiz edilmiştir.

Bazı sosyal medya şirketlerince getirilen zorlayıcı değişiklikler sonrası kadınların %50,3'ü erkeklerin ise %39,4'ü alternatif uygulama arayacaklarını ifade etmişlerdir. Yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde kadınların %56,6'sı erkeklerin ise %50'si yerli sosyal medya yerli sosyal medya uygulamalarını kullanacaklarını belirtmişlerdir. Kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında kadınların ve erkeklerin yaklaşık %69 luk kısmı sosya lmedya uygulama tercihlerinde herhangi bir değişimin olmadığını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların eğitim düzeyleri dikkate alındığında lise mezunlarının %61'i, üniversite ve lisanüstü mezunlarının ise yaklaşık %50'si yerli sosyal medya uygulamalarının kullanımına olumlu bakmaktadır. Kişisel verileri paylaşmak zorunda bırakan sözleşme önerileri karşısında lise mezunlarının %72,9'u, üniversite mezunlarının %68,6'sı ve lisansüstü mezunlarının %67,2'si uygulama tercihlerinde herhangi bir değişimin olmadığını belirtmişlerdir.

Yaş değişkenine göre sosyal medya uygulama tercihlerine bakıldığında en yüksek alternatif uygulama arayışının olduğu yaş aralığı 32-38'dir. Aynı yaş grubunun yerli sosyal medya uygulamaları kullanımında da %57,5 ile en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların %22,9'u zorunlu değişiklikler karşısında alternatif sosyal medya uygulamaları aramayacaklarını ifade etmişlerdir.

Meslek kategorisi ele alındığında çalışmayanların %56,5'i alternatif uygulama arayacağını belirtmiş, diğer gruplardan daha fazla katılımı yabancı şirketlerin sosyal medya uygulamalarına alternatif olarak, Türk şirketleri tarafından benzer uygulamalar geliştirilmesi halinde yerli sosyal medya kullanacaklarını %64'5'lik oranla ifade etmişlerdir.

Gelir düzeyi dikkate alındığında, 9001 tl ve üzeri gelire sahip olanlar %58,2 oranla yerli sosyal medya kullanacaklarını belirtmişlerdir. Alternatif arayışındaki en yüksek oran ise %48 ile 0-3000 tl aralığındaki gelir düzeyine sahip katılımcılarda görülmektedir. 5001-9000 tl

aralığında gelire sahip olan katılımcıların zorunlu sözleşme etkisi ile kullarımlarında herhangi bir artış durumunun söz konusu olmadığı görülmektedir.

Çalışmamızdan elde etmiş olduğumuz sonuçlara göre, sosyal medya şirketlerince getirilen zorlayıcı politikalar sonrası tüketicilerin kullarımlarında gözle görülür değişimler olduğunu ifade etmek mümkündür. Bulgularımıza dayanarak farklı kategorideki pek çok katılımcının sosyal medya tercihlerinde farklı oranlarda değişimler olduğu, bazı katılımcıların alternatif sosyal medya arayışına girdiği ve bu katılımcıların yerli uygulamaları daha fazla tercih etme eğiliminde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sosyal medya şirketlerince getirilen zorlayıcı politikalar sonrası kullanıcı tercihlerinde meydana gelen değişimler göz önünde bulundurularak, bu şirketlerin kullanıcılarının veri gizliliğini sağlama konusunda daha özverili ve dikkatli davranmaları gerektiği söylenebilir. Veri gizliliği konusunda kullanıcılarının endişelerini göz önünde bulunduran ve bu yönde uygulamalar yapan işletmelerin hem mevcut kullanıcılarını koruma hem de artırma yönünde rakiplerine karşı avantajlı olacaklarını ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Akram, W. and Kumar R. (2017). A Study on Positive and Negative Effects of Social Media on Society, International Journal of Computer Sciences and Engineering, Volume-5, Issue-10. p.347- 354. DOI: 10.26438/ijcse/v5i10.351354.
- Barker, V. (2009). Older adolescents' motivations for social network site use: The influence of gender, group identity, and collective self-esteem. Cyberpsychology & Behavior, 12(2), 209–213.
- CDC, Social Media Security Mitigations, 2009
www.cdc.gov/socialmedia/tools/guidelines/pdf/securitymitigations.pdf
- Granger, S. (2002). Social Engineering Fundamentals, Part II: Combat Strategies, www.securityfocus.com/infocus/1533
- Green, E. (2011). Pushing the social media buttons. Media Development, 58, 12–15.
- Groeneveld, F., Borsboom, B. & Van Amstel, B. (2010). Over-sharing and Location Awareness, Center for Democracy & Technology, February, www.cdt.org/blogs/cdt/over-sharing-and-location-awareness
- Hampton, K., Goulet, L., Rainie, L., & Purcell, K. (2011). Social networking sites and our lives. Pew Internet & American Life Research Center.
- Henderson, A., & Bowley, R. (2010). Authentic dialogue? The role of “friendship” in a social media recruitment campaign. Journal of Communication Management, 14, 237–257.

- Hoßfeld, T., Seufert, M., Hirth, M. Zinner, T. & Tran-Gia P. (2011). Quantification of youtube QoE via crowdsourcing, in: Proc. of 13th IEEE International Symposium on Multimedia, , pp. 494–499. <http://dx.doi.org/10.1109/ISM.2011.87>.
- Huber, M., Kowalskiy, S., Nohlbergz, M. and Tjoa, S. (2009). Towards automating social engineering using social networking sites, Proceedings of International Conference on Computational Science and Engineering.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media, Business Horizons, Volume 53, Issue 1, 2010, Pages 59–68.
- Kircaburun, K., Alhabash, S., Tosuntas, S. B., & Griffiths, M. D. (2018). Uses and gratifications of problematic social media use among university students: A simultaneous examination of the big five of personality traits, social media platforms, and social media use motives. International Journal of Mental Health and Addiction. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-9940-6>
- Luchman, J. N., Bergstrom, J., & Krulikowski, C. (2014). A motives framework of social media website use: A survey of young Americans. Computers in Human Behavior, 38, 136–141. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.05.016>
- Park, N., Kee, K. F., & Valenzuela, S. (2009). Is there social capital in a social network site?: Facebook use and college students' life satisfaction, trust, and participation. Journal of Computer-Mediated Communication, 14(4), 875–901.
- Perugini, M. L. L., & Solano, A. C. (2021). Normal and Maladaptive Personality Traits as Predictors of Motives for Social Media Use and Its Effects on Well-Being. Psychological Reports, 124(3), 1070–1092. <https://doi.org/10.1177/0033294120922495>
- Rose, C. (2011). The Security Implications Of Ubiquitous Social Media, International Journal of Management & Information Systems – First Quarter Volume 15, Number 1
- Sheldon, P., & Bryant, K. (2016). Instagram: Motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. Computers in Human Behavior, 58, 89–97.
- Siddiqui, S. & Singh, T. (2016), Social Media its Impact with Positive and Negative Aspects. International Journal of Computer Applications Technology and Research Volume 5– Issue 2, 71 – 75.
- Nepal, S., Paris, C., Pour, P.A., Freyne, J. and Bista, S.K. (2015). Interaction-Based Recommendations for Online Communities. ACM Trans. Internet Technol. 15, 2, Article 6 (June 2015), 21 pages. DOI: <https://doi.org/10.1145/2774974>

Yan, R. (2016) The rise of multimedia for online communication startups, IEEE Comput. Edge 2 (2) 50–54.

Zhang, Z. & Gupta, B. B. (2018). Social media security and trustworthiness: Overview and new direction, Future Generation Computer Systems, Volume 86, Pages 914-925.

<https://www.theguardian.com/technology/2021/jan/24/whatsapp-loses-millions-of-users-after-terms-update>

<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

<https://www.searchenginejournal.com/social-media/biggest-social-media-sites/#close>

<https://wearesocial.com/digital-2021>

<https://www.brandingturkiye.com/we-are-social-digital-2021-yayinlandi>

<https://www.haberturk.com/whatsapp-i-kac-kisi-sildi-kaci-bip-ve-telegram-a-gecti-haberler-2939102-teknoloji>

<https://tr.euronews.com/2019/07/13/facebook-a-ftc-den-5-milyar-dolarlik-rekor-ceza-mark-zuckerberg-sosyal-medya>

BAŞLANGIÇTAN BUGÜNE TÜRK RESİM SANATI**TURKISH ART FROM THE BEGINNING TO THE PAINTING****Mehmet Akif ÖZDAL¹**¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0003-3148-8988**ÖZET**

Başlangıçtan bugüne Türk Resim Sanatı ve Günümüz Sanatı İçinde Türk Resmindeki Başlıca Eğilimler çerçevesindeki süreç bir maceranın neticesidir.

600 yıl önce dünya sanatını etkileyip kavuran ve hâkimiyetini elinde bulunduran Doğu sanatı Ki Türk sanatı bunun içinde ehemmiyetli bir yerdedir yerini Avrupa'nın sosyolojik ve ekonomik muhtevalı, akılcı yöntemiyle ortaya çıkarılan sanat anlayışın tesirine bırakmıştır.

Oluşumunu İslamiyet'in tesiriyle de uzun müddet geliştiren, bilim, astroloji, tıp kitapları şeklinde daha pek çok konuların görselleştirilerek aydınlanmasını sağlayan, günümüzün de görsel açıdan belgesel niteliği taşıyan Türk minyatür Resim sanatı, 19. Yy. Da Batılı teknik ve düşünce anlayışın baskın tesiriyle çöküşünü başlatmış ve batı tesirindeki resim alanı dahilindeki süreçlere yönelmiştir.

Avrupa'ya giden Türk ressam, orada edindikleri eğitim ve tecrübeyle muasır Türk Resim sanatını oluşturması ile birlikte. Batılı sanat anlayışını benimseyen Türk ressamı 20. Asrın sonuna doğru kendi kültür ve sanat kalıtlarını araştırma ve anımsatma gereksinimi duymuşlardır ve bu süreci kültürel sentezleme sonucu sürdürmüşlerdir. Bu yenilikçi tavır Türk resim Sanatının kendiyi yüzleşerek yeni bir anlayışın doğmasına ya da Batılı tesirde Resim sanatını, kendi doğmalarını kullanarak yüzeye aktarmalarına yol açmıştır.

Tarihsel süreçte kendisini gösteren hemde Günümüzün de sanat çerçevesinde var olan Erol Akyavaş ve Devrim Erbil, Matrakçı Nasuh'un şehir tasvirlerinden ve geometrik disiplinden istifade etmişlerdir. Devrinin önemli sanatçılarından sayılan Adnan Çoker ise kendine mahsus batı tekniğinden kopmayan üslubu ile Türk mimari yapısını ve biçimini kullanmıştır.

Farklı örnekler arasında yer alan sanatçılardan olan Abidin Elderoğlu Kültürel Türk sanatı olan hüsnü-hat sanatından, Nuri Abaç ve Turgut Zaim Türk minyatür tekniğinde batıdan etkilenmiş ve bu tesir altında yapıtlar üretmiştir.

Bu çerçevede Yapılmakta olan Çalışma kaynak tarama yolu ile yapılandırılmış ve mantıksal akıl yürütme yolu kullanılarak, Bu Konuda geçmiş süreçte yapılmış olan veri taramalarının açıklanmasıyla yapılandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Resim, Hat, Sanat, Minyatür, Türk Resmi

GİRİŞ

Sanat Tarihinde En erken devirlerden itibaren görülen tasvirler, kayaların ve mağara duvarların yüzeyleri üzerine yapılmış olarak karşımıza çıkar.

Bunlardan bazıları boya ile yapılmış, bazıları da kazıma ve çizilerek meydana getirilmiştir.

Kaya resimleri, Orta ve İç Asya'da M. Ö. Binli senelerden, M.S.14. Ve 15. Asırlara kadar çok çeşitli mevzuları kapsar

Bu konulardan en ehemmiyetlisi de kendi oluşumunu İslamiyet'in tesiriyle uzun müddet geliştirmeye geçindiren, bilim, astroloji, tıp kitapları gibi benzer biçimde daha birçok konuların görselleştirilerek aydınlanmasını elde eden, günümüzün de görsel açıda belgesel niteliği taşıyan Türk minyatür Resim sanatıdır.

Türk İslam dünyası, minyatür sanatını soyutlayarak ve yalın bir halde süsleyerek, boyut ve görüş açısı kaidesine uymaksızın, onu Resim sanatının bir türü haline getirmeyi muvaffak olmuştur.

Kuşkusuz, bunda İslam'daki tasvir sanatına davranışlarında ölçülü yaklaşımının da büyük hissesi ve önemi vardır.

İslami tasavvufunda, salt varlık Allah'tır. Ve Allah in yarattığı doğa yansıtılarak edilemez. Bu düşünce, minyatürlere de yansımıştır.

Minyatürde Duygu gücü ikinci tasarıya atılmış, oluşturulmuş belli kaideler çizgisi çerçevesinde, bilinenler daha yalın ve daha anlaşılır bir halde işlenmiştir.

Minyatür sanatının birebir taklidi olmaması, benzetme değil, olayları aktarma emeli gütmesi ve kendi içinde sıkı kaideleri olması İslam'a ters bulunmasını engellemiş, böylelikle minyatür sanatının gelişmesine olanak sağlamıştır.

18. Asrın sonuna doğru Avrupa sanatına duyulan ilgi minyatür sanatının sonunu getirmiştir.

Azınlıklar meselesi Osmanlı idaresinin içyapısında var olduğu süreçte benzer biçimde sanatı da bizim sanatımızı etkilemiştir.

Minyatür sanatı yenilikçi tavırların dışında kültürel yapısını savunarak son zamanlarda hala devam etmektedir.

8. Ve 19. Asrın Avrupa dünyası da Fransız devrimi ile muasırlaşma sürecini başlatmış, fikir sistemlerini geliştirerek sanayi devrimini oluşturup şehirlerin kalabalıklaşmasını sağlamıştır.

Kalabalıklaşan şehir halkının parçalanmış düşüncelerinin ürünü olan kapitalizm, buna tepki olarak ortaya çıkan Marksizm ve liberalizm benzer biçimde bir hayli toplumsal muhtevalı fikir yapısı ortaya çıkarmıştır.

Bu zamanda sanat akımları evvelki asırlardan değişik olarak ayrılmaya başlamıştır.

Bu dönemde Bir tek fikir akımı değil, ansızın fazla ve birbirlerinden değişik fikir yapıları oluşturulmaya başlanmıştır.

Aynı vakitte bu ehemmiyet Avrupa'nın geniş bir bölümünde resimlerin ve heykellerin en geçerli olan işlevlerine son verilen ve sanatçıları kendilerine yeni bir pazar aramaya zorlayan düzeltim çağı halini almıştır.

Bu nedenle bu dönemde Artık resim sanatının tek emeli betimlemek değil bilimsel ve tinsel şuurun gelişimini de sağlamak olmuştur.

Bu amaçla beraber Avrupa resim sanatı, kapital sisteminin oluştuğu dönemde de kendine yer bulmaya başlamıştı.

Geliştirme sürecini bitirerek muasır sanatın merkezi haline gelen Avrupa, istikamette olduğu gibi dünya sanatını da kendi hâkimiyeti altına almıştır.

Osmanlı son senelerini yaşarken Türk resim sanatında da çağdaş sanatın oluşumunu elde eden ressamlar batıdan öğrendikleri, uyguladıkları ve yurda taşıdıkları çeşitli sanat akımları ve teknikleri ile bu oluşumu gerçekleştirmişlerdir

1. Türk Minyatür Sanatı

Türk ve Batı Dünyası arasında, başta savaş olmak üzere kültürel, ticaret ve iktisat vs. süreçler farklı kültürler ile hayli ilişkiler oluşmuştur.

Batı çıkışlı sanat anlayış tekniği her ne kadar en çok 19. Ve 20. Asırda kendini göstermiş şeklinde görünse de aslen batı resim tekniği Türk sanatında-ki bu etki kısa bir ehemmiyet içinde de olsa- Osmanlı Döneminde Fatih Sultan Mehmet vaktinde görülmeye başlanır.

Yabancı bir ustanın Venedikli ressam Mastori Pavli'nin talebesi olduğu anlaşılan saray nakkaşı Sinan Bey'in Fatih resmi, minyatürü ile Batılı anlayışta portre tablosunu kaynaştıran yapıtı örnek verebileceğimiz uygun bir yapıttır

Fatih'in duyarlı kişiliğini muvaffakiyet ile yansıtan bu portrede, padişahın gözleri uzaklara dalarken ve elinde tuttuğu gülü koklarken resimlenmiştir.

Gerek yüzdeki hafif gölgelendirme gerek kaftanının yakasının işlenişi, Doğu ve Batı üsluplarının Türk sanatçıların elinde iyi mi yeni bir senteze eriştiğini ortaya koymaktadır.

Sinan Bey'in bu minyatüründe, batılı anlayışının tesiriyle benzetme emeli güdülerek bir portre sanatı ortaya çıkmıştır.

“İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in Avrupa'nın kültür ve sanatına gösterdiği alakayı Gentile Bellini, Constanzio di Ferrara, Matteo di Pasti gibi Avrupalı ressam ve heykeltıraşları çağırıp, Bellini'ye yağlıboya portresini, Constanza da Ferrara' veyahut üzerinde büstü ve atlı portresi bulunan madalyonları yaptırtarak göstermiştir. Bu zamanda kısa bir süre

içerisinde de olsa sarayındaki tasvir sanatçıları da Avrupalı sanatçılardan ne kadar etkilendiklerini o dönemde kendi yapıtlarıyla göstermişlerdir.

Bu teknik her ne kadar Fatih döneminde kendini gösterse de daha sonraki kuşaklarda tesirini yitirmiş ve Doğu ananesi ile erken Osmanlı devri minyatür sanatı üslubu oluşumunun gelişimi devam etmiştir.”

Batılı sanatçıların o dönemde bildiklerini saray nakkaşları da biliyordu. Perspektifi ışık gölgeyi ve daha bir fazlaca batı ülkelerinde daha yeni keşfedilen sanatsal temel olarak görülen unsurları bilip kendi yapıtlarında maksatlı bir amaçla uygulamıyorlardı.

Yazmaları minyatürlerle süslemeden önce Müslüman ressamın, mevzularını yaşayıştan aldıklarını, gölgeyi, derinliği, hacmi bildikleri gerek tarihi kaynakların gerekse yapıtların öğrettiği bir gerçektir.

Suut Kemal Yetkin İslam Ülkelerinde Sanat isminde eserinde

“Fatimi Halifelerinden El-Mustansır Billah vaktinde Nakkaş İbn Aziz ‘in “duvara girer benzer biçimde görünen, siyah taban üzerine beyaz elbiseli” birer çengi resmi yapmış olduklarını Arap tarihçisi Makrizi’nin “Hitat”ından öğreniyoruz.

Bu sözler daha XI. Asırda perspektifin bilindiğini ve kullanıldığını göstermektedir.

Bu şekilde olduğu halde, minyatür, XIII. Asırdan itibaren bir yüzey resmi olarak gelişmiştir. Üçüncü boyutu görmezlikten gelmiştir.

Modle ve perspektifin kullanılmamaları minyatürün estetik yapısına bulunmadığı içindir¹⁷” diye bildirilmiştir. “Bunun örnekleri Batılı bir sanatçının yaptığı sanılan Osmanlı orijinli olan Nigari’nin Barbaros Hayreddin Paşa’nın portresinde, Kanuniyi Yaşlı Gösteren minyatürü ve II. Selim’in Portresi gibi yapıtlarında görülür.”

2. Batılı Manadaki İlk Hareketler

Türkiye’de batılı manadaki ilk Resim tecrübeleri, Resim öğreniminin askeri eğitim programının içinde kazanılmış olduğu, yeni kurulan Mühendishane-i Berri-i Hümayun (Kara Mühendishanesi) ile Mektep-i Harbiye (bugünkü Kara Harp Okulu) gibi mühendislik ve askerlik okullarında gerçekleştirildi.

Bu okullardan önce saraydan saklı bir hendese odasının devamı niteliğinde olan Mühendishane-i Bahri Hümayundur. (1773)

Bu okulda en rahat şekliyle ilk sefer konuşulduğu bir okuldur.

Mühendishaneden yetişen ilk ehemmiyetli ressam olarak Kolağası Yusuf Bey gösterilir.

Yenilikçi padişahlar 19. Asırda da batılılaşma çalışmalarını destekliyordu. II. Mahmut kendi resmini yapmış oldurarak devlet dairelerine astırmış, Abdülaziz de resimle uğraşmıştır. Bununla beraber bu konuda da çok başarılı olduğu da bilinir

Önce haritacılık, teknik fotoğraf gibi mevzularda başlamış olan eğitim kısa müddet içinde özgür resmi de kapsadı, bu süreçte batıdan öğretmenler geldi,

Türk talebeler de yetiştirilmek üzere batı ülkelerine, bilhassa Fransa'ya gönderildi. Bu asırdaki gelişmelerden biri ilk fotoğraf sergileridir.

Vesikalardan Oreker adlı bir manzara ressamının 1845'te sarayda bir fotoğraf sergisi açtığı anlaşılmaktadır.

1860'larda düzen eden çeşitli sergilerde resimler de bulunmuştur.

Batı mu asırlığını örnek alan, kültür değişimi sürecinde sivil okullarında açılmaya başlandığı görülür.

Bu okullarda yabancı dilin öğreniminin yanı sıra resim derslerine de ağırlık veriliyordu. İstanbul'da oluşturulan Galatasaray Mektebi Sultani 'si (1869) ve Darüşşifa Lisesi (1873) idi Türkiye'de sadece resim çalışmalarının bulunmuş olduğu ilk resim sergisi ise ressam Şeker Ahmet Paşa tarafınca düzen etti. 27 Nisan 1873'te açılan sergiye hem Türk hem yabancı ressamların katıldığı, ayrı olarak sanayi Mektebi, Askeri Tıbbiye ve Mektep-i Sultani (Galatasaray Lisesi) talebelerinin de sergiye resim verdikleri anlaşılmaktadır

Bu asrın sonlarına doğru resim sanatı açısından en ehemmiyetli gelişme bir devlet sanat okulunun kurulmasıdır. 1874'te ressam Gülleme tarafınca İstanbul'da fotoğraf Akademisi isminde bir özel okulun açılmış olduğu bilinmektedir.

Bu okulun talebeleri çalışmalarını 1876'da tertip ettikleri bir sergiyle tanıtmışlardır.

Fakat Türkiye'de çağdaş resim branşında eğitim veren ilk kuruluş 1 Mart 1883'te oluşturulan endüstri-i Nefise Mektebi (daha sonrasında Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) oldu.

Ressam ve müzeci Osman Hamdi Bey'in 1882'de müdürlüğüne getirilmiş olduğu bu kuruluşun ilk yönetmeliğinde okulun "resim, mimarlık (fen-i mimari) ve hakikilik ile alakalı veri ve hünelerinin sanata uygulamalı usulünün okutulup öğretileceği yazılmıştır.

Fotoğraf eğitiminin ağırlığı bundan sonrasında askeri okullardan bu okula kaymıştır.

19. Asırda bir de gemileri, deniz savaşlarını mevzu edinen deniz ressamı vardı. Ayrı bir küme oluşturan bu sanatçılar içinde Osman Nuri Paşa, Fahri Kaptan, Kâtip Hüseyin Hüsnü (Ten güz), Tahsin Bey, Şamlı Ali Cemal, Bahriyeli İsmail Hakkı Bey şeklinde adlar sayılabilir.

İstanbul'daki Deniz Müzesi'nde bu ressamların bir hayli eseri bulunmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından sonrasında da resim alanındaki çalışmalar desteklendi.

Sanayi-i Nefise Mektebi 1928'de Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürüldü. Batı ülkelerinden öğretmenlerin getirilmesi,

Türk talebelerinin Avrupa'ya gönderilmeleri bu zamanda de sürdü. Cumhuriyetin ilk senelerinde Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitiren ressamlar içinde da özsevi Akdik, Refik Epik Man, Mahmut Fehmi Cüda, Ali Avni Çelebi, parlak zekâ Kocamemi, Turgut Zaim benzer biçimde sanatçılar bulunmaktadır. Öğretmen açığını gidermek için kurulan Gazi Eğitim Enstitüsü'nün (bugün Ankara'daki Gazi Üniversitesi) resim-İş Bölümü yetiştirdiği çok sayıdaki sanatçıyla ikinci bir resim eğitimi kuruluşu görevi görmüştür.

Son zamanlarda bir ekip üniversitelerin güzel sanatlar fakültelerinde fotoğraf eğitimi verilmektedir

Resim sanatında 1950'den sonra çok çeşitli eğilimlerin, akımların, düşüncelerin yan yana bulunduğu gözlenmektedir. Değişik yaklaşımları benimseyen sanatçılar birbirlerine üstünlük sağlamadan yapıt vermişlerdir.

Malik Aksel halkbilim alanındaki araştırmalarıyla tanınmıştır. Turgut Zaim kırsal kesim izlenimlerini kendine mahsus bir üslupla anlatmıştır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu Anadolu el sanatlarından esinlenen eserler vermiştir.

Sabri Berkel soyut çalışmalarıyla öne çıkar. İbrahim Balaban şair Nâzım Hikmet'in özendirmesi üzerine kendi kendini yetiştirmiş bir sanatçıdır. Çalışmalarını Paris'te sürdüren Fikret Muallâ kendini yurtdışında da kanıtlama eden bir sanatçı olmuştur. Neşet Günal kırsal kesim insanoğlun anlatan gerçekçi resimleriyle tanınır. Mimar olan Cihat Burak kendine mahsus bir duyarlığa erişmiştir. Adnan Çoker soyut düzenleme etmelere yönelmiş, Salih Acar doğal yaşamdan esinlenen çalışmalar yapmıştır. Son zamanda Mehmet Pessen, Kayıhan Keskin ok, Nedim Günsür, Fahir Aksoy, Şadan Bezeyiş, Nuri Abaç, Mustafa Aslı er, Turan Erol, Orhan Peker, Ruzin Gerçin, Ömer uluç, Özdemir Altan, Dinçer Erimez, Mehmet Gülerüz, Devrim Erbil, Altan Gürman şeklinde ustaların yanı sıra, neşe Erdok, Oya Katoğlu, Mustafa Pilevneli, Süleyman Saim Tekcan, Burhan Uygur, Ergin İnan, takma isimi "Komet" olan Gürkan Coşkun, Gülsüm Karamustafa, Balkan Naci İslimiyeli, Hüsamettin Koçan şeklinde genç kuşak sanatçıları da isimlerini duyurmuşlardır. Önder nitelikteki çalışmalarıyla yurtdışında da bilinen bir başka sanatçı olan Bedri Baykam ise bir sonraki kuşaktadır. Çağdaş Türk resim sanatının liderleri, teknik resmin temel bilgilerini aldıktan sonra özgür konulara yönelmişler, çizgi ve perspektifin inceliklerini yağlı boya tablolarına aktarmışlardır

3. İlk Türk Ressamları

Çoklukla asker orijinli veya sivil okul mezunu olan ilk Türk ressamın eserleri 19. Asrın ilk yarısından kalmadır.

Resimlerindeki donuk, toyca hava sebebiyle "19. Yüzyıl Türk ilkelleri" diye de adlandırılan bu ressamın resimlerini İstanbul'un ilk tanınmış resimcileri olan Abdullah Biraderlerin çektikleri resimlerden faydalanarak yapmış oldukları tespit etmişti saray ve köşk bahçelerinden veyahut İstanbul'dan görünüm yapılmıştır.

Bunlar içinde Hüseyin Giritli, Hilmi Kasımpaşalı, Süleyman Sami, Ahmet Bedri, Salih Molla Aşki, Osman Nuri Paşa, Ahmet Şükür, Selahattin Bey, Şefik Bey, Necip Bey, Muhip Bey, Ahmet Ziya Şam, İbrahim Bey, Mustafa Bey, Şevki Bey gibi isimler vardır⁴¹. Osman Nuri Paşa,

Yıldız Sarayı Bahçesi'nden isminde eserinde mimari yapı, doğanın içinde kaybolmuş, ön tasarıya çıkarılan doğa detayla incelenmeye çalışılmış lakin renkler tekrar donuk ve tek ton yeşilin siyahla karşılaştırılmış değerleri görülür.

Yağmur yağacakmış şeklinde bulutlu bir hava izlenimi uyandıran semanda tek mavi ve yeryüzü koyu karanlık bir yeşil kullanılmış. Nebatlarda derinlik siyah ile sağlanmaya çalışılmışsa da renk perspektifinden söz edilemez.

Beşerî algı yerine objektif yardımıyla tek düze bir görüntü hâkimdir

İlkel ressamın doğum, ölüm tarihleri ve biyografileri pek bilinmeyen sanatçılardır. İslam inancının verdiği tevazünün tesiriyle geçmişte pek çok nakkaşlarda olduğu şekilde bu sanatçılar içerisinde de imzası bulunmayan çok sayıda resimler de vardır. İlkel resimler batı yollarını kullanan resme bir geçiş aşaması oluşturamamıştır. Fakat Türk sanat tarihinde, özgün bir grup halinde karşımıza çıkarlar

4. Askeri Ressamlar Dönemi

Abdülmecit'ten bu yana Osmanlı sultanları yabancı ressamın büyük bir alaka göstererek, bu davranışlarıyla onların örnek alınması icap ettiğini ima etmişlerdir

Bundan dolayı düşünülür ki 1835'te Batı ya resim eğitimi için öğrenci gönderilmesi benzer biçimde bir program uygulanmaya konulmuştur.

Bu programla Batıya başka bir deyişle Viyana, Berlin, Paris, Londra benzer biçimde sanat merkezlerinin yüksek eğitimi bulunduğu şehirlere, fotoğraf eğitimi için gönderilen ilk gençler, bilindiği gibi subay veyahut askeri okul talebelerindendi

Böylelikle 19. Asırdan Cumhuriyet rejimine yönelme süreci içerisinde Türk devlet idaresinin siyasal programlarında bulunan askerlerin oynadığı ehemmiyetli bir rol, ülkenin kültür ve sanat alanındaki tesiriyle de dünyada eşine rastlanmayan bir olguyu karşımıza koymaktadır.

Abdülaziz vaktindeki asker ressamılar içinde İbrahim (Ferik) Paşa, Tevfik (Ferik) Paşa, Hüsnü Yusuf Bey gibi adlar vardır. Fakat dönemin en iyi sanatçıları, fotoğraf eğitimi için Paris'e gönderilen talebeler arasındaki (Harbiyeli) Süleyman Seyit Bey ile (Tıbbiyeli) Şeker Ahmet Paşa idi. Bu ressamılar şahsi üslup özelliklerinin yanı sıra aldıkları eğitim hasebiyle peyzaj, figür ve durağan tabiat manzaraları olan resimlerinde başarılı olmuşlardır

Şeker Ahmet Paşa, Narlar ve Ayvalar (fotoğraf 1.14) isimli yapıtında, geometrik açıdan sepetteki ayva ve narların dizilişi ve birbirleriyle oluşturduğu kompozisyon, resmin en dikkat çekici özelliği olduğu düşünülür.

Şeker Ahmet Paşa'nın Narlar ve Ayvalar isimli natürmordun bir diğer özelliği ise, ışığın ve renklerin birbiriyle oluşturduğu uyum ve resmin gerçekçi duruşudur.

Nar ve Ayva'nın dokusu dahi izleyici tarafından hissedilebilmektedir.

Aynı kuşaktan hem ressam hem kazıbilimci ve bununla beraber müze müdürü olan Osman Hamdi Bey, yakın etrafını resimlemeyi seçenек eden bir sanatçıdır.

Son Osmanlı Veziriazamı İbrahim Ethem Paşa'nın adam çocuğu olan Osman Hamdi Bey ise aktüel yaşamı "Oryantalist" bir yaklaşımla ele almasıyla tanınır.

Osman Hamdi tablolarında, Batılı ressamılardan değişik şekilde, Doğu'da yetişmiş biri olarak kendi toplumuna bakıyor. Sanatçının bir hayli resminde model olarak kendisi, ailesi ve çevresindeki kişilerin resimlerinden istifade etmiştir.

Bu onu Türk resim Sanatındaki ilk portre ressamı da yapmaktadır

Osman Hamdi ile ondan önce Avrupa'ya gönderilen asker ressamıların çalışmaları incelendiğinde resimlerinin klasik Fransız resminden çok etkilendikleri ve teknik bir işçilikten, hudutlu enformasyon ve maharetten öteye gidemediği görülecektir.

Halil Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa ve Hoca Ali Rıza bir sonraki kuşağın ressamıdır. Resimlerinde İzlenimci bir hava olan Halil Paşa yaptığı İstanbul görünümüleriyle tanınır. Çok sayıda minik kroki çalışmasıyla malum Hoca Ali Rıza'nın ise gerçekçi bir tekniği vardır.

Asker ressamılar kendi görevlerinin yanı sıra Osmanlı nakkaşlarına verilen görevi de yerine getirmişlerdir. Bu görevlerin en ehemmiyetlilerinden biri de Osmanlı toprakları içinde gezdikleri yörelerin desen ve suluboya resimlerini vesika niteliğini Taşıma kaygısını güderek resimlemektir. Harbiye çıkışlı Kaymakam Remzi de bu sanatçılarından biridir günün şartlarına göre Batılılaşmada boya/PEN tür tadı yakalayabilmiştir.

“Türk ressamılar 20. Asırda ilk sefer bir örgüt çevresinde birleşmişlerdir.

İlk Türk ressamlar derneği 1908'de kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'dir. Derneğin ismi 1921'de Türk Ressamlar Birliği'ne, 1926'da da Türk sanayi-i Nefise Birliği'ne, 1929'da da Güzel Sanatlar Birliği'ne dönüştürülmüştür. Sanatçılar arasında belli bir dayanışma elde eden, düşünce alışverişine olanak veren bu tür örgütler daha ileride belli akımların müdafaa edicisi olarak da ortaya çıkmıştır

5. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti

1908 senesinde “Osmanlı Ressamlar Cemiyeti”, 1921 senesinde ise “Türk Ressamlar Cemiyeti” olarak etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

1916 senesinde da 48 ressamın katılımı ile Galatasaray Lisesi fotoğraf atölyesinde gerçekleştirilen ilk resim sergisi açılmış, daha sonraki senelerde tertipli hale gelerek, her sene temmuz aylarında tekrarlanarak devam etmiştir⁴⁵. 1921 senesinde “Türk Ressamlar Cemiyeti” ne dönüşen toplum, tüzüğünü genişletip, değişerek o günün Maarif Vekili Mustafa Necati ve Güzel Sanatlar Genel Müdürü Ressam Namık İsmail'in de desteğini Sağlayarak amaçlanmıştır Bu cemiyetin destekçi ressamları: bu cemiyetin yayın uzuvlarıyla ortaya çıkardığı mecmuanın sorumlu yöneticisi olan Ressam Osman Asıf ve bu mecmuada sürekli yazı yazan Hoca Ali Rıza, Sami Yetik, Ruhi Arel, Ahmet Ziya Akbulut, Ahmet Adaletli gibi sanatçı ressamlar, bunun yanı sıra sergilerin devamını elde eden İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Nazmı Ziya, Şevket Dağ, Hikmet Onat benzer biçimde isimlerdi.

6. Çallı Kuşağı

Sanayii Nefise'de oluşturulan “Avrupa İmtihanını kazanan becerili gençler, 1910'da Paris'e gönderilmişlerdir.

1914'te Birinci Dünya savaşı sebebiyle bu genç ressamlar yurda geri dönmüşlerdir.

İbrahim Çallı ve dostları Feyhaman Duran, Nazmı Ziya, Hikmet Onat, Avni Lifij, Şevket Dağ, Ruhi Arel, Sami Yetik benzer biçimde sanatçılar ile İzlenimcilik/ Empresyonizm tesirinde Türk resim Sanat içerisinde var olmuşlardır

Bu sanatçılar Türk resim tarihinde görülen en heyecanlı izlenimci ressamlardır. O Senelerde Avrupa'da izlenimcilik çok daha geride kalmış, Fovizm, Kübizm, Ekspresyonizm. Fütürizm, Konstruktivizm gibi daha Türk sanatında görülmemiş, öncü sanatlar hakimdi.

Bununla birlikte Avrupa, savaşın çıkmasıyla Zürih'e kaçan sanatçıların savunma ettikleri Dadaizm anlayışının doğum sürecini izliyordu.

Çallı ve arkadaşları izlenimci anlayışla deseni resimden çıkararak, peyzaj, ölü doğa, portre ve nü şeklinde konuların çeşitlemelerine yönelmişlerdir.

Bu resimlerde fırça vuruşlarıyla şekillenen boya zevkinin gelişmesi Türk resim sanatında ehemmiyetli bir merteye olmuştur.

Çallı kuşağı Sanayii Nefise’de Hoca olduktan sonrasında okuldaki yabancı hocaların egemenliği gücünü yitirmiştir. Zira yeni yetişen ressamın anlayışı yabancı ressamın anlayış düzeyini aşmıştır

İbrahim Çallı, Üsküdar ismindeki yapıtında, ressamın paletindeki tüm renklerin ustalıkla kullanıldığı görülür.

Resme bakıldığında birey kendini Çallı ile Üsküdar’da, o senelerde dolaşır gibi hisseder.

Yaşamdan bir sahnenin tasvir ettiği yapıtında Çallı, izlenimci tavrı devam ettirmiştir.

Belki bir ışık sistemine nazaran resmi yatay olarak ikiye ayırabilecek halde resmi açık (üst) koyu (alt) olarak kompoze etmiştir.

Olgun bir teknikle yapılan resim son aşama doğal ve candan gashkür. Ortayı kapsayan Üsküdar caminin görkemli bir şekilde kullanılan beyaz rengi öteki bölgelerde kullanılan yoğun baskın renkleri oldukça yoğun olur.

Benzer empresyonist tavrı yapılmış bir öteki fotoğraf Nazmi Ziya’nın Sokak Manzarası adlı yapıtında. Günlük yaşamdan bir sahnenin tasvir ettiği resimde 1914 Çallı kuşağının izlenimci ve candan tavrı görülmektedir.

7. Müstakil Ressamlar Ve Heykeltıraşlar Birliği

Cumhuriyetin duyurulduktan sonra getirilen yenilikler ve gelişmeler içerisinde resim sanatı da kendini göstermiştir.

İbrahim Çallı, Nazmi Ziya, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Avni Lifij, Şefkat Dağ, Ruhi Arel, Sami Yetik benzer biçimde Çallı Kuşağın sanatçıların arkasından 1923 senelerinde sanat öğrenimlerini yeni bitiren genç ressamlar bir araya gelerek bir sergi açmışlardır.

Hemen peşinden Sultanahmet’te daha önceki bir evin odasında “Yeni resim Cemiyeti” isminde bir grup oluşturarak hocaları olan Çallı kuşağının büyük ustaların diğerlerinden ayrılmış oldular.

Bu genç ressamların ismi: özsevi Akdik, Refik Epikman, Elif Naci, Mahmut Cüda, Muhittin Sebati, Ali Çelebi, akıllı Kocamemi, Sami Özeren dir. Ama bu grubun sanatçıları sanat yollarını iyi belirleyemedikleri için ömrü kısa devam etmiştir. Daha sonrasında Bakanlığın açtığı Avrupa imtihanını bu sanatçıların bazıları geçerek Avrupa’nın yabancı usta ressamlarının atölyelerinde çalışarak kendilerini geliştirme fırsatını bulmuşlardır. 1928 de yurda geri dönen bu genç dönem sanatçıları yeniden bir araya gelerek Ankara Etnografya Müzesinde ilk sergilerini açtıktan sonra “Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar” birliği adı altında bir grup oluşturmuşlardır. Bu grup

yeni katılan sanatçılarla zenginleşmiştir. Bu grubun sanatçıları: Muhittin Sebati, Cevat Dereli, Hale Asaf, Mahmut Cuda, Ali Avni Çelebi, akıllı Kocamemi, Şeref Akdik, Refik Epikman ile heykeltıraş Hadi bara, Radip Aşur Acudoğlu, Zühtü Müridoğlu'dur

8. D Grubu Sanatçıları

Cumhuriyetin kurumunun onuncu seneye rastlayan 1933 senesinde hey etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğiyle muasırlaşmaya süregelen Türkiye bu gelişmekte olan anlayışı kültür ve sanat alanında da fark edilir bir halde göstermiştir.

Berber sergi açmak emeliyle bir araya gelen bu beş ressam ve bir heykeltıraş, asla bir resmi ve siyasal niteliği olmayan tamamıyla şahsi ve otoritesiz olan bir grup kurmuşlardır

Grubun "D" harfini isim olarak seçmesinin sebepleri 20. Asırda açılmış olan ilk meblağlı dördüncü birlik olmaları ve de abecenin 4. Harfi D olması ve ayrı olarak 1916 da Avrupa'da artık büyük bir akım olarak biri olan Dada düşüncesini müdafaa ettikleri için de D harfini kullandıkları da düşünülebilir

Bu grubun sanatçıları zeki Faik İzler, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Elif Naci, Abidin Dino ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu'dur. İlk sergileri 1933 de Narmanlı Hanında bir şapkacı dükkânında tertip etmişlerdir.

Bu grup 1947 seneye dek her sene aralarına katılan yeni isimlerle zenginleşmiş ve etkinliklerini sürdürmüşlerdir

9. Yeniler Grubu (Liman Ressamları)

1940'lı senelerin başlangıcında şehrin yoksul hayat kesitlerine, bilhassa bir liman şehri olan İstanbul'da yaşam mücadelesini denizde veren insanlara karşı sanatçı etraflarında ilgi uyanmış ve "Yeniler" ismiyle oluşturulan grup 1941'de liman konusunu ele alan toplumsal muhtevalı bir sergiyi tertip etmişlerdir. Bu ilk sergiye katılanlar "Liman Ressamları" olarak da anılmışlardır. Daha sonraki ikinci sergilerinde de Abidin Dino'nun teklifiyle "hanım" konusunu işlemişlerdir. Bu grubun açtığı sergide yer alan sanatçılar: Nuri İyem, D grubundan ayrılan Abidin Dino, Haşmet Akal, Turgut Atalay, Mümtaz Yener, Faruk Morel, Agop Arad, Avni Abraş, Selim Turan, Nejat Melih Devrim, Feruh Başağa, Liman temalı serginin tertip etmesini öneren Kemal Sönmezler ve fotoğraf alanında İlhan Arakon'dur dikeyler, yataylar ve eğik hatlar üzerine heyeti "dingin" kompozisyonlarla, çoğu defa tek rengin açık koyulu değerlerini birazcık daha öne çıkarmayı amaçlayan "monokromizm"i görülür. Derhal bütün resimlerinde kendini içten içe duyuran derinlik yanılması, bu sefer büyüce bir camın arkasından zorlukla seçilen soyutumsun görüntülerle ortaya çıkmış bu vaziyet söz konusu kompozisyonda yeni bir

sentezimin varlığını düşündürüyor. Bu grubun sergisini Türkiye'ye Avrupa'dan gelen büyük usta sanatçı Leopold Levi'nin de beğenisini ve desteğini almıştır. Çağdaş fotoğraf anlayışı çerçevesinde Batılı tesirlerini Türk resimlerine aşılıyarak bir yere varılamayacağını savunma eden bu sanatçılar, D grubunun biçimciliğine karşı, toplumsal ve toplumsal gerçekçiliğinin önemini vurgulama emeli doğrultusunda yapıtlar üreterek, gerçekçi bir görüş çevreninde birleşmişlerdir.

10. “On”Lar Grubu

Günsür, Mustafa Esir kuş, Leyla Gamsız, Turan Erol, Orhan Peker, Mehmet Pessen, Adnan Varınca ve Fikret Otyam gibi Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesinde yetişen birtakım ressamlar 1947 senesinde “Onlar Grubu”nu kurmuştur. Bu resamlardan bazılarının, hocaları Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun, kir, çizgi, renk ve benek biçiminde özetlediği fotoğraf anlayışından hareketle kendilerine mahsus üsluplar geliştirmelerine karşın, yenilik getirmek şeklinde bir iddiaları olmamıştır

11. Soyut Sanat

Soyut sanat eşya, doğa ve canlıların görünüşlerinden yararlanmayı reddeder, resimde renk, çizgi ve düzelmeleri düzenleme ederek bunlarla coşku verici kompozisyonlara erişmeyi emel edindir.

Sanatçı rastgele bir nesne ya da bir olguyu görünüşünden öte beyinde, ruhunda ve kalbinde edindiği izlenimleri söz ettiğimiz yollarla tuvale aktarmaya çalışır. Soyut sanatı ilk ortaya atan ve ilk yapıtını 1910 senesinde veren Rus sanatçı Vassily Kandinsky'dir

Kandinsky 'e göre müzik kompozitörü iyi mi ses birimleri olan notaları kompoze ediyor ve soyut bir manada heyecanını anlatabiliyorsa resim de renk kirleri, siyah beyaz tonlar ve boya maddesinin işleniş imkanları ile heyecan uyandırıcı anlatımlara da erişebilir Soyut sanat doğuşundan başka bir deyişle 1910 seneninden bu yana birçok sefer düşmüştür.

Sovyetler Birliği'nde 1921'de muhteşem bir çıkıştan sonrasında Almanya'da 1933'te klasik dönemini yaşadktan sonrasında, 1945'i izleyen senelerde soyut, Fransa ve şimal ABD'de eskisinden de ehemmiyetli bir çıkış yapmıştır.

Soyut sanat ne izlenimcilik şeklinde bir üslup ne de bir sanat okuludur.

O bütün akımları tüm üslupları ile kendi içerisinde toplamayı muvaffak olmuştur. Kendini tarih süresince ardı ardına veyahut paralel olarak göstermiştir. Onu empresyonist, geometrik, pürist* lirik, soğuk, sıcak, Dadaya yakın, ekspresyonist, sürrealist, Fovizime yakın romantik, sert,

mübalâğalı, tumturaklı, bilimsel niteliği olan, protestocu, boyun eğmiş, dekoratif, kaligrafik, müziksel, enformel, tekelci, manzaracı, doğal cı, sembolcü ve benzeri kılıklarda gördük.

Özgün soyut sanat, 20. Asırda tertemiz bir sanat anlayışı, dünyaya ve kendine bakma anlayışıdır.

Bu asırda çıkmış öteki akımlar, soyut sanatın çeşitli örneklerini veren akımlardı. Soyut resim sanatı anlayışı Türkiye’de ise kendini 1950’lerden sonrasında kendini göstermiştir.

Türkiye’nin kültür ve sanat istikametinde ve bilhassa resim ve heykel sanatında hızla dünyaya açılma, çağdaş çizgide Avrupa’yı yakalamaya çalışma senesi 1950’li yıllardı. Bu dönem resim ve heykelin hızla soyut akımların içine girdiği dönemdir. Türkiye’nin toplumsal gelişimini de düşünürsek, 1950’li seneler Türkiye’nin çok partili özgürlükçü demokratik idareye geçtiği yıllardı. O dönemlerde ülkenin sanat yaşamında da çok istikametli ve özgürlükçü bir anlayış egemen olmaya başlamıştır. Bu mevzuda da Ayla Ersoy “Günümüz Türk fotoğraf Sanatı (1950’den 2000’e)” kitabında da sanatçıların soyut sanata olan alakaları yeni bir dönemin başlamasına duyulan alakanın bir göstergesi olduğunu belirtmiştir⁶⁰. Bu döneme yakın bir tarih olan 1949 senesinde açılan Devlet resim Sergisi’nde, Ferruh Başağının ödül alan, geometrik şekillerle soyutlanmış bir hanım ve bir adamın resmi olan “aşk” isimli tablosunun birinci olarak görülmesi, o dönemin sanatçılarının soyut sanata yönelişinin bir göstergesi idi. Bu gösterge “aşk” adlı tablonun muasır manada ilk soyut resmin örneği olma özelliğini vermiş olduğu düşünülür. 1950’den sonra Türk sanatçıları kendi şahsi eğilimlerine doğru yönelmeye başlamış ve tek anlayışı kapsayan şahsi sergiler çoğalmaya adım atmıştır. Bununla beraber 1940’lı senelerde toplumsal gerçekçiliği müdafaa eden ve birçok etkinlik yapan Yeniler Grubun bazıları 1950’den sonrasında soyut sanatın başlıca müdafaa edicilerinden birileri olmuşlardı. Bu sanatçılar, Refik Epikman, parlak zekâ Faik İzer, Nurullah Berk, Cemal Bingöl, Malik Aksel, Halil Dikmen, Fahrünnisa Zeyd ve Sabri Berke’dir Sanatında insan sevgisinin (hümanizm) vurgulayan Sabri Berkel, “Soyut” isminde resminde gayet sade bir görüntü sunuyor. Saf geometrik biçimlerden kaligrafik formlara, kirsal tertip etmelerden yerel motiflere dair çeşitli unsurları kullanarak soyut resmin ülkemizdeki en üretken temsilcisi olmuştur. 43 bir tek sanatçıların kafalarında, her kesimce anlaşılması zorluk derecesi yüksek bu soyut anlayışı, şuur olarak çok değişik ve bu fark Türkiye’nin batısından doğusuna gidildikçe de artan, bu olgudan dolayı sanatçıların kendilerine yabancılaşmaya doğru halk kitlelerine nasıl benimsetebileceklerdi? Bunun şeklinde bir hayli meseleler ortaya çıkmıştır. Böylesi bir ortamda, Türk sanatında malum ilk soyut sanatın temsilcileri olan Adnan Çoker ve Lütfü Günay ortak bir sergi açarak Türkiye’nin ilk soyut yapıtların sergisini açmış oldular. Bu sergi 1953 senesinde başlangıcında Ankara’da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin taban katında

açmışlardı ve serginin ismi da “Sergi Öncesi” idi. Sanatçılar bu sergi ile resim sanatının bir fikir işi bulunduğunu vurgulamaya çalışarak bu konu ile ilgili birçok yazılar yayınlamışlardı. Bir yıl sonrasında da aynı sanatçılar, soyut sanat yolunda araştırmaların olgunlaştığı bir sergi daha açmışlardı. Bu sergiden kısa bir süre sonra Cemal Bingöl, figürü tamamıyla ortadan kaldırarak, non-figüratif eserlerden oluşan bir sergi açtı.

Türkiye'de Soyut Alanında Çalışmalar Meydana Getiren Sanatçıların Sınıflandırılması

- **Geometrik Soyutlamacılar;** Hamit Görele, Salih Urallı, Refik Epikman, Erol Eti, vb.
- **Lirik Soyutlamacılar;** parlak zekâ Faik İzer, Abidin Elderoğlu, Ercüment Kalmık, Abidin Dino, Arif Kaptan, Mustafa Esirkuş, Özdemir Altan, Turan Erol, Devrim Erbil, Ömer yüceç, Mustafa Ayaz, Zafer Gençaydın, vb.
- **Geometrik Non-Figüratifler;** Cemal Bingöl, Şemsi Arel, Sabri Berkel, Cemil Eren, İsmail Altınok, Halil Akdeniz, Gencay Kasapçığıl, Bekir Sami Çimen, vb.
- **Lirik Non-Figüratifler;** Nejat Devrim, Selim Turan, Abidin Elderoğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ferruh Başağa, Adnan Turani, fethi Arda, Hasan Kaptan, Muammer Bakır...

YÖNTEM

Çalışma kaynak tarama yolu ile yapılandırılmış ve mantıksal akıl yürütme yolu kullanılarak, Bu Konuda geçmiş süreçte yapılmış olan veri taramalarının açıklanmasıyla yapılandırılmıştır.

SONUÇ

Kültürel ve gelenekselci Türk El Sanatları örnekleri ve yazıtlarının çağdaş Türk resminde kullanılması, üzerinde durulması şart olan sanat içerikli ve sosyokültürel bir olgudur.

Buna Daha önceki Türk El Sanatı örnekleri ve motiflerinin ele alınıp açıklanması da denebilir. Çağdaş ve Türk Resim Sanatında daha önceki Türk El Sanatları örneklerinin yoğun bir tesiri olduğunu belirtilebilir ve bu tesir kültürden istifade etme sürecinde yeni bir süreç olarak belirtilebilir

Son süre sanatçılarının üzerinde yoğun olarak yoğunlaştığı problemlerden biri kültür-tarih ve vakit olgusunun incelenmesidir.

Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turani, Süleyman Saim Tekcan, Erol Akyavaş, Abidin Elderoğlu, Ergin İnan, Hüsamettin Koçan, Ramazan Bayrakoğlu ve başka sanatçıların mahalli motif ve temalarla gösterdikleri alaka, çağdaş sanat eğilimlerle Anadolu kültürü ve Kültürel çerçevede El Sanatları örnekleri içinde belli bir bağ kurma gayretleri dikkat çekmektedir. Kültürel Türk El Sanatlarından hareketle yeni plastik ve estetik analiz etmenler,

özgün tasvir i ortaya koyan muasır Türk Sanatçılarından başta 24 Oğuz boyunun damgaları ve daha önceki Türk abecesinin işaretleri olmakla erişebildikleri çok sayıda daha önceki damga, sembolü, hat ve kaligrafi sanat örneklerini yapıtları gelmektedir.

Bu çalışmalar içinde güneş ay, yıldız, yaşam ağacı kurt, geyik, keçi su şeklinde motifler kolayca seçilebilmektedir. Köklü bir abstraksiyon kültürünü barındıran Türk El Sanatlarının çağdaş soyutlanması, kavranması ve bunun çözümü yeni nesil sanatçılar tarafından araştırılmaktadır. Muasır toplumların birçoğunda Kültürel süreçte sanatlardan faydalanarak, yeni açıklar ve neticelere erişme gayreti görülmektedir.

Çağdaş sanat liderlerinin, Geleneksellik çerçevesindeki sanat anlayışına yöneldikleri ve bu kaynaklardan yenilikçi ve yaratıcı bir biçimde yararlandıkları malum bir gerçekliktir.

Eski sembollerin ifade dili arasındaki koşutluğun ortak özelliği olan kompleks öğeleri kolaya indirgeme, sadeleştirme, sembolize etme şeklinde değerler, Çağdaş Sanatçıları bu tarz yaklaşıma yönlendirmiştir.

Çağdaş Türk sanatçıların yapıtlarında kültürel süreçteki Türk sanat örneklerinden halı, kilim, hat sanatı, minyatür ve eski sembollerle kesişen plastik ve estetik değerler bulmak olasıdır.

Bu sanatçıların ortak yanlarından biri de ilkelikle muasır lığı bir arada yürütebilmeleridir. Tarihin alacalı dönemlerinden günümüze intikal eden çeşitli simgeler ve işaretlerle yeni manalar ve plastik değerler kazandırma kavramı hem çağdaş Batı ressamlarının hem de bununla beraber Türk ressamlarının yaratıcılıklarının ortak bir emeldir

Muasır resim Sanatında -Türk El Sanatları örneklerinin plastik unsurların kullanılması el sanatlarımızın şekil zenginliğinin bir ifadesidir.

Varlıklı kültür değerlerimizden olan Türk El Sanat örnekleri çağdaş dünyanın anlayışıyla bütünleşerek yeni bir yorum ile kimlik beklentisi sürdürme emeli taşımaktadır.

Çağdaş Türk Ressamlarının Türk El Sanatlarına yönelerek modern sanat verileri ile harmanlanmaları bu bağlamda ehemmiyetli ve gereklidir.

Bu olgunun bir kültür ve sanat hadisesi olarak değerlendirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması her bir sanatçının içsel görevidir.

Çağdaş Sanat ve Kültürel El Sanatları örnekleri bir ekolü yansıtan toplu sanat ürünlerini sanatseverlerin izlenimlerine sunmak her sanatçının başlıca görevidir.

Netice olarak Türk El Sanatları örnekleri ve yazıtlarını Çağdaş Türk Resminde kullanılması sanatsal ve sosyokültürel bir olgudur.

1950 li tarih sürecindeki Türk resmine gelindiğinde ise

Dünyanın çağdaş sanattan ayrışıp kendine yeni yollar bulmuş olduğu 1950'lerde ülkemizdeki sanat ve sanatçı meselelerini eleştirel dille dile getirildiği, devrin yazılı birkaç sanat ve kültür mecmualarında izlenebilir.

Dönemin sanatçıları ortak bir düşünce ve sanat ideolojisi olmamasına karşın, dışarıda gelişen sanat akımlarının gerçek manada izleyemeyişinin sıkıntısı genel meseledir.

Devlet, sanatından mesul olmalıdır. Bu sorumluluktan kaçamaz. Sanat ve sanatçıya sahip çıkmalı ve çözüm üretmelidir. Türk sanatı dışa açılmalı, kendini tanıtmaya yollarını bulmalı, beynelmilel sergi ve yarışmalara katılmalıdır.

Bu, dönemin ortak kanısıdır. Bununla beraber sanatçı işin basitine kaçmamalı, kültürel çerçevede Türk sanatını öğrenmeli, bilgi birikimi edindikten sonrasında dünya sanat akımlarını izlemeli, bu bilgi birikimiyle istediği sanat akımında eser üretebilmelidir.

Topluma plastik sanatlar anlatılmalı ve ihtiyaç duyulan sanat eğitimleri her kesimden insanlara verilmeli ki, camianın sanat ölçüsü değeri yükselebsin.

Bu amaçla Halkevlerinde, ressamın gezilerinde, taşra sergilerinde fotoğraf ve heykel sanatları tanıtılmalı, fotoğraf yapabilme becerisi camianın içine aşılanmalıdır. Sanat zamanı dersleri ilkokuldan itibaren müfredata girmelidir.

Dönemin içe kapanmış Türk sanatının sorun girdabından kendini kurtarabilmesi ve gelişebilmesi için yukarıda belirtilen satırlarda fark sanatçıların eserlerinde üretilen çözümlerin uygulamaya geçilemeyişi, Türk plastik sanatlarını gerilemeye iter.

Son zamanlarda hala içi dolmamış güncel sanat kavramının belirsizliği ve geçmişteki sanat faaliyetlerinin yetersizliği, sergiler ve fuarların yerini alan uluslararası sanat bienallerinde Türk sanatı hala yerini alamamıştır

MERSİN
7 - 8 AĞUSTOS 2021

KAYNAKÇA

- Anonim (1938'a). "Ar'ın Sanat Anketi; Turgut Zaim'in Düşünceleri", Ar, Sene 2, Sayı 1, İstanbul, s. 10-11.
- Anonim (1938b). "Ar'ın Sanat Anketi; Malik Aksel'in Düşünceleri", Ar, Sene 2, Sayı 2, İstanbul, s. 10-13.
- Anonim (1941). "Hasan Ali Yücel ile", Yücel, Eylül 1941, İstanbul, s. 4-7.
- Anonim (1950'a). "Bir Sanat Konuşması, Mahmut Cûda", Beş Sanat, Sayı 6, İstanbul, s. 4.
- Anonim (1950b). "Bir Sanat Konuşması, Nuri İyem", Beş Sanat, Sayı 7, İstanbul, s. 8.
- Anonim (1951). "Bir Konuşma, Nuri İyem", Beş Sanat, Sayı 17, İstanbul, s. 8-16.
- Biret İ. (1957'a). "Sanatçılar ile Konuşmalar, Turgut Zaim Anlatıyor", Varlık, Sayı 463, İstanbul, s. 8.
- Demirbulak, Ayşegül, Çağdaş Türk Resminde Otoportre, (Yayınlanmış Doktora Metni), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2007.
- Ergün, Pervin, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü", Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, 45-50.
- Ersoy, Ayla, "'D" Grubunun Kuruluşunun 50 Yılı", Somut, (Eylül 1983), 75-99.
- Ersoy, Ayla, "Eyyüpteki Mezartaşlarında Servi Ağacı Kültü", V. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, İstanbul 2001, 25-40.
- Aziz Karadeniz, Çağdaş ve Modern Sanat Müzayedesi-x. Katalog, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul 2009, s. 271.
- Baraz, Yahşi, Türk Resminde Soyut Eğilimler, Dış Bank, İstanbul 1998.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi ve Sözlük, Yem Yayın, İstanbul 2008, II, 890.
- Ercan, Rauf Tuncer Resim Sergisi Kataloğu, İstanbul 2002.
- Erden, O., Türk Sanatı Hakkında Bilmeniz Gereken Herşey, Boyut, İstanbul 2012.
- Erol Kılıç, "Çağdaş Resim Sanatının Oluşmasında Doğu ve İslam Sanatlarının Etkisi", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2012, s. 49-50.
- Hüseyin Elmas, "Rauf Tuncer in Resimleri Üzerine", Resim Sergisi Kataloğu, İstanbul 2013, s. 6.
- Hüseyin Elmas, "Türk Resminin Kimlik Arayışında Özgün Bir Sanatçı Suleyman Saim Tekcan", Akademist Dergisi, Sayı: 10, İstanbul 2011, s. 83.
- Kaya Özsezgin, "Türk Plastik Sanatçıları", Ansiklopedik Sözlük, Yapı Kredi Yayınları, (2. Basım), İstanbul 1999, s. 14-15.
- Barrett T. (2012). Sanatı Eleştirmek-Günceli Anlamak, İstanbul: Hayalperest

Yayınevi.

Berk N. (1972). İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, İstanbul: Akbank Yayını.

Demirsar V. B. (1989). Osman Hamdi Tablolarında Gerçekle İlişkiler, Kültür Bakanlığı Yayını

Duben İ. (2007). Türk Resmi ve Eleştirisi 1880-1950, İstanbul: İ. Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eroğlu, Ö. (2015). Türkiye’de Resim Sanatı, Tekhne Yayınları, İstanbul

Eroğlu Ö. (2002). Kim Sanatçı? /Who is an Artist? Öke Yayınevi, İstanbul,

Hauser A. (1984). Sanatın Toplumsal Tarihi, çev. Yıldız Gölönü, Remzi Kitabevi.

GÜNÜMÜZ SANAT EĞİTİMİNDE MÜZENİN YERİ VE DEĞİŞİMİ**THE PLACE AND CHANGE OF THE MUSEUM IN TODAY'S ART EDUCATION****Mehmet Akif ÖZDAL ¹**¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0003-3148-8988**ÖZET**

Çağın eğitim anlayışı çerçevesindeki evrilen çağdaş müze eğitimi, araştıran, keşfeden, inceleyen, uygulayan, ilgi ve kabiliyetlerini geliştiren, bilim ve teknikte, düşünsel, sanatla alakalı, kültürel alanda yeni çıkan ürünler ortaya koyan ve koyabilme kabiliyetine sahip olan fertler yetiştirmeyi emel edinmektedir. Bu nedenle çağdaş Sanat eğitimi kapsamındaki çağdaş müze eğitimi kabiliyet ve yaratıcılığı estetik bir düzeye erdirmek, ferdin duygu, düşünce ve izlenimlerini anlatmak amacıyla yaptığı çalışmaların tümünü çağdaş sanat eğitimi çerçevesinde şekillendirmekte ve yapılandırmaktadır. Bu çerçevede Muasır eğitim kavramı ve uygulamaları içinde ehemmiyetli yer tutan sanat eğitimi, ferdin öğrenme ve gelişim süreci içinde etkin bir rol oynar. Fertlere estetik yargı yapabilme yetisi kazandırmayı amaçlarken, yeni biçimleri hissedip, heyecanlarını doğru istikamette kullanmalarını öğretir. Eğitime yapılan daha önceki tenkitlerden biri, eğitimin kapalı kapılar ardında kalması, gerçek öğrenmeye fırsat tanımıyor olmasıdır. Oysaki çağdaş sanat eğitimi kapsamındaki çağdaş müze anlayışı talebelerin, görmeye, hissetmeye, uygulamaya, dokunmaya, yaratıcılıklarının güdülenmesine ve sanat ortamını daha güçlü idrak etmeye olan gereksinimleri ve ihtiyaçları dikkate alındığında, derslik ortamından daha değişik alanlara da ihtiyaç duymasına odaklanmaktadır.

Bu ihtiyaçların karşılanması, sadece talebelerin yaratıcılıklarının desteklenip, mevzulaştırılabildiği, çağdaş eğitim gücünün gelişmesine katkıda bulunup, araştırmacılığa özendirildiği bir eğitim sistemi ile gerçekleştirilebilir. Bu bakımdandır ki yaparak yaşayarak öğrenmeyi olası kılan, toplumsal, kültürel etkileşimi ve sanat eğitim etkileşimini sağlayan müzelerin kullanımı sanat eğitiminde ehemmiyetli bir yer edinmiştir. Ayrıca Son zamanlarda müzeler, topluluğun ilmi ve kültürel geçmişini yansıtan ve geleceğini biçimleyecek öğeleri araştırıp, toplayan, savunan, sergileyen, belgeleyen, yaşatan ve bu yolla alan içerisindeki yetkinliklerinde fertte gözlem, mantık, yaratıcılık, hayal gücü ve beğeni duygusunun sağladığı gözlemlenmiştir ki bireye katkıda bulunabilecek başlıca çağdaş müze anlayışı yaygın eğitim müessesesi olarak günümüzde benimsenmekte ve değerlendirilmektedir. Yapılmış olan Araştırmada dünümüz sanat eğitimi içerisindeki çağdaş müzelerin, sanat eğitimindeki ehemmiyetine değinilecek, sanat eğitiminde kullanımına yönelik çeşitli emarelerine yer verilip, teklifler geliştirilmesi ile birlikte

araştırma dahilindeki Veriler, nitel araştırma metotlarından doküman inceleme yoluyla toplanılmış ve analiz etme yöntemi ile yapılandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sanat eğitimi ,Müze, Çağdaş, Yaratıcılık, Hayal Gücü

GİRİŞ

Son zamanlarda Müzeler, “soyut” ve “somut” insanlık kalıtını ve etrafını , kâr gayesi gütmeyen, eğitim, çalışma ve eğlenme emeli için edinen, korumak için çaba sarf eden, araştıran, ileten ve sergileyen, kalıcı, topluma ve toplumun gelişimine hizmet eden, halka açık müesseseler olarak nitelendirilmektedir.

Bu nitelendirme biçimi, çağdaş müze olgusunun emeline, kapsamına ve haiz olması şart olan yol zenginliğine ilişik meydana getirilen çalışmalar neticesinde zamanı süreçte oluşan in formasyon ve deneyim birikiminin yansımaları olarak açığa çıkmaktadır.

Dolayısıyla bu tanımların özünde yatan iletilerin okunması ve açıklanmasında ilk olarak bu tanımlamayı doğuran ve manalı hale getiren, müze teriminin algı edişine yönelik değişimin farkına varılması ehemmiyetlidir.

Bu farkındalık yaşanmış olan değişime ortam ve ihtimaller sağlayacak çağdaş yaklaşım biçiminin gerektirdiği tasarım girdilerinin sorgulanması ve bu istikamette müze mekanlarının yeni ve gene tasarlanması için ihtiyaç duyulan bulunmaktadır.

Bu çerçevede ele alınan çalışmada değişen Sanat eğitimi çerçevesindeki Müze, Müzenin İşlevi ve Yeni Müzekoloji kavramları incelenecek, çağdaş Müze Yaklaşımı ve Çağdaş Müze Oluşumuna Yönelik Açılımlar ortaya konulacaktır,

Duncan ve Wallach (2006: 52-54) müzeleri metaforik olarak merasim abidelerine benzeterek, müzeyi yapıtları seçip ayıran ve bir mekân sırası içinde tertip eden karmaşık bir mimari fenomen olarak nitelendirmektedir.

Yapıt ile mimari formun bütünlüğü, tıpkı bir senaryonun bir icrayı örgütlemesi gibi, ziyaretçinin tecrübesini örgütlemektedir.

Kişiler eğitimlerine, kültürlerine ve sınıflarına göre değişik şekillerde reaksiyon verirlerken, mimari, bir data olup herkese temelde aynı yapıyı dayatmaktadır.

Ziyaretçi mimari senaryoyu izleyerek, en uygun terimle ritüel diye tanımlanacak bir faaliyete girer. Sahiden de müze tecrübesi hem form hem muhteva açısından dinsel ritüellerle çarpıcı bir benzerlik gösterir. Mimarlık tarihçisi Frank Brown (1961), ritüel formu olarak mimarlık düşüncesini geliştirmiştir. Roman Architecture başlıklı kitabında, Roma merasim binalarının ritüel faaliyetten doğmakla kalmadığını, “bu faaliyetleri gerektirdiğini, teşvik ettiğini (ve) hayata geçirdiğini” ileri sürmektedir. Schubert (2004: 27),

müzelerin giderek, tamamıyla akademik emellere odaklanmak yerine, müze deneyimini estetik ve eğitsel istikametlerini vurgulayan müesseselere dönüştüklerini dile getirmektedir. Çoğu diğer kültürel müessesenin tersine, ziyaretçi istediğini seçme, kendisini ilgilendirmeyi atlama ve kendi şahsi tercihlerine odaklanma özgürlüğüne sahiptir (Schubert, 2004: 73).

Schubert (2004: 141)'e göre müze çalışanlarını son derece deşarj olan, izleyicilerinin pasif ve küratör yel yardımı, kaşıkla besleme derecesinde muhtaç olmaları yerine, zeki ve bilgili ve talep kar olduklarını görmeleri olmuştur.

Seyirci, neden hoşlandığını bilen, yönlendirildiğinde bunun farkına varan ve gerektiğinde uzakta durmaya oldukça istekli bir kitledir.

Son yirmi senedeki patlama, müzenin ne kadar narin bir yapı olduğunu anlayan, çok bilgili, yeni bir tür seyirci yaratmıştır. İzleyici sayıca çoğalmakla kalmayıp, genelde, çok daha kültürlü, müesseseleri tanımlayan, kültürel ve yorum taktiklerini araştırmanın altından kalkabilecek ve buna çok da istekli bir kitle haline gelmiştir. Ziyaretçi, zorla katlanılan, çağrısız misafir vaziyetinden, müze gibi bir kültürel yapının merkezinde bulunma noktasına kadar ilerlemiştir. Lord (2005: 155-156)'un deyimiyle, son zamanlarda müzelere ziyaretçiler, kendi tecrübelerini oluşturmaları için çağrı edilmektedir.

Geçmişin aydınlanma mekânları ağ mekânları haline gelmektedir. Ağlar tümüyle sistemle ilişkili olup kullanıcı öncülüğünde ve kullanıcının örgütlü ettiği bir yapıdadır. Ağlar, otorite tarafından empoze edilen sistemlerin keşfedilmesi veyahut anlaşılması yerine, grupların ve fertlerin sistemler yapmalarına müsaade etmektedir. Bu bağlamda çoklu perspektiflere ve çoklu yorumlara olanak tanıyabilmektedir.

Greenberg son zamanlarda değişen kullanıcı beklentileri ile yeni teknolojilerin ve de artan medya okuryazarlığının hiç olmadığı kadar yaratıcı alanların oluşturulmasını ihtiyaç duyulan kıldığına dikkat çekmektedir.

Greenberg (2005: 226)'in ifadesiyle; Yaratıcı mekânlar kaçınılmaz bir biçimde abide sel veyahut statik olmaktan ziyade daha dinamik, tecrübeye dayalı, değişken ve de teatral hale gelmektedir. Müzelerdeki yaratıcı mekân, temelde "kullanıcının mekânıdır. Bu mekân onlarla ve onların hayatlarıyla yankılanmaktadır. Bu mekân, kullanıcıların öğrendiği, keşfettiği ve esin aldığı bir ortam olup, kullanıcının zihninde fiziksel olarak var olmaktadır. Bu noktada müze kullanıcı ile obje arasında arabulucu görevi üstlenmektedir.

Oysaki 19.yy bağlamında bu tür de bir arabuluculuk hayal dahi edilememektedir. Müzeler obje binaları olup, objelerle doldurulmakta, yerleştirmelere ve gösterimlere yer verilirken, temel eğilim objenin, arabulucu sus bir biçimde kendisini dile getirmesidir.

Ulaşım, ilişkilene ve iletişim menüye dâhil değildir. Netice olarak gelinen noktada Prentice (1996, akt. Doering, 1999: 74), müzelerin, kişileri kalita çekmeyi amaçlayan pek çok oluşum gibi, tecrübeye yönelik ürünler, kelimenin tam manasıyla da tecrübeye imkan tanımaya yönelik yapılar olduğunu ifade etmektedir. Müzeler, ziyaretler aracılığıyla, şahsi gözleme veyahut temasa dayanan hislere ve bilgiye imkan sağlamaktadır.

Giebelhausen (2006: 41-42) bu çerçevede öne sürmektedir ki, mimarlık müzedir: tam olarak da müzeye mana veren mimari tertip etme biçimidir. Mimari hem kavramsal hem de fiziksel bakış şartlarını belirlemektedir. Yalnızca sergileri çerçevelemekle kalmayıp, bu arada ziyaretçi tecrübesine biçim vermektedir.

Netice olarak Sanat çerçevesindeki Çağdaş müze çoğunlukla, kültürel verileri değerlendirmek, tanımlamak ve muasır toplumun değişen taleplerine yönelik olarak kültürün değerini göstermek üzere hazırlanan bir bina türü olarak kendi gelişimini dönem içerisinde göstermektedir.

Ayrıca Toplumsal değişme, müzenin işlevine ve bu işlevleri yerine getiriş biçimine yönelik idrak ediş biçimini farklılaştırmış,

bu farklılaşma müze mekânın tabiatını kökten etkilemiştir. WellsThorpe (1998: 104)'un ifadesiyle çağdaş hareketin yükselişi ve düşüşü, mimarlık disiplinde pek çok göze çarpan başarıları arasında yer alan başarısızlıklarından ikisiyle tanımlanabilmektedir. Bunlar sınırlamaya yönelik olup, ilk sınırlama tümüyle son kullanıcı ile arasındaki diyalog eksikliğidir. İkinci sınırlama ise, fiziksel bağlama dikkat edilmesine yönelik tam ve şuurlu yoksunluktur.

Bu vaziyetin müzenin modern dönemde varoluş biçimini de etkilediği görülmektedir. 19. asırda halk müzeleriyle başlayan ve çağdaş periyodun sembolik müesseselerinden biri olarak görülen modernist müze otoriter bilginin imalatı ve dağılımı ile görevlendirilmiştir (Greenhill, 2000). Bu müzeler nesnelerin yüceltmesi ve okunmasına adanmış olup, bilhassa bu emeli gerçekleştirmeye yönelmiştir.

Nesne merkezli içedönük bir yapı sergileyen bu müzeler, en çok kendi iç çalışmalarıyla ilgilenme eğiliminde olmuş ve bu düşünceyle kendi koleksiyonlarının ihtiyaçlarını kamunun ihtiyaçlarından çok daha gerçekçi bir biçimde karşılamıştır (O'Neill, 1999, Kandemir, 2004: 61-62). Bu çerçevede modern dönemde müze mekânları, obje odaklı bir yapıda, objeleri toplamak, gizlemek, savunmak ve sergilemek edimi üzerine yoğunlaştırarak, ziyaretçinin ve yerle ilişkili değerlerin göz ardı edilmesi neticesiyle kurgulanmaktadır. Son zamanlarda, ziyaretçinin odak noktası haline gelmesi ve ziyaretçi deneyimini etkilediği fark edilen fiziksel çevrenin sürece dâhil edilmesiyle bu durum kökten değişime uğramıştır. Ve Müze çerçevesinde farklılık gösteren çağın getirileri çerçevesindeki değişimler Sanat eğitimi içerisindeki Çağdaşlaşma yolunda ilerleyen müze eğitimini de kendi yolunda etkilemektedir.

YÖNTEM

Çalışma kaynak tarama yolu ile yapılandırılmış ve mantıksal akıl yürütme yolu kullanılarak, Bu Konuda geçmiş süreçte yapılmış olan veri taramalarının açıklanmasıyla yapılandırılmıştır.

SONUÇ

Müze ve okul ilişkisi ehemmiyetli bir etkinliktir. Bir hayli insan öncelikle müzelere bir okul grubuyla giderler ve bu erken tecrübe onların müzelere karşı tavırlarını biçimlendirmektedir.

Müzeye yapılan bu okul ziyaretlerinin en değerli istikametlerinden biri, müzelerin, talebelerin alternatif öğrenme yolları ile karşılaşma ve maddî delil ile aktif biçimde çalışma fırsatı sunmasında yatmaktadır.

Bir takım çocuklar için bu vaziyet, daha formal olan sınıf ortamında fazla görülmeyen beceri ve maharetleri gösterme bahtını bulma manasına gelmektedir.

Toplumun, eğitimin tanımını, yalnızca sınıflarda değil bu arada bir hayli alanda hayat boyu bir süreç olarak bilginin, yeteneğin ve kişiliğin gelişimi olarak çizmesi çağımızın çağdaş eğitim anlatışının ehemmiyetini artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çağdaş eğitim sadece kültürel güzellikleri bir dizi hâlinde sunmak değildir. Çağdaş sanat eğitiminin çağdaş müze anlayışı ile bütünleştirilmesindeki temel amaçlarından birisi olmaktadır ayrıca bu süreçte kalıt aldığı kültürle bağ kurmak ve onu uygulamaya aktarabilmek önemlilik arz etmektedir.

Kültür bizim karışık ve temelsiz duygularımızı güçlendirir; böylelikle geçmişten miras aldıklarımızı savunmamıza ve bizden sonraki kuşaklara iletmemize, aynı şekilde toplumla devamlılıkla savunmamıza, geleceğe bakış açısından yardımcı olmakta ve bir hayat geleneği sunmaktadır. Bir müze, geçmişin kültürlerine ve insanlarına karşı daha duygusal başlar

oluşturarak bugünü ve geçmişi daha yakından ve içten anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı olarak, Çağdaş müzelerde yapılan çalışmalar sanat eğitimi vermekte olan öğretmende oluşan bir takım sabit fikirlerin değişmesini ve evrilmesini sağlayabilmektedir.

Bunula birlikte Bir takım talebeler çağdaş sanat ve müzecilik anlayışının getirmiş olduğu yeniliklerle birlikte alanı içerisinde sınıf dışında problem çözmede veya iletişimde daha barılı, yaratıcı ve enerjik olmaktadırlar, buna neden olarak çağdaş müzelerin gerçeklik ile ilişkisi gösterilebilir. Çok genel manada değinilen bu noktalar neticesinde bile, Müzelerden etkin şekilde istifade etmenin ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Gurian, E. H. (2005). Threshold fear. Reshaping museum space. Architecture, design, exhibitions. (Ed: S. Macleod). London:

Hall, S. (2006).Modern sant müzeleri ve tarihin sonu. Müze ve Eleştirel Düşünce. Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri II (Ed: A.

Artun) (Çev: R. Akman). İstanbul: İletişim Yayınları, ss.300-312.

Harrison, J. D. (2005). Ideas of museums in the 1990s. Heritage, museums and galleries. An introductory reader. (Ed. G.

Corsane). London: Published by Routledge, pp. 38-53.

Hein, G. E. (1998). Learning in the museum. First Published. New York: Routledge.

Heraklitos. (2005) Fragmanlar. (Çev. C. Çakmak), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Greenhill, H. E. (1994). Museum and Gallery Education. Leicester: Leicester University Pres.

Huyssen, A. (2006). Bellek yitiminden kaçış: Kitle iletişim aracı olarak müze. Müze ve Eleştirel Düşünce. Tarih SahneleriSanat Müzeleri II (Ed: A. Artun) (Çev: R. Akman). İstanbul: İletişim Yayınları, ss.259-290

ICOM (2010). Key concepts of Museology. (Ed: A. Desvallées and F. Mairesse) Published by Armand Colin.

ICOM (2007a). ICOM Statutes. 21st ICOM General Conference, Vienna.

<http://icom.museum/the-organisation/icom-statutes/> (Erişim tarihi: 20.07.2021).

ICOM (2007b). Development of the Museum Definition according to ICOM Statutes (2007-1946).

http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html (Erişim tarihi: 20.07.2021).

CEZMİ (1880) VE BİR ÖLÜNÜN DEFTERİ (1892) ROMANLARINDA SAVAŞ TEMASI

Selin Hızarcı¹

Özet

Cezmi, Namık Kemal'in II. Selim dönemi İran savaşlarına katılan bir asker olan Cezmi'nin kahramanlık hikâyesini anlattığı bir romandır. Edebiyatımız için ilk tarihi roman olma özelliğini taşır. Romantizm akımının etkisi ile yazılmış olması, yazarın Cezmi'yi her yönüyle kahramanlaştırmasına sebep olmuştur. Böylelikle Cezmi, Osmanlı Devleti'nin zor günlerinde, gençlere eski Osmanlı ruhunu yansıtan ve eski Osmanlı ruhuna sahip gençleri hatırlatan bir eser olarak öğretici bir görev de üstlenmiştir. Namık Kemal, gençlerin o coşkunu ruhu içlerinde taşımaları için yol göstermek istemiştir.

Yazarın yaşadığı dönemde ülke dış güçlerin tehlikesi altındadır ve Osmanlı'nın kurtuluşu için Namık Kemal, birçok eserini milli duyguları uyandırma amacını da güderek yazmıştır. Bu sebepten, güçten düşen Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarına, şanlı tarihlerini de hatırlatmak için tarihi bir roman kaleme alır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in, *Bir Ölünün Defteri* adlı romanı Osman Vecdi'nin günlüğünden oluşur. Realizm üzerine yazılar kaleme almış olan ve Batı edebiyatını realizm hususunda incelemiş olan yazar, Tanzimat dönemi edebiyatında roman türünün gelişmemiş yönlerini de tespit ederek, edebiyatımızın ilk realist romanlarını kaleme almıştır.

Eserde Osman Vecdi'nin savaşmak üzerine yaptığı konuşma, onun hayalleri ve toplumun büyürken ona öğrettiği vatanseverlik olgusu ile tıpkı Cezmi'de olduğu gibi bir kahramanlık isteğini gösterir. Bunun yanı sıra Cezmi, savaş ortamında da bu kahramanlığa devam ederken, Namık Kemal'in hayalindeki ihtişamlı savaş ortamında cesaretiyle ve ahlakıyla ön plana çıkar. Osman Vecdi ise savaşa gittiğinde gerçeklikle karşılaşır. Büyük bir karmaşa ve insan canının önemsiz olduğu bir ortamda yarın olacak olanı bilmemenin tedirginliğini yaşar

Bu çalışmada romantik akıma mensup bir yazar olan Namık Kemal ile realizm akımını kuran Halit Ziya Uşaklıgil'in savaş temasına olan bakışlarını kıyaslayarak, roman türünün Tanzimat edebiyatı ile Servet-i Fünun dönemi edebiyatı arasındaki değişimini saptadık. Bu değişimi incelerken, Osmanlı Devleti'nin geçirdiği toplumsal ve fikir dünyasındaki değişimlerin iki sanatkâr üzerindeki etkilerini de inceledik.

Anahtar Kelimeler: Realizm, Romantizm, Namık Kemal, Halit Ziya, Cezmi, Bir Ölünün Defteri.

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
Orcid No: 0000-0003-2349-44413

War Theme in Cezmi (1880) and Bir Ölünün Defteri (1892)

Summary

Cezmi is a novel written by Namık Kemal that tells the heroic story of a character named Cezmi, a soldier who participated in the Iranian wars during the period of II.Selim. It's considered as the first historical novel for our literature. Written under the influence of the Romanticism movement caused the author to heroize Cezmi in every aspect. Thus, Cezmi also undertook an didactic task as a work that reflects the old Ottoman spirit and reminds the youth of the old Ottoman spirit during the difficult days of the Ottoman Empire. Namık Kemal wanted to guide the young people to carry that exuberant spirit within themselves.

The period in which the author lived, the country was in danger of exogenous forces and Namık Kemal wrote many of his works with the aim of awakening national feelings for liberation of the Ottoman Empire. For this reason, he wrote a historical novel to remind the citizens of the weakened Ottoman Empire about their glorious history.

Halit Ziya Uşaklıgil's novel "*Bir Ölünün Defteri*" consists of Osman Vecdi's journals. The author, who wrote articles about Realism and studied Western Literature on Realism, also identified the undeveloped aspects of the novel genre in Tanzimat period literature and wrote the first realist novels of Turkish Literature.

In this literary work, Osman Vecdi's speech about battle shows a desire for heroism with his dreams and the patriotism that society taught him while he was growing up, same as the novel *Cezmi*. In addition to this, while *Cezmi* continues the heroism in the war environment in Namık Kemal's imagination. He comes to the fore with his courage and morality in the glorious war situation. Osman Vecdi, on the other hand, encounters with reality when he goes to war. He experiences the perturbation of not knowing what will happen tomorrow in an environment where human life is unimportant with a confused situation.

In this study, by comparing the views and of Namık Kemal, who is a writer of the Romanticism and Halit Ziya Uşaklıgil, who founded the Realism Movement ; we determined the change in the novel genre between the literature of the Tanzimat period and the literature of the Servet-i Fünun period with their perspective about theme of war. While studying about this change, we also examined the effects of the changes in the social and intellectual world of the Ottoman Empire on these two writers.

Key Words: Realism, Romanticism, Namık Kemal, Halit Ziya, Cezmi, Bir Ölünün Defteri.

1.GİRİŞ

Türk edebiyatı, Tanzimat Edebiyatı'nın başlangıcı ile birlikte kendisinden önceki, eski edebiyat olarak adlandırdıkları, Divan Edebiyatı'ndan kopma sürecine girer. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi ilk dönem sanatçıları, Divan Edebiyatı'nın Arapça-Farsça kelimelerin bol bulunduğu ağır bir dil ile yazılmış ve gerçeklikten uzak, tamamen mecazlara dayalı üslubundan koparak, daha halka özgü, halkla bütünleşebilecek ve halkın düşünce dünyasını değiştirmeye yönelik eserler ortaya koyarlar.

Tanzimat sanatçıları, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinin sadece askeri başarısızlıklara odaklanarak değil ayrıca halkın düşünce dünyasının Avrupa'daki değişimlere ve yeniliklere

adapte edilmesi ile düzeltilebileceğini fark ederler. Bunun için gazete yazıları bu edebi dönem için önem kazanır. Eserlerde öğretici bir üslup ile halka dünyanın bu yeni düzenini öğretmek isterler. Osmanlı'nın kendine has taraflarını, Batı'dan öğrendikleri kültürel yeniliklerle birleştirerek, ortaya yeni bir düşünce sistemi koymaya çalışırlar.

Böylelikle, Tanzimat Edebiyatçıları, eski edebiyatın hayali ve hissi üslubundan uzaklaşarak kendilerine göre daha gerçekçi olan yeni bir edebi akımı eserlerinde kullanırlar. Bu edebi akım Romantizm'dir. 18. yüzyılda Avrupa'da aydınlanma çağı ile birlikte Descartes, Diderot ve Voltaire önderliğinde insana değer verme, yaşama sevinci, akla güven gibi unsurların önem kazandığı bir düşünce sistemi oluşur. Hürriyetçi ve toplumcu temalar öne çıkar ve tüm bunlar Romantizm akımının temelini oluşturur. Bu yüzyılın sonunda Fransız İhtilali ile suni bir dil ve kurallara sanatçıyı kısıtlayan ve kraliyete hizmet eden Klasisizm akımına tepki olarak Romantizm akımı ortaya çıkar.

Bu akımın manifestosunu Fransız yazar Victor Hugo kaleme alır. Tabiatın ön plana çıktığı, milli unsurların önem kazandığı ve halkın anlayabileceği bir dil ile eserler verilen Romantizm akımı Tanzimat dönemi edebiyatçıları etkiler. Bu konuyla ilgili Namık Kemal, *İntibah Mukaddimesi*'nde romantizm üzerine yazar. Kaside, gazel gibi doğallıktan uzak şiirler yerine, hakikati gösterecek, toplumsal olaylara değinecek eserler verilmesi gerektiğini söyler. İnsan tabiatına değinilmesi gerektiğini, süslü dilden uzak durulmasını ve edebiyatın fayda ve zevk vermesi gerektiği gibi hususlara değinir.

Namık Kemal, romantik-gerçekçi bir tutumdan bahseder. Fakat onun gerçekçi kelimesini kullanışı realizm akımı anlamında değildir. O dönem realizmden Beşir Fuad bahseder. Hugo gibi gerçeklikten uzak, kendi hayal dünyasını yazan romantik yazarlar yerine gerçeği olduğu gibi aktaran, hayale, idealizme yer vermeyen Zola tarzı realist yazarların tarafındadır. Namık Kemal'in gerçeklik kelimesinden kastı, Divan şiirinin ve halk hikayelerinin aşırıya kaçan hayali unsurlarıdır.

Beşir Fuad'ın gerçeklik anlayışını benimseyen bir yazarımız ise Halit Ziya'dır. Tanzimat edebiyatının, halkta düşünce anlamında devrim yaratmak isteyen yazarlarının başarısızlıkları karşısında hayal kırıklığına uğramış ve İstibdat döneminin zor şartlarında eve saklanmayı tercih etmiş Servet-i Fünun topluluğundan olan yazar, edebiyatımızın ilk realist yazarı olarak kabul edilir. Servet-i Fünun dönemi, halktan kopuk, ağır bir dil ile eserler veren ve kendi iç dünyalarını anlatan sanatçılardan oluşur. Batı kaynaklı okumalarında birey olma bilincini öğrenmişlerdir. Bu bilinç ile Halit Ziya, eserlerinde Zola ekolü olan realizmi yavaşça meydana getirmekte başarılı olmuştur.

Fransız İhtilali'nden sonra başlayan Romantizm akımı, Sanayi Devrimi ile sonlanır. Devletler arasında rekabeti doğuran bu yeni devir edebiyata Realizm akımı ile yansımıştır. Toplumculuk, gözlem ve deneysel objektiflik düşüncelerini benimseyen akımda pozitif bilimlerin etkisi vardır. Realizm toplumu, bireylerin önünde tutar. Çıplak gözle çevreyi görmek insanı etkileyen toplumu görmeyi sağlar. Böylelikle de insanı etkileyen toplumu en geniş katmanları ile anlatmak gerekir. Olağanüstü olaylar barındırabildiği için serüvenler anlatmazlar, roman uzun bir zaman diliminde geçmez. Normal yaşam, kozmik zaman diliminde normal insanlar üzerinden aktarılır.

Halit Ziya roman ile ilgili düşüncelerini *Hikaye* adlı eserinde belirtir. O dönem roman, hikaye adı ile anılır. Halit Ziya, romantiklerin efsanelerden farklı olmayan romanlar yazdığını söyler ve romanda önemli olanın insanın ruh hallerini yansıtmaktır. Namık Kemal'in bahsettiği

romanın eğlendirme ve fayda verme işlevine karşı çıkar. Roman her şeyi olduğu gerçekliğiyle anlatmaktan başka göreve tabii değildir.

Cezmi, edebiyatımızın ilk tarihi romanı olarak kabul edilir. II. Selim dönemi İran savaşlarını anlattığı esrinde Namık Kemal, *Cezmi* karakteri üzerinden Türk askerini yüceltir. *Vatan yahut Silistre*, *Akif bey* gibi eserlerinde de Türk askerinin cesaretini ve korkusuzluğunu gösteren yazar, *Cezmi*'de İslam'ın gaza emrini gerçekleştiren Osmanlı ordusunu anlatır. Osmanlı'nın askeri alanda başarılar elde edemediği bir dönemde olması bakımıyla halkın da eski coşkusu kaybettiğini düşünen yazar, onlara tarihlerindeki başarıları hatırlatma görevini üstlenir.

Romantizm akımı ile yazılan bu eserde, baş karakter *Cezmi* her yönden kusursuz biridir. Cesur, akıllı, adil, ahlaklı bir askerdir. Türk toplumu için şehitlik mertebesi her daim önemli olmuştur. Namık Kemal, eserinde vatan için ölmenin gururundan bahseder ve *Cezmi* de ölümlerin en güzelini şehitlik kabul eder. Eser genel olarak vatani savunmak için her şeyden vazgeçilmesi gerektiğini ve sonunda ölüm olsa dahi bu ölümün kutlu bir ölüm olduğunu anlatır. *Cezmi* karakterinin psikolojik açıdan tahlili yapılmaz. Onun insani tüm özellikleri geri plandadır. *Cezmi* bir askerdir ve asker olarak vücuda gelmiş tüm özellikleri de normal bir insanın ulaşamayacağı kadar yüksek bir iyilik seviyesindedir.

Bir Ölünün Defteri, Halit Ziya'nın realizme geçiş eserlerindedir. Henüz tam anlamıyla realizm akımına dahil olmayan eser, romantizmden realizme geçişin oluşumunu gösterir. Baş karakter Osman Vecdi, hayatından kaçmak için 93 Harbi'ne yazılır. Bu haberi verirken kullandığı coşkulu üslubu, Namık Kemal'in savaşı ve savaşmayı anlatırken kullandığı üsluba benzer. Osman Vecdi, ömrünü böyle geçirmektense savaşa giderek vatanına faydalı olacaktır, ölümü de böylelikle bir mana kazanacaktır. Savaş ortamında korkuya yer olmadığını söyler, orada herkes bir bütün halinde düşmana karşı zafer kazanmak için savaşır ve yanlarından geçen kurşunlara aldırış etmeden insanüstü bir cesaretle savaşır.

Romanın, *Cezmi*'den ayrıldığı noktası ise Osman Vecdi'nin cepheye gittiği andır. *Cezmi*'de savaş anları kahramanvari bir şekilde anlatılmıştır. Türk askeri, yılmadan düşmana saldırmaktadır ve *Cezmi* yara alsa bile bir müddet sonra acısına alışarak daha şevkle savaşır. Osman Vecdi ise karargahta otururken cephe hazırlıklarını izleyerek geleceğin belirsizliğinden yakınıyor. İnsan hayatı bu kadar mıdır? Yarın bir savaşta bir ağacın altında ölü bedeni yatacağı ve biri gelip onu sadece ayağı ile dürtecektir ki yaşayıp yaşamadığını anlasın. Ölüyse orada bırakıp gidecektir. Osman Vecdi için savaş, savaşa başvurduğu anın coşkusu yitirmiştir.

Bu da Halit Ziya'nın realist akım ile yazma çabasının bir sonucudur. İnsan ruhunu tahlil ederek ve bulunduğu mekânın insan ruhuna olan etkisine inanan Halit Ziya, eserinde belli belirsiz verdiği bu savaş ortamının baş karakterinin psikolojisine olan etkisini gerçekçi bir şekilde vermek istemiştir.

Namık Kemal ise romantizm akımını etkisiyle *Cezmi*'yi efsanevi bir insan olarak aktarsa da savaşın insan psikolojisine nasıl etki edebileceğini bilir. *Cezmi*, savaş meydanında iken Namık Kemal okurunu uyarır, ölümle karşı karşıya geldiği vakit korkmak ve bir kahraman olma fırsatını kaçırmak doğaldır. Fakat örnek bir insan olarak kurguladığı baş karakteri, bu tarz zayıflıklara yenik düşmez.

Cezmi, romanın sonunda birtakım mücadelelerden sonra bir kahraman olarak Türkiye'ye döner.

Osman Vecdi ise savaşta gerçekten de yanından geçen kurşunlara aldırılmadan ilerler ve savaşın en ateşli hattına gelir. Bunu yaparken amaçladığı şey ruhundaki boşluğu bu heyecan ile

doldurmak ve savaşa geliş amacını gerçekleştirmektir. Burada komutanının hayatını kurtarır fakat kendi kolunu kaybeder.

2. NAMIK KEMAL'İN CEZMİ ROMANI VE HALİT ZİYA'NIN BİR ÖLÜNÜN DEFTERİ ROMANINDA SAVAŞ TEMASI

2.1 Romantizm ve Realizm

18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile birlikte değişen dünya düzeni, edebiyatta da kendisine romantizm akımı olarak yansıma bulur. Bu yüzyılın sonunda Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesi ve kraliyetin çöküşü ile artık kraliyete ve soylulara hizmet eden edebiyat, halka açılır. Romantizm akımından önce edebiyatta Klasizm akımı hüküm sürmektedir. Klasizm, halktan kopuktur ve ideal insanı anlatır. Fakat Fransa'da gerçekleşen bu toplumsal devrim ile artık ideal insan değil halk, olduğu gibi ön plana çıkar. Klasizmin katı kurallarına karşı oluşturulan Romantizm akımı, Fransa'da Hugo, Lamartine, George Sand, Musset gibi temsilcileri ile gelişir. Özellikle Victor Hugo, *Cromwell* adlı tiyatro oyununun mukaddimesinde romantizm akımını detaylı bir şekilde tanıtır.

Kemal Gariboğlu, *Edebiyat Bilgileri Batı'da ve Bizde Edebi Akımlar* adlı eserinde romantizmin kurallarını şöyle sıralar:

- a. Doğa (tabiat) Sevgisi
- b. Hıristiyanlık Duygusu
- c. Karşıtlık (Zıtlık)
- d. Karakter
- e. Marazilik (Hastalıkla İlgililik)
- f. Dramatik Oluş
- g. Ulusal Tarih ve Renkli Renk
- h. Tasviricilik
- ı. Doğanın Sahneye Girmesi” (1979:208-212)

Bu başlıklara göre romantikler, doğayı bir bütün olarak görmüşlerdir. Doğada ve yaşamda bulunan her unsuru eserlerinde kullanmışlardır. Hıristiyanlığın ise dogmatik tarafını bir kenara bırakarak onun lirizmden faydalanmışlardır. Bu dine göre ıstırap, tüm insanlar içindir ve herkesin buna tahammül etmesi gerekir. Böylelikle ayrıcalıklı bir insan sınıfı da yoktur. Herkes ölümlüdür ve dinin gözündedir. Ölümsüz olan ise sadece ruhtur. Karşıtlık ise sanatta olması gereken temel unsurlardandır. Eğer gerçek bir aşk var ise bunun zıttı da mevcuttur, tıpkı ilkbaharın sonbahar ile karşıtını bulması gibi. Hayat zıtlıklar ile var olur ve sanat hayatı yansıtır. Klasizm, tipe değer verirken romantizm, tipe karşılık karakteri ön plana çıkarmıştır. İnsanların karakter olarak kişilik kazanması ise eserlere insanın ruhsal çeşitliliğini ve davranışlarındaki farklı sebepleri kazandırır. Marazilik maddesi ise Fransız İhtilali sonrası gerçekleşen kanlı olayların getirdiği psikolojinin bir sonucudur. Sanatçılar artık sarı renge ve sonbahara dönmüşlerdir. Avuntuyu doğada ararlar çünkü toplumsal anlamda dünyaya karşı ümitlerini yitirmişlerdir. Ayrıca romantizm akımı yokluk bilinci ile ilerler. Var olan her şey yok olacaktır. Hissedilen olumlu duygular olumsuzlaşacak, ateşli durumlar sönecek, iyi kötü olacak, insan ölecektir. Böylelikle dram romantik eserlerde önemli bir yere sahip olur. Ulusal tarihe önem veren romantik sanatçılar, tarihlerine dönerek oradaki serüvenlerden

bahsetmişlerdir. Ruh çözümlemelerine ve dış tahlile önem vermişler, tasviri eserlerinde bol tutmuşlardır. Klasik sanatçıların dekor kullanmamasına karşın romantikler dekoru kullanmışlar ve bunun için de özellikle doğayı seçmişlerdir. Eserlerinde kullandıkları dile de sınır koymamayı tercih etmişlerdir. Hayatın her unsuru sanata dahil olabilir ve sanata dahil olan her şey güzeldir düşüncesi ile hareket eden romantik sanatçılar, dili karakterlere uygun şekilde kullanmışlardır. Tek bir kalıpları yoktur. Bütün bunlara rağmen romantizm alt sınıfa hitap etmemiştir. Üst sınıf ve orta sınıf arasındaki çatışmayı ele almıştır. Klasizme göre daha süslü bir dil kullanılmıştır ve şairane tasvirler, hayaller kendisine bol bol yer bulmuştur.

Realizm akımı ise pozitivistin etkisi ile ortaya çıkar. Amacı edebiyata gerçekliği getirmek ve hayalleri geri plana atmaktır. Akıl nesnedir ve hayallerle duygular bu nesnellığı bozar. İnsanın ve toplumun derinliğine inmek ve onları doğru bir şekilde aktarmak için duygulara ve hayale sırt çevirmek gerekir. Realizmi öne çıkaran eser ise *Madam Bovary* olmuştur. Flaubert, olayları olduğu gibi görmekten ve aktarmak yanadır. Realizm ile doğru olan şey sanata girer. Flaubert'ten sonra Goncourt'lar realizmi ileriye taşımışlardır. Artık romancı, objektif bir hal almıştır ve roman kişilerine müdahale etmez. Onları birey olarak öne çıkarır ve kendi düşüncelerinden bağımsız bir şekilde, çevreleri ve olayların onları götürdüğü yere gitmelerine izin verir. Gündelik hayatın en küçük olayları bile realizmde önem kazanır. Hayal değil hakikat önemlidir.

Gariboğlu realizm'in özelliklerini şu başlıklar altında verir:

- a. Çevrenin insan üzerindeki etkisi
- b. Realizmde anketçilik
- c. Realizmde karakter ve töre
- d. Realizmde gözlem
- e. Realizmde tasvirin önemi
- f. Realizmde dramın ve olayın en aza inmesi” (1979:213-217)

Bu başlıklara göre toplum insanları birtakım kurallar, gelenekler, örf ile baskı altında tutmaktadır. İnsan zorunlu bir şekilde topluma uyum sağlar. Bu yüzden sanatçının eserindeki karakterlerin yaşadığı çevreyi iyi bir şekilde gözlemlemesi gerekmektedir. Çevresi insanı etkiler, insan da çevresini. Kişinin psikolojisi çevresinde gelişen olaylardan etkilenir, çevresi de kişinin psikolojisinden. Bu yüzden realistler çevreyi en ince detayına kadar gözlemlerler. Realist sanatçılar, eserlerinin gerçeği yansıtmaları için anket yöntemine de başvurmuşlardır. Bir kadının psikolojisini anlamak için kadınlardan mektuplar istemişlerdir, eğer bir savaş ortamını yazacaklarsa günden güne savaşı not almışlardır. Karakter ve töre ayrımı ise realist sanatçıların tercihlerine göre oluşmuş bir ayrımdır. Balzac ve Tolstoy gibi karakteri ön plana çıkaran, karakterin ruhsal derinliği ile ilgilenen realist sanatçılar olduğu gibi Goncourt Kardeşler töreye yani insanın içinde bulunduğu sınıfa odaklanır. Töre unsuruna odaklı sanatçılar sayesinde edebiyata alt sınıf insanların hayatı da dahil edilmiştir. Realizmde artık tarihi kişiler ve onların serüveni yoktur.

Romantizm ve realizm akımları, edebiyatın yavaşça insana ve hayata dair olmasına sebep olmuştur. Edebiyat romantizm ile insanın hayallerine, realizm ile insanın gerçekliğine odaklanmıştır.

2.2 Cezmi ve Bir Ölü'nün Defteri'nde Savaş Teması

Tanzimat edebiyatında görüşleriyle önemli bir yere sahip olan Beşir Fuat, *Victor Hugo* adını taşıyan biyografisinde realizm ve romantizm üzerine görüşlerini aktarır. Böylelikle edebiyatımızda “hayaliyyun-hakikiyyun” tartışmasını başlatır. Victor Hugo adlı eserinde klasizm, romantizm ve realizm akımlarından bahseder ve döneminin edebiyatçılarını romantizm akımına dahil eder.

“Klasikler ile romantikleri mülkümüzün üdebasına tatbik etmek ister isek *Veysi'ler, Nabi'ler, Nef'i'ler* ilh. ile zamanımızda *mûmâ-ileyhi taklit edenler klasik; Şinasi'ler, Ziya Paşa'lar, Kemal Bey'ler* ile bunların mesleğine iktida edenler romantik addolunur.” (İnci 1999:63)

Beşir Fuat, eserinde romantikleri hayal ile çok meşgul olmaları sebebiyle eleştirir. Romantizmin aslı olmayan hayaller ile insanı hataya teşvik edebileceğini söyler. *Victor Hugo* biyografisinin son dört bölümünü realizme ayıran yazar, realizmin olayları olduğu gibi aktardığını, objektif olduğunu söyler. Romantikler hayal dünyalarında yaşadıkları gerçeklikle alakası olmayan olayları anlatırken, realistler gözleri ile görebildiklerini aktarır ve sadece aktaran bir gözden ibaret olmamak için yazar, bunları tecrübe de eder.

Namık Kemal, *İntibah Mukaddimesi*'nde roman hakkındaki fikirlerini belirtir. Bu mukaddimedede, eski edebiyat olarak adlandırdığı Divan edebiyatının üslup sorunundan bahseder. Arapça-Farsça kelimelerin bol bulunduğu ağdalı bir kullanılmaktadır ve hayali olaylardan bahsedilmektedir. Günlük hayatta karşımıza çıkma imkanı olmayan hayaller mecazlarla anlatılır. Namık Kemal bu meselenin okur ile edebiyat arasına girdiğini ve edebiyatın belirli bir kesime hitap etmesini zorunlu kıldığından bahseder. Namık Kemal, artık eserlerde bu hayali unsurlar yerine hakikatin yazılması gerektiğini belirtir. Fakat onun hakikatten kastı realizm değildir. Gerçek hikayeler anlatmak, topluma gerçekleri göstermek ister. Namık Kemal, *İntibah Mukaddimesi*'nde ayrıca romanın amacının eğitmek ve zevk vermek olduğunu söyler. Halkın eseri okurken eğlenmesini ve eğlenirken öğrenmesini ister.

Ayrıca Namık Kemal, Abdülhak Hamid'e yazdığı bir mektubunda vatanının aldığı savaş yenilgileri ve içinde bulunduğu zor durum sebebiyle ne kadar üzgün olduğundan bahseder. Bu mektubunda, Hamid'i ve Rezaizade Mahmut Ekrem'i vatan için eserler vermeye davet eder. (Tansel 2005:53) Bu da onun edebi anlayışının bir örneğidir. Eserlerin faydalı olmasını ister.

Bu fayda arzusu ve vatan sevgisi ile Namık Kemal, vatan sevgisi teması ile pek çok eser vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti olduğu ve askeri başarılar elde ettiği dönemleri okuruna hatırlatmak için edebiyatımızın ilk tarihi romanı *Cezmi*'yi yazar. *Cezmi*, romanın baş kahramanıdır ve kişilik özellikleri ile Namık Kemal, gençlere nasıl olmaları gerektiğini gösterir. *Cezmi*, her yönden başarılı olduğu gibi çok ahlaklı biridir. Girdiği her ortamda sevilir ve insanların sırdaşı, dert ortağı, akıl vereni olur. Sevilmek için bir çaba sarf etmez, gururludur, lakin ondaki cevher çevresinden görülmektedir. Zekidir. Çok cesur bir askerdir. Savaş meydanında hiçbir engelle takılmaz, yara alsa dahi görevini bırakmaz ve savaşa devam eder. Gözü yüksekte değildir, sadece hak ettiği kadarına razıdır. Mütevazıdır, şair yaradılışıdır. Namık Kemal, romantizm akımı ile yazdığı eserinde, romantizmin bir özelliği olarak *Cezmi* karakterini kendi hayalindeki insan tipi olarak vermiştir. Onun gibi birinin gerçek hayatta bir örneğinin bulunması imkansızdır.

Kenan Akyüz, *Cezmi* eseri ile ilgili şunları söyler:

“Romanın başında XVI. Asrın genel durumundan ve Cezmi’den bahseden bir giriş kısmı vardır. Bu giriş, vaka ile tamamıyla ilgisiz olmasa bile, vakanın başlamasını geciktiren ve okuyucuyu yoran, roman dışı bir kısım durumundadır. İntibah’ta görülen konuşma azlığı ve hareketsizlik, bu romanda da görülür. Bunun başlıca sebebi ise, yazarın bol ve uzun tasvirlerden kendisini alamamasıdır. Cezmi’deki tasvirler de, genellikle, sübjektiftir. Romanda şahıs tasvirlerine çok itina edilmiştir. Ancak dış görünüşe gösterilen özene karşılık, psikolojik muhtevanın ele alınması yine yetersizdir...”

...Romantizmin de tesiri ile vakanın sonu –İntibah’ta olduğu gibi- çok trajiktir. Karakterlerin çizilmesindeki sübjektiflik ve aşırılık da açıktır. Romanın fikri muhtevası ise İslam Birliği ideolojisini telkine çalışmaktadır.” (1995:77)

Namık Kemal, eseri ile İslam birliği ideolojisini verirken, halkın tekrar eski coşkusunu kazanarak savaşmaktan korkmayan bir toplum olmasını ister. Alınan yenilgiler sebebiyle artık Osmanlı toplumu savaşlardan bıkmıştır ve savaşa olumlu gözle bakmamaktadır. İşte, *Cezmi*, böyle bir ortamda, ideolojik bir görevle okura ulaştırılır. Romantizm akımının bolca etkisini göstermesi ile birlikte de yazarın hayallerine sıkça yer verdiği, kendi idealini herkesin ideali yapmak için uğraştığı ve gerçek hayatta karşılığı olmayacak kişiler ve olaylar ile vakayı kurduğu bir eser ortaya çıkmıştır.

Halit Ziya, romanları ile realizm akımını edebiyatımıza tam manasıyla kazandıran ilk yazarımızdır. Onun *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölünün Defteri* ve *Ferdi* ve *Şürekası* adlı ilk dönem eserleri duygu ve aşk bakımında romantizm akımını hatırlatsa da sosyal çevre ve şahıs tasvirleri bakımından realist bir tutuma sahiptir. Böylelikle yazarın ilk dönem eserlerinde realizmi acemi bir şekilde kullandığından bahsedebiliriz. Fakat *Mai ve Siyah*, *Kırık Hayatlar*, *Aşk-ı Memnu* gibi eserleri realizm bakımından Avrupalı yazarlar ile aynı ölçüye çıkmayı başarmıştır.

Halit Ziya, yazın hayatına ilk başladığı günden itibaren realizm akımının savunucusu olmuştur. Beşir Fuad’ın bahsettiği realizmi ilk kez onda görürüz. Yazar, bu konu ile ilgili düşüncelerini *Hikaye* adlı eserinde belirtmiştir. Burada realizm akımının ilkelerini açıklar ve realist yazarları tahlil ederek realizme dair örnekler sunar. Öncelikle realizmin gerçek hayatı anlatması gerektiğini söyler. Yazarın, gerçek hayatı olduğu gibi derinlemesine anlatmasını, tüm gerçekliği ile okura sunması gerektiğini söyler. Hayatın sadece iyi yanları ya da sadece kötü yanları yoktur ve yazarın görevi bu gerçekliği sunmaktır. Burada da yazarın gözlem gücü ön plana çıkar. Bu gerçekliği verebilmesi için öncelikle tecrübe etmesi ve tecrübelerini derinden hissederek mana vermesi gerekir. Yazar, çevre ve karakter tahlilinin önemi üzerinde de durur. Realist yazarların romanlarında aktardıkları çevrelere gidip yaşadığını söyler. Çevrenin karaktere etkisini belirtir ve çevreyi iyi anlamının, romandaki karakterlerin tahlili için etkili olduğunu söyler. Toplumsal çevrenin de karakterin kendi çevresi kadar iyi analiz edilmesi gerektiği üzerinde de durur. Toplumsal çevrenin kuralları, karakterlerin neyi niçin yaptığını sorgulamak için önemlidir. Yazar burada “niçin?” sorusunun sorulmasını ister. Madam Bovary niçin intihar etmiştir? Onun fiziksel çevresi kadar toplumsal kurullarla çevrelenmiş hayatı da sorgulanmalıdır.

Bu bağlamda *Bir Ölünün Defteri* adlı romanına baktığımızda, romantizmden realizme geçişi görürüz. Her ne kadar üçlü bir aşk ilişkisi ve baş kahramanın trajik sonu ile romantizm akımına yaklaşılsa da, *Bir Ölünün Defteri*, Halit Ziya’nın çevrenin karaktere etkisi ve iç tahlil bakımından dönemine göre başarı gösterdiği bir eserdir. Bu eserinde, Osman Vecdi, içinde

bulunduğu çevreden ama en çok da kendinden, kendi hislerinden kaçmak için 93 Harbi'ne yazılır.

Osman Vecdi, küçük yaşta annesini kaybetmiş, babası ve halasının himayesine girmişti. Fakat babasının ona karşı ilgisi az olduğu için, henüz küçükken babasına karşı bir yakınlık hissedememişti. Babası, Osman Vecdi sekiz yaşında iken gitmiş, bununla birlikte o bir çocukken kimsesizliği tatmıştı. Annesi ve babasının olmayışı kendisini yalnız hissetmesine sebep olmuştu. Okulda tanıştığı ve kendisi gibi kimsesiz olan Hüsam ile dostluk kuran Osman Vecdi, tatil günlerinde onu halasının evine götürmüş ve halasının kızı Nigar ile de tanıştırmıştı. Böylelikle yıllar geçmiş ve üçü birlikte bir arkadaşlığı paylaşmıştı.

Halasının teklifi ile Nigar'a evlilik teklifi eden Vecdi, Nigar ve Hüsam'ın birbirlerine aşık olduklarını öğrenince aradan çekilir. Fakat o da Nigar'a aşiktir yine de gururu sebebiyle bunu söylemez ve ikisinin evlenmesi için onlara yardım eder. Bu evliliğin üzerine daha fazla orada duramayacağını düşünerek ani bir kararla, tesadüfi bir şekilde savaşa yazılır.

Osman Vecdi'nin karakteri hakkında bildiğimiz şeyler onun anlattıkları kadardır. Kendisini küçüklüğünden beri yalnız hisseden, bu yalnızlığı paylaştığı Hüsam için aşkıdan vazgeçen ve sessizce aradan çekilen gururlu biridir.

Cezmi ise küçükken annesini kaybetmiştir ama yazara göre şanslıdır çünkü onunla ilgilenen ve onu iyi yetiştirmiş bir babası vardır. Cezmi'nin babası ve amcası askerdir ve Cezmi'yi de bu bilinçle yetiştirirler:

“...Asker, göz yaşını şehit düştüğü vakit vücudunu süsleyen, yahut düşmanını öldürdüğü zaman kılıcından o mağlubun üzerine dökülen kan damlalarında görür. Asker, gerçekten askerse, mezarın en karanlık köşesinde cennete bir pencere bulur. Asker, gerçekten askerse, vücudu toprak altında yatarken, ruhu gökyüzünde, namı halkın dilinde iftiharla dolaşacağını düşünür ve yerin altını üstü ile eşit ve belki yerin altını daha üstün görür. Asker, gerçekten askerse, rahat döşeginde ölüp de şöyle bir mezara atılıvermekle, şan meydanında şehit edilerek mezara bedel bir milletin kalbinde yatmak arasında ne büyük fark olduğunu gayet iyi bilir.

Böyle yüksek, böyle vatansever düşüncelerden dolaydır ki, askerliğin en büyük özelliği de savaş alanını güzel bir mesire, güzel bir yol geçidi saymaktır.” (Namık Kemal 1975: 36-37)

Cezmi amcasını ve babasını kaybettiğinde, Osman Vecdi gibi kendisini kimsesiz hissetmez, yazara göre onun topluma karışacak yeterliği vardır. Ve Cezmi, hiçbir şeyden çekinmeyen, ölümden korkmayan bir gençti.

Cezmi, bu şekilde yetiştiği için bir asker olarak her daim savaşa hazır haldedir ve ölmekten korkmaz.

Osman Vecdi ise 93 Harbi'ne gideceğini arkadaşına haber verirken coşkulu bir şekilde vatan sevgisinden ve vatana karşı görevinden bahseder:

“Muharebede ne yaparlar? Devlete, millete hizmet ederler değil mi? Şu damarlarımda o iki velinimetin ekmeğiyle cevelan eden kanı burada, meskenet ve atalet içinde kurutmak, onun her katresinde inşial eden şebabı bir hiçlik içinde söndürmektense sahibine iade etmek hayırlı değil mi? Burada sıkılıyorum, Hüsam bu boş geçen hayat, faydalı bir ölüme feda olsun...

...Kaba, yumuşak bir yatak içinde öksürerek, balgam tükürerek, göğüs kemiklerini çatırdatan nefes darlıkları arasında ölmek için hayata olanca kuvvetleriyle sarılan birtakım gözleri yaşlı adamlar arasında can çekişerek ölmekle; orada etraftan kalkan bulutların serptiği ölüm yağmuru içinde ölmek arasında ne büyük fark var! Orada önümde hareket eden; gözleri ateşli,

çehreleri barut dumanlarıyla siyahlanmış, ağızları kan kokusuyla kurumuş bu adamlar için bir son var, ölüm! Bir gaye var, galebe!” (Uşaklıgil 2018: 114- 115)

Romanda, Osman Vecdi'nin eğitimi esnasında ona bu vatanseverliği ve savaşlar hakkındaki olumlu görüşleri veren birinin varlığından söz edilmez. Osman Vecdi, savaş ve şehitlik hakkında, neredeyse Cezmi gibi, cesurca düşünür. Bu da Osman Vecdi'nin toplumsal ideolojilerden etkilendiğini gösterir. Aynı milletten, aynı vatandan olan insanlar aynı ideolojiye sahip olacak şekilde yetiştirilir. Türk milleti ise asker bir millettir ve savaştan korkmaz, İslam dinini kabul ettiklerinde de orada da gazanın ve şehit düşmenin yüksek mertebesi ile karşılaşılır. Bütün varlığını cephelerde kazandığı savaşlar üzerine kurmuş büyük bir devletin vatandaşı olmak, savaşmaktan ve vatan uğruna ölmekten gurur duymayı gerektirir. Halit Ziya, romanında savaş sahnelerine çok yer vermez. Belli belirsiz anlatılır ama buna rağmen Osman Vecdi'nin savaşa gitmeden önceki coşkusu ile savaşa gittiğinde hissettiklerinin farkı bakımından, savaş teması eserde dikkat çeker.

Osman Vecdi, savaşacakları bölgeye geldiğinde hem düşman güçlerinin hem de kendi birliğinin hazırlık içerisinde olduğunu görür. Bunlardan hareketle şiddetli bir savaş olacağını anlar. Orada arkadaşları ile otururken hepsinde bir endişe vardır ve ne olacağını merak ederler: *“Gözlerimin önünde serilen bütün bu ölüm hazırlıkları karşısında kah çadırların mütemevvic silsilesini takip ederek, kah hemen ateş püskürmeye müheyya vahşi hayvanlar gibi ağızlarını açan toplara bakarak hayatımın hatıralarını yoklamakla meşguldüm.” (2018:122)*

Osman Vecdi, savaşa gelmeden önce Hüsam'a yaptığı konuşmasında:

“Çalının dibine düşüvermiş bir yaralıyı tasavvur et. Ölmek üzeredir; fakat biliyordur ki o anda kendisi gibi can çekişen birçok adamlar var, biliyor ki onların hiçbiri bu kadar cesaretle masruf olan hayatına müteessif değil, biliyorlar ki gözleri kapanıp da bu alemi bu nazardan seyrettiği vakit ruhu ulvi bir alemin neşatıyla mest olacak. Gözlerinin önünden bir sel gibi taburlar akıp gidiyor, biliyor ki, onların ellerinde parlayan tüfeklerin ağzında birer düşman canı var, hayatının pahasını alacak bu binlerce müntakimler onun için ne büyük bir teselliyettir! O biliyor ki ölüm haberi memlekete vardığı zaman anası, ‘onu bunun için büyütmiştim’ diyerek gözyaşlarını silecek. Bu ölüm bir zafer değil midir?” der (2018:116).

Buna karşılık savaşa gittiğinde defterine şunları yazar:

“Ben bu sırada ne olmuş bulunacağım? İhtimal birkaç saat sonra bir ağacın yanına devrilmiş, sinesi yırtılmış, ağzı son bir ızdırıp takallüsüyle gerilmiş kalacağım. Birisi geçerken ayağıyla bu vücuda dokunacak. Onun katılmış, hayattan kalmış olduğunu anladığı vakit geçip gidecek.

Heyhat! Ey hayat! Sen bundan mı ibarettin?..” (2018: 123)

Osman Vecdi, savaşta ölmenin kutluluğundan bahsederken ve bunu istediğini söylerken, kendisini gerçekten ölümle yüz yüze bulunca coşkusunu kaybeder. Düşüncelere dalar ve o an, bir ağaç kenarında ölüp gidecek olması onu memnun etmez. Hayat bundan mı ibaret diye sorar. Hâlbuki öncesinde, bir çalı kenarında şehit düşmenin gururundan bahsetmiştir. Burada realizm akımının, gerçekçiliğinden bahsetmek mümkündür. Hayaller içinde olan bir adam savaş ortamının gerçekliği ile karşılaştığı vakit, o çevrenin olumsuz havasından dolayı gayet insani bir şekilde korkmaktadır. İnsan, Cezmi'de olduğu gibi her durumda korkusuz ve cesur olamaz. Namık Kemal, Cezmi'nin savaş meydanına geldiği vakit düşündüklerini ise şöyle belirtir:

“Cezmi bu tasalar ve tereddütler düşman karşısına gelip de tüfek alevleri, kılıç parıltıları gözlerinde şimşeklenmeye başlayınca savaşı, ne evvelce hayalinde canlandırdığı gibi eğlenceli buldu, ne sonradan zannettiği kadar belalı... İçine girdiği gerçek durumu göz önüne alınca, daha önce ezbere edindiği o iki zıt hayal de zihninden silinip gitti. Savaşın ne demek olduğunu şimdi çok iyi anlıyordu. Savaş denilen şey, tehlike ve zafer ihtimallerinin ikisine de eşit derece elverişli bulunduğu gibi, talihin de bir tecrübe yeri idi” (1975:5).

Cezmi'nin içinde bulunduğu tasalar ve tereddütler ise onun kahramanlığına ve cesaretine leke getirecek talihsiz olaylar yaşamaktan korkmasıdır. Namık Kemal, insanın tüm cesaretine rağmen nefsinin tehlikeden korumak istediğinden bahseder ve ölüm ile karşılaşınca insanın dünyanın güzelliklerine olan bağının arttığını, tüm hayatının gözünün önünden geçmeye başladığını yazar. Osman Vecdi'nin başına gelen de tam olarak bu olmuştur.

Fakat bu Cezmi'nin de başına gelmez, o kahramanca savaşır ve tehlikede olan komutanını da canı pahasına kurtarır. Böylelikle savaş bitince herkesin takdirini kazanır ve istediği kahramanlık şöhretini kazanır.

Bir Ölü'nün Defteri'nde, Osman Vecdi gözlerini hastanede açar. O da savaşın en tehlikeli noktasına kadar gitmiş, kulaklarının yanından geçen mermilere aldırış etmemiştir. Orada komutanının hayatını kurtarmak isterken vurulur ve kolunu kaybeder. Savaşta yaralı olarak ayrılmış olması onu üzer. Oraya bunun için mi gitmiştir? Bunda bir mana bulamaz. Savaşta dönmemesinin üzerinden altı yıl geçmiştir ki yağmurda ıslandığı için sıtmaya tutularak uykusunda ölür.

Cezmi ise bin bir macera ile cesaret içinde savaşır, zaferler kazanır ve İstanbul'a döner. Fakat o da şehit düşmediği için üzgündür.

3.SONUÇ

Bu çalışmada Tanzimat edebiyatı döneminden *Cezmi* ile Servet-i Fünun edebiyatına ait *Bir Ölü'nün Defteri* adlı romanların savaş temasını nasıl kullandığını inceledik.

Türk edebiyatının roman türünde gelişimi Tanzimat edebiyatı ile başlar. Bu dönemde toplumsal değişimin ilk önce okurun fikir dünyasını değiştirmek ile gerçekleşeceği inancına sahip olan Namık Kemal romanlarını yazarken öğretici ve eğlendirici bir üslup kullanır. Osmanlı gencine tarihini hatırlatmak ve bu şanlı tarihin cesur gençlerini örnek göstermek için yazdığı *Cezmi* romanında, romantizm akımının etkisi ile Cezmi karakterini gerçek dışı yansıtır. Cezmi'nin bir insan olduğunu ve psikolojisinin çevresel durumlardan etkilenebileceğini, bir insanın her haliyle mükemmel olamayacağını dikkate almayan yazar, mutlak iyi bir karakter ile savaşı güzelleştirir, eğer Cezmi gibi olunursa nasıl büyük başarılar kazanılacağını göstererek halkın duygularını harekete geçirmek ister. Cezmi, büyük mücadelelerin içine girer ve büyük başarılar kazanır.

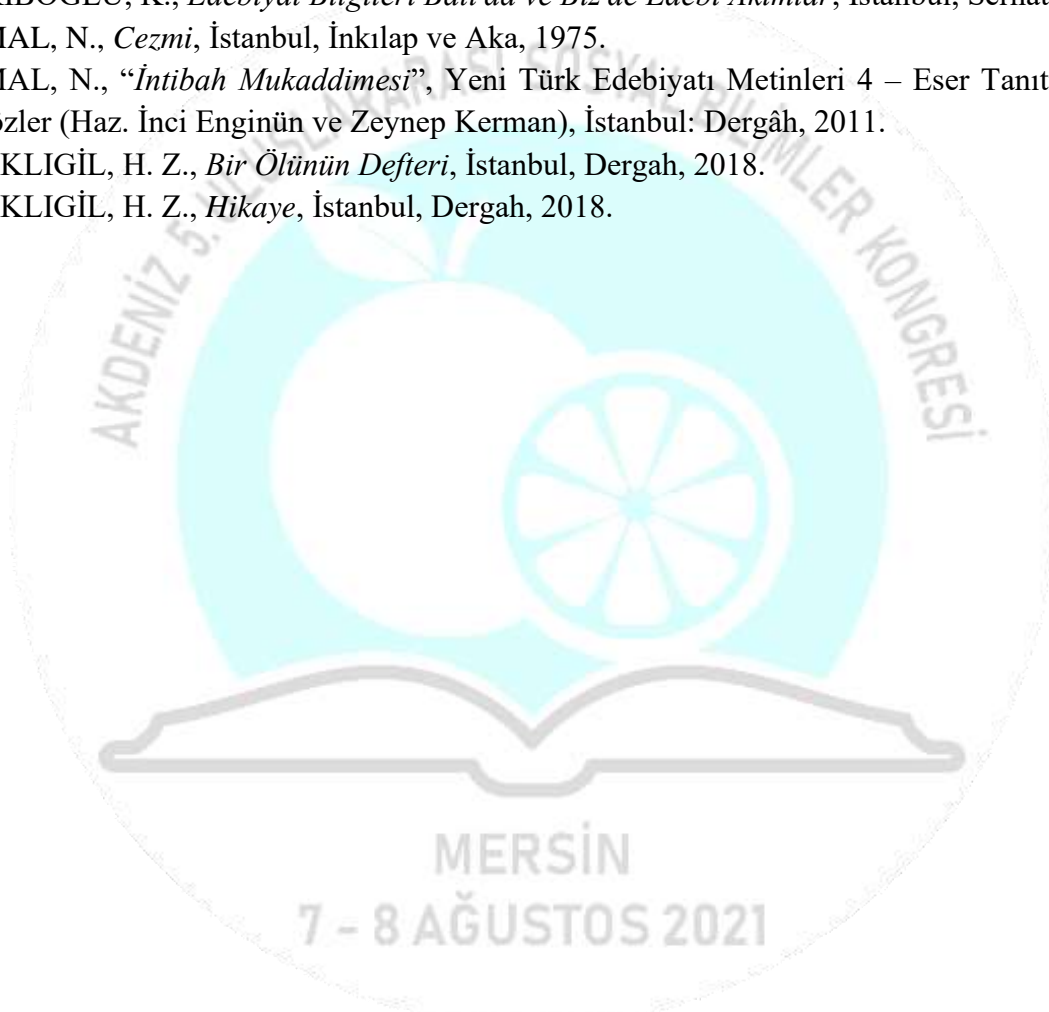
Tanzimat edebiyatının toplumsal değişim uğraşlarının bir sonuca bağlanmadığını fark eden Servet-i Fünun edebiyatçıları ise içe dönerek kendi ruhlarını tahlil etmeye başlarlar. Bu içe dönüş ile birlikte de insanın ruhsal durumunun hayat şartları ile değişime uğradığını fark ederler. Halit Ziya, *Bir Ölü'nün Defteri*'nde savaşı ve savaşta bir askeri anlatırken bu içe dönüş ve çevrenin ruha etkisi bağlamında gerçekçi bir yaklaşım ile insanın her daim kahramanca hisler içerisinde olamayacağını, umutsuzluk ve korkuya kapılabileceğini gösterir.

Osman Vecdi, savaşta kısa bir an için cesaret gösterse dahi bir gazi olarak evine döner ve tüm hayatı gibi, askerliği de onun için bir başarısızlık olur. Yaşadığı şeylere bir mana veremez.

Savaşa hayattan kaçmak için gitmiştir ama bunu başaramamıştır, ne ölebilmıştır ne de yaşayacaktır. Çünkü o hayatına umutsuz gözlerle bakan ve kaderinin onu sürüklediği bedbahtlığı kabul etmiş biridir.

Kaynakça

- AKYÜZ, K., *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul, İnkılap, 1995.
GARİBOĞLU, K., *Edebiyat Bilgileri Batı'da ve Biz'de Edebi Akımlar*, İstanbul, Serhat, 1979.
KEMAL, N., *Cezmi*, İstanbul, İnkılap ve Aka, 1975.
KEMAL, N., “*İntibah Mukaddimesi*”, *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 4 – Eser Tanıtma Ve Önsözler* (Haz. İnci Enginün ve Zeynep Kerman), İstanbul: Dergâh, 2011.
UŞAKLIGİL, H. Z., *Bir Ölü'nün Defteri*, İstanbul, Dergah, 2018.
UŞAKLIGİL, H. Z., *Hikaye*, İstanbul, Dergah, 2018.

VERIFICATION AND FALSIFICATION: A REVIEW

Gokcen Evcı

Yalova University, Business Administration, 0000-0003-3110-6046

ABSTRACT

For centuries, science has been searching for a unique conceptual framework whose standards has already been established. However, to find such a universal guide sounds like a utopia. Nevertheless, there are numerous epistemologies help to those who aim at generating and evaluating scientific statements, hypotheses, and theories. Apart from those strategies, verification and falsification are scrutinised throughout this study.

Verification, rooted by the emergence of positivist approach, based on induction, is a process actualised through observations and experience. If considered within the borders of confirmation, it is associated with absolute truth.

As there are severe criticism for positivist and inductivist approaches of science, the term falsification was put forward. Falsification finds its grounds on deductive reasoning claiming that a theory is fallible where there is lack of support of the theory. According to the falsificationist approach, all the claims and rulings of a scientific process must be so designed that they do not defend science against falsification. By focusing on the borders of this design steadily, degrees of falsifiability, sophisticated falsification, can be increased.

Although the falsificationist approach is a superior one when compared to the verificationist approach, falsification has its own problems, too, namely, logical and historical problems and falsificationist demarcation.

When comparing those two terms one can claim that verification is based on induction, searches for the certain truth, and positioning truth as objective, whereas falsification is deductive, approximates the truth through conjectures, and positioning truth as subjective.

There is also another notion called multiplism that advocates adopting multiple approaches when conducting any research. So, one can achieve verisimilitude through multiplication of combining different but linked methodologies. However, it has also its own problems, such as a constant bias, and malfunction of multiple sources together.

To pave the way for more critical studies, one may choose a combination of those theories. For instance, one may take a sophisticated falsificationist approach alongside multiplism, which can improve the degree of falsifiability further by making situations and studies more appealing.

Keywords: Verification, Falsification, Sophisticated Falsification, Falsifiability, Multiplism.

1. INTRODUCTION

One of the major issues that science deals with from ancient times, namely -at the latest- from Descartes, is whether there is any common conceptual framework appealed in the presence of scientific enquiries; that is, in terms of assessing, or criticising scientific theories. In other words, science seeks for a unique methodology whose standards have already been set up. However, at least for now, this search is not more than a utopia, universally (Bernstein, 1983). Nevertheless, there are several scientific epistemologies, one or some of those are appealed to understand, generate and evaluate scientific statements, hypotheses, and theories. Moreover, considering these techniques, one can decide how to design observations and empirical tests.

The two strategies of scientific research this study aims at scrutinising are verification and falsification. This critique is organised as following: First, I briefly attempted to identify the meanings of those notions. Then, I concentrated more on them and comprehensively examined them considering their pros and contras. Next, I compared those terms and slightly mentioned about multiplism as a comprehensive approach. Finally, I concluded this study including my own thoughts.

2. VERIFICATION AND FALSIFICATION: DEFINITIONS

To discern the meaning of verification, one is recommended first look at the categorisation of proof. As stated by Huang (2005), there are five meanings of proof: verification tool for the truth of a statement / a theory, explanation tool for the truth of a statement / a theory, the tool to convey mathematical knowledge, the tool to unlock new mathematical models and the tool to organise statements into axioms. This paper is mainly interested in the first one among them.

According to Popper (1985), verification search for the match between observations and theories. Moreover, what is also inferred from the previous passage is, verification seeks for the correspondence to the facts, truth. So, the survival of a theory is heavily dependent upon its justifiability by positive proof, namely by absolute truth or highly probable truth. At this point, Basford and Slevin (2003) distinguished between certain truth, which verification attempts to form, and probable truth established by falsification.

Throughout this paper, confirmation and verification are used interchangeably as Popper (1963, 1985), Chalmers (2013) and Losee (2001) did frequently. It is attention-grabbing that Bernstein (1983) uses those terms distinct from each other. Carnap (1936) as cited in Testability and Meaning by Caldwell (1994) concluded that a universal statement could never be verified, provided that verification is accepted as a thorough and definitive foundation of truth. That is why because there are instances infinite in number and limited observations. Provided that the number of positive instances rises, and there are no negative instances, then this case is attributed to gradually ascending confirmation of the law.

Regarding falsification, one may ask to distinguish between falsification and falsifiability. Falsifiability is a criterion for the empirical trait of a system of statements, whilst falsification is defined as a system of rules determining the circumstances of a system to be assumed as falsified (Popper, 1985). A theory is

falsified on condition that we have accepted contradictory basic statements, and we find a reproducible effect for refuting the theory.

Moreover, as opposed to verification, falsification deals with falsified conclusions, and thereby, falsified theories (Popper, 1985).

After giving a couple of insights related to definitions, it is time to examine those terms closely.

3. VERIFICATION & FALSIFICATION: A COMPREHENSIVE EXAMINATION

This part aims at analysing both notions in a separate format: It begins with verification and its details. It follows with the problems can be attributed to verification. Then, falsification is carefully scrutinised accompanied by a focus on degrees of falsifiability and criticisms of falsification.

3.1. The Term 'Verification'

The emergence of the term 'verification' encounters in the beginnings of twentieth century, when logical positivist movement, as a sub-branch of empiricism, took place by the Vienna Circle of Philosophers, comprised of Carnap, Schlick, Feigl, and some others (2011). As Hempel suggested, the evaluation of a scientific process is comprised of three stages: accumulation of observation reports, ascertaining whether these observation reports confirm the hypothesis, and decision whether to accept the hypothesis when the (dis-)confirming evidence is considered. Hempel proposed a programme of research for the second and third phases of this process, where the second process is denominated as 'problem of confirmation' (Losee, 2001). Kuhn (1996) claimed that there is not a process for confirmation, but for epistemological theories derived from other resources. It is not surprising one to accept exemplary applications for theoretical discussions in science pedagogy to prove the validity of the theorem in question. However, the acceptance of theories for science students is provided by the authority of their instructors and written hermeneutics and explanations rather than that of evidence. Latour and Woolgar (1986) also observed the same attitude: Laboratory life defines the process of verification as a negotiation process. Here, the laboratory copes with inscription devices and constructions that make realities. These devices and constructions are introduced by groups of researchers. Verification process is here also self-verification, which means that it generates its own truth.

According to Popper (1963), the world is fully covered with confirmations of theories. People do not believe already confirmed theories are seen as people that refuse to see the truth. For example, Marxists attempted to find evidence to confirm instances via interpretations and news, whereas Freudian analysts verified through clinical observations and Adlerians through personal experience. According to Wittgenstein, there is an embedded truth function of observation statements within every genuine proposition, and all other propositions are called 'pseudo-propositions' (Popper, 1963).

From the nature of positivist approach, verification is based on induction where one can observe phenomena by appealing to senses, and from these observations, he / she can obtain general laws (Cook, 1985). To put it in a clearer way, as Chalmers (2013) mentioned science was derived by facts arrived at by

observation. Kuhn (1996) on the other hand, replied that it is meaningless to advocate that verification aims at establishing the harmony between facts and theories, particularly on the part of historians, as facts and theories that are significant in terms of history are in an almost perfect harmony. However, provided that theories are considered in pairs, such a comparison can be made, and it seems more sensible to ask whether one theory is more compatible with phenomena than the other one. Carnap also attempted to measure the degree of confirmation of a hypothesis to formulate the theory conditional on evidence (Losee, 2001). This process encompasses designing the structure and vocabulary of a language where the hypothesis is defined, appealing to probability theorem to nominate values to k and measuring the consistency between computed values and initial intuitions.

Within the empirical context, Tarski sees the truth also as ‘correspondence to the facts’ (Popper, 1985, p. 182). Moreover, he added that to speak of the truth, one must use a meta-language comprised of statements and the referred facts. Thus, this theory of truth can be also called ‘objectivist’ theory. According to the objectivist theory of truth, a theory can be true, although there is nobody to believe it, and although there is no reason to accept it or to believe its truth, and another theory can be false, even though there are handful motivations to accept it. Objectivists, here, further believe that theory-neutral observations could be made no matter how the characteristics of observers are shaped (Cook, 1985).

In a similar sense, the term “objective”, in verification, has also used in lieu of intersubjective verifiability, testability. To explain intersubjective verifiability, Bernstein (1983) distinguished between an object and a subject. Here, the object is what is out there and not connected to subjects, individuals. That is, the phenomena exist independent of social actors. In terms of objectivism, true knowledge can be obtained provided that subject properly reflects objective reality out there. Subject, in that sense, is completely free of bias (Bernstein, 1983) (Matthews & Ross, 2010).

According to Popper (1985), there are two types of knowledge: knowledge in the subjective sense and knowledge in the objective sense. The former is comprised of consciousness or a state of mind, whereas the second one includes problems, and theories, and it is independent from human beings. Knowledge in the second sense is knowledge without a subject. In that sense, we can only be informed about knowledge regarding facts through observations. However, this information does not justify any truth of any premises.

Intersubjective testability is the correspondence of our observations with those of others. In other words, observations are objective to the extent that they can be publicly tested by straightforward principles (Chalmers, 2013). For example, in a scientific study, intersubjective verifiability of our own work can be achieved through replications (Noble & Arranz, 2012). According to Marshall (1990), the degree of goodness of a research depends on to what extent it is reliable, replicable and valid. A good research is anticipated to include not just current truths, but also past truths. Moreover, a good research examines not just one’s own belief about truth, it also attempts to uncover what others believe to be true. In this sense, a good research is objective. The problem related to intersubjective verifiability is there may be phenomena observed by just one person, which disconfirms a theory.

Such a case, it is almost impossible to trust this sole experience (Noble & Arranz, 2012).

To sum up, verification, found its roots by the emergence of positivist approach, is realised through observations and experience. Verification, in the sense of confirmation, is already associated with absolute truth.

Verification, as just mentioned, is realised through accumulation of observations, which is an inductivist approach. Doing so, one can derive theories from facts. However, there is also a view that claims that there is an absolute harmony between theories and facts. Nevertheless, considering theories in pairs, one can measure the degree of confirmation any hypotheses.

In positivist approach, the term “intersubjective testability” also refers to verification, as it claims that verification entails observation to be confirmed by more than a single observer so that a theory is widely recognised as a good theory.

The upcoming subsection is regarding the issues related to verification.

3.1.1. The Problems attributable to Verification

There is no doubt that positivist and inductivist approaches of science are repeatedly attacked (Popper, 1985) (Popper, 1963) (Kuhn, 1996) (Cook, 1985) (Losee, 2001) (Chalmers, 2013). This part of the paper addresses issues related to verification considering those approaches, as well, but not necessarily examine them under further subtitles.

It is already mentioned that verification mainly attempts to reach the certain truth. However, truth is relative more than being objective, as, particularly, relativists stated (Bernstein, 1983). It means that truth is subjective, and there is not a sole meaning of truth. Thus, truth cannot even serve as a regulative principle, which is suggested by Tarski (Popper, 1985).

One of the main characteristics of verification is the observability of facts subject to verifications. However, there is no room for unobservable in terms of verification (Chalmers, 2013). For example, taken those characteristics of verification into account, and calling it as a property of all scientific theories possess, then psychology cannot be accepted as a science (Kuhn, 1996). Furthermore, regarding observations, perceptions are not constant; that is to say, they are spatiotemporal. Perceptions for the same phenomenon can vary from observer to observer depending on their cultural background, expectations, and experience (Chalmers, 2013) (Kuhn, 1996).

Theory-ladenness of observations is another issue related to the verificationist approach. Although people advocating verifications claim that there is a thing called theory-neutral knowledge, it is impossible, since there are too many subjective elements hidden in observations (Cook, 1985). According to Kuhn, scientists sharing similar values may also share the identical set of assumptions embedded in observations (Cook, 1985). One can here also attribute to some assumptions of the Quine-Duhem Thesis. According to it, (1) one cannot talk about the empirical content of individual statements, (2) being true requires dramatic adjustments within the system, and (3) there is no strict distinction between statements depending upon and not depending upon empirical evidence.

If this thesis is correct, observations have no meaning in terms of supporting a theory, and thereby, verifying the truth (Losee, 2001).

It is commonly said that the dogmatic attitude, accepted as the pseudo-scientific approach, is related to propensity for verifying laws. However, as Popper (1963) said, dogmatism is necessary to the extent that they can be used to deal with a situation in which conjectures, guesses, are forced to conform to the real world. What is more, this dogmatic attitude is necessary in the phase of the very beginning of any scientific process.

Verifications are said problematic in the sense of logic, when its inductivist account is considered. This problem is well scrutinised by Hume as impossibility of justifying a law by appealing to observations and experiments, as it exceeds limits of experience, spatiotemporal characteristic of science and the empiricism principle where only observation and experiment are authority to accept or reject scientific statements and theories (Popper, 1985).

To summarise, the problems of verification are regarding its misunderstanding of the truth content, not considering the unobservable, the lack of theory-neutral language in terms of observations, the dogmatism related to it, and its logic.

Next part of this study is related to the term falsification, degrees of falsifiability and problems related to the falsificationist approach.

3.2. The Term 'Falsification'

Popper was educated in Vienna when the Vienna Circle of logical positivists prevails there. He, as resembling verification to “an empty bucket of induction”, in a symposium in 1961 held in Tübingen, proposed the method of falsification (Cook, 1985). As Popper thought, Freud’s and Marx’s theories could never be wrong, since they were flexible in terms of making adjustments to arrive at the truth. Popper, moreover, compared those theories with Einstein’s relativity theory conducted by Eddington. He noticed that there were testable predictions related to this theory, and the theory was at risk. So, the idea of falsifiability, falsification, was borne out (Chalmers, 2013).

As rejecting the inductive verification attitude of logical positivism, Popper’s falsificationism is based upon deductive reasoning that a general law is fallible in case of the lack of support of the hypothesis concerned. He further claimed that what science seeks for is bold hypotheses resisting to falsifications (Christensen, Johnson, & Turner, 2011). This boldness can be interpreted as science aims at theories having a great deal of informative content. If a theory cannot explain its claims, then it can resist to falsifications in a bad way, and they are unfalsifiable. Politicians and fortune-tellers are good instances for this category. What falsification demands are precise and clear expressions (Chalmers, 2013).

As Popper (1963) stated, falsification approach involves being criticisable. We have already talked about ‘dogmatic approach’ in science. Other approach in science, which is highly necessary, is the critical attitude entailing adaptability to alterations of laws by testing, refuting, and even falsifying them. In this sense, Popper labelled falsification as the method of science. Moreover, Popper stated

that this critical approach can be coined as ‘the Method of Conjecture and Refutation’.

To sum up, falsification was born out of the shortage of verificationist approach as a method of science. It grounds upon deductive reasoning, which claims that a theory is fallible in case of scarcity of any support of the theory. Moreover, according to this approach, science searches for hypotheses that are rich in informative content.

Next subsection scrutinises more closely how scientific propositions can become more informative. In other words, it is about degrees of falsifiability, sophisticated falsification.

3.2.1. Degrees of Falsifiability

When falsification is said to be the method of science, all the claims and rules of a scientific process must be so organised that they do not defend science against falsification (Losee, 2001). By paying the attention to the borders of this organisation and by keeping doing so, degrees of falsifiability can be increased. Degrees of falsifiability also refer to the term of ‘sophisticated falsification’ seeking for more falsifiable, but also, more resistant to being falsifiable new theories than the old ones replaced (Chalmers, 2013).

There are number of ways how degrees of falsifiability can be augmented. To begin with, independent auxiliary hypotheses can increase the degree of falsifiability (Popper, 1985). By ‘independent testability’ it is inferred that a new theory is expected to make testable predictions that are independent from the predictions by its predecessors (Hands, 1993). Auxiliary hypotheses refer to hypotheses, which can increase the degree of falsifiability of a theory. Auxiliary hypotheses can be perceived as attempts to build a new system that is well able to add a remarkable advance in our knowledge. So, it can be inferred that falsifications are also interested in historical movements. Whilst seeking for auxiliary hypotheses, one needs also avoiding ad hoc hypotheses. Ad hoc hypotheses are untestable auxiliary hypothesis, at least for the time being (Popper, 1985).

The degree of boldness is also sufficient to measure the falsifiability content. It is said that impressive progress in science can be achieved when bold conjectures regarding the discovery of new phenomena are confirmed and cautious conjectures previously regarded as to be true are falsified (Chalmers, 2013). As Popper (1985) said, (sophisticated) falsificationists would rather bold conjectures, even if they turn out to be false. Moreover, falsificationists fail to acknowledge that the notion of boldness is spatiotemporal. However, in case of sophisticated falsificationists, since they accept theories by looking at the increasing falsifying extent of new theories, boldness of a theory can be tracked (Anderson, 1986).

Sophisticated falsification supports bold hypotheses as promising improvements, which lead to the confirmation of novel predictions measured by not formerly used tests (Chalmers, 2013). Novelty claims, disconfirming evidence and theoretical usefulness are building stones of originality, and thereby, interestingness (Alvesson & Sandberg, 2011) (Locke & Golden-Biddle, 1997). Nonetheless, Davis (1971) suggests that interestingness increases the impact of a

theory rather than the degree of its truth or falsity content. What is more, according to him, a new theory can be noticeable through denying an old truth. Consequently, interesting theories are interesting as they attack the already accepted assumption-ground of their audience.

Furthermore, science advances by trial and error. The ones to survive are fittest theories. We can advance as learning from our mistakes (Chalmers, 2013) (Popper, Popper Selections, 1985). Eliminations by trials and error are realised through severest empirical investigations of tests to find the fittest theories. In other words, best-tested theories are the ones resisting to be falsified (Popper, Popper Selections, 1985). Conclusions resisting falsification are preserved in scientific documents up until better evidence arrives (Shadish, Cook, & Campbell, 2002). Moreover, apart from spatiotemporal conditions, technology can also modify the meanings of trial and error with respect to theories. Thus, scientists are also anticipated to devote attention for the technological advances (Chalmers, 2013) (Kuhn, 1996).

As already said, for the falsificationists, there is not such a notion called ‘the certain truth’. Scientific progress can be made as soon as a theory can the most closely approximate to the truth. As Shadish, Cook and Campbell (2002) state that validity can be used in lieu of verisimilitude, truthlikeness. Once the term “validity” is used, it means that a judgment about to what degree evidence coming from empirical findings and their consistency with other forms of knowledge supports approximation to the truth. Evaluating validity is thus exposed to subjective judgments. That is why validity judgments are solely approximations in preference to being absolute truth. By not rejecting that science searches for truth, Popper (1985) argued that by mistakes, one might get nearer to truth.

To put it in a nutshell, increasing the degree of falsifiability is gained through finding more falsifiable and more resistant to be falsified theories. That is also how falsification becomes more sophisticated. Adding independent hypotheses to a theory, confirming bold conjectures and falsifying cautious conjectures, making novel predictions, and enjoying trial and error can lead to increase the degree of falsifiability, and thereby, to approximate to the truth.

Next subsection criticises falsification.

3.2.2. Critiques of Falsification

Even though falsification can overcome a large number of issues associated with verification, it also has its own problems.

First, Chalmers (2013) categorises the problems related falsification into three parts as logical problem of falsification, inadequacy of falsification on a historical basis and inadequacy of the falsificationist demarcation principle.

The initial logical problem Chalmers (2013) refers to is the Quine-Duhem Thesis. It refers to the statement “All swans are white.” If one can observe a non-white swan, this theory is certainly falsified. However, the world of scientific theories includes a mammoth number of complex universal statements, initial conditions,

and so on and so forth. If there is a falsity with regard to predictions, there must be a problem at least with one of the premises.

Lakatos (1970), regarding the Duhem-Quine Thesis, criticised Popper as being three different Popper: dogmatic, naïve methodological and sophisticated falsificationist. The first one admits the fallibility of all theories in science without qualification; however, it maintains a kind of infallible empirical ground. The second one refers to the importance of substituting a falsified hypothesis by a better hypothesis. Here, science advances by reiterated experimental overthrow of hypotheses. Lakatos thinks that Kuhn is a naïve falsificationist with his paradigm approach, where science is mainly comprised of normal science, crisis and revolution periods. Whilst normal science is seen as puzzle-solving activities to explain and enhance the present paradigm, in which puzzles are seen as anomalies rather than falsifications, crisis period deals with complexities regarding the current paradigm, and a revolution happens when the paradigm is changed by a new one (Kuhn, 1996). He is criticised as being irrational since he pays more respect to communities instead of scientific rationality in terms of paradigm shifts (Popper, 1963) (Losee, 2001) (Lakatos, 1970). The third approach, sophisticated one, has just been explained in detail. It emphasises the necessity of any hypothesis by a better hypothesis.

According to Lakatos (1970), with sophisticated falsificationist approach; by adding independent testability, and thereby, leading some of those tests to produce corroborations, verifications, Popper resists to the Duhem-Quine Thesis. However, the problem still is that Popper never leaves the naïve falsificationist approach at all.

Lakatos, as very similar to sophisticated falsificationist approach, introduced research programmes, by distinguishing between fundamental, “hard core” principles, which cannot be falsified, and supplementary hypotheses of a theory, coined as “protective belt”, whose assumptions can be modified to enhance the coherence between a programme’s predictions and outcomes. Unlike Kuhn, he also stressed the significance of continuity in scientific process. Lakatos’s research programmes have been essentially criticised in terms of the subjectivity of reality in the sense whilst, for example, determining hard core principles, and in terms of his shortage on determining characteristics of scientific knowledge and that on determining the progress in science (Chalmers, 2013).

One further logical problem might be that related to Popper (1985), by saying that all knowledge and all the theories are fallible, Popper contradicts himself through claiming that the final point one can reach is a basic statement to accept, at the time being, or completely disregard all the tests done yet. Although he advocates that the basic statements accepted might be fallible one day, he may attempt to save the day.

Regarding historical inadequacy, there is a danger for infant theories to be easily falsified, particularly when it adopts a falsificationist methodology. Moreover, as Kuhn (1996) stated that once falsified, the written documents related to falsified theory, which may have immense value, vanish easily. One further critique he uttered is that falsifications must not occur instantaneously, and they are

anticipated to follow a gradual process. The inconsistencies between theory and experiments may be solved by time.

Considering the demarcation principle of science, according to which a theory is scientific if it is testable, falsifiable, it can be claimed that astrological explanations also have the property of being scientific. One can reply that a theory may attempt to falsify other theories, whilst, on the other hand, resisting to be falsified, which may weed claims of astrology to be scientific out. However, it is difficult to obtain this view, since one, taken this statement, is led to also remove the scientific label of genuinely scientific theories (Chalmers, 2013).

It may be seen not as a problem, but a limitation that Popper was mistaken when claiming bold, highly falsifiable guesses as the reasons for significant advances in science. According to Chalmers (2013), spectacular advances can be made through the confirmation of bold guesses and the falsification of cautious guesses. Consequently, although Popper (1985) was first opposed to, there is also a falsificationist view of confirmation. When taken new theories into account, they are substantial, since they justify the priority of the new theory compared to the old one (Chalmers, 2013). In a similar sense, Popper (1985) also ran counter to probabilistic truth and claimed that what falsificationists are interested in is criticising and testing theories to learning from mistakes and constitute better theories.

To sum up, according to Chalmers (2013), there are three kinds of problems related to the falsificationist approach: logical problems, historical problems and falsificationist demarcation. First one generally refers to the Quine-Duhem Thesis, which claims that falsification does not provide any hint about which part of the falsified theory is problematic. By considering the sophisticated falsificationist view, which adds independent testability to hypotheses, and thereby, lead some of those tests to produce corroborations, verifications, one can overcome the issues related to the Quine-Duhem Thesis. That is, although first Popper was opposed to it, he then admits that there is a falsificationist view of confirmation. Research programmes, rather similar to the sophisticated approach, also produced to deal with the problems about the Quine-Duhem Thesis by distinguishing hard core principles, cannot be falsified, and protective belt, having modifiable assumptions, of a theory. The main historical problem of falsification is infant theories being easily falsified whilst the demarcation principle is seen as inadequate as it is inferred that astrological claims have also the property of being scientific.

Although we carefully scrutinise the terms verification and falsification accompanied by problems associated to them, it is time to compare and contrast in order to provide a better understanding the similarities and the differences between verification and falsification.

4. COMPARE AND CONTRAST

Verification and falsification are two rather distinct, but somewhat similar methods of scientific research.

To start with, verification, often associated with positivism and empiricism schools, rests upon induction where phenomena is observed through senses, and

thereby, general laws can be achieved. On the other hand, falsification mainly hinges upon deductive reasoning where general laws are fallible, that is, there is no absolute truth. One can only talk about probabilities. In that sense, Popper (1985) admits that the main aim of science is the search for truth. However, one can just approximate to the truth through falsifications. In that sense, verification seeks for absolute truth, whereas falsification searches for probabilities.

According to Popper (1985) and Chalmers (2013), verification cannot be the method of science as all of the observation statements forming the verificationist approach, like theories, are fallible. Popper (1985) also denied that one could just infer falsity of the theory from empirical evidence, not the truth. By claiming so, he also renders falsifications fallible.

Although positivism is criticised by falsificationists, falsification is also accepted as a subsection of positivism. That is, positivism is comprised of logical empiricism, logical positivism and falsificationism (1986). One can also see falsification as the hypothetico-deductive version of positivism. Here, as Lakatos (1970) did, one can distinguish among dogmatic, naïve methodological and sophisticated falsificationist approaches. The first one is accepted as the weakest kind of verification, whereas the second one refers to replacing a falsified theory by a better one and the last one to substituting a theory by a better one. The first and the last ones can be associated with positivism. Unlike the first form, last one is so strong by leading some of independent tests to generate corroborations that increase the degree of falsifiability of the theory concerned.

Dogmatic falsification, the weak form of the verificationist approach, is also necessary at the very beginning of a scientific inquiry. However, it is usually regarded as a non-scientific approach. However, one is expected to take a critical approach throughout the scientific inquiry (Popper, 1963).

In verification, there is an accumulation of observations. However, in naïve methodological falsification, there is no accumulated evidence of phenomena; a theory is tested by negative instances. On the other hand, there is also an accumulation in case of sophisticated falsification as it attempts to find the best theories.

Verification approach also adopts the intersubjective, objective, testability approach where there is a distinction between object testable and subject. Moreover, it means that a theory can be tested by multiple researchers. However, falsificationists think that science is subjective and spatiotemporal, and one cannot see the same stuff by examining the same phenomena.

Although Popper (1985) claimed that the falsificationist approach is logically valid, when compared to the logical problem of induction, verification, it also has its own logical problem, so called “Quine-Duhem Thesis”, already detailed mentioned.

This part mainly based on similarities and differences between verification and falsification. The fundamental similarities between them can be categorised as following: They have the same aim of science; verification, and hypothetico-deductive and dogmatic falsification can be examined under positivism; they both have different kinds of logical problems. The main differences between them, on

the other hand can be categorised as following: Verification is based on induction, whereas falsification based on deduction; verification searches for the certain truth, whereas falsification seeks for verisimilitude through conjectures; in verification, truth is generally accepted to be objective, whereas in falsification, truth is subjective.

Next subsection is regarding post-positivist multiplism, which is established due to the problems embedded in positivism. Since it relates both the verificationist and falsificationist approaches, it seems more reasonable to examine it as a subsection of this part.

4.1. Multiplism

Cook, (1985), to eschew problems related to positivism, introduced the post-positivist critical multiplism. The fundamental idea of multiplism is that if the veracity of multiple alternatives for the generation of research question and / or methodology is vague, one is anticipated to choose all of them with the intention of triangulating on the most beneficial and most accurate one. So, one can approximate to the truth through multiplication as combining different, but conceptually connected alternatives.

Since multiplism is to be found in operationalism, research programmes, models, hypotheses, frameworks, measures, and stakeholders, multiple forms of verification and falsification of well-recognised alternative interpretations fully support multiplism.

However, multiplism has also its own problems. First, a constant bias issue is connected to multiplism. For instance, it is impossible to render commonly shared biases heterogeneous. Furthermore, provided that there are multiple sources not functioning idiosyncratically, previous studies have been obliged to be revised.

To conclude, the main idea behind multiplism is that one can approximate to the truth considering alternative programmes, models, hypotheses, stakeholders, and interpretations rather than considering an only method of science, or producing a sole hypothesis to test a theory. However, multiplism has also some problems, such as constant bias issue.

5. Concluding Remarks

As already said in introduction, science seeks for a common methodology for theories to be applied. Throughout this paper, I have attempted to provide insights for two of the -mainly- conflicting strategies of science: verification and falsification.

Verification is based on inductive and empiricist inferences. Since induction is based on observations, and observations are fallible, induction cannot be the method of science. Thus, falsificationism was established, which is a deductive method.

Falsificationism can be divided into three parts as dogmatic, naïve methodological and sophisticated falsificationism. Dogmatic refers to the simplest form of verification. Naïve methodological is about replacing a falsified theory by a better one. The last is regarding replacing a theory, no matter it is falsified or not, by a

better one. There are logical, historical and demarcation-related problems embedded in second kind of falsificationism. In that sense, sophisticated falsificationism can overcome both the problems of the falsification.

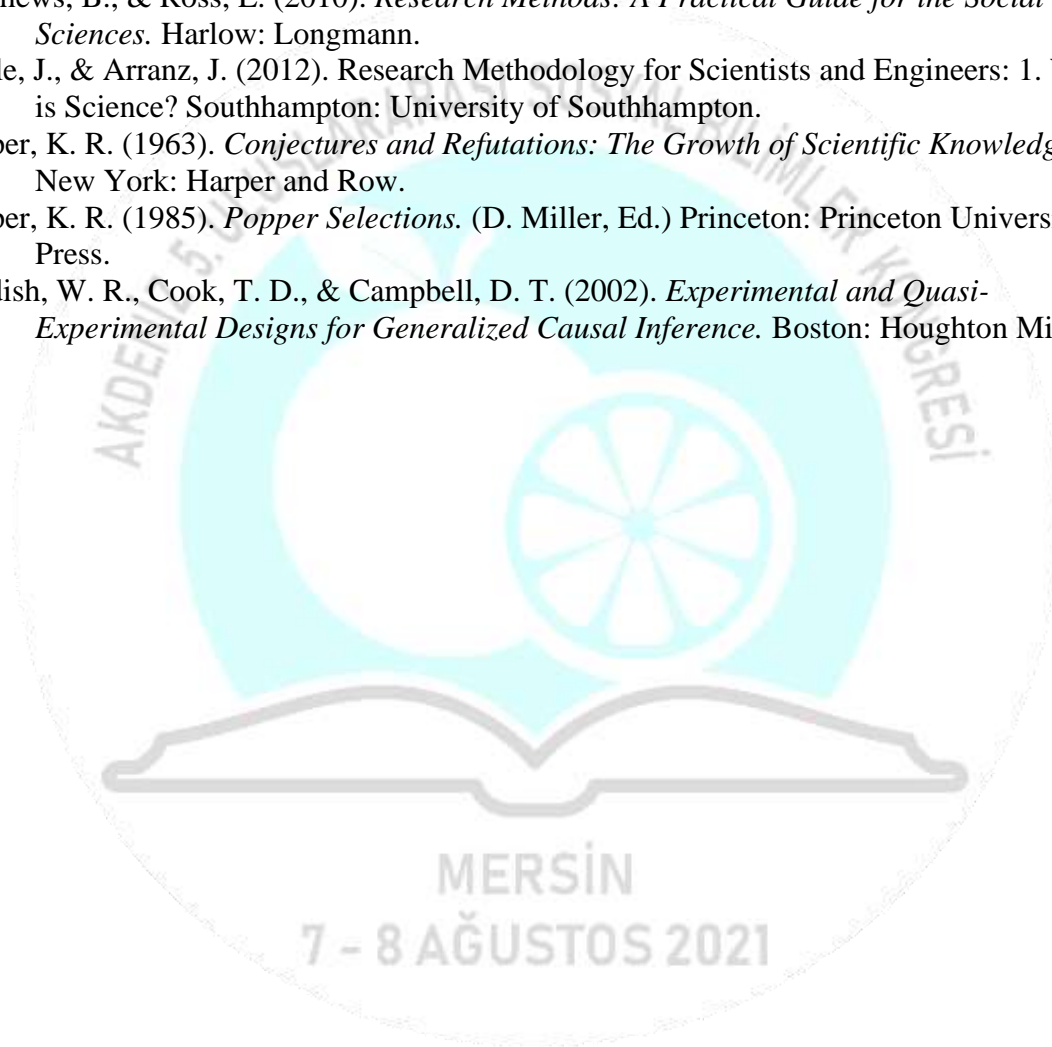
In terms of sophisticated falsificationism, as bolder the conjectures of falsification get, as resistant the theories to falsifications become. Sophisticated falsificationism can be obtained through more resistant theories to falsifications and more falsifiable theories. This “more” word also refers to the degrees of falsifiability. In order to increase the degrees of falsifiability, one can also consider the significance of multiplism.

There is no universally accepted single approach of science. All approaches have their own problems. However, a combination of methodologies, no matter they examined here or not, can lead to more critical and attention-grabbing studies. By doing that, theories and hypotheses can be more able to be falsified.

REFERENCES

- Alvesson, M., & Sandberg, J. (2011). Generating Research Questions through Problematization. *The Academy of Management Review*, 36(2), 247-271.
- Anderson, P. F. (1986). On Method in Consumer Research: A Critical Relativist Perspective. *Journal of Consumer Research*, 13(2), 155-173.
- Anderson, P. F. (1986). On Method in Consumer Research: A Critical Relativist Perspective. *Journal of Consumer Research*, 13(2), 155-173.
- Basford, L., & Slevin, O. (2003). *Theory and Practice of Nursing: An Integrated Approach to Caring Practice* (2 ed.). Cheltenham: Nelson Thornes.
- Bernstein, R. J. (1983). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Caldwell, B. J. (1994). *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century* (Revised ed.). London: Routledge.
- Chalmers, A. (2013). *What is This Thing Called Science?* Queensland: University of Queensland Press.
- Christensen, L., Johnson, R. B., & Turner, L. (2011). *Research Methods, Design, and Analysis*. South Alabama: Pearson.
- Cook, T. D. (1985). Postpositivist Critical Multiplism. In R. L. Shotland, & M. M. Mark, *Social Science and Social Policy* (pp. 21-62). Beverly Hills: Sage Publications.
- Davis, M. S. (1971). That's Interesting: Towards a Phenomenology of Sociology and a Sociology of Phenomenology. *Philosophy of the Social Sciences*, 1(2), 309-344.
- Hands, D. W. (1993). *Testing Rationality, & Progress: Essays on the Popperian Tradition in Economic Methodology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Huang, R. (2005). Verification or Proof: Justification of Pythagoras' Theorem in Chinese Mathematics Classrooms. In H. L. Chick, & J. L. Vincent (Ed.), *Proceedings of the 29th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*. 3, pp. 161-168. Melbourne: PME.
- Kuhn, T. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakatos, I. (1970). Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. In I. Lakatos, & A. Musgrave (Ed.), *Criticism and the Growth of Knowledge*:

- Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science* (pp. 91-116). London: Cambridge University Press.
- Latour, B., & Woolgar, S. (1986). *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press.
- Locke, K., & Golden-Biddle, K. (1997). Constructing Opportunities for Contribution: Structuring Intertextual Coherence and "Problematizing" in Organizational Studies. *The Academy of Management Journal*, 40(5), 1023-1062.
- Losee, J. (2001). *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Marshall, C. (1990). Goodness Criteria: Are They Objective or Judgment Calls? In E. G. Guba, *The Paradigm Dialog* (pp. 188-197). Newbury Park: Sage.
- Matthews, B., & Ross, L. (2010). *Research Methods: A Practical Guide for the Social Sciences*. Harlow: Longman.
- Noble, J., & Arranz, J. (2012). *Research Methodology for Scientists and Engineers: 1. What is Science?* Southhampton: University of Southhampton.
- Popper, K. R. (1963). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. New York: Harper and Row.
- Popper, K. R. (1985). *Popper Selections*. (D. Miller, Ed.) Princeton: Princeton University Press.
- Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T. (2002). *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston: Houghton Mifflin.

EQUITY PREMIUM PUZZLE: A CRITICAL REVIEW

Gokcen Evcı

Yalova University, Business Administration, 0000-0003-3110-6046

ABSTRACT

Economics, grappled with many unknowns, undoubtedly, radically affects our lives. Paradoxes and puzzles, which combine human behaviour and economics, have been striking subjects for many decades. One of the universally known puzzles, “Equity Premium Puzzle”, denominated by Mehra and Prescott (1985), is comprehensively reviewed throughout this study.

Equity risk premium, with its easiest meaning, is the reward for investors holding riskier assets in their portfolios. To calculate it, it is crucial to decide on its determinants; namely, market index, risk-free asset, time period of observations, maturity date of securities, and statistical preferences. As time goes by, the complexity of equity premium has been elevated.

Mehra and Prescott (1985), through examining the US data between the years 1889 and 1978, found that plausible values of relative risk aversion cannot explain the magnitude of the risk premium, when used a time-additive utility function. Their results were robust to probable errors in measuring inflation rate, tax considerations, changing time period, data generation process, growth rate persistence, firm’s commitments in fixed payments, and production and capital accumulation into the model.

After the introduction of the puzzle to the literature, large number of studies were done to solve the puzzle. Several studies query whether changing the time period and the location used in the study change the main study’s findings or not. Results of those studies usually support the main findings. Mean aversion and reversion are also incapable of solving the puzzle. Relaxing the parametric limitations, namely, the intertemporal elasticity of substitution and the coefficient of relative risk aversion, on main study do not work, as well. On the other hand, focusing on individual preferences rather than the theoretical and mathematical framework of the puzzle and describing investors as irrational may pave the way to solve the puzzle.

Keywords: Equity Premium Puzzle, Equity Risk Premium, Behavioural Finance.

1. INTRODUCTION

As Adam Smith, widely considered to be “The Father of Modern Economics”, stated in one of his best-known works, people are keenly interested in the unknown, indeed (Smith, 1887, p. 279). Economics, which includes many unknowns, has a substantial impact on our lives. Especially, microeconomics deals with paradoxes, and puzzles being continuously inherent in human nature.

This inference is consistent with what Hansen (1937) as cited in Mukherjee, et al. (2003, s. 1) said; economics is the study of the price and the humanity.

As a general truth, human beings are not perfectly designed by nature, and so is the economics. As time goes by, troubles which cannot be solved by using traditional finance models have been increasing; hence, behavioural economics have been one of the most popular fields in economics (Kahneman & Smith, 2002). The issues in traditional models are derived from the assumption of being rational of individual behaviour in economic theory (Skousen & Taylor, 1997, s. 1). However, especially, considering real economies, it is almost impossible.

One of the commonly known puzzles of microeconomics is “Equity Premium Puzzle” (EPP)¹, coined by Mehra and Prescott (M&P) (1985) which will have been examined throughout this article. What is more, this article presents a definition of the equity premium (ERP), an explanation to why it is widely accepted as a puzzle, how economists attempt to solve the EPP, and my own opinions regarding this famous puzzle in economics.

2. EQUITY PREMIUM PUZZLE: FOUNDATIONS

2.1. A Brief Definition of “Equity Premium” and Capital Asset Pricing Model (CAPM)

Before going into the details of so called “Equity Premium Puzzle” it is necessary that to clarify what equity premium is.

The most striking underlying aspect of finance is –undoubtedly- to create an investment portfolio to maximise returns through asset allocation, and simultaneously spread the risk of those assets in order to minimise risk on them (Bodie, Kane, & Marcus, 2011, s. 56). There are many financial instruments some of which are riskier compared to the others, and there must be a noticeable reward to hold these assets rather than less-risky assets. This difference of reward is called “Risk Premium (ERP)” (Bodie, Kane, & Marcus, 2011, s. 157).

To figure out how ERP is essential for finance models, it is required to briefly skim the most known traditional finance model -Capital Asset Pricing Model (CAPM)- because of its close relationship to ERP.

The foundation of CAPM based on Markowitz Portfolio Theory (Markowitz, 1959) in which investors choose assets only caring about the mean and variance of one-period-lasting observation process. Additionally, investors are assumed to be risk-averse, and they attempt to minimise variance², and maximise expected return. Sharpe (1964) and Lintner (1965) added two major assumptions to the Markowitz Model: According to the first assumption, considering the corresponding market-clearing asset prices at t-1, investors agree on the joint distribution of asset returns from t-1 to t; whereas, the second one assumes the same amount of borrowing and lending at a risk-free rate for all investors (Fama & French, 2004).

2.2. How to Determine Equity Risk Premium?

In order to calculate equity premium, it is necessary to decide on determinants creating the equation of risk premium. The first variable here is the market index. Hirt and Block (1996) as cited in Okorafor (2008, s. 80) stated market performance of securities must be valued by a certain standard. Therefore, indices measuring historical rates of return have been created proxied as standards. The other crucial determinant is to choose the

¹ Also known as “Market Premium Puzzle”, “Risk Premium Puzzle”.

² Variance is generally accepted the equivalent of risk in finance models.

“risk-free”³ asset among less volatile assets. There are also additional key factors, such as the time period which the data is observed, maturity date of securities, and statistical preferences.

As easily could be seen, there is not a single way to calculate equity risk premium. There are remarkable choices of determinants in the world. Considering investors and the real world, this complexity of equity premium have been increasing day by day.

2.3. Theoretical Background

As I have stated above, a famous puzzle in finance is “Equity Premium Puzzle” by Mehra & Prescott (1985). They examined a class of the US data (1889-1978) in which the equilibrium growth rate process on consumption and asset returns are constant to determine arithmetic average annual real return on the chosen index (S&P 500) and on relatively riskless treasury securities, and the process of the growth rate of consumption. They used a time-additive utility function restricted only by the value of constant relative risk aversion (CRRA), A . Consequently, they achieved that over the 90-year-period, the average return on S&P 500 Index was about 6.98, and the standard deviation was approximately 16.14; conversely, considering the relatively riskless security, these results were 0.80 and 5.67, respectively; thus, the risk premium was 6.18, and its volatility was 16.67. However, plausible range of A -values⁴ could not be able to explain this striking magnitude using a traditional pricing model. Accepting higher values of A meant accepting to pay more of your wealth to avoid of losing relatively lower values than the values connected to lower A -values of your wealth in a gamble, which seems implausible. Moreover, the set they used included after-tax returns and some measurement errors being ineffective in the robustness of their results.

A comprehensive study regarding the EPP was carried out by Abel (1991). According to his review, the CCAPM, which had been derived from the CAPM, was used also in a similar manner in the functions of M&P, and aggregate consumption was considered in his formula rather than the return on the market portfolio, should be encouraged to make further research in this area. Moreover, it might be required to take into account of modifications, such as investor preferences and generalised attitudes towards risk, which could assist to explain the huge discrepancy in asset returns.

Kocherlakota (1996) was another economist examining the striking EPP. He achieved the result that the EPP depended on the large discrepancy between the cost of trading and bond markets, and opposed to M&P, they imposed an idea - coefficient of CRRA could be larger than 10 concerning consumption.

A different study was conducted by Mankiw and Zeldes (1991), who questioned 2998 families on the size and allocation of their wealth. Although his data covered a short period of time, statistical errors, and just one type of consumption, he achieved that substantial consumption differences displayed between families, and stockholder consumption was more linked to excess equity returns than did to total consumption. As consistent with M&P results, CRRA-coefficient was still too large to be reasonable. Mehra and Prescott (2003) calibrated their data set between the years 1802 and 2000 and examined it for a certain number of countries. They obtained an ERP of 6.9, which was throughout the Post-World-War more striking, and statistical differences were like countries the UK, France, German and Japan. According to their results, although the more recent value had lower values of ERP, the historically observed ERP was considerably high for the economy.

A study denying the existing excess average return on equities was conducted by Rietz (1988). Rather than using a frictionless, pure exchange economy model, he used a crash-

³ Less volatile, less risky.

⁴ Between zero and ten.

possible model, and he argued that such a model was able to explain the high ERP and low returns on risk-free assets with a plausible range of time preferences and risk aversion. However, he is sharply criticised by Mehra and Prescott (1988): Data in his study had not been reasonably examined and there was a shortage of support; furthermore, it also comprised irrational equations and parameters. Consequently, the puzzle had not been extended in the same way as Barro (2006), a supporter of Rietz, which will be discussed in the next part of this paper.

3. ALTERNATIVE SOLUTIONS

Since M&P revealed the EPP, many studies carried out by economists. Some of them claim that they have already solved the puzzle, whereas the others come up against the idea of the presence of a solution to the EPP. Recent studies prove that this battle will never reach the end.

3.1. Diversification in Time (and Space)

One of the most challenging questions of the EPP is whether the time- and space-sample used in M&P's analysis represent the whole humanity.

Siegel performed quantitative analyses both of stock and treasury returns (1882-1990) over the U.S. data (Siegel, 1992a) and the real risk-free interest rate series (1800-1990) over the U.S. and the U.K. data (Siegel, 1992b). The results were striking: There was an upward trend in the mean of debt securities and stationary returns on stocks in the same period. Moreover, the returns on fixed income series were far higher than within the M&P period. Although his data differed in some ways from the M&P's data, he achieved similar results. A more attention-grabbing case was the priority of the return on debt between 1980 and 1990 over than any particular one decade-period excepting T-bills during the Great Depression. Finally, he revealed that ERP was approximately one-third as large outside the M&P period as within the M&P period. Although the ERP was observed 2.56% in strict contrast to M&P period, there was still an ERP larger than one, and CRRA should be between one and ten.

Barro (2005) claimed that the allowance for rare historical disasters could solve the EPP. Thus, he conducted an analysis over several OECD, Latin American and Asian countries using the same representative agent model with exogenous, stochastic production to extend the analysis Rietz (1988) had done. Consequently, he asserted that allowance for low-probability catastrophes enabled him to solve the puzzle, while the framework of agent function, time-additive and iso-elastic preferences remained stable. However, a study by Julliard and Ghosh (2012) refuted the validity of his study in a similar way as Mehra and Prescott (1988) did to Rietz (1988). They criticised him in his wrong preferences and his assumption regarding equivalent changes between consumption and GDP.

Other detailed study was done by Campbell (1996) He observed in his set 12 countries with most available data shifting between 16 and 104 years. He used a subset index of a large market index. Moreover, his assumptions were the dependence of on total national wealth, which was denied further for the U.S. and countries with relatively smaller stock markets, application of national preferences to data rather than individual preferences, which was resulted in appropriacy for only historical data, and to use of an aggregating representative agent utility function. Consequently, the EPP was declared to be a global phenomenon, and A was calculated many times greater than ten depending on long time horizons, and even sometimes negative due to the negative correlation between stock returns and consumption growth.

Villalobos (2017) examined the presence of the EPP for some ASEAN countries and the effect of the 2008 financial crisis on the course of the equity risk premium. By applying three model, including also traditional M&P one, they found contradictory

results regarding the existence of the puzzle as there are both negative and a magnitude of less than ten risk aversion values for the sample.

3.2. Mean Reversion & Aversion

The incapability of standard deviation on equity returns in explaining historical high returns created the equity premium puzzle (Siegel & Thaler, 1997). While observing the asset returns, they display mean reversion for equity, whereas they show mean aversion for bonds and bills. According to Gollier (2008), relative riskiness of equity compared to the same value of bonds and bills go down with the increase of time horizon. Therefore, short time investors should invest in debt obligations due to the limit of riskiness of stock returns for one-year-period. That is in accordance with the article of Siegel and Thaler (1997); for long time-horizons, the EPP should be negative.

3.3. Elasticity of Intertemporal Substitution and Constant Relative Risk Aversion

Traditionally assumed utility-function is generally denied predicting the elasticity of intertemporal substitution (EIS) because of including no connection between expected real consumption growth and the real interest rate (Liu & Sercu, 2009). Moreover, they assume that assets markets are complete and asset trading is costless. This no-frictionless model is therefore inadequate to solve the EPP (Kocherlakota, 1996).

To examine the EPP, Weil (1989) studied the effects of general equilibrium asset pricing using a non-expected utility function which assumes the interdependence between EIS and CRRA. However, it did not solve the equity puzzle; even created a new puzzle, which is called “The Risk-Free Rate Puzzle”. The additional problems there were inadequacy of individual consumption risk in order to decipher the degrees of risk aversion, and the implausibly high degree of the average rate of growth of individual consumption.

Kocherlakota (1990) calibrated the main equation of a standard utility function to separating the roles of CRRA and the intertemporal substitution. Changing preferences were able to affect the key points of the equation used (Canzoneri, Cumby, & Diba, 2007); however, they were not account for the empirical failure of the EPP. Kandel and Stambaugh (1991) separated also EIS and CRRA, and they achieved the same results advocating robustness of the EPP.

3.4. Calibrating Data Distributions

Changing data distributions is one of the means to calculate the equity premium. Through embracing Hansen and Jagannathan’s model (1991) that used volatility bounds on the standard deviation of intertemporal marginal rate of substitution (IMRS) rather than changing stochastic discount factor (SDF), Otrok, Ravikumar and Whiteman (2004) claim that for plausible risk aversion degrees, the volatility of SDF is too low to be compatible with return and consumption data. By using quarterly data between 1947 and 1977 and introducing volatility bounds to the model, they found better results when compared to the M&P study.

Lundtofte and Williamson (2013), rather than using log-linear approximations, worked with normal inverse Gaussian (NIG) distributed growth rates within their analyses. They found a more than halved relative risk aversion coefficient.

Shirvani, Stoyanov, Fabozzi and Rachev (2020) fitted log-normal compound inverse Gaussian distribution, able to catch extreme values, into the historical returns. Doing so, they claimed that the puzzle can be explained as the relative risk premium reduced. Additionally, Shirvani, Rachev and Fabozzi (2020) also asserted that employing a double subordinated model helps to resolve the puzzle, as well. However, according to Łukowski, Gemra, Maruszewski, Śliwiński and Zygmanski (2020), the success of those models is just an illusion of the time-period used there.

3.5. Investors and Their Preferences

One of the most consistent attempts to solve the EPP was, undoubtedly, considering human behaviours. Human beings always want to protect and to maintain the same level of his life standards which was entitled “Habit Formation” in finance. People paying more attention their habits dislike suddenly and large cuts in consumption; hence, a model is built for individuals behaving rational to consider holding risky assets, “time-seperable utility model” (Alvarez-Cuadrado, Monteiro, & Turnovsky, 2004). An alternative class of utility function is called “Catching up with the Joneses”, which allows the preference of national per capita consumption in the previous year. Abel (1990) built an aggregating utility function including all these tree classes. Results of his study showed striking results for further studies: Equity premium did never hit the level of 600 basis points at any A-value, volatile asset classes were extremely sensitive to the level of A, and conditional expected returns were required to conduct further studies.

Constantinides (1990) claimed that the EPP was resolved in a rational expectations model allowing time separability and habit persistence. In conformity with the assumptions of habit performance, the past consumption rate was positively related to subsistence rate of consumption, and habit performance played a substantial role between the CRRA and the inverse of the EIS. Thus, the puzzle was resolved.

As Abel (1990) stated, Chan and Kogan (2002) examined the model through separating unconditional moments of assets from conditional moments. They achieved similar results to him: The heterogeneity of the data hindered to observe plausible magnitudes of unconditional moments of assets, and to catch all features of the data.

The other tentative model regarding preferences is “Myopic Loss Aversion (MLA)”. The basic assumption of prospective theory is the foundation of MLA: “People pay more attention to losses than gains (Kahneman & Tversky, 1979).” Benartzi and Thaler (1995) harmonised this assumption with the concept of “Mental Accounting”⁵, which is defined by individual preferences to code and assess financial results. According to their results, the underlying aspect to solve the puzzle is to observe the wealth of any individual that requires a large ERP to accept volatility in returns with high sensitivity to losses, which leads to shift the orbit of the utility function.

In other study, Barberis and Huang (2008) integrated the concept of loss aversion with narrow framing defined by in case of a new gamble isolating the risk of this gamble from other risks of individuals. They also criticised the model of Benartzi and Thaler (1995) for not having a role of consumption in their model, and they pointed out the significance of the joint utility of returns and consumption. As a result, he found that to add the mix of narrow framing and loss aversion into traditional utility functions could solve the EPP.

Another factor under this title is ambiguity aversion, priority of well-defined risks over uncertain risks (Rieger & Wang, 2012). According to Erbas and Mirakhor (2010), ambiguity prevails in financial markets rather than quantifiable risk. They observed 53 markets (1996-2005), and they achieved the result that ERP was between 7.5 and 10.5 in these markets, and it is relatively higher in emerging markets compared to developed markets. Emerging markets tend to display more volatility than the others, and institutional quality indices play a substantial role to determine the ERP just in emerging markets. When ambiguity is taken account, a significant part of the premium could be related to the unquantifiable risk.

According to Rieger and Wang (2012), the problems of the study of Erbaş and Mirakhor (2010) are based on the time-preferences and semantic mistakes; thus, they undertook a

⁵ In the paper of Benartzi and Thaler (1995), mental accounting is accepted to be a definition by Kahneman and Tversky (1984) and by Thaler (1985).

survey among 5912 students from 45 different countries with cross-sectional data. Consequently, the EPP could be explained by ambiguity aversion. Moreover, they found a connection between the uncertainty avoidance of Hofstede's⁶ dimensions and the ERP: Cultural differences might affect market outcome.

4. CONCLUDING REMARKS

While some of the leading economists argue that the EPP has been already solved, whereas the others dispute that the EPP has still not been solved, even cannot be solved. As it has been already known, M&P were the originators of the EPP. They had consistent results, and they follow antitheses in this matter quite well, and they have never eschewed respond to antitheses. However, as they stated, their study includes irrefutable errors. A completely accurate study could not to be thought in the world, and in the reality, deviations from theories could be frequently seen.

Considering the CCAPM, Abel (1991) was the first author, who argued that the EPP could be solved when there was a possibility to create a method applying several modifications of behavioural finance into the CCAPM.

In my opinion, further studies regarding calibrating time preferences were generally just a little disappointing. For instance, a part of the series Siegel (1992b) used in his study covered not real proxies. The series of Campbell were also slightly complex, there was a scarcity of historical data, and the index was just a subset, even if it is assumed to be a reliable indicator for the whole world. Moreover, as the result of his paper, long horizons could assist to increase the CRRA because investors avoid repeating the same mistake.

Mean reversion and aversion are also an inadequate solution to the EPP, since developments on intertemporal preferences for bonds could not be associated with bills. As far as I am concerned, these arise out the complexity and idiosyncrasy of observed returns.

Calibrating data distributions may seem a resolution to the puzzle; however, as there is not a unique distribution, there cannot be a general resolution to the puzzle.

According to many economists, rather than focusing on theoretical and mathematical framework of the EPP, considering individual preferences can be able to solve the EPP. As even Mehra and Prescott (2003) stated that personal preferences have just a limited success to solve the puzzle, they have a spectacular success to solve the puzzle. One further point is here is the concept of the risk aversion. As Kocherlakota (1996) said, there is only a minute quantity of risk averse investors; therefore, it could be one of the common mistakes of authors to forget to evaluate investors as "irrational". As a result, the EPP could be solved to support the priority of investors' thoughts; more accurately, there is no puzzle anymore.

REFERENCES

- Abel, A. B. (1990). Asset Prices under Habit Formation and Catching up with the Joneses. *The American Economic Review*, 80(2), 38-42.
- Abel, A. B. (1991). The Equity Premium Puzzle. *Federal Reserve Bank of Philadelphia*(September-October), 3-14.
- Alvarez-Cuadrado, F., Monteiro, G., & Turnovsky, S. J. (2004). Habit Formation, Catching up with the Joneses, and Economic Growth. *Journal of Economic Growth*, 9(1), 47-80.

⁶ Dutch Professor Geert Hofstede compared different countries according to their cultural dimensions he researched. For more information: <http://geerthofstede.com> (2021).

- Barberis, N., & Huang, M. (2008). The Loss Aversion / Narrow Framing Approach to the Equity Premium Puzzle. In R. Mehra, *Handbook of the Equity Risk Premium* (pp. 199-229). Amsterdam: Elsevier.
- Barro, R. J. (2005, May). Rare Events and the Equity Premium. (11310). Cambridge: NBER.
- Barro, R. J. (2006). Rare Disasters and Asset Markets in the Twentieth Century. *Quarterly Journal of Economics*, 121(3), 823-866.
- Benartzi, S., & Thaler, R. H. (1995). Myopic Loss Aversion and the Equity Premium Puzzle. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(1), 73-92.
- Bodie, Z., Kane, A., & Marcus, A. J. (2011). *Investments and Portfolio Management*. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Campbell, J. Y. (1996, June). Consumption and the Stock Market: Interpreting International Experience. (5610). Cambridge: NBER.
- Canzoneri, M. B., Cumby, R. E., & Diba, B. T. (2007). Euler Equations and Money Market Interest Rates: A Challenge for Monetary Policy Models. *Journal of Monetary Economics*, 54(7), 1863-1881.
- Chan, Y. L., & Kogan, L. (2002). Catching Up with the Joneses: Heterogeneous Preferences and the Dynamics of Asset Prices. *Journal of Political Economy*, 110(6), 1255-1285.
- Constantinides, G. M. (1990). Habit Formation: A Resolution of the Equity Premium Puzzle. *Journal of Political Economy*, 98(3), 519-543.
- Erbas, S. N., & Mirakhor, A. (2010). The Equity Premium Puzzle, Ambiguity Aversion, and Institutional Quality: Implications for Islamic Finance. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 6(1), 37-86.
- Fama, E. F., & French, K. R. (2004). The Capital Asset Pricing Model: Theory and Evidence. *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 25-46.
- Gollier, C. (2008). Assets Relative Risk for Long-Term Investors. *Life & Pensions*, 4(1), 44-49.
- Hansen, L. P., & Jagannathan, R. (1991). Implications of Security Market Data for Models of Dynamic Economies. *Journal of Political Economy*, 99(2), 225-262.
- Julliard, C., & Ghosh, A. (2012). Can Rare Events Explain the Equity Premium Puzzle? *The Review of Financial Studies*, 25(10), 3037-3076.
- Kahneman, D., & Smith, V. (2002). Foundations of Behavioral and Experimental Economics. *Nobel Prize in Economics Documents*, 1.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263-292.
- Kandel, S., & Stambaugh, R. F. (1991). Asset Returns and Intertemporal Preferences. *Journal of Monetary Economics*, 27(1), 39-71.
- Kocherlakota, N. R. (1990). Disentangling the Coefficient of Relative Risk Aversion from the Elasticity of Intertemporal Substitution: An Irrelevance Result. *The Journal of Finance*, 45(1), 175-190.
- Kocherlakota, N. R. (1996). The Equity Premium: It's Still A Puzzle. *Journal of Economic Literature*, 34(March), 42-71.
- Lintner, J. (1965). The Valuation of Risk Assets and the Selection of Risky Investments in Stock Portfolios and Capital Budgets. *Review of Economics and Statistics*, 47(1), 13-37.
- Liu, F., & Sercu, P. (2009, November 6). Estimating the Intertemporal Substitution Elasticity. Beijing: CKGSB.
- Łukowski, M., Gemra, K., Marusqzewski, J., Śliwiński, P., & Zygmanski, P. (2020). Equity Premium Puzzle - Evidence from Poland. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 28(100398).

- Lundtofte, F., & Wilhelmsson, A. (2013). Risk Premia: Exact Solutions vs. Log-Linear Approximations. *Journal of Banking and Finance*, 37(11), 4256-4264.
- Mankiw, N. G., & Zeldes, S. P. (1991). The Consumption of Stockholders and Nonstockholders. *Journal of Financial Economics*, 29(March), 97-112.
- Markowitz, H. (1959). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Mehra, R., & Prescott, E. C. (1985). The Equity Premium: A Puzzle. *Journal of Monetary Economics*, 15(2), 145-161.
- Mehra, R., & Prescott, E. C. (1988). The Equity Risk Premium: A Solution? *Journal of Monetary Economics*, 22(July), 133-136.
- Mehra, R., & Prescott, E. C. (2003). The Equity Premium in Retrospect. In G. M. Constantinides, M. Harris, & R. M. Stulz, *Handbook of the Economics of Finance* (pp. 889-938). Amsterdam: North-Holland.
- Mukherjee, S., Mukherjee, M., & Ghose, A. (2003). *Microeconomics*. New Delhi: Prentice-Hall of India.
- Okarofor, E. O. (2008). The Risk of Arbitrage Pricing Theory on Returns of Financial Assets in the Nigeria Stock Exchange (1990-2006). Owerri.
- Otrok, C., Ravikumar, B., & Whiteman, C. (2004, November). Stochastic Discount Factor Models and. (22938). Iowa: MPRA.
- Rieger, M. O., & Wang, M. (2012). Can Ambiguity Aversion Solve the Equity Premium Puzzle? Survey Evidence from International Data. *Finance Research Letters*, 9(2), 63-72.
- Rietz, T. A. (1988). The Equity Risk Premium: A Solution. *Journal of Monetary Economics*, 22(July), 117-131.
- Sharpe, W. F. (1964). Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk. *Journal of Finance*, 19(3), 425-442.
- Shirvani, A., Rachev, S. T., & Fabozzi, F. J. (2020). Multiple Subordinated Modeling of Asset Returns: Implications for Option Pricing. *Econometric Reviews*, 40(3), 290-319.
- Shirvani, A., Stoyanov, S. V., Fabozzi, F. J., & Rachev, S. T. (2020). Equity Premium Puzzle or Faulty Economic Modelling? *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 56, 1329-1342.
- Siegel, J. J. (1992a). The Equity Premium: Stock and Bond Returns Since 1802. *Financial Analyst Journal*, 48(1), 28-38.
- Siegel, J. J. (1992b). The Real Rate of Interest from 1800-1990: A study of the U.S. and the U.K. *Journal of Monetary Economics*, 29(2), 227-252.
- Siegel, J. J., & Thaler, R. H. (1997). Anomalies: The Equity Premium Puzzle. *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), 191-200.
- Skousen, M., & Taylor, K. C. (1997). *Puzzles and Paradoxes in Economics*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Smith, A. (1887). *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Vol. 2). London: W. Strahan & T. Cadell.
- Villalobos, K. M. (2017). Equity Risk Premium in ASEAN: Empirical Analysis on Its Puzzle and Impact of 2008 Financial Crisis. *Asian Business Research*, 2(1), 4-18.
- Weil, P. (1989). The Equity Premium Puzzle and the Risk-Free Rate Puzzle. *Journal of Monetary Economics*, 24(3), 401-421.

YİYECEK İÇECEK HİZMETLERİ FAALİYETLERİNDE 2019 YILI İŞ KAZASI VERİLERİNİN CİNSİYETE GÖRE İNCELENMESİ

Zeynep Feride OLCAY¹

¹İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu

<https://orcid.org/0000-0001-5720-7350>

ÖZET

Çalışanların istihdam sayılarının oldukça fazla olduğu yiyecek içecek faaliyetleri sektörü, 2012 yayımlanmış olan ‘‘İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği’ne’’ göre bu kapsama giren sadece bar, kokteyl salonları gibi içecek sunum faaliyetinin yapıldığı yerler tehlikeli sınıfta olmakla beraber, diğer her türlü işyeri az tehlikeli sınıfta bulunmaktadır. Çalışma şartları dikkate alındığında çalışanlar iş sağlığı ve güvenliği (İSG) açısından fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikososyal risk etmenlerine maruz kalmaktadırlar. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) 2019 verileri incelendiğinde; iş kazası sayılarının da oldukça yüksek olduğu yiyecek içecek hizmetleri faaliyetlerinde toplam istihdam 713.057 iken bu sayının 476.443’ü erkek çalışanlar, 236.614’ü ise kadın çalışanlardan oluşmaktadır. SGK verilerine göre 4/a kapsamındaki zorunlu sigortalıların faaliyet grubu ve iş yeri büyüklüğüne göre dağılımında yiyecek içecek işletmelerinde en fazla çalışanın bulunduğu 10-19 çalışanın istihdam edildiği işletmeler olduğu gözükmemektedir. 2019 yılında bu faaliyet kolunda toplamda 25.969 iş kazası yaşanmıştır. Bu kazaların 16.886’sı erkek çalışanlar, 9083’ü ise kadın çalışanların yaşadığı kazalardır. İş kazası verilerinden yola çıkarak, yiyecek, içecek hizmetlerinin sunulduğu sektörde yaşanan kazalarda cinsiyet faktörünün etkisine bakılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda gözlenen ve beklenen değerlerin karşılaştırılmasının esas alındığı Pearson Ki-kare analiz yöntemi kullanılmıştır. Cinsiyet faktörünün yiyecek içecek hizmetleri faaliyetlerinde iş kazası geçirme durumunu etkilediği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Yiyecek içecek hizmetleri, Cinsiyet

GİRİŞ

Turizm endüstrisi içinde konaklamalardan sonra gelen en önemli ikinci sektör konumunda olan yiyecek içecek hizmetleri sektörünün toplam turizm harcamaları içerisinde oldukça yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir (URL-1).

İnsanoğlunun fizyolojik olarak en temel ihtiyacının yeme-içme olduğu düşünüldüğünde, yiyecek ve içecek hizmetlerinin ne denli önemli bir konumda olduğu açıkça bilinmektedir (Demirkol, 2004)

Yiyecek içecek hizmetleri çok hızlı bir değişim ve gelişim göstererek ivme kazanmıştır ve gerek dünyada, gerekse ülkemizde önemli bir istihdam olanağı sunan sektörlerden biri konumuna

gelmiştir. Bu sektörde; yoğun rekabet şartlarına uyum sağlayabilmek için sektörün ihtiyacı olan yetkinliklere sahip, kaliteli hizmet sunabilecek, yeterli donanımda insan gücüne gereksinim bulunmaktadır.

Yoğun rekabet koşulları, hizmetin kalite ve hızını artırmanın yanı sıra bu sektörde çalışan kişiler İSG açısından çok ciddi tehlike ve risklerle karşı karşıya kalmaktadır. SGK verileri incelendiğinde yiyecek içecek hizmetleri faaliyetleri sırasında yaşanan iş kazası sayıları göz ardı edilemeyecek kadar fazladır.

Bu sektörün altında yer alan meslek gruplarından en fazla iş kazasına uğrayanlar aşçılar ve garsonlardır. 2019 SGK verilerine göre, 2767 erkek, 1110 kadın aşçı iş kazası geçirirken, garsonlar ise 2868 erkek, 1672 kadın olmak üzere toplam 4540 iş kazası veri bilgisi bulunmaktadır.

Ayrıca SGK 2019 verilerine ait, Olcay vd.(2021) tarafından inşaat sektöründe yaşanan iş kazaları, Öztürk'ün (2020) giyim eşyası ve imalat sektöründe yaşanan iş kazaları ve Akın'ın (2021) kimyasal ürünlerin imalatı sektörleri için yapmış oldukları bazı çalışmalar bulunmaktadır.

AMAÇ

Türkiye' de yiyecek ve içecek hizmetleri faaliyetleri sektöründe 2019 yılında gerçekleşen iş kazası verilerinin incelenerek, cinsiyetin iş kazaları üzerinde anlamlı fark yaratıp yaratmadığının analiz edilmesini kapsayan bu çalışmada; yiyecek ve içecek hizmetleri faaliyetleri sektöründe iş kazası geçirme sayısına, bağımsız cinsiyet değişkeninin etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

SGK tarafından yayınlanmış 2019 iş kazası verileri; kategorik değişkenlere ait alt grupların dağılımlarının, farklılık veya benzerlik gösterip göstermediğinin anlaşılması amacıyla kullanılan (Henry, 2012) Ki-Kare İlişki Analizi ile değerlendirilmiştir. İstatistikte çok fazla tercih edilen analiz yöntemlerinden biri olan KI-Kare analizi gözlenen ve beklenen değerlerin karşılaştırılmasını içermektedir (Last, 2001).

Ülkemizde 2019 yılında yiyecek ve içecek hizmetleri faaliyetleri sektöründe 4/1-a sigorta koluna bağlı olarak 713.057 çalışan istihdam edilmiştir. Bu istihdamda 25.969 çalışan farklı nedenlerle iş kazası geçirmiştir. Bu kazazedelerin cinsiyete göre sayıları Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Gözlenenler Tablosu

Gözlenen		İş Kazası		
		İş Kazası Geçirenler	İş Kazası Geçirmeyenler	Satır Toplamı
Cinsiyet	Kadın	9.083	227.531	236.614
	Erkek	16.886	459.557	476.443
	Sütun Toplamı	25.969	687.088	713.057

İlgili hücreye ait gözlenenler tablosundaki sütun ve satır karşılıklarının çarpımlarının tüm sütunlar veya satırlar toplamına bölümü ile beklenenler tablosunun her bir hücresi elde edilir (Öztürk, 2020).

Çizelge 2. Beklenenler Tablosu

Beklenen		İş Kazası		Satır Toplamı
		İş Kazası Geçirenler	İş Kazası Geçirmeyenler	
Cinsiyet	Kadın	8617	227.997	236.614
	Erkek	17.352	459.091	476.443
	Sütun Toplamı	25.969	687.088	713.057

Beklenen ve gözlenen tablolarının oluşturulmasının ardından, değişkenler arasındaki ilişkinin sorgulanmasında, Pearson Ki-Kare ilişki analizi kullanılmıştır.

Ki-Kare yönteminde serbestlik derecesi (sd) kategorik değişkenlerin kategori sayılarından 1 çıkarıp, bu sayıları birbiriyle çarptığımızda elde edilen değerdir. Burada her iki değişken de (Cinsiyet, kaza geçirme durumu) iki kategori (kadın-erkek; kaza geçiren-kaza geçirmeyen) olduğundan denklem 1’de satır ve sütun sayıları 2 olacak şekilde hesaplanarak Pearson Ki-Kare analizine ait sd 1 olarak bulunmuştur.

$$sd = (\text{satır sayısı} - 1) \cdot (\text{sütun sayısı} - 1) \quad (1)$$

Fen bilimlerinde sıklıkla tercih edilen, $\alpha=0,05$ istatistiksel hata payı kullanılarak Ki-Kare dağılım tablosundan Ki-Kare tablo değeri 3,8414 olarak belirlenmiştir.

Bir sonraki aşamada; Denklem 2’de, gözlenen ve beklenen tablo verileri kullanılarak bir Pearson Ki-Kare hesap değeri elde edilmiştir.

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(G_i - B_i)^2}{B_i} = 25,16 + 12,49 + 0,95 + 0,47 = 39,07 \quad (2)$$

Hesaplanan Ki-Kare değeri (39,07) ile Ki-Kare dağılımı tablo değeri (3,84146) karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Hesaplanan ki-kare istatistiği daha sonra serbestlik sd ile tablodan bulunacak ki-kare değeri ile karşılaştırılır ve hesaplanan değer tablo değerinden büyük ise H_0 hipotezinin reddine karar verilerek evren boyutunda bir ilişki olduğu sonucuna varılır (Çömlekçi, 2001). Pearson Ki-

Kare analizi sonucunda; hesaplanan Ki-Kare değerinin (39,07) Ki-Kare tablo değerinden (3,84146) büyük olduğu bulgusuna varılmıştır.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada hesaplanan Ki-Kare değeri, Ki-Kare tablo değerinden büyük olduğundan; değişkenin istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark içerdiği sonucuna varılmıştır. Bir başka ifade ile cinsiyet faktörünün yiyecek içecek hizmetleri faaliyetlerinde iş kazası geçirme durumunu etkilediği ortaya konmuştur. Çok tehlikeli sınıfta yer almamasına rağmen yiyecek içecek faaliyetleri sektöründe iş kazası sayılarının çok fazla olduğu bilinmektedir. Genel anlamda iş kazası sayılarının azaltılması için eğitimler artırılmalı, ara dinlenmeleri fazlalaştırılarak özellikle kadın çalışanlara verilen görevlerde fiziksel özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

İlerleyen süreçte yiyecek içecek hizmetleri faaliyetlerinde yaşanan iş kazalarının türlerine ait verilerin SGK'dan temin edilmesi durumunda kapsamlı bir çalışma yapılması ve sektöre ait çözüm önerileri getirilmesi düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, G. C. (2021). Kimyasallar ve kimyasal ürünlerin imalatında iş kazası geçirme durumuna cinsiyetin etkisi. 9.Uluslararası Sosyal Beşeri Ve Eğitim Bilimleri Kongresi.

ömleki, N. (2001), Bilimsel Araştırma Yöntemi ve İstatistiksel Anlamlılık Sınamaları, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, s. 121, 127, 165, 241.

Demirkol, ř. (2004), Yiyecek İçecek İşletmeleri. Turizm İşletmeleri(Edt. şehnaz Demirkol ve Burhanettin Zengin), ss.121-174. Değişim Yayınları, İstanbul.

Henry, S. (2012). The Relation of Control Charts to Analysis of Variance And Chi-Square Tests. Journal of The American Statistical Association, 42(239), 425-431.

Last, J. M. (2001). A Dictionary of Epidemiology, Fourth Edition, Oxford University Press.

Olçay, Z. F., Sakallı, A. E., Temur, S., & Yazıcı, A. (2021). A study on the shift in fatal construction work-related accidents during the years 2012–2019 in Turkey. International Journal of Occupational Safety and Ergonomics, 1-42

Öztürk, T. (2020). Giyim Eşyası İmalat Sektöründe Meydana Gelen İş Kazası Ve Meslek Hastalığı İle Sonrasındaki İyileşme Durumunun Cinsiyet Bakımından Değerlendirilmesi. Business & Management Studies: An International Journal, 8(3), 3424-3443.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL-1 Benli. S. Yiyecek-İçecek Sektörü (Ünite 10). Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları. www.academia.edu (Erişim Tarihi: 23.07.2021)

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari(Erişim Tarihi: 20.07.2021)

TÜRKİYE'DE YOLSUZLUĞUN BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİ RİSKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Duygu ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ¹

¹ Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8023-3888

Özet

Finansal sistemin ana unsurlarından birini oluşturan bankaların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, kredi riskine maruz kalmalarıdır. Kredi riskini etkileyen çok sayıda makroekonomik ve bankaya özgü faktör bulunmaktadır. Bu kapsamda son yıllarda yolsuzluğun da kredi riskini etkileyebileceği ve yolsuzluk artışının takipteki kredi oranının artmasıyla sonuçlanacağı görüşü gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, yolsuzluğun kredi riski üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını Türkiye açısından 2005-2019 dönemi için araştırmaktır. Kredi riskini temsilen takipteki kredi oranının, yolsuzluğu temsilen ise Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün ilan ettiği yolsuzluk endeksinin kullanıldığı çalışmada, kontrol değişkenleri olarak ekonomik büyüme, enflasyon ve kapitalizasyon değişkenleri dikkate alınmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizinin uygulandığı çalışma sonucunda, yolsuzluğun kredi riskini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiş ve yolsuzluk artışının takipteki kredi oranını artırdığı belirlenmiştir. Kontrol değişkenlerine ilişkin bulgular ise, ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan kişi başına düşen GSYİH'daki yıllık büyümenin kredi riskini olumsuz yönde ve banka sermayesinin toplam aktiflere oranını ifade eden kapitalizasyonun kredi riskini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Diğer taraftan enflasyona ilişkin anlamlı bir bulguya ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Kredi Riski, Regresyon Analizi

The Impact of Corruption on Banking Sector Credit Risk in Turkey

Abstract

One of the most important problems faced by banks, which constitute one of the main elements of the financial system, is their exposure to credit risk. There are many macroeconomic and bank-specific factors that affect credit risk. In this context, the opinion that corruption may also affect credit risk and that the increase in corruption will result in an increase in the non performing loan (NPL) ratio has come to the fore. Therefore, the aim of this study is to investigate whether corruption has any effect on credit risk in Turkey for the period 2005-2019. In this study, the NPL ratio was used to represent credit risk, and the corruption index announced by Transparency International was used to represent corruption. In addition, economic growth, inflation and capitalization variables were taken into account as control variables in the study. As a result of the study, in which multiple linear regression analysis was applied, it was determined that corruption had a positive effect on the credit risk, and it was determined that the increase in corruption increased the NPL ratio. Findings related to control

variables revealed that annual growth in GDP per capita, which is used to represent economic growth, affects credit risk negatively, and capitalization, which expresses the ratio of bank capital to total assets, affects credit risk positively. It has been determined that inflation has no effect on credit risk.

Key Words: Corruption, Credit Risk, Regression Analysis

1. Giriş

Ekonomilerde, finansal kaynakların verimli bir şekilde aktarılmasını ve yerli ve yabancı yatırımcıların finansal kurumlara güven duymasını sağlamak finans sektörünün asli görevlerindedir. Tam aksine finansal kurumlarda çeşitli yolsuzlukların yaşanması ise özellikle yabancı yatırımcıların güvenini sarsmakta ve bu durum takipteki kredileri yolsuzluğun önemli bir unsuru haline getirerek, gelişmekte olan ekonomiler üzerinde felaket etkisi yaratmaktadır. Nitekim makroekonomik değişkenler, bankaya özgü değişkenler, bankaların sahiplik yapısı, yolsuzluk ve asimetrik bilgi gibi çeşitli faktörlerin takipteki kredilerin büyümesinde veya azalmasında etkili olduğu bilinmektedir. Söz konusu faktörler arasında takipteki kredileri etkileyen en önemli unsurlardan birini oluşturan yolsuzluğun, gelişmekte olan ülkelerdeki takipteki kredi oranının büyümesinde çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Hasan ve Ashfaq, 2021:2-3).

Yolsuzluk kelimesi, yozlaşma anlamına gelen Latince “corruptus” kelimesinden türetilmiştir ve yasal olarak, güç dallarından birinde (yürütme, yasama ve yargı) veya siyasi kurumlarda güvenilen bir pozisyon sahibi kişinin, kendi veya başkaları için hukuken meşru olmayan maddi menfaat elde etme niyetiyle görevini kötüye kullanması olarak tanımlanmaktadır. Çok çeşitli etkileri olduğu tahmin edilen yolsuzluğun, aynı zamanda ekonomik büyümeyi engellediği ve ticari faaliyetleri, istihdamı ve yatırımları da olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (Sumah, 2018:63). Ekonomi çapındaki yolsuzluk; bürokratik yolsuzluk, siyasi yolsuzluk ve bankacılık sektöründeki yolsuzlukları da içeren sektörel yolsuzlukların tamamını kapsamaktadır. Özellikle yozlaşmış bankacılığın varlığını tanımlayan bankacılık sektörü yolsuzluğu, finansal piyasalardaki diğer davranışların yanı sıra kurumsal yönetimi de etkilemekte (Goel ve Hasan, 2011:455-45) ve son dönemlerde takipteki kredilere yol açmakla suçlanmaktadır.

Bankalar, firma finansmanının önemli bir kısmını sağlamak ve ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Çoğunlukla bankaların üstlendiği borç verme işlevi, birçok ülkede kredi riskinin başlıca nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yolsuzluk içeren krediler, genellikle usulüne uygun şekilde onaylanmamış ve bu nedenle kötüye gitme olasılığı daha yüksek olan ve daha düşük kaliteli kredileri kapsamaktadır. Bu kredilerde, kredi yetkilisi yolsuzluktan özel faydalar elde ederken, potansiyel olarak usulüne uygun verilmeyen kredinin tüm maliyetini üsteleneceğini düşünmediğinden kredi işlemine onay vermektedir. Bu nedenle, borç vermedeki yolsuzluk, vekilin (kredi yetkilisinin) müvekkil (örneğin yatırımcılar ve mevduat sahipleri) pahasına özel menfaatler elde ettiği klasik bir temsil sorunu olarak kabul edilebilmektedir (Akins vd., 2017:454). Kredi vermedeki yolsuzluğun artması, bankacılık sisteminin kıt sermayeyi dağıtımındaki etkinliğini azaltmakta (Akins vd., 2017:454) ve takipteki kredi miktarını artırmaktadır. Uluslararası yönergeler, anapara ve faiz ödemelerinin 90 gün

veya daha fazla geciktiği veya gelecekteki ödemelerin tamamının alınmasının beklenmediği durumdaki kredileri, takipteki krediler olarak adlandırmaktadır. Takipteki kredi oranının ise, bir banka kredi portföyünün kalitesini yansıtarak, bankanın sağlamlığı ve verimliliği hakkında bilgi verdiği kabul edilmektedir. Bu nedenle, takipteki kredilerin belirleyicilerinin ortaya çıkarılması, uygun önleyici tedbirlerin alınmasını sağlamak üzere bankalar, hükümetler ve bankacılık denetleme ve düzenleme otoriteleri için büyük önem arz etmektedir (Ofria ve Mucciardi, 2021:1-2).

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, 2005-2019 dönemi için Türkiye’de yolsuzluğun bankacılık sektörü kredi riski üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmaktır. Böylece yolsuzluk algısının kredi kullanım davranışını etkileyip etkilemediği belirlenerek, yöneticilerin ve denetleyici ve düzenleyici kurumların gerekli önlemleri alabilmelerine yardımcı olunması hedeflenmektedir. Ayrıca yerli literatürde konuya ilişkin benzer bir çalışmaya rastlanmaması nedeniyle mevcut çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu amaç ekseninde çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Genel bilgileri yer aldığı giriş bölümünü takiben ikinci bölümde, literatürdeki çalışmalara değinilmiştir. Üçüncü bölümde veri ve yöntem ele alınmış ve dördüncü bölümde ise bulgular sunulmuştur. Son olarak beşinci bölümde sonuçlara yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür

İlgili literatür incelendiğinde, yolsuzluk ve kredi riski arasındaki ilişkiyi araştıran sınırlı sayıda çalışma olduğu, çalışmaların çok sayıda ülkeyi birlikte değerlendirdiği ve genellikle son yıllarda yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar büyük oranda, yolsuzluk ile takipteki kredi oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuş ve yolsuzluk artışının sorunlu kredi artışını tetiklediğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda ilk çalışmalardan birini yapan Goel ve Hasan (2011), yolsuzluğun sorunlu krediler üzerindeki etkilerini 60’tan fazla ülkeden oluşan geniş bir örneklem için araştırmıştır. Sorunlu kredilerin açıklayıcısı olarak yolsuzluk, ekonomik büyüme ve borç verme oranının kullanıldığı çalışmada bulgular, daha fazla yolsuzluğun daha kötü kredilerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca kredi temerrütlerinin; daha hızlı büyüyen, daha yüksek borç verme oranlarına sahip ve Avrupa bölgesinde bulunan ekonomilerde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan merkez bankası özerkliği, finansal az gelişmişlik, banka temelli ekonomiler ve geçiş ülkeleri dahil olmak üzere diğer kontrol değişkenlerinin, batık krediler üzerinde kayda değer bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Park (2012), yolsuzluğun hem bankacılık sektörü hem de ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. 2002–2004 dönemi için, 76 ülkeye ilişkin makroekonomik veriler kullanılarak yapılan çalışmada kesitsel regresyon sonuçları, yolsuzluğun bankacılık sektöründeki takipteki kredilerle ilgili sorunları önemli ölçüde artırdığına dair önemli kanıtlar sunmuştur. Ayrıca yolsuzluğun ekonomik büyümeyi azalttığı tespit edilmiştir. Buna göre yolsuzluk, banka fonlarının kötü projelere tahsisine neden olarak, özel yatırımların kalitesini düşürmekte ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.

Bougatef (2015), yolsuzluğun İslami bankaların sağlamlığı üzerindeki etkisini 2008–2010 dönemi için 69 banka açısından araştırmıştır. Panel veri analizinin uygulandığı araştırmada takipteki kredi oranı bağımlı değişken olarak kullanılırken, uluslararası şeffaflık örgütünün

sunduğu yolsuzluk endeksi ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada GSYİH'daki yıllık büyüme ve hane halkı borcu gibi makro ekonomik değişkenler ve büyüklük, karlılık gibi bankaya özgü faktörlere de yer verilmiştir. Bulgular yolsuzluk ile takipteki alacaklar arasında önemli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin ve büyüklüğün takipteki krediler üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Karlılık oranının ise takipteki kredi oranını negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Bougatef (2016) yaptığı çalışmada, yolsuzluğun gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren bankaların aktif kalitesi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. 22 ülkenin, 2008-2012 dönemine ilişkin takipteki kredi oranı, yolsuzluk endeksi, ekonomik büyüme, işsizlik, kapitalizasyon düzeyi ve kurumsal kalite verileri kullanılarak gerçekleştirilen panel veri analizi sonuçları, yolsuzluk ve takipteki krediler arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum yolsuzluğun, ödünç verilebilir fonların yanlış tahsisi yoluyla ekonomik kalkınmayı engelleyebileceğine işaret etmektedir. Ülkelerin yolsuzluk seviyelerine göre ikiye ayrıldığı çalışmada kredi kararlarını kolaylaştırarak bankaların sağlığını artırdığından, daha fazla kredi bilgisine erişimin yalnızca yolsuzluğun düşük olduğu ülkelerde yararlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik genişleme ve kapitalizasyon düzeyinin kredi portföyünün kalitesini artırdığı, işsizliğin ise banka aktif kalitesinin düşmesine katkıda bulunduğu yönündeki bulgular da araştırmaya ilişkin diğer sonuçları oluşturmaktadır.

Akins vd. (2017), 44 ülkeden 3.600'den fazla banka verisini kullanarak banka kredilerine ilişkin yolsuzluğu araştırmıştır. Kredi yolsuzluğunun kredi riskini artırıp artırmadığının ülke düzeyinde ele alındığı çalışmada, yolsuzluğun kredilerin zamanında ödenmeme olasılığını artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca bankacılık ve mevduat sigorta sisteminde önemli ölçüde devlet mülkiyetinin bulunduğu ülkelerde sorunlu kredilerin yolsuzluğun azalmasıyla daha az ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Hasan ve Ashfaq (2021), yolsuzluğun kredi riski üzerindeki etkisini 2000-2017 döneminde 178 ülke için araştırmıştır. Kredi riskini temsilen takipteki kredi oranlarının ve yolsuzluğu temsilen uluslararası şeffaflık örgütünün sunduğu endeksin dikkate alındığı çalışmada panel regresyon analizi sonuçları, küresel olarak yolsuzluk ve kredi riski arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM) regresyon ve sağlamlık testleri de söz konusu bulguları doğrulamaktadır. Ayrıca araştırmada kontrol değişkenleri olarak dikkate alınan ekonomik büyüme, kapitalizasyon, enflasyon, kamu borcu, kredi bilgi endeksi, ticari açıklık, işsizlik ve havale şeklindeki değişkenlerden kapitalizasyon, kredi bilgi endeksi, ticari açıklık ve işsizliğin takipteki kredi oranının üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin ise takipteki kredi oranını negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Ofría ve Mucciardi (2021), yolsuzluğun mekansal olarak değişen etkilerini analiz etmek üzere Avrupa ülkelerinde takipteki krediler üzerinde, yolsuzluğun ve GSYİH'nın yüzdesi olarak kamu borcunun (hükümet başarısızlıklarının temsilen) herhangi bir etkisi olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. 2007 öncesi ve sonrası şeklinde iki dönemin ele alındığı çalışmada, yolsuzluk artışının takipteki kredi miktarını artırdığı belirlenmiştir. Bulgular, özellikle 2007 krizinden sonra GSYİH'nın yüzdesi olarak kamu borcunun ve yolsuzluğun AB ülkelerinin ve

AB'ye komşu İsviçre, İzlanda, Norveç, Karadağ ve Türkiye gibi ülkelerin takipteki alacaklarını önemli ölçüde etkilediğini doğrulamıştır.

3. Veri ve Yöntem

Bu bölümde öncelikle araştırma kapsamında ele alınan verilere, daha sonrasında ise kullanılan yönteme ilişkin bilgiler verilmiştir.

3.1. Veri

Araştırma kapsamında bağımlı değişken olarak dikkate alınan kredi riskini temsilen banka takipteki kredi oranının toplam kredilere oranı kullanılmış ve literatürdeki çalışmalardan faydalanılarak açıklayıcı değişkenler olarak; yolsuzluk endeksi, ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen GSYİH'daki yıllık büyüme, enflasyon ve banka sermayesinin aktiflere oranını temsilen kullanılan kapitalizasyon oranları dikkate alınmıştır. Söz konusu değişkenlere, kaynaklarına ve kredi riski ile aralarındaki ilişkinin beklenen yönüne ilişkin bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Değişkenleri

Değişkenler	Açıklaması	Kaynağı	Erişim Adresi	Aradaki İlişkinin Yönü
Bağımlı Değişken				
KREDİRİSKİ	Banka Takipteki Kredilerinin Toplam Kredilere Oranı (%)	Bougatef (2015,2016), Hasan ve Ashfaq (2021), Ofria ve Mucciardi (2021)	Dünya Bankası Veri Tabanı	
Bağımsız Değişkenler				
YOLSUZLUK	Yolsuzluk Endeksi (10-CPI) 2005-2011 (10- $\frac{CPI}{10}$) 2012-2019	Bougatef (2015,2016), Hasan ve Ashfaq (2021), Ofria ve Mucciardi (2021)	Uluslararası Şeffaflık Örgütü	+
GSYİH	Kişi Başına Düşen GSYİH'daki Yıllık Büyüme Oranı (%)	Louzis (2012), Bougatef (2015,2016), Hasan ve Ashfaq (2021),	Dünya Bankası Veri Tabanı	-
ENFLASYON	Tüketici Fiyat Endeksindeki Yıllık Değişim (%)	Damanhur vd. (2018), Hasan ve Ashfaq (2021),	Dünya Bankası Veri Tabanı	+
KAPİTALİZASYON	Banka Sermayesinin ve Rezervlerin Toplam Aktiflere Oranı (%)	Park (2012), Bougatef (2016), Hasan ve Ashfaq (2021)	Dünya Bankası Veri Tabanı	-

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan yolsuzluğu temsilen Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yayınladığı CPI (Yolsuzluk Algılama Endeksi-Corruption Perception Index) kullanılmıştır. Ancak bu endeks 2011 yılına kadar 0 (yüksek oranda yolsuzluk)-10 (yolsuzluk konusunda sorun yok) arasında değerler alırken, 2012 yılı itibarıyla 0 (yüksek oranda yolsuzluk)-100 (yolsuzluk konusunda sorun yok) arasında bir ölçekte puanlanmaya başlamıştır. Buna göre söz konusu endeksin düşük değer alması, halkın ülkedeki yolsuzluk algısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla hem bu ters ilişkiyi düzeltmek hem de 2012 öncesi ve sonrası arasındaki hesaplama sorununu gidermek üzere bu çalışmada Park (2012) ve Bougatef (2016) takip edilerek yolsuzluk endeksi, eşitlik (1) ve eşitlik (2)'deki şekilde oluşturulmuştur.

$$\text{Yolsuzluk Endeksi} = 10 - \text{CPI} \quad (2005-2011 \text{ dönemi için}) \quad (1)$$

$$\text{Yolsuzluk Endeksi} = 10 - \frac{\text{CPI}}{10} \quad (2012-2019 \text{ dönemi için}) \quad (2)$$

Bougatef (2015, 2016), Hasan ve Ashfaq (2021) ve Ofria ve Mucciardi (2021) gibi araştırmacılar yolsuzluk endeksi yükseldikçe takipteki kredi oranının da yükseldiğini belirlemiş ve arada negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

Araştırma kapsamında kredi riskini etkilediği düşünülen makroekonomik ve bankaya özgü değişkenlere de yer verilmiştir. Bu kapsamda GSYİH, ENFLASYON ve KAPİTALİZASYON araştırmanın kontrol değişkenlerini oluşturmaktadır. Louzis vd. (2012), GSYİH'nin takipteki kredi oranlarının önemli bir makro ekonomik belirleyicisi olduğunu ve takipteki krediler üzerinde negatif yönlü bir etki yarattığını ifade etmiştir. Damanhur vd. (2018) ise enflasyon oranının takipteki kredilerin açıklanmasında etkili bir makroekonomik değişken olduğunu belirtmiş ve enflasyonun takipteki krediler üzerinde pozitif yönlü ve önemli bir güce sahip olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan takipteki kredilerin bankaya özgü belirleyicisi olarak Park (2012) ve Bougatef (2016) kapitalizasyon değişkenini kullanmıştır. Bu kapsamda Park (2012), Basel II kriterleri kapsamında değerlendirilen banka sermaye düzenlemelerinin bankaların risk alma isteklerini azaltmada yardımcı olabileceğini ifade etmiştir. Bougatef (2016) ise banka sermayesinin artmasının banka aktif karlılığını olumlu yönde etkileyeceğine işaret etmiş ve kapitalizasyon oranının artmasının takipteki kredileri negatif yönde etkileyeceğini ifade etmiştir.

Dünya bankası veri tabanında, Türk bankacılık sektörü takipteki kredi oranına ilişkin yayınlanan ilk verinin 2005 tarihli olması ve kapitalizasyon oranına ilişkin son verinin ise 2019 tarihinde yayınlanmış olması nedeniyle mevcut araştırmanın dönemi veri kısıtlaması nedeniyle 2005-2019 olarak belirlenmiştir.

3.2. Yöntem

Yolsuzluğun bankacılık sektörü kredi riski üzerindeki etkisini Türkiye açısından 2005-2019 dönemi için araştırmak üzere gerçekleştirilen mevcut çalışmada yöntem olarak çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Regresyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılması için kullanılan istatistiksel bir araçtır ve genellikle, araştırmacılar bir ya da daha fazla değişkenin diğer değişken üzerindeki nedensel etkisini belirlemek üzere bu analizden faydalanmaktadır (Sykes, 1993:1).

Tek açıklayıcı değişkenin olduğu modeller basit doğrusal regresyon olarak adlandırılırken, bağımlı değişkenin, birden fazla açıklayıcı değişkene bağlı olması durumunda ise çoklu

doğrusal regresyon analizinden söz edilmektedir. Eşitlik 3'te çoklu doğrusal regresyon denklemine yer verilmiştir (Bremer, 2012:18).

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_K X_k + \varepsilon_i \quad (3)$$

Eşitlikte yer alan “Y” bağımlı değişkeni, “α” sabit terimi, “β₁, β₂,... β_k” katsayıları, X₁, X₂,... X_k açıklayıcı değişkenleri ve ε_i ise hata terimini temsil etmektedir. Çoklu regresyon analizi, denklemdaki β'ları tahmin etmeyi hedeflemektedir.

Mevcut araştırmaya ilişkin kurulan çoklu doğrusal regresyon denklemi eşitlik (4)'te gösterilmiştir.

$$\text{KREDİRİSKİ} = \beta_0 + \beta_1 \text{YOLSUZLUK} + \beta_2 \text{GSYİH} + \beta_3 \text{ENFLASYON} + \beta_4 \text{KAPİTALİZASYON} + \varepsilon_i \quad (4)$$

Denklemdaki KREDİRİSKİ bağımlı; YOLSUZLUK, GSYİH, ENFLASYON ve KAPİTALİZASYON değişkenlerinin ise bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır.

Doğrusal regresyon analizi sonuçlarının güvenilir olabilmesi için modelle ilgili bazı varsayımların sağlanabilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği, hata terimlerinin beklenen değerinin ortalamasının sıfır olduğu, hata terimlerinin sabit varyanslı olduğu, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığı ve açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı varsayılarak analiz sonuçları yorumlanmaktadır (Arı ve Önder, 2013:168-169).

4. Bulgular

Çoklu doğrusal regresyon analizi öncesinde araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve bu değerler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	KREDİRİSKİ	YOLSUZLUK	GSYİH	ENFLASYON	KAPİTALİZASYON
Ortalama	3.431153	5.753333	3.514429	9.440322	11.67123
Medyan	3.321398	5.800000	3.797998	8.756181	11.71578
Maksimum	5.022949	6.500000	9.509069	16.33246	12.83339
Minimum	2.576322	5.000000	-6.027914	6.250977	10.71992
Standart Sapma	0.790344	0.399762	3.910692	2.884571	0.693117
Gözlem Sayısı	15	15	15	15	15

Tanımlayıcı istatistikler, 2005-2019 dönemindeki 15 yıllık ortalama değerlere göre Türk bankacılık sektörü takipteki kredi oranının %3.4 olduğunu göstermektedir. Takipteki kredi oranının düşük olduğuna işaret eden ortalamanın, dünya bankası verileri değerlendirildiğinde aynı dönem için gelişmiş ülkelerin (Fransa, İngiltere ve Almanya) takipteki kredi oranlarına yakın değerler aldığı görülmektedir. Yolsuzluk endeksinin ise 5.8 olduğu görülmektedir. Veriler kısmında açıklandığı gibi mevcut çalışmada kullanılan yolsuzluk endeksi Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yayınladığı CPI'nın düzeltilmesi sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla 5.8 ortalama değeri Türkiye'deki yolsuzluk algısının ortalamanın biraz üstünde olduğunu

göstermektedir. Ayrıca 2005-2019 dönemi için kişi başına düşen GSYİH'daki yıllık büyümenin ortalama %3.5, ortalama enflasyonun %9.4 ve banka sermayesinin aktiflere oranının ise %11.7 olduğu da anlaşılmıştır.

Eviews-10 paket programı yardımıyla elde edilen çoklu doğrusal regresyon analizi bulgularını değerlendirmeden önce yönteme ilişkin varsayımların geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda öncelikle hata terimlerinin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek üzere modele Jarque-Bera testi uygulanmıştır. Sonuçlar Jarque-Bera değerinin 0.852362 ve olasılık değerinin ise 0.652998 olarak gerçekleştiğini göstermiştir. Olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için hata terimlerinin normal dağıldığı varsayımı kabul edilmiştir.

Hata terimlerinin ortalamasının sıfır olduğu yönündeki varsayımı test etmek amacıyla resid değerlerinin ortalamaları alınmış ve değerler sıfır olduğu tespit edilmiştir.

Hata terimlerinde değişen varyans sorunu olup olmadığını test etmek üzere ise Breusch-Pagan-Godfrey testinden yararlanılmıştır. Test sonuçları Obs.R² değerinin 2.595269, olasılık değerinin ise 0.6277 olduğunu ortaya koymuştur. Breusch-Pagan-Godfrey olasılık değerinin, 0.05 kritik değerinden büyük olması hata terimlerinin sabit varyanslı olduğu yönündeki varsayımın kabul edilebileceğine işaret etmektedir.

“Hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur” şeklindeki varsayımı test etmek üzere ise Correlogram-Q istatistiğinden yararlanılmıştır. 12 gecikme değeri için elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Correlogram-Q İstatistiği Sonuçları

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	-0.202	-0.202	0.7413	0.389
		2	-0.223	-0.275	1.7160	0.424
		3	0.008	-0.119	1.7172	0.633
		4	-0.190	-0.321	2.5578	0.634
		5	-0.148	-0.407	3.1151	0.682
		6	0.523	0.277	10.863	0.093
		7	-0.080	-0.015	11.067	0.136
		8	-0.167	-0.073	12.079	0.148
		9	0.013	-0.085	12.087	0.208
		10	-0.025	0.078	12.119	0.277
		11	-0.128	-0.027	13.163	0.283
		12	0.182	-0.160	15.991	0.192

Tablo 3'teki gecikme değerlerine ilişkin tüm olasılıkların 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum seriler arasında otokorelasyon bulunmadığına işaret etmekte ve söz konusu varsayımın geçerli olduğunu göstermektedir.

Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığı araştırmak üzere ise Varyans Şişirme Faktörü (VIF-Variance Inflation Factor) değerleri incelenmiş ve merkezi VIF değerlerine Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. VIF Değerleri

Değişken	Merkezi VIF Değerleri
YOLSUZLUK	1.159465
GSYİH	1.196441
ENFLASYON	1.334585
KAPİTALİZASYON	1.177044

Modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmaması için VIF değerinin 10'un altında değer alması gerekmektedir. Dolayısıyla Tablo 4'teki VIF değerleri incelediğinde tüm bağımsız değişkenlere ilişkin değerlerin 10'un altında olduğu ve modelde çoklu bağlantı problemi olmadığı görülmektedir.

Tüm varsayımların geçerliliği test edildikten sonra çoklu doğrusal regresyon modeli tahmin edilmiş ve model sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: KREDİRİSKİ		Method: EKK		
Dönem: 2005-2019		Gözlem Sayısı: 15		
Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık (P) Değeri
YOLSUZLUK	0.982634	0.331995	2.959786	0.0143**
GSYİH	-0.116882	0.034474	-3.390407	0.0069***
ENFLASYON	0.040633	0.049362	0.823149	0.4296
KAPİTALİZASYON	0.391950	0.192927	2.031594	0.0696*
SABİT	-6.769622	2.789806	-2.426557	0.0357**
R²	0.756793			
Düzeltilmiş R²	0.659511			
F-İstatistiği	7.779319			
F-İstatistiği Olasılık Değeri	0.004071			
Durbin-Watson İstatistiği	1.908884			

***%1'de anlamlı, **%5'da anlamlı, *%10'da anlamlı.

Tablo 5'te yer alan F istatistiği olasılık değerinin %5'ten küçük olması modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin yüzde kaçını açıkladığını ifade eden R² değeri %76, düzeltilmiş R² değeri ise %66 olarak gerçekleşmiştir.

Tahmin edilen modelde yolsuzluğun beklendiği üzere kredi riski üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. %5'te anlamlı bulunun bu etkinin literatürdeki bulgularla uyum gösterdiği ve yolsuzluk düzeyindeki artışın banka takipteki kredi oranını artırdığı belirlenmiştir. Modele göre yolsuzluktaki bir birim artış (azalış) kredi riskini 0.98 birim artırmaktadır (azaltmaktadır). Modelde kontrol değişkenleri olarak yer alan GSYİH (kişi başına düşen GSYİH'daki yıllık büyüme) ve KAPİTALİZASYON (banka sermayesi ve rezervlerin toplam aktiflere oranı) değişkenlerinin de sırasıyla %1 ve %10'da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. GSYİH'deki bir birimlik artışın kredi riskini ya da takipteki kredi oranını 0.12 birim azalttığı görülmektedir. KAPİTALİZASYON değişkeninin ise beklenenin aksine kredi riskini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu değişkendeki bir birim artışın, kredi

riskini 0.39 birim artırması beklenmektedir. Son olarak ENFLASYON'un ise kredi riski üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi olmadığı belirlenmiştir.

5. Sonuç

Bir ülkedeki finansal kurumların şeffaf ve güvenilir bir ortamda faaliyet göstermesi, ülkedeki kaynak tahsisinin uygun maliyetlerle ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için oldukça önemli bir unsurdur. Yatırımcıların, finansal sistemin en önemli yapıtaşlarından birini oluşturan bankalara güven duymasını engelleyecek bazı faktörlerin ortaya çıkmasının ise özeld sektörel riskleri, genelde ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir. Bu kapsamda son yıllarda araştırmacılar, sektörde görülen yolsuzluklar üzerine çalışmaya başlamış ve yolsuzluğun özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kredi riskinin artışıyla ilgili olduğu ortaya koymuştur. Bu durumun Türkiye için de geçerli olup olmadığını araştırmak üzere mevcut çalışmada, 2005-2019 dönemi için Türkiye'de yolsuzluğun bankacılık sektörü kredi riski üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çoklu doğrusal regresyon analizinin uygulandığı araştırmada kredi riskini temsilen takipteki kredi oranı kullanılırken yolsuzluğu temsilen ise Uluslararası Şeffaflık Örgütünün yayınladığı yolsuzluk algılama endeksi düzeltilerek kullanılmıştır. Analiz sonuçları 2005-2019 döneminde Türkiye'de yolsuzluğun kredi riskini pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuş ve yolsuzluk artışının banka takipteki kredi oranını artırdığı tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalarla (Bougatef, 2015; Bougatef, 2016; Hasan ve Ashfaq, 2021; Ofria ve Mucciardi, 2021) uyumlu olan bu bulgular, yolsuzluk algısının kredi kullanım davranışını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bu durum banka yöneticilerinin ve denetleyici ve düzenleyici kurumların yolsuzluğunun önüne geçmek üzere çeşitli tedbirler alması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle kredi yetkililerinin, kredi tahsis aşamasında yolsuzluk yapmalarının önüne geçecek ve usulüne uygun şekilde süreci yönetmelerini sağlayacak çeşitli düzenlemelerin hazırlanmasının kredi riskinin azalmasında yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında yolsuzluğun yanı sıra kredi riski üzerinde etkili olduğu daha önceki çalışmalarda ortaya koyulmuş olan kişi başına düşen GSYİH'daki yıllık büyüme, enflasyon ve banka sermayesinin toplam aktiflere oranı şeklindeki değişkenlerin etkileri de araştırılmıştır. Bulgular kişi başına düşen GSYİH'daki yıllık büyümenin kredi riskini olumsuz yönde, ve banka sermayesinin toplam aktiflere oranını ifade eden kapitalizasyonun ise kredi riskini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Enflasyonun ise kredi riski üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu kapsamda literatürdeki çalışmalar (Louzis vd., 2012; Bougatef, 2016; Hasan ve Ashfaq 2021) da kişi başına GSYİH'daki büyümenin bireylerin ödeme gücünü olumlu yönde etkileyeceği ve kredi riskini düşüreceğini desteklemektedir. Diğer taraftan banka sermaye düzenlemelerinin kredi riski üzerinde etkisi olup olmadığı araştırmak üzere kullanılan kapitalizasyon değişkeninin ise beklenen aksine kredi riskini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalar (Park, 2012; Bougatef, 2016; Zribi ve Boujelbène, 2011) genellikle sermaye düzenlemelerinin kredi riskini negatif yönde etkilediğini belirlemiştir. Buna göre sermaye oranlarındaki artış, mevzuat gerekliliklerine uyan bankaların portföylerinde daha düşük bir kredi riskiyle karşılaşacağını göstermektedir (Zribi ve Boujelbène, 2011:76). Ancak mevcut çalışma bulguları Hasan ve Asfaq (2021)'in sonuçların benzer şekilde takipteki kredi oranı ile kapitalizasyon arasında pozitif yönlü bir etki olduğunu

ortaya koymuştur. Bu konuda Goldlewski (2005), pozitif sermaye gelişimine sahip bankaların daha riskli faaliyetlerde bulunabileceğini ve/veya risk almaya meyilli bankaların yeniden sermayelendirmeye yatkın olduğunu ifade etmiştir (Goldlewski, 2005:136).

Türkiye’de yolsuzluğun kredi riskini artırdığı yönünde bulgulara ulaşan mevcut çalışmayı takiben yolsuzluğun diğer sektörler üzerindeki etkisi araştırılabilir, kredi riskini etkileyen faktörlerin sayısı artırılarak ve yöntemler çeşitlendirilerek daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

Akins, B., Dou, Y. ve Ng, J. (2017). Corruption in Bank Lending: The Role of Timely Loan Loss Recognition, *Journal of Accounting and Economics*, 63(2-3): 454-478.

Arı, A. ve Önder, H.(2013). Farklı Veri Yapılarında Kullanılabilecek Regresyon Yöntemleri, *Anadolu Tarım Bilim Dergisi*, 28(3):168-174.

Bougatef K. (2015). The Impact of Corruption on the Soundness of Islamic Banks, *Borsa Istanbul Review*,15(4): 283–295.

Bougatef K. (2016). How Corruption Affects Loan Portfolio Quality in Emerging Markets?, *Journal of Financial Crime*, 23(4):769–785.

Bremer (2012). Multiple Linear Regression, <http://mezeylab.cb.bscb.cornell.edu/labmembers/documents/supplement%20%20multiple%20regression.pdf>

Damanhur, Albra, W. Syamni, G. ve Habibie, M. (2018). What is the Determinant of Non-Performing Financing in Branch Sharia Regional Bank in Indonesia, *Emerald Reach Proceedings Series*, 1: 265-271.

Goel, R.K. ve Hasan, I. (2011). Economy-Wide Corruption and Bad Loans in Banking: International Evidence, *Applied Financial Economics*, 21(7): 455-461.

Goldweski, C.J. (2005). Bank Capital and Credit Risk Taking in Emerging Market Economies, *Journal of Banking Regulatory*, 6(2):128-145.

Hasan, R. ve Ashfaq, M. (2021). Corruption and Its Diverse Effect on Credit Risk: Global Evidence, *Future Business Journal*, 7(18): 1-13.

Louzis, D., Vouldis, A.T. ve Metaxas, V.L. (2012). Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans in Greece: A Comparative Study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 36(4): 1012-1027.

Ofria, F. ve Mucciardi, M.(2021). Government Failures and Nonperforming Loans in European Countries: A Spatial Approach, *Journal of Economic Studies*, Doi:10.1108/JES-01-2021-0010

Park, J. (2012). Corruption, Soundness of the Banking Sector, and Economic Growth: A Cross-Country Study, *Journal of International Money and Finance*, 31(5):907–929.

Sumah, S. (2018). Corruption, Causes and Consequences, *Trade and Global Market*. (Ed. V.Bobek), University of Applied Sciences FH Joanneum. <https://doi.org/10.5772/intechopen.70966>

Sykes, A. O. (1993). An Introduction to Regression Analysis, Coase-Sandor Institute for Law & Economics Working Paper No. 20.

Zribi, N. ve Boujelbène, Y. (2011). The Factors Influencing Bank Credit Risk: The Case of Tunisia, *Journal of Accounting and Taxation*, 3(4):70-78.

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>

<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG>

<https://data.worldbank.org/indicator/FB.BNK.CAPA.ZS>

<https://www.transparency.org/en/cpi/2019/index/nzl>

TÜRKİYE’NİN YAŞ SEBZE VE MEYVE İHRACATI İLE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ¹

Doç. Dr. Cem KARTAL ¹, Fatih Can KELEK ^{2 1}

¹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-8453-3300

² Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0003-1596-6345

ÖZET

Uluslararası ticarete döviz, ödeme aracı olarak yabancı ülke parasını tanımlamakla beraber makroekonomik değişkenler ve cari hesaplar olarak ele alındığında açık ekonomilerde fiyat açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, ithalat ve ihracat gibi dış ticaret işlemlerini gerçekleştirmek için döviz kurunu kullanmaktadır. Türkiye’nin dış ödemeler bilançosundaki ihracat kalemlerinden birisi olan tarım ihracatı genel ihracat değerleri bazında önemli bir paya sahip olmaktadır. Lojistik, elleçleme, paketleme gibi yan sektörlerle de istihdam sağlayan tarım ihracatlarının içerisinde yaş meyve ve sebze ihracat kalemi yılın dört mevsiminde de düzenli olarak döviz girdisi sağlayan tarım ihracatlarının en önemli alt kalemlerinden birisi olduğu görülmektedir. 21.yüzyılın vermiş olduğu imkanlar dahilinde tarım alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin, tarım ürünlerindeki kalite standartlarının yükseldiği ve verimliliklerinin arttığı göz önüne alındığında, araştırmaya konu olan Türkiye’nin yaş meyve ve sebze ihracat değerlerinin yıldan yıla aritmetik olarak artış yaşadığı istatistiksel verilerle ortaya konmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye’nin yaş meyve ve sebze ihracat değerlerinin döviz kuruna olan etkisi Toda-Yamamoto yöntemi ile değişkenler arasındaki ilişkilerin nedensellik ilkesine göre istatistiksel analizlerin sonucunda birbirlerinin nedeni olup olmadığını ortaya koymaktır. Yapılan araştırmada Türkiye’nin yaş meyve ve sebze ihracat rakamları ve döviz kuru değerleri aylık olarak incelenmiş olup 2014:1-2018:12 dönemi verileri dikkate alınmıştır. Zaman serilerinde durağanlık şartı aranmayan Toda-Yamamoto testi sonuçlarına göre her iki değişkenin de olasılık değerleri incelendiğinde değişkenlerin birbirleri ile ilişkisi tespit edilememiştir. Bu durumda Türkiye’nin yaş meyve ve sebze ihracat değerleri ile döviz kuru arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Makroekonomik göstergelerden birisi olan döviz kurunda yaşanan dalgalanmaların Türkiye’nin yaş meyve ve sebze ihracat rakamları ile tek başına açıklanamadığını söylemek mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Yaş meyve ve sebze ihracatı, döviz kuru, nedensellik analizi.

¹ Bu çalışma “Türkiye’nin Yaş Sebze ve Meyve İhracatı ile Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi” adlı yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN FRESH FRUIT AND VEGETABLE EXPORTS OF TURKEY AND THE EXCHANGE RATE

ABSTRACT

Foreign exchange in international trade, both defines foreign country money as a means of payment and, when handled as macroeconomic variables and current accounts, is of great importance in terms of price in open economies. In this context, Turkey uses the exchange rate to perform foreign trade transactions such as imports and exports. Agricultural exports, one of the export items in balance of international payments of Turkey, have an important share in terms of general export values. It is seen that fresh fruit and vegetable export item inside of agricultural exports that also provide employment to sub-sectors such as logistics, handling and packaging, is one of the most important sub-items of agricultural exports which regularly provide foreign exchange inflows in all four seasons of the year. Considering the technological developments in the field of agriculture experienced within the bounds of possibility of the 21st century has given, the quality standards in agricultural products have increased and their productivity has increased, it is revealed by statistical data that the export values of fresh fruit and vegetables of Turkey, which is the subject of the research, increase arithmetically year by year. The aim of the study is to reveal whether the relations between the effect of Turkey's fresh fruit and vegetable export values on the exchange rate, Toda-Yamamoto method and the variables are the cause of each other according to the causality principle and as a result of statistical analyzes. In the research conducted, Turkey's fresh fruit and vegetable export figures and exchange rate values were examined on a monthly basis and the data for the period 2014:1-2018:12 were taken into account. According to the results of the Toda-Yamamoto test, which does not require stationarity in the time series, when the probability values of both variables are examined, the relation between the variables could not be determined. In the circumstances, it has been concluded that there is no causality relationship between fresh fruit and vegetable exports of Turkey and the exchange rate. It is possible to say that the fluctuations experienced in the exchange rate, which is one of the macroeconomic indicators, cannot be explained by Turkey's fresh fruit and vegetable export figures alone.

Key words: Fresh fruit and vegetable exports, exchange rate, causality analysis.

1. GİRİŞ

Döviz, uluslararası ticarete çek, poliçe, para vb. gibi çok fonksiyonlu ödeme aracı olarak yabancı ülke parası kavramını tanımlamaktadır. Yabancı ülke paraları dünyanın her yerinde mal ve hizmet satın almalarında kullanılabilir.

Yabancı ülkelerin ulusal paraları efektif ve döviz olarak ifade edilen banka havaleleri, ödeme emirleri, döviz poliçeleri, seyahat çekleri gibi nakit ya da nakde çevrilebilmektedir. Nakit paralar efektif, nakde çevrilenler döviz kuru olarak ikiye ayrılmaktadır. Nakit yabancı paralar ve nakde dönüştürülebilen tüm ödeme araçlarını içine alan kavram döviz olarak tanımlanabilmektedir (Seyidoğlu, 2001, 77).

Basit bir ifadeyle döviz kuru, bir ülkenin ulusal para biriminin diğer ülkelerin ulusal para birimlerine olan karşılığıdır. Makro ekonomik değişkenler ve cari hesap olarak ele alındığında çok güçlü etkilere sahip olmakla beraber açık ekonomilerde fiyat açısından büyük önem arz etmektedir. Kendine özgü varlık değeri olan döviz kurunun başka varlıkların da değerlerini yönlendirebilmesi aynı zamanda hareketlerini yönetebilmesi gibi önemli özelliğe sahip olabilmektedir (Krugman vd., 2012: 320).

Amerikan yöntemi olarak da bilinen dolaylı kotasyon kavramı ulusal para birimine denk olan yabancı para miktarını ifade etmektedir. Bu tanımın tam tersi olarak ifade edilen dolaysız kotasyon kavramı ise aynı zamanda Avrupa yöntemi olarak da bilinen bir birim yabancı paraya karşılık gelen ulusal para miktarı ifadesi literatürde yer bulmaktadır. Dolaylı kotasyon veya Amerikan yöntemi olarak da bilinen birkaç istisna ülkeler dışında uluslararası piyasalarda dolaysız kotasyon yani bir diğer adıyla Avrupa yöntemi kullanılmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 298-299).

Döviz kurları ülke ekonomilerinin alım gücünü de belirleyebilmektedir. Bu nedenle döviz kuru vatandaşlar, ticarethaneler, kamu kuruluşları vb. gibi mikro ve makro tüm ekonomiler için merkezi bir öneme sahip olmaktadır. Dış ticarete mal veya hizmet satın alımlarında ulusal para birimini yabancı para birimine çevirmede döviz kurları kullanılmaktadır.

Herkesin eşit şartlara sahip olduğu ekonomilerde döviz kurlarında dalgalanmalar meydana gelebilmektedir. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar ise ilgili ulusal para biriminin değer kaybı ya da değerlendirilmesi olarak iki seçenekte sonuçlanmaktadır. Bir ülke ulusal para biriminin değer kaybetmesi döviz kurunun yükseldiğini ve söz konusu ülkenin iç pazardaki fiyatlarının yabancı ülkelerin ulusal para birimlerine göre ucuzladığını göstermektedir. Tam tersi olarak bir ülkenin ulusal para biriminin değerlendirilmesi döviz kurunun düştüğünü aynı zamanda yabancı ülkelerin iç pazarındaki ürünlerinin ilgili ulusal para birimine göre ucuzlamasını basit bir tanım olarak kullanabilmek mümkündür.

Tarım sektörü ihracatta önemli döviz girdisi sağlayan ve bunun yanında üretim, ambalaj ve lojistik gibi ilişkili sektörlerdeki istihdama büyük katkı yapmakta olan ülkemizin en önemli sektörlerinden birisidir. Yaş meyve sebze sektörü ise tarım sektörünün en etkili alt

kalemlerinden birisidir. Türkiye'nin coğrafi konumunun tarım arazileri konusundaki avantajı, bütün yıl boyunca durmaksızın ihracat yapılabilir pozisyonunu korumaktadır.

Türkiye yıllık ortalama 3,5 milyon ton ve 2,5 milyar dolar tutarında yaş meyve ve sebze ihracatı gerçekleştirmektedir. Yıllık 3,5 milyon ton ve 2,5 milyar dolar tutarındaki yaş meyve sebze içerisinde sektördeki ihracat alt kalemlerinden birisi olan narenciye kaleminin payı elde edilen veriler neticesinde en yüksek olduğu görülmektedir (AKİB, 2018).

Türkiye, Akdeniz ikliminin iklim ve ekolojik koşullarından yararlanarak, dünya narenciye üretiminin %2,7'sini üretmekte ve yıllık narenciye üretiminin üçte birini ihraç etmektedir. Türkiye'nin sektörde en çok ihracatını gerçekleştirdiği ülkeler listesinin başında Rusya Federasyonu olmakla birlikte listenin devamını Irak, Almanya, Ukrayna ve Suudi Arabistan takip etmektedir. Yaş meyve ve sebze sektörü ihracatında daha kaliteli, güvenli, sağlıklı, ekonomik olarak hedeflenen standartlara ulaşması, hiç girmediği pazarlarda kendine yer bulması, ihracatını gerçekleştirdiği bölgelerdeki payını arttırması sektörün temel vizyonları arasında yerini almaktadır (AKİB, 2018).

1.1. Literatür

Özkul ve Öztürk (2019) çalışmalarında, Türkiye'nin 1997-2018 yılları arasında döviz kuru oynaklığı ve reel döviz kuru ile sektörel dış ticaret arasındaki ilişkiyi aylık veriler üzerinden incelemişlerdir. Döviz kurlarındaki dalgalanmaları ölçmek için hareketli ortalamalara dayanan standart sapma yöntemi, durağanlık testleri için ADF ve PP birim kök testleri, yapısal kırılmalar için ise Zivot-Andrews ve Lee-Strazicich birim kök testlerini kullanmışlardır. Ardından yapısal kırılmaların varlığı ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto testi ile sınımlanmışlardır. Elde edilen sonuçlar neticesinde döviz kuru oynaklığı ile tarım ve madencilik sektörü dış ticareti arasında nedensellik ilişkisi bulunmuşlardır. Aynı zamanda reel döviz kuru ile tarım ve imalat sanayi sektörü arasında da nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

G.Karaş ve E.Karaş (2017) çalışmalarında, Türkiye'de reel efektif döviz kuru ile ithalat, ihracat arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü araştırmak için 2003-2017 yılları arasında istatistiksel analiz yapmışlardır. Bahse konu olan araştırmada serilerin durağanlıklarını test etmek üzere ADF, PP, KPSS birim kök sınavından geçirmişlerdir. Daha sonra reel efektif döviz kuru ile ithalat ihracat arasındaki ilişkiyi Johansen eş bütünleşme testi ile test etmişlerdir. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuş ve ihracattan ithalata tek yönlü ilişki tespit etmişlerdir.

Hepaktan ve Çınar (2011) çalışmalarında, kur politikasının dış ticaret dengesinin sağlanmasında etkin bir rol oynayıp oynamadığını net bir şekilde gözlemlemek için 1982-2011 yılları arasında reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ithalat ve ihracatla olan ilişkisini, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile analiz etmişlerdir. Granger sınavının ardından elde edilen sonuçlara göre ithalat ve ihracatın reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin, reel efektif döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki

etkisinden daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesinin sağlanmasında etkin bir şekilde kullanılamayacağı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Sever (2012) yaptığı çalışmada, reel döviz kuru değişkenliğinin Türkiye'nin tarımsal dış ticaret üzerindeki etkisini incelemek amacıyla döviz kuru değişkenliğini ölçmede AR-EGARCH (1,1) yöntemini kullanmıştır. 1989-2011 yılları arasındaki üçer aylık veriler ile döviz kuru değişkenliği ile tarımsal dış ticaret ilişkisini Johansen eş bütünleşme testi ve hata düzeltme tekniği kullanarak analiz etmiştir. Yapmış olduğu analizin sonuçlarına göre reel döviz kuru değişkenliğinin Türkiye'de tarımsal ithalatı ve ihracatı olumsuz etkilediği fakat reel döviz kurlarındaki dalgalanmaların tarımsal ihracatı daha çok etkilediğini gözlemlemiştir.

Açıcı (2015) çalışmasında, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi 1997-2014 dönemini kapsayan aylık verileri kullanarak VAR analizi ile analiz etmiştir. Yapılan analizde serilerin durağanlığını test etmek için ADF ve PP birim kök testini, içsel kırılmalar için Zivot-Andrews birim kök testini uygulamış olup daha sonra Toda Yamamoto testi ve Hacker-Hatemi bootstrapa dayalı Granger nedensellik testini uygulamıştır. Yapılan analizde Granger nedensellik testi sonucunda reel döviz kurları ile ithalat ve ihracat değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi gözlemlemiştir.

Yaman (2018) çalışmasında, reel döviz kuru, ithalat, ihracat ve reel GSYİH değişkenleri 2005-2015 yılları arasındaki verileri kullanarak döviz kurunun Türkiye'nin dış ticareti üzerine yaptığı etkiyi araştırmıştır. Yapılan Granger nedensellik sınamasının sonucuna göre ihracat ve ithalat arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca dış ticareti etkilemek amacıyla gerçekleştirilen kur ayarlamasının tek başına yeterli olamayacağını da çalışmanın sonuçlarına eklemiştir.

Şahin (2016) çalışmasında, Türkiye ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörünün dış ticaret yapısını endüstri içi ticaret ve rekabet gücü olmak üzere iki ayrı yöntemle 2000-2014 dönemini dikkate alınarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de ve BRIC ülkelerinde yaş meyve ve sebze sektöründe endüstri içi ticaret seviyesinin düşük olduğunu, BRIC ülkelerinde ise rekabet gücünün düşük olduğunu gözlemlemiştir.

Tarı ve Yıldırım (2009) çalışmalarında, Türkiye'de döviz kuru belirsizliği ve ihracat hacmi arasındaki ilişkiyi 1989-2007 yılları arasında üçer aylık verileri kullanarak analiz etmişlerdir. Yapmış oldukları analizin sonuçlarına göre, döviz kuru belirsizliği uzun dönemde ihracat hacmini negatif etkilerken kısa dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Ergun ve Taşar (2014) çalışmalarında, 1992-2009 dönemini kapsayan verileri kullanarak döviz kuru, ihracat, verimlilik değişkenlerinin nedensellik ilişkisini test etmişlerdir. Serilerin durağanlık sınamaları için ADF birim kök testini uygulamışlar, durağanlaşan serileri Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Yapılan analizler neticesinde söz konusu dönemler arasında ihracat ve döviz kuru arasında nedensellik

ilişkinine rastlamamışlardır. Ayrıca verimlilik ve döviz kuru arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Yamak ve Korkmaz (2005) çalışmalarında, 1995-2004 dönemini kapsayan verileri kullanarak reel döviz kuru ve dış ticaret denge ilişkisini, reel döviz kurundaki değişimlerin Türkiye dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini farklı mal gruplarını esas alarak modern zaman serisi tekniğini kullanarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmamıştır. Fakat kısa dönemde reel döviz kuru ile ticari denge arasındaki ilişkinin temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlendiği sonucuna ulaşmışlardır.

2. UYGULAMA

2.1. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracat rakamları ve döviz kurları arasındaki ilişki 2014:M1-2018:M12 dönemlerini kapsayan aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatının ihracat değerleri Türkiye Yaş Meyve Sebze İhracatçı Birlikleri'nden alınan verilerle, döviz kurları ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'ndan alınmış olup ilgili aylara ait aylık ortalama dolar kuru verileri, istatistik paket programı E-views 10 kullanılarak hesaplanmıştır.

Çizelge 1. Uygulamada Kullanılan Değişkenler (2014-2018)

Değişkenin Adı	Sembol	Verinin Tanımı	Verinin Kaynağı
Döviz Kuru	Dolar	Dolar/TL Paritesi	C.B Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Yaş Sebze Meyve İhracatı	YMS	Milyon Dolar	Türkiye Yaş Meyve Sebze İhracatçı Birlikleri

2.2. Bulgular

2.2.1. Durağanlık Testleri

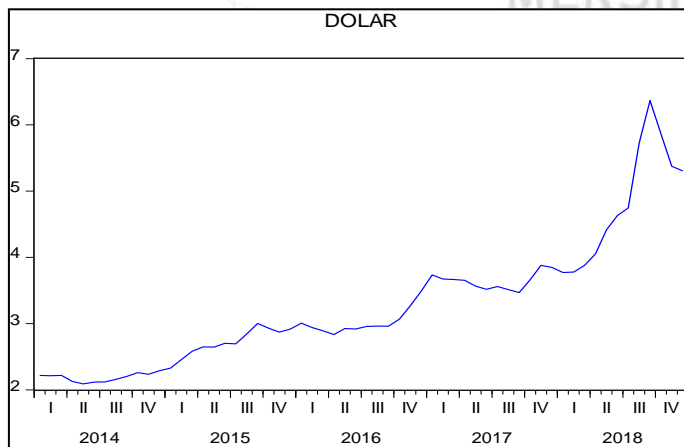
Nedensellik analizi yapılmadan önce verilerimizin düzey değerinde durağan olup olmadıklarını kontrol etmemiz gerekmektedir. Verilerimiz öncelikle sabitli, sabitli trendli ve sabitsiz trendsiz durağanlık testi için Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök analizi yapılarak durağan olmayan seriler durağan hale getirilmiştir. Yapılan sınamalar neticesinde zaman serilerimiz düzey değerinde durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Durağan olmayan serilerimizin 1. Seviyeden sabitli farkları alındıklarında durağan oldukları görülmüştür.

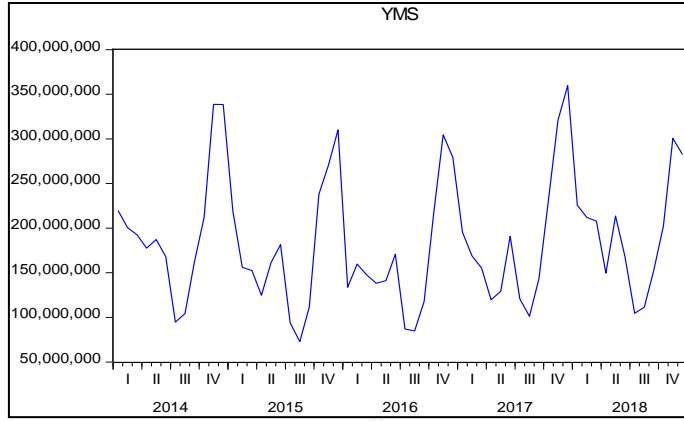
Çizelge 2. Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi

	Değişkenler	Anlamlılık	Sabitli		Sabitli Trendli		Sabitsiz Trendsiz	
			T-İstatistik	Olasılık	T-İstatistik	Olasılık	T-İstatistik	Olasılık
Seviyesinde	Dolar	ADF	1000731,00	0.9961	-3.331.522	0.0717	2.495.053	0.9966
		1%	-3550396,00		-4.130.526		-2.606.163	
		5%	-2913549,00		-3.492.149		-1.946.654	
		10%	-2594521,00		-3.174.802		-1.613.122	
	YMS	ADF	-1.369.504	0.5896	-1.860.486	0.6596	-0.210227	0.6054
		1%	-3.571.310		-4.156.734		-2.613.010	
		5%	-2.922.449		-3.504.330		-1.947.665	
		10%	-2.599.224		-3.181.826		-1.612.573	
1. Dereceden Fark Alınmış	Dolar	ADF	-6.763.245	0.0000	-7.054.307	0.0000	-2.955.003	0.0038
		1%	-3.550.396		-4.127.338		-2.606.911	
		5%	-2.913.549		-3.490.662		-1.946.764	
		10%	-2.594.521		-3.173.943		-1.613.062	
	YMS	ADF	-7.758.018	0.0000	-8.495.667	0.0000	-7.855.004	0.0000
		1%	-3.574.446		-4.161.144		-2.614.029	
		5%	-2.923.780		-3.506.374		-1.947.816	
		10%	-2.599.925		-3.183.002		-1.612.492	

Not: ADF birim kök durağanlık sınaması %1, %5, %10 anlamlılık değerlerinde ölçülmüştür. Dolar ve YMS değişkenlerinin ADF test istatistik değerleri %1, %5 ve %10 güven aralığına sahip kritik değerlerle McKinnon (1996) tarafından geliştirilmiş olan birim kökün analizi H0: temel hipotezi zaman serisinin birim köke sahip olduğunu, H1: alternatif hipotezi ise birim kökten arındırıldığını ifade etmektedir.

Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök içerdiği gözlemlenmiştir. Fakat değişkenlerin 1.dereceden sabitli farkı alındıktan sonra değişkenlerin olasılık değerleri 0,05'ten küçük olduğu ve t istatistik değerleri mutlak değer içerisinde en büyük rakamsal değerleri aldığı için %5 anlamlılık kriterine göre H0: temel hipotezi reddedilmiş, H1: alternatif hipotez kabul edilmiş ve birim kökün giderildiği görülmüştür.

Çizelge 3. Durağan Olmayan Dolar Grafiği

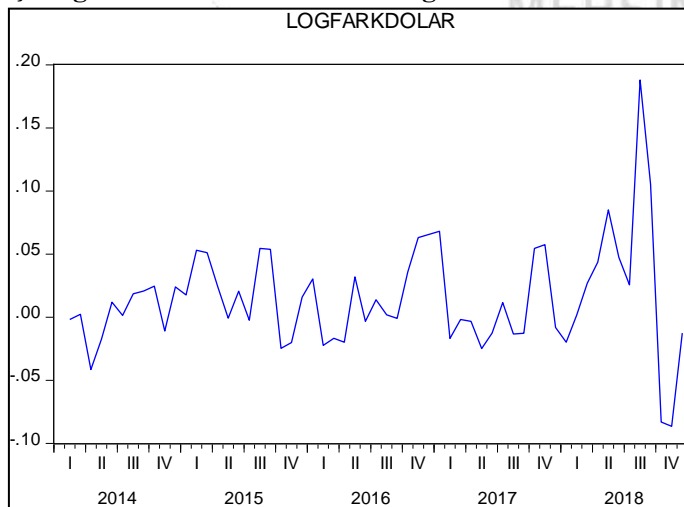
Çizelge 4. Durağan Olmayan YMS Grafiği

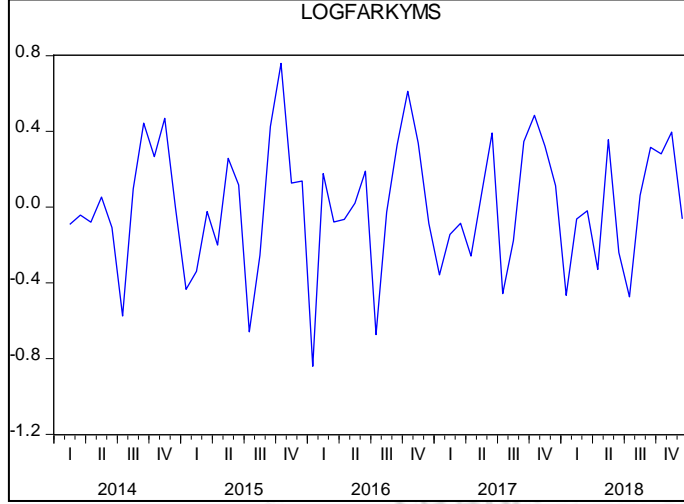
Yukarıda çizelge 3 ve 4 grafiklerinde görüldüğü üzere dolar kuru ve YMS ihracat değerleri ile ilgili düzey seviyede durağan olmadıkları gözlemlenmektedir. Zaman serilerinin 1.seviyeden sabitli logaritmik farkları alınarak grafikler tekrar oluşturulmaktadır.

Çizelge 5. 1.Dereceden Logaritmik Farkı Alınan Değişkenler (2014-2018)

Değişkenin Adı	Sembol	Verinin Tanımı	Verinin Kaynağı
Logaritması Alınan Döviz Kuru	LOGFARKDOLAR	1.Dereceden Logaritmik Farkı Alınan Dolar/TL Paritesi	C.B Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Logaritması Alınan Yaş Sebze Meyve İhracatı	LOGFARKYMS	1.Dereceden Logaritmik Farkı Alınan Milyon Dolar	Türkiye Yaş Meyve Sebze İhracatçı Birlikleri

Aşağıda gösterilen grafiklerde zaman serilerinin 1.dereceden sabitli logaritmik farkları alınmış ve serilerin durağan olduklarını söylemek mümkün olmuştur. Zaman serilerinin logaritmik farklarını alınmasının sebebi analizde kullanılacak olan rakamsal değerleri olabildiğince küçük tutarak analizin daha güvenli sonuçlar çıkarmasını amaçlamaktır.

Çizelge 6. 1.Dereceden Sabitli Logaritmik Farkı Alınmış Dolar Kuru Grafiği

Çizelge 7. 1.Dereceden Sabitli Logaritmik Farkı Alınmış YMS Grafiği

2.2.2. Gecikme Uzunluğunun Bulunması

Durağanlık sınamalarının ardından 1. Dereceden logaritmik farkları alınmış zaman serilerinin VAR modelini kurabilmek için uygun gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun bulunması verilerin cinsine göre değişiklik göstermektedir. Aylık, yıllık, çeyrek yıllık, günlük olarak veri cinslerine göre uygun olan gecikme uzunluğu kriterleri değişebilmektedir. Bu çalışmada aylık veri seti kullanıldığı için başlangıçta gecikme uzunluğu kriteri 6 olarak seçilmiştir. Aşağıda gösterilen tabloda en uygun gecikme uzunluğu seçimi incelenmektedir.

Çizelge 8. Uygun Gecikme Uzunluğu Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	7.282.785	NA	0.000237	-2.672.749	-2.598399*	-2.644.158
1	7.834.164	1.040.337	0.000224	-2.729.873	-2.506.821	-2.644.098
2	8.535.094	1.269.609	0.000200	-2.843.432	-2.471.679	-2.700473*
3	8.885.754	6.086.923	0.000204	-2.824.813	-2.304.358	-2.624.671
4	9.534.612	10.77350*	0.000186*	-2.918722*	-2.249.566	-2.661.397
5	9.639.692	1.665.410	0.000209	-2.807.431	-1.989.574	-2.492.923
6	9.831.884	2.901.008	0.000228	-2.729.013	-1.762.454	-2.357.321

Not: * Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu gösterir.

LR: Sıralı modifiye LR test istatistiği,

FPE: Nihai tahmin hatası,

AIC: Akaike bilgi kriteri,

SC: Schwarz bilgi kriteri,

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri, olarak kısaltılmıştır.

Uygun gecikme uzunluğunun bulunması için aralıkların en çok yıldız sahip olması esas alınmaktadır. Çizelge 8'de görüldüğü üzere 4. aralıkta en çok yıldız bulunmaktadır ve bu sebeple analizde kullanılacak en uygun gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmektedir. Uygun gecikme uzunluğu bulunduktan sonra VAR modeli oluşturulmuştur.

2.2.3. VAR Modeli Tahmini

Birbiri ile karşılıklı ilişki içerisinde buldukları düşünülen değişkenlerin etkileşimlerini ortaya koymak için kullanılan aynı zamanda eşanlı denklem sistemine eleştiri olarak ortaya çıkan denklem sistemine vektör otoregresif model yani VAR modeli denir. VAR modelindeki temel amaç değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. VAR modelinde kullanılacak değişkenlerin de durağan olması gerekmektedir (Kumar vd., 1995:365).

Daha önce en uygun gecikme uzunluğu 4 olarak belirlendiği için 4 gecikme uzunluğuna sahip VAR modeli oluşturulmuştur. Olasılık değerlerini görmek için regresyon denklemi oluşturulmaktadır. Olasılık değerlerini gösteren denklem aşağıda gösterilmektedir.

Çizelge 9: Kısa Dönem VAR Tahmini Tablosu

	Katsayılar	Standart Hatalar	T-İstatistik	Olasılık
C(1)	0.673513	0.142530	4.725.418	0.0000*
C(2)	-0.557946	0.156371	-3.568.094	0.0006*
C(3)	0.275466	0.173477	1.587.909	0.1157
C(4)	-0.149486	0.160656	-0.930472	0.3546
C(5)	-0.008497	0.015577	-0.545495	0.5867
C(6)	-0.020926	0.015532	-1.347.314	0.1812
C(7)	0.031519	0.015670	2.011.491	0.0472*
C(8)	-0.030807	0.016313	-1.888.449	0.0621**
C(9)	0.012607	0.006237	2.021.233	0.0462*
C(10)	1.227.927	1.269.479	0.967268	0.3359
C(11)	-0.984633	1.392.758	-0.706967	0.4814
C(12)	2.665.395	1.545.122	1.725.038	0.0879**
C(13)	-2.219.911	1.430.927	-1.551.380	0.1242
C(14)	0.132195	0.138740	0.952825	0.3432
C(15)	-0.310840	0.138338	-2.246.968	0.0270*
C(16)	-0.168081	0.139565	-1.204.319	0.2316
C(17)	-0.276738	0.145300	-1.904.597	0.0600**
C(18)	-0.013949	0.055552	-0.251104	0.8023

Not: Katsayılar, standart hatalar, T-istatistik ve olasılık değerleri tabloda yer almaktadır. (*) %5'te, (**) %10'da istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. Katsayılar ait olasılık değerleri incelendiğinde kısıtlardan bir kısmı anlamlı iken bir kısmı da anlamsız olarak görülmektedir.

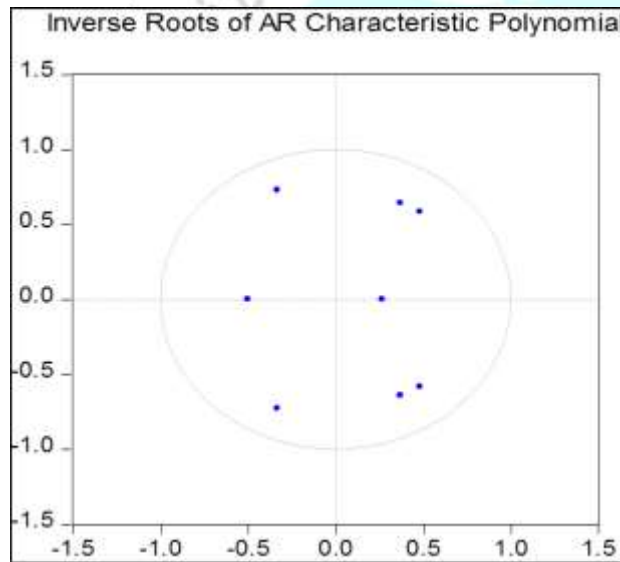
2.2.4. Birim Çember Testi

Yapılan VAR analizinde değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlık testlerinin sonuçlarını görebilmek için AR birim kök çember testi uygulanmıştır.

Çizelge 10. Kök ve Modül Değerleri Tablosu

Kök	Modüller
-0.332817 - 0.728483i	0.800909
-0.332817 + 0.728483i	0.800909
0.482119 - 0.583383i	0.756818
0.482119 + 0.583383i	0.756818
0.370193 - 0.643160i	0.742090
0.370193 + 0.643160i	0.742090
-0.500244	0.500244
0.266962	0.266962

Yukarıdaki tabloda değişkenlerle ilgili modül değerlerinin mutlak değer içerisinde 0-1 arasında olduğu görülmektedir ve VAR analizinin durağan süreci karşıladığı sonucuna ulaşılmaktadır. İlgili tablonun grafik olarak karşılığı aşağıda AR birim çember kök testi olarak gösterilmiştir.

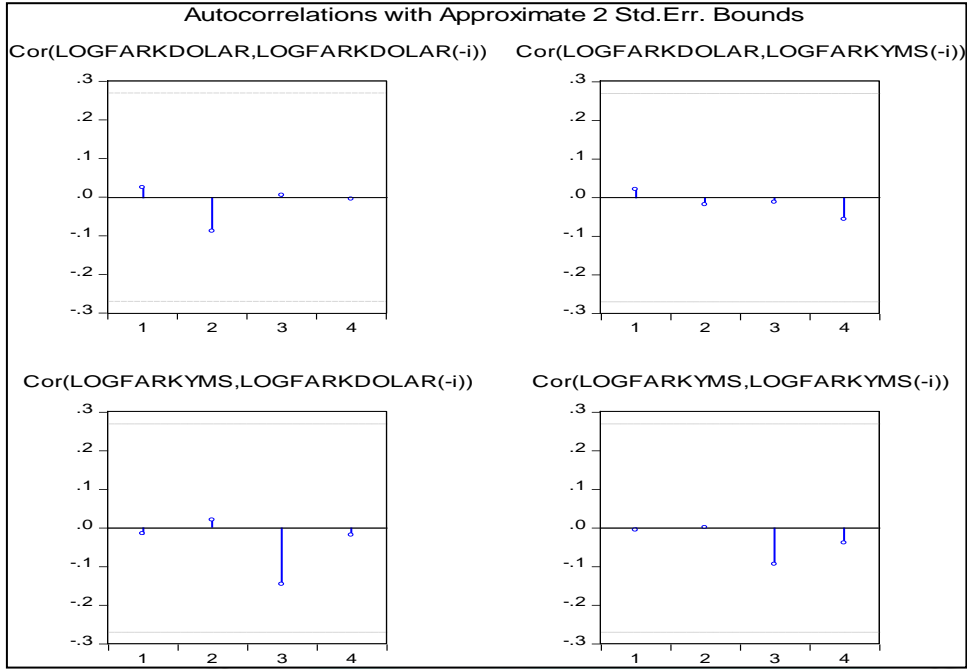
Çizelge 11. AR Birim Kök Çember Test Grafiği

Grafikte yer alan model testinin sağlıklı bulunması için ters AR noktalarının birim çember dışına çıkmaması gerekmektedir. Görülen modelde, ters AR köklerinin çember çizgisinin dışına çıkmadığından modelin dinamik olarak kararlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

2.2.5. Korelasyon Güven Aralığı Testi

Yapılan analizde VAR modelinde otokorelasyon problemi olup olmadığını kontrol etmek için güven aralığı testi yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda güven otokorelasyon test grafiği yer almaktadır.

Çizelge 12. Otokorelasyon Güven Aralığı Test Grafiği

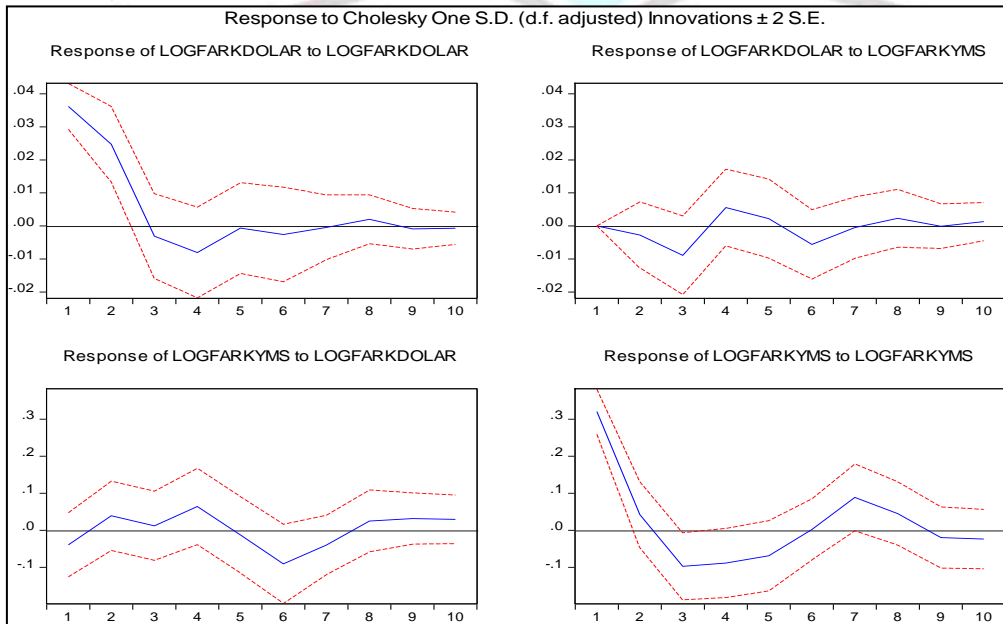

Çizelge 12’de görüldüğü üzere verileri ifade eden çizgilerin güven aralığının içinde olduğu görülmektedir. Bu sebeple VAR analizinde otokorelasyon probleminin olmadığını söyleyebilmemiz mümkündür.

2.2.6. Etki Tepki Analizi

VAR modelinde değişkenlerin birbirlerine etkilerini ve tepkilerini gösteren grafikler aşağıda gösterilmektedir.

Çizelge 13. Değişkenlerin Etki-Tepki Grafikleri

Yukarıdaki çizelgede yer alan tablolarda görüldüğü üzere sırasıyla dolar değerlerinin dolar değerlerine, dolar değerlerinin YMS değerlerine, YMS değerlerinin dolar değerlerine, YMS değerlerinin YMS değerlerine olan tepkisi incelenmektedir. Tablolardaki sonuçlara göre değişkenlerin birbirlerine olan tepkileri istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

2.2.7. Varyans Ayrıştırımı

Varyans ayrıştırımı incelendiğinde birbirine etki eden iki varyansın 10 dönemde geçirdikleri şokların açıklanabilirlik oranları aşağıdaki varyans ayrıştırımı tablosunda gösterilmektedir.

Çizelge 14. Dolar Varyans Ayrıştırımı Tablosu

Periyot	S.E.	LOGFARKDOLAR	LOGFARKYMS
1	0.036235	100.0000	0.000000
2	0.043958	99.61657	0.383433
3	0.044954	95.71679	4.283214
4	0.046007	94.44775	5.552249
5	0.046065	94.23094	5.769057
6	0.046476	92.87989	7.120109
7	0.046480	92.86957	7.130434
8	0.046581	92.65657	7.343429
9	0.046589	92.65877	7.341230
10	0.046613	92.58862	7.411385

Çizelge 15. YMS Varyans Ayrıştırımı Tablosu

Periyot	S.E.	LOGFARKDOLAR	LOGFARKYMS
1	0.322734	1.477228	98.52277
2	0.327865	2.868741	97.13126
3	0.342217	2.757923	97.24208
4	0.359205	5.720161	94.27984
5	0.365948	5.625298	94.37470
6	0.376994	1.107022	88.92978
7	0.389359	1.140492	88.59508
8	0.392809	1.161960	88.38040
9	0.394577	1.216399	87.83601
10	0.396385	1.260826	87.39174

Çizelge 14'te gösterilen tabloda dolar değeri olarak incelendiğinde 1.dönemde dolarda gerçekleşen bir şok dolar değeri tarafından %100 açıklanırken, YMS değeri tarafından açıklanamamaktadır. 2. Dönemde gerçekleşen bir şok dolar değeri tarafından %99,61657 açıklanırken, YMS değeri tarafından %0,383433 olarak açıklanmaktadır.

Çizelge 15'teki tabloda YMS değeri olarak incelendiğinde 1. Dönemde gerçekleşen bir şok dolar değeri tarafından %1,477228 açıklanırken, YMS değeri tarafından %98,52277 açıklanmaktadır. 2. Dönemde gerçekleşen bir şok dolar değeri tarafından %2,868741 olarak açıklanırken, YMS değeri tarafından %97,13126 olarak açıklanmıştır.

2.2.8. Granger Nedensellik Analizi

Çalışmanın sonunda yapılan analizler neticesinde değişkenlerin tek yönlü ya da çift yönlü nedensellikleri Granger Nedensellik testi ile incelenecektir. Granger nedensellik analizi, değişkenler arası nedensellik ilişkisi yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılmaktadır. Daha önce kurulan VAR modelinin Granger nedensellik test sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

Çizelge 16. Dolar ve YMS Granger Nedensellik Analizi Tablosu

Bağımlı Değişken: LOGFARKDOLAR			
Boş Hipotezler	Ki-Kare	Df	Olasılık
LOGFARKYMS	7.404.855	4	0.1160
All	7.404.855	4	0.1160
Bağımlı Değişken: LOGFARKYMS			
Boş Hipotezler	Ki-Kare	Df	Olasılık
LOGFARKDOLAR	3.849.510	4	0.4268
All	3.849.510	4	0.4268

H0: Nedensellik yok (LOGFARKYMS bağımlı değişkendir. LOGFARKDOLAR, LOGFARKYMS'nin granger anlamda nedeni değildir).

H1: Nedensellik var (LOGFARKYMS bağımlı değişkendir. LOGFARKDOLAR, LOGFARKYMS'nin granger anlamda nedenidir).

H0: Nedensellik yok (LOGFARKDOLAR bağımlı değişkendir. LOGFARKYMS, LOGFARKDOLAR'ın granger anlamda nedeni değildir).

H1: Nedensellik var (LOGFARKDOLAR bağımlı değişkendir. LOGFARKYMS, LOGFARKDOLAR'ın granger anlamda nedenidir).

Bu bağlamda oluşturulan H0: temel hipotezleri kabul edilmektedir, H1: alternatif hipotezleri reddedilmektedir.

Şekil 16'da YMS olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. H=0 kabul edilir, H=1 reddedilir. Yani YMS değeri dolar kurunun nedeni değildir.

Şekil 16'da dolar kurunun olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. $H=0$ kabul edilir, $H=1$ reddedilir. Yani dolar kuru YMS değerinin nedeni değildir.

Bu sonuçlara göre 2014-2018 dönemi için dolar kurundaki değişim ile YMS değerindeki değişimler arasında nedensellik ilişkisi söz konusu olmamaktadır.

2.2.9. Toda-Yamamoto Testi

Yapılan analizde değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamıştı ancak alternatif olarak Toda Yamamoto nedensellik testi uygulanarak değişkenler arası nedensellik olup olmasının sınaması yapılacaktır. Toda Yamamoto testinin yapılan analizlerde tercih edilme sebebi zaman serilerinde durağanlık şartı aranmasıdır.

Çizelge 17. Dolar ve YMS Toda-Yamamoto Nedensellik Tablosu

Dolar - Yms Nedenselliği			
Test Statistic	Value	df	Probability
Chi-square	0.968811	3	0.8088

Yms- Dolar Nedenselliği			
Test Statistic	Value	df	Probability
Chi-square	0.388657	2	0.8234

Çizelge 17'deki tabloda görüldüğü üzere dolar ve YMS arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesinde sonuca ulaşmamızı sağlayan olasılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu gözlemlenmiştir. $H=0$ kabul edilir, $H=1$ reddedilir. Bu sebeple dolar ve YMS arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatı ile dolar kuru arasındaki nedensellik ilişkisi 2014-2018 dönemi aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. VAR (otoregresif) model kurularak Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Alternatif olarak Toda Yamamoto testi de uygulanmıştır. Her iki test sonucunda Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatı ile dolar kuru arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Makroekonomik göstergelerden birisi olan döviz kurundaki dalgalanmaları açıklayan birçok değişken bulunmaktadır. Ancak bazı değişkenler döviz kurundaki dalgalanmaları tek başına açıklamaya yeterli olmamaktadır. Bu çalışmada da bunun örneği görülmektedir. Yapılan analize daha fazla değişken eklenmesi halinde döviz kurundaki dalgalanmaların açıklanabilirliği daha yüksek olabilecektir.

Soygür (2016), Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatına ilişkin yaptığı ekonometrik bir uygulamada kısa dönemde araştırmış olduğu analizde bu çalışmayla paralel görüşlere sahip olmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin yaş meyve-sebze ihracatı ve ithalatı ile ekonomik büyüme arasında Granger anlamda nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu bağlamda

Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatının kısa dönemde döviz kuru, ekonomik büyüme gibi makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerin yapılan incelemelerde değişkenlerin nedensellik boyutuna ulaşmadığı sonucuna mutabık olunmuştur.

KAYNAKÇA

- [1] Açı, Y., "Türkiye'de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin Var Analizi ile İncelenmesi", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:8, Sayı:14, 2016.
- [2] Aral, A., *Türkiye'de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2015.
- [3] Dickey, D.A., Fuller, W.A., Distribution of the Estimators of Autoregressive Time Series with a Unit Root, Journal of the American Statistical Association, 74, 1979.
- [4] Dickey, D.A., Fuller, W.A., Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root", Econometrica, 49, 1981.
- [5] Ergün, S., & Taşar, İ., "Döviz Kuru, Verimlilik ve İhracat Nedensellik Analizi", Akademik Yaklaşımlar Dergisi Bahar 2014 Cilt: 5 Sayı:1, 2014.
- [6] Hepaktan, C. Erdem, Çınar, S., Dündar, Ö., "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile İlişkisi", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad), Arşiv, Cilt 3, Sayı 5. Sayfalar 62 – 82, 2011.
- [7] Karaş, G., & Karaş E., "Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017.
- [8] Kızıldere, C., *Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.
- [9] Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J., "International Economics: Theory & Policy (9th ed)", Pearson Addison-Wesley, Boston, ss. 324, 2012.
- [10] Kumar, V., Robert, P. L., John N. G., "Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures" International Journal Of Forecasting Elsevier, Ss. 361-377, 1995.
- [11] Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P., Shin, Y., Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root, Journal of Econometrics, 54.a, 1992.
- [12] Melal, O., *Dış Ticarette Döviz Kuru Riskinden Korunma Teknikleri Nürol Holding A.Ş.'de Bir Uygulama*, Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Eskişehir, 2011.

- [13] McKinnon, R. I., Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient aid allocation, *Economic Journal*, V .74, p.388-409, 1964.
- [14] Özkul, G., Öztürk, A., “Yapısal Kırımlar Eşliğinde Döviz Kuru Oynaklığı ile Türkiye’nin Sektörel Dış Ticareti Arasındaki Etkileşim”, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, Cilt: 19, Sayı: 4/Kış: 1069 -1095, 2019.
- [15] Sever, E., “Döviz Kuru Dalgalanmalarının Tarımsal Dış Ticarete Etkisi: Türkiye Örneği”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2012.
- [16] Soygür, S., “Turkey’s Fresh Fruits And Vegetables Exports: An Econometrical Implication”, Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.
- [17] Syczewska, E., Empirical Power of The Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin Test, Warsaw School of Economics Institute of Econometrics, Department of Applied Econometrics Working, p.3-10, 2010.
- [18] Şahin, D., “Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Dış Ticaret Yapısının Analizi: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği”, *Dergi Park Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Arşiv Cilt 3, Sayı 2, Cilt 3, Sayfalar 28 – 47*, 2016.
- [19] Şimşek, E., “Türkiye’de Reel Döviz Kuru, Tarımsal İhracat ve Tarımsal İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi” *Dergi Park Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, Arşiv Cilt 4, Sayı 2 Yıl 2017, Cilt 4 , Sayı 2, Sayfalar 109 – 118*, 2017.
- [20] Tarı, R., & Yıldırım, D. Ç., “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi* 16/2, 95-105, 2009.
- [21] Yaman, D., *Döviz Kuru Oynaklığının Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Teori ve Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.
- [22] Yamak, R., & Korkmaz A., “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Arşiv 2005, Cilt 0, Sayı 2, Sayfalar 16 – 38*, 2005
- [23] Yaman, H., “Türkiye’de Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerine Etkileri (2005-2015)”, *Dergi Park Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Arşiv Cilt 4, Sayı 1, Cilt 4 , Sayı 1, Sayfalar 45 – 69*, 2018.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

- [24] <http://www.yms.org.tr/tr/istatistikler-degerlendirme-raporlari.html>
(Erişim tarihi: 25.06.2021)
- [25] <https://www.akib.org.tr/tr/birliklerimiz-akdeniz-yas-meyve-sebze-ihracatcileri-birligi-calismaraporlari.html> (Erişim tarihi: 22.06.2021)
- [26] <https://sbb.gov.tr> (Erişim tarihi: 14.06.2021)

FAİZ, DÖVİZ KURU VE ALTIN FİYATLARI ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

Fatih Can KELEK¹, Doç. Dr. Cem KARTAL²

¹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , 0000-0003-1596-6345

² Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
0000-0002-8453-3300

ÖZET

Geçmişten yakın tarihe kadar olan süreçte altın madeni bir ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Bu yüzden her ülkenin ulusal parasının bir altın karşılığı olmuştur. Ancak Bretton Woods anlaşması ile her ülke kendi para birimini dolar paritesi adı verilen Amerikan Doları karşısında sabitlemişlerdir. Böylece diğer ülkeler ulusal paralarını tek bir para birimine yani Amerikan Doları'na sabitlemişken küresel piyasalar ise uluslararası ticarete en çok kullanılan para birimi olan Amerikan Doları'nı altın fiyatlarına sabitlemişlerdir. 1973 yılından sonra birçok ülke sabit kur rejimini terk ederek dalgalı kur rejimini kullanmaya başlamışlar ve günümüze kadar devam etmişlerdir. Küresel ekonomilerde yaşanan serbestleşmelerin sonucunda uluslararası ekonomilerin Amerikan dolarına entegre olmaları hızlanmıştır. Uluslararası yatırımlar ve sermaye hareketliliği gibi unsurlar ülke ekonomilerindeki dolar paritesinde dalgalanmalara sebep olmuştur. Bu noktada ulusal merkez bankaları dolar paritesindeki dalgalanmaları kontrol edebilmek adına mevcut rezervleri ile piyasaya fonlama yaparak ya da faiz oranlarını arttırıp azaltarak müdahalede bulunabilmektedirler. Bu çalışmada, altın fiyatlarının, serbest piyasa koşulları altında dolar kuru ve dolar kurundaki dalgalanmalara karşı kullanılan Merkez Bankası politika faizinin aşağı ve yukarı yönlü hareketlerine karşı tepkisi incelenmiş ve değişkenlerin birbirleri ile ilişkileri nedensellik analizi ile test edilmiştir. Yapılan araştırmada dolar kuru, altın fiyatları ve faiz oranlarının istatistiksel değerleri aylık olarak incelenmiş olup 2013:1-2017:12 dönemleri arasında kapsayan veri seti ile analiz edilmiştir. Zaman serilerini durağanlaştırmak adına ADF birim kök testi uygulanmış ve birinci dereceden farkları alınan zaman serileri birim kökten arındırılmış, bunun sonucunda da serilerin durağanlaştığı görülmüştür. On iki gecikmeli vektör otoregresif (VAR) modeli kurulmuş ve elde edilen bulguların F istatistik değerleri incelendiğinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. LM testi sonuçlarına göre gecikme uzunluklarının reddedilmediği görülmüş ve otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Birim çember testinde AR köklerinin çemberin içinde kaldığı gözlemlenmiş ve modelin dinamik olarak kararlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak Granger nedensellik analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlara göre dolar kuru, altın fiyatlarının ve faiz oranlarının tek yönlü nedeniyken altın fiyatları, faiz oranlarının tek yönlü nedeni olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla altın fiyatlarında yaşanan değişimler dolar kurundaki değişimlere bağlı olduğundan altın fiyatlarının, Merkez Bankası'nın dolar kuruna müdahale aracı olarak kullandığı faiz değişkeninin nedeni olduğunu söyleyebilmek mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Döviz kuru, altın fiyatları, faiz oranları, nedensellik analizi

THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN INTEREST RATE, EXCHANGE RATE AND GOLD PRICES

ABSTRACT

In the process from the past to the recent history, gold has been used as a metallic payment instrument. Therefore, it has had a gold equivalent of each country's national currency. However, with the Bretton Woods agreement, each country had fixed its own currency against the American Dollar, which is called the dollar parity. Thus, while other countries fixed their national currencies to a single currency, the US dollar, global markets had fixed the US dollar, which is the most used currency in international trade, to gold prices. After 1973, many countries abandoned the fixed exchange rate regime and started to use the floating exchange rate regime and have continued until today. As a result of liberalization experienced in global economies, integration of international economies into the US dollar has accelerated. Factors such as international investments and capital mobility have caused fluctuations in the dollar parity in the country's economies. At this point, national central banks can intervene by funding the market with their existing reserves or by increasing or decreasing interest rates in order to control the fluctuations in the dollar parity. In this study; The reaction of gold prices to the upward and downward movements of the Central Bank policy rate, which is used against fluctuations in the dollar exchange rate and the dollar exchange rate under free market conditions was examined and the relations of the variables with each other were tested by causality analysis. In the research conducted, the statistical values of the dollar exchange rate, gold prices and interest rates were examined on a monthly basis, and the 2013:1-2017:12 periods were analyzed with the data set. In order to make the time series stationary, the ADF unit root test was performed and the first-order differences taken, time series was removed from the unit root, and as a result, it was observed that the series became stationary. Twelve delayed vector autoregressive (VAR) models were established and when the F statistical values of the obtained findings were examined, it was concluded that the model was significant as a whole. According to the LM test results, it was seen that the lag lengths were not rejected and it was determined that there was no autocorrelation problem. In the unit circle test, it was observed that the AR roots remained inside the circle and it was concluded that the model was dynamically stable. Finally, Granger causality analysis was performed and according to the obtained results, while the dollar exchange rate is the one-way reason of gold prices and interest rates, gold prices were determined as a one-way reason of interest rates. Therefore, since the changes in gold prices experienced depend on the changes in the dollar exchange rate, it is possible to say that gold prices are the reason for the variable of interest used by the Central Bank as an intervention tool in the dollar exchange rate.

Key words: Exchange rate, gold prices, interest rates, causality analysis

1. GİRİŞ

Altının satın alma birimi küresel ekonomide dolar bazda olduğundan dolayı Dolar altın fiyatlarında etkili olmaktadır. Doların Dünya genelinde geçerli bir para birimi olması bu durumu kolaylaştırır niteliktedir. Eskiden her ülke ulusal parasının bir altın karşılığı vardı. Ancak Bretton Woods anlaşması ile; her ülke kendi parasını Amerikan dolarına karşı bir sabit kur belirlemiştir. Buna “dolar paritesi” denilmiştir. Diğer ulusal paraların aksine Amerikan doları bir ülke parasına değil, sadece altına sabitlenmiştir. Bu sabitleme miktarı ise; 35 Amerikan Doları 1 Ons Altına eşdeğer olmaktadır. Bu miktar o zamanki değer ve fiyatlar ile ayarlanmıştır. Amerikan ekonomisinde yaşanan sorunlar nedeniyle 1973 sonrasında birçok ülke sabit kur rejimini terk ederek Dalgalı kur rejimine geçmiştir.

Merkantilist dönemden bu yana iktisadi açıdan yaşanan tüm gelişmeler parasal ve ekonomik birçok değişkeni yerle bir etmesine rağmen altın bu gibi durumlardan en az hasarla kurtulan ve değerini en çok koruyabilen parasal olgu olmuştur. Bretton Woods’tan sonra Dolar’ın küresel ekonomideki yeri çok önemli boyutlara gelmiştir. Bundan dolayı Dolar kurunda yaşanan her türlü değişiklik altının değerini yukarı ve aşağı yönlü hareket ettirmektedir. Altın fiyatı dolar olduğu için analizimizin sonucunda da görüleceği üzere, değeri belirlenen unsur altın değeri ise dolar ölçütüdür.

Faiz ve altın arasındaki ilişki küresel ekonomilerde yaşanan serbestleşme sonucu, uluslararası birçok ekonomide meydana gelen entegrasyon sermaye hareketlerinin de artarak devam etmesini sağlamıştır. Altın-Dolar ilişkisini açıklarken bahse konu olan Bretton Woods anlaşması, doların küresel ekonomiye entegre olmasını hızlandırmış ve bir nevi küresel bir değişim aracı olmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda uluslararası doğrudan sermaye, yatırım vb. gibi sermaye hareketliliği dolar paritesinde dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu sermaye akışı sonucunda bazen ulusal ekonomilerdeki dolar miktarı azalmakta bazen ise artmaktadır. Bu durum dolar kurunda meydana gelen dalgalanmalara sebep olmaktadır. Bu noktada ulusal Merkez Bankaları dolar rezerveri ile piyasaya fonlama yaparak ya da faiz oranlarını artırıp/azaltarak müdahale etmektedir. Dolayısıyla faiz oranlarındaki artış/azalış daha çok dolar kuru ile ilgili olduğu için faiz oranlarındaki değişimin altın fiyatlarıyla doğrusal hareket ettiğini söylemek mümkün olmamaktadır.

1.1.Literatür

Akkaya (2018), çalışmasında Türk Lirası Referans Faiz Oranı’nı etkileyen makroekonomik faktörlerin belirlenmesinde yedi değişkenli, 2003:1–2017:6 dönemi verilerini kullanarak ARDL model sınaması yapmıştır. Alınan sonuçlar neticesinde Reel Etkif Döviz Kuru ve Tüketici Fiyatları Endeksi kısa ve uzun vadede anlamlı bulunmuş olup değişkenler arası eşbütünleşme de gözlemlenmiştir.

Ocaklı (2020), yaptığı araştırmada altın ve petrol fiyatları ile BİST100 endeksi arasında nedensellik ilişkisini incelemiştir. Altın ve petrol volatilitelerinin hisse senetleri fiyatlarına etkisi, Türkiye’nin 2000:01-2019:12 dönemleri arası aylık veriler kullanılarak sınaması yapılmıştır. Johansen Eşbütünleşme analizi sonucunda serilerin uzun dönemdeki ilişkisinin

eşbütünleşik hareket ettiği sonucuna ulaşmıştır. Analizin devamında Granger nedensellik sınaması yaparak BİST100 değişkeninden altına tek yönlü, altından ise petrole tek yönlü ilişki tespit etmiştir.

Tatar (2021), çalışmasında Türkiye'deki altın rezervi ve döviz kuru ilişkisini 2008:01-2019:12 dönemleri arasındaki aylık verilerle incelemiştir. Durağanlık sınamaları için ADF ve KSS birim kök testlerini Fourier yaklaşımı ile yapmış olup düzey değerinde durağan olmayan serilerin farklarını alarak durağan hale getirmiştir. Fourier eşbütünleşme testi ile ulusal rezervler ve döviz kurunun eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Analiz neticesinde döviz kurunda yaşanan değişikliklerin uzun dönemde ulusal rezervleri etkilediği ve etkileşimin doğrusal yöne olduğunu gözlemlemiştir. Sonuç olarak döviz kurundaki artışların altın rezervlerini arttırdığını tespit etmiştir.

Ayla (2019), çalışmasında Türkiye ekonomisinde kısa vadeli reel faiz oranları ve ortalama döviz kuru arasındaki ilişkiyi 2006:Q1-2017:Q4 dönemlerini baz alarak değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığını ve nedensellik ilişkisini incelemiştir. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre reel faiz oranları ile döviz kuru arasında uzun dönemde ilişki tespit etmişken kısa dönemde değişkenler arasında ilişki bulgularına rastlamamıştır.

Yüksel, Dinçer ve Kıyak (2019), yaptıkları çalışmada TCMB tarafından uygulanan faiz oranlarının döviz kuru üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Faiz oranı olarak TCMB gösterge faiz oranı ve ağırlıklı ortalama fon maliyetini, döviz kuru değişkeni için ise dolar kurunu esas almışlar ve bu değişkenlerin 2011:01-2018:02 dönem aylık verilerini analizlerinde kullanmışlardır. Engle-Granger ve Toda Yamamoto nedensellik analizlerini yapmışlar ve TCMB faiz politikasının döviz kuruna etki ettiği ancak nedensellik boyutunda olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yelghi, Gürsoy ve Yelghi (2021), çalışmalarında bankacılık sektöründeki kredilerin türlerine göre faiz oranlarının enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Araştırmanın değişkenleri olarak kredi türlerine göre faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon oranlarının 2007-2019 dönemleri arası aylık veri setini kullanmışlardır. Pesaran ve Shin tarafından geliştirilen ARDL sınır testini uygulamışlar ve analiz sonucunda Türkiye'de enflasyon ile belirlenen kredi türlerinin faiz oranlarıyla arasında ilişki tespit edilmişken, döviz kurları ile belirlenen kredi türlerinin faiz oranları arasında ilişki bulgusuna rastlamamışlardır.

Çelik ve Künc (2020), çalışmalarında faiz ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi, Türkiye ekonomisinin Haziran 2000-Eylül 2020 dönemini kapsayan verileri ile analiz etmişlerdir. Analizdeki değişkenlere ADF birim kök testi uygulamışlar ve Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinde bulunmuşlardır. Faiz oranından döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna rastlamışlardır. ARDL sınır testi ile değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu sonucuna varmışlardır.

Uslu (2018), çalışmasında Türkiye'de faiz oranı ve döviz kurunun dış ticaret üzerine etkisini 1989: M01-2018:M06 dönemi veri setini aylık bazda incelemiş olup değişkenler arası ilişkileri araştırırken yapısal kırılmalı zaman serisi analizini uygulamıştır. Değişkenlerin

durağanlık sınamasını Kapetanios (2005) testi ile yapmış ve seriler arasındaki eşbütünleşmeyi Maki (2012) testiyle yaparak serilerin eşbütünleşik olduklarını gözlemlemiştir. Bu bağlamda faiz, döviz kuru ve dış ticaret değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini tespit etmiştir. FMOLS yöntemi ile uzun ve kısa dönem analizleri uygulamıştır. Uzun dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların ihracatın artmasına, ithalatın azalmasına neden olduğunu tespit etmiştir. Ancak ihracattaki artışlarda yaşanan etkinin ithalattaki azalışların etkisinden daha büyük olduğunu gözlemlemiştir. Ek olarak faiz oranlarında meydana gelen artışların ithalat ve ihracatla ilişkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu bulgusuna rastlamış ve faiz oranlarındaki artışların döviz kurunu azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre faizden döviz kuruna, döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiş ve faiz ile ithalat arasında çift yönlü, ithalat ile ihracat arasında da çift yönlü ilişkilerin olduğunu gözlemlemiştir.

Karahan ve Gencür, çalışmalarında döviz kuru geçişkenliği sürecini kontrol edebilmek için kullanılan para politikası araçlarının avantajlarını ve dezavantajlarını gözlemlemiştir. Çalışmanın sonucunda merkez bankaları tarafından uygulanan para politikalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerin fiyat istikrarını sağlamada başarıya ulaşamadıklarını gözlemlemiştir.

2. UYGULAMALAR

2.1 Yöntem

Bu çalışmada faiz, döviz kuru ve altın arasındaki ilişki Vektör Oto Regresyon (VAR) yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma, ekonometrik analizler ve uygulamalı sonuçların, istatistiki olarak açıklanmasını içermektedir. Uygulamadaki değişkenler 2013:01-2017:12 dönemi arasındaki aylık veri setinden oluşmaktadır. Faiz, döviz kuru ve altın verilerine TCMB elektronik veri dağıtım sistemi (EVDS) üzerinden ulaşılmıştır. Analiz için E-Views 10 paket programı kullanılmıştır.

Çizelge 1. Uygulamada Kullanılan Değişkenler (2013-2017)

Değişkenin Adı	Sembol	Verinin Tanımı	Verinin Kaynağı
ALTIN	ALTIN_SA	Altın Fiyatı TL	TCMB (EVDS)
DOLAR	DOLAR_SA	Dolar/TL Paritesi	TCMB (EVDS)
FAİZ	FAİZ_SA	Faiz Oranı %	TCMB (EVDS)

2.2. Bulgular

2.2.1 Durağanlık Testleri

Durağanlık, bir serinin kendisine ait geçmiş şoklardan zaman içerisinde azalan dozda etkilenmesi ya da zaman içinde serinin beklenen değeri etrafında dalgalanmasıdır. Nedensellik analizi yapılmadan önce değişkenler için durağanlık testi yapılması gerekmektedir. Bunun için de çalışmanın bu kısmında birim kök testi uygulanmıştır. ADF birim kök testi sabitsiz-trendsiz, sabitli-trendsiz ve sabitli-trendli olmak üzere üç farklı modele göre durağanlığı test etmektedir.

Çizelge 2. Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi

	Değişkenler	Anlamlılık	Sabitli		Sabitli Trendli		Sabitli Trendsiz	
			T-İstatistik	Olasılık	T-İstatistik	Olasılık	T-İstatistik	Olasılık
Seviyesinde	ALTIN_SA	ADF	0.948110	0.9955	-2,06568	0.5537	2.234966	0,9934
		1%	-3,546099		-4,1213		-2,60475	
		5%	-2,91173		-3,48785		-1,94645	
		10%	-2,593551		-3,17231		-1,61324	
	DOLAR_SA	ADF	-0,34068	0.9118	-2,86994	0.1795	2.857028	0.9987
		1%	-3,546099		-4,1213		-2,60475	
		5%	-2,91173		-3,48785		-1,94645	
		10%	-2,593551		-3,17231		-1,61324	
	FAİZ_SA	ADF	-1,538348	0.5074	-1,46439	0.8307	0.023562	0.6863
		1%	-3,546099		-4,1213		-2,60475	
		5%	-2,91173		-3,48785		-1,94645	
		10%	-2,593551		-3,17231		-1,61324	
1. Dereceden Fark Alınmış	ALTIN_SA	ADF	-8,463988	0.0000*	-9,02884	0.0000*	-7,84622	0.0000*
		1%	-3,548208		-4,12427		-2,60544	
		5%	-2,912631		-3,48923		-1,94655	
		10%	-2,594027		-3,17311		-1,61318	
	DOLAR_SA	ADF	-7,915054	0.0000*	-7,84248	0.0000*	-6,87964	0.0000*
		1%	-3,548208		-4,12427		-2,60544	
		5%	-2,912631		-3,48923		-1,94655	
		10%	-2,594027		-3,17311		-1,61318	
	FAİZ_SA	ADF	-6,812578	0.0000*	-6,83729	0.0000*	-6,85944	0.0000*
		1%	-3,548208		-4,12427		-2,60544	
		5%	-2,912631		-3,48923		-1,94655	
		10%	-2,594027		-3,17311		-1,61318	

Not: (*) %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde olasılık değerlerini ifade etmektedir. Bu çalışmada kritik değer güven aralığı olarak %5 anlamlılık seviyesinde değerlendirilmiştir.

Altın fiyatlarının olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir ve dolayısıyla seri 1.derecede durağandır.

Dolar kurunun olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir ve dolayısıyla seri 1.derecede durağandır.

Faiz oranlarının olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir ve dolayısıyla seri 1.derecede durağandır.

2.2.2 Gecikme Uzunluğunun Bulunması

Var analizimizde gecikme uzunluğunun bulunması için öncelikle gecikme aralığı analizin türüne bağlı olarak seçilir. Bu analiz aylık bazda olduğu için 12 olarak seçilmiştir.

Çizelge 3. Uygun Gecikme Uzunluğu Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	142.8751	NA	5.91e-07	-5,82813	-5,71118	-5,783935
1	266.2967	226.2730*	5.03e-09*	-10,5957	-10.12790*	-10.41892*
2	268.9970	4.612895	6.57e-09	-10,33321	-9,514557	-10,02384

3	274.6332	8.923994	7.65e-09	-10,19305	-9,023549	-9,751093
4	284.3918	14.23128	7.59e-09	-10,22466	-8,704306	-9,650114
5	291.6725	9.707642	8.47e-09	-10,15302	-8,28182	-9,445891
6	297.7863	7.387517	1.01e-08	-10,03276	-7,810712	-9,193047
7	309.3441	12.52091	9.89e-09	-10,13934	-7,566435	-9,167033
8	314.8701	5.295801	1.29e-08	-9,994589	-7,070837	-8,889699
9	324.3499	7.899833	1.49e-08	-10,01458	-6,739978	-8,777103
10	339.6892	10.86534	1.44e-08	-10,27872	-6,653266	-8,908654
11	362.8866	13.53178	1.09e-08	-10,87027	-6,893971	-9,367623
12	385.0335	10.15068	9.98e-09	-11.41806*	-7,09091	-9,782825

Not: * Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu gösterir.

LR: Sıralı modifiye LR test istatistiği,

FPE: Nihai tahmin hatası,

AIC: Akaike bilgi kriteri,

SC: Schwarz bilgi kriteri,

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri, olarak kısaltılmıştır.

Hangi aralığın en uygun olduğunu bulmak için sahip olduğu yıldızlara bakılması gerekmektedir. En fazla yıldızı olan en uygun gecikme uzunluğu olduğu anlamına gelmektedir. Burada birinci gecikmede en fazla yıldız vardır. Dolayısıyla en uygun aralık birinci gecikme uzunluğudur.

Yukarıda görüldüğü gibi, LR test istatistiği 1, Nihai tahmin hatası(FPE) 1, Akaike bilgi kriteri 12, Schwarz bilgi kriteri 1, Hannan-Quinn bilgi kriteri 1 olarak bulunmuştur. Ancak gecikme uzunluğu için otokorelasyon LM testinden de yararlanılmıştır. AIC bilgi kriterlerine uygun gecikme uzunluğu ele tesbit edilmiştir. Bulunan gecikme uzunluklarında otokorelasyon sorunu olup olmadığı analiz edilmiştir.

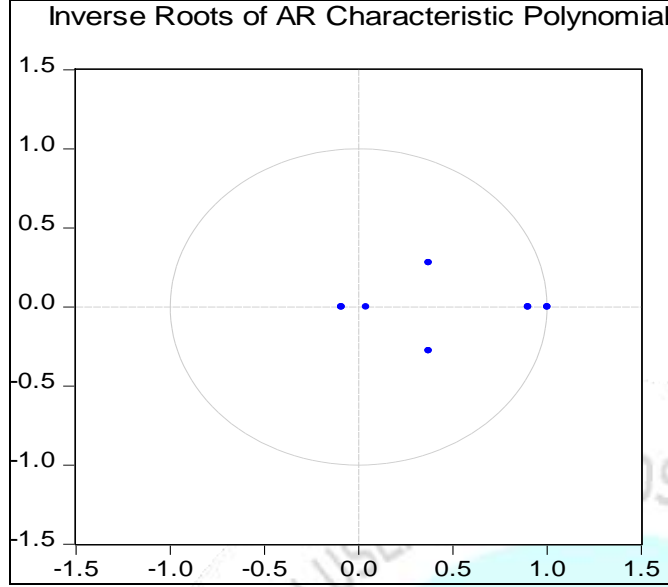
Çizelge 4. LM Test Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	F-statistic	Obs*R-squared	Prob
1	2.229558	2.111129	0.9896

%10 anlamlılık düzeyinde değerlendirildiğinde, olasılık değerleri 0,10'dan büyük olduğundan dolayı gecikme uzunlukları reddedilemedi bu yüzden otokorelasyon sorunu yoktur.

2.2.3. Birim Çember Testi

VAR analizinde kullanılan değişkenlerde durağanlık şartı aranmaktaydı. Bu yüzden değişkenlerin durağan olup olmadığını kontrol edebilmek için birim kök çember testi uygulanmıştır.

Çizelge 5. AR Birim Kök Çember Test Grafiği

Grafikte yer alan model testinin daha güvenilir sonuçlar verebilmesi adına ters AR noktalarının birim çember dışına çıkmaması gerekmektedir. Çizelge 5’deki görülen modelde, ters AR köklerinin çember çizgisinin dışına çıkmadığı görülmekte ve modelin dinamik olarak kararlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.4. Granger Nedensellik Analizi

Analizin sonunda elde edilen bulgular neticesinde değişkenlerin tek yönlü ya da çift yönlü nedensellikleri Granger Nedensellik testi ile incelenmiştir. Granger nedensellik analizi, değişkenlerin birbirleri ile nedensellik ilişkisinin olup olmadığını belirlemede kullanılmaktadır. Çizelge 6’da Granger nedensellik analizi tablosu içerisinde değişkenlerin istatistik değerleri görülmektedir.

Çizelge 6. Altın, Dolar ve Faiz Granger Nedensellik Analizi Tablosu

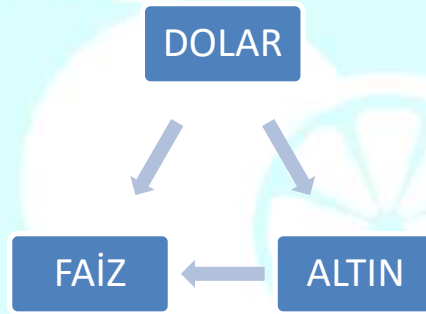
Bağımlı Değişken: ALTIN_SA				
	Boş Hipotezler	Ki-Kare	Df	Olasılık
	DOLAR_SA	13.29973	2	0.0013*
	FAİZ_SA	4.294555	2	0.1168
	All	14.21397	4	0.0066*
Bağımlı Değişken: DOLAR_SA				
	Boş Hipotezler	Ki-Kare	Df	Olasılık
	ALTIN_SA	0.154028	2	0.9259
	FAİZ_SA	1.374118	2	0.5031
	All	1.608240	4	0.8073
Bağımlı Değişken: FAİZ_SA				
	Boş Hipotezler	Ki-Kare	Df	Olasılık
	ALTIN_SA	15.30620	2	0.0005*
	DOLAR_SA	13.40162	2	0.0012*
	All	15.40633	4	0.0039*

Not: (*) %1, %5 ve %10 anlamlılık kriterlerine göre uygun olasılık değerleri sonuçlarını belirtmektedir.

1. şablonda doların olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. $H=0$ reddedilir, $H=1$ kabul edilir. Yani dolar, altın fiyatlarının nedenidir. Faizin olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. $H=0$ kabul edilir, $H=1$ reddedilir. Yani Faiz altın fiyatlarının nedeni değildir.

2. şablonda altının olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. $H=0$ kabul edilir, $H=1$ reddedilir. Yani altın fiyatları dolar kurunun nedeni değildir. Burada tek yönlü nedensellik bulunmaktadır. Faizin olasılık değerine bakıldığında yine 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. $H=0$ kabul edilir, $H=1$ reddedilir. Yani faiz dolar kurunun nedeni değildir.

3. şablonda altın fiyatlarının olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. $H=0$ reddedilir, $H=1$ kabul edilir. Yani altın fiyatları, faiz oranlarının nedenidir. Burada da yine tek yönlü nedensellik görülmektedir. Dolar kurunun olasılık değerlerine bakıldığında 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Yine $H=0$ reddedilir, $H=1$ kabul edilir. Yani dolar kuru faiz oranlarının nedenidir. Tek yönlü nedensellik görülmektedir.

Görsel 1. Değişkenlerin Nedensellik Şablonu

- Dolar kuru, altın fiyatlarının nedenidir.
- Altın fiyatları, faiz oranlarının nedenidir.
- Dolar kuru, faiz oranlarının nedenidir.

SONUÇ VE DEĞERLERNDİRMELER

Yapılan analizin sonuçlarına göre dolar kurunun altın fiyatlarına ve faiz oranlarına tek yönlü nedeni olduğu tespit edilmiştir. Altın fiyatlarının ise faiz oranlarına tek yönlü nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler içerisinde faiz değişkeni aslında neden değil sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolar paritesinde yaşanan dalgalanmaların altın fiyatları ve faiz oranları üzerinde kısa dönemde etkisi olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Merkez Bankası'nın temel amacı olan fiyat istikrarını sağlamak için para politikası araçları içerisindeki deyim yerindeyse en önemli silahlarından birisi faiz olmaktadır. Bu nedenle dolar kurundaki

ani yükselişlerin önüne geçilebilmek için faiz silahı kullanılmaktadır. Merkez Bankası'nın tek müdahale aracı faiz olmamakla beraber Merkez Bankası'nın rezervleri de büyük önem arz etmektedir. Ulusal paranın ani değer kaybettiği durumlarda Merkez Bankası finansal sisteme rezervlerindeki dövizleri aktarıp döviz kuruna müdahale edebilmektedir. Altın ve dolar rezervleri ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Kimi ülke altın rezervi stoklarken kimi ülke de dolar rezervi stoklamaktadır. Bazı ülkeler uluslararası arenada yaşadıkları ambargo sebebiyle dolar ile ticaret yapamamaktalar. Bu sebeple rezervlerinin büyük kısmını başka bir ödeme aracı olan altına yönlendirmişlerdir. Bütün bunlar göz önüne alındığında dolar kuru, faiz oranları ve altın fiyatları ilişkisini, halkaların birbirlerine bağlı olduğu zincir olarak tanımlamak mümkündür.

KAYNAKÇA

(Makale Örneği)

- [1] Akkaya, M., Türk Lirası Referans Faiz Oranı'nı(TRLIBOR) Etkileyen Makroekonmik Faktörlerin Analizi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, ss.179-197, 2018.
- [2] Ayla, D., Türkiye'de Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, ss. 289-307, 2019.
- [3] Çelik, S., Küneç, S., Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkisinin İncelenmesi: 2000 Sonrası İçin Ampirik Bir Analiz, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, ss. 127-141, 2020.
- [4] Ergün Tatar, H., Türkiye'de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı İle Test Edilmesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, ss. 1728-1742, 2021.
- [5] Karahan, S., Gencür S., A., Döviz Kuru Geçişkenliği ve Merkez Bankası Politikaları, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı, ss 381-387, 2019.
- [6] Ocaklı, D., Altın ve Petrol Fiyatları ile BIST100 Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisinin İncelenmesi, Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, ss. 72-84, 2020.
- [7] Öztürk, N., Aykaç A., E., Türkiye'de Yeni Para Politikası Uygulamaları ve Bu Kapsamda Kullanılan Finansal Araçların Analizi, Journal of International Banking, Economy and Management Studies, Cilt 4, Sayı 2, ss 1-32, 2021.

- [8] Uslu, H., Türkiye’de Döviz Kuru ve Faiz Oranının Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz, Ekonomi, Politika&Finans Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, ss. 311-334, 2018.
- [9] Yelghi, A., Gürsoy, M., Yelghi, A., Bankacılık Piyasasında Kredi Türüne Göre Belirlenen Faiz Oranlarının Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi, Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, ss. 21-42, 2021.
- [10] Yüksel, S., Dinçer, H., Kıyak, Ö., Merkez Bankalarının Faiz Politikalarının Döviz Kuru Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Türkiye Üzerine Bir Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi, Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 4, ss. 335-346, 2019.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

- [11] <https://evds2.tcmb.gov.tr/>
(Erişim tarihi: 22.07.2021)

